

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

میرزا عبداللہ اصفہانی

ریاض العلماء حیات الفضلاء

جلد ہفتم

جلد ہفتم

ترجمہ

محمد باقر ساعدی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رياض العلماء و حياض الفضلاء

نویسنده:

عبدالله بن عیسی بیگ افندی

ناشر چاپی:

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۲۹	رياض العلماء و حياض الفضلاء جلد ۷
۲۹	مشخصات كتاب
۳۰	مقدمه
۳۱	«باب الالف»
۳۱	الابى
۳۱	آقا جمال
۳۲	آقا رضى الدين
۳۲	آمدى
۳۲	أملى
۳۴	أوى
۳۵	اربعه
۳۵	اربلى
۳۵	استرآبادى
۳۵	اسكافى
۳۶	اسكاف
۳۷	اشعرى
۳۸	اصفهانى
۳۸	خواجه افضل ترکه
۳۸	افطسى
۳۸	الہى
۳۹	امام مستغفرى
۳۹	امير خواند
۳۹	ملا درويش امير الدين اردبيلى

۳۹	.....	شیخ فاضل امین الدین استرآبادی
۴۰	.....	امیر کا
۴۰	.....	امیرالمؤمنین
۴۰	.....	انوری
۴۲	.....	«باب الباء»
۴۲	.....	بابا افضل کاشانی
۴۲	.....	بابا شجاع الدین
۴۲	.....	بادرانی
۴۳	.....	بافقی
۴۳	.....	بایزید بسطامی
۴۳	.....	بابا فغانی
۴۳	.....	بدیع الزمان
۴۴	.....	ملا بدیع الزمان هرنندی قهیائی (کوه پایه)
۴۵	.....	برزهی
۴۵	.....	بُرسی
۴۵	.....	برسی، منسوب به بُرس است که نام شهر یا روستائی است واقع میان حله و کوفه و به طوری که استفاده می شود مردم آن از دیرباز شیعه بوده اند.
۴۶	.....	بَرْقی
۴۷	.....	حاج برهان الدین
۴۷	.....	شیخ برهان الدین رواسی
۴۷	.....	شیخ برهان الدین قزوینی
۴۷	.....	بَرْوفری
۴۸	.....	بِشْتَوی
۴۸	.....	بَصْرَوی
۴۹	.....	بطائنی
۴۹	.....	بکری
۴۹	.....	بلخی

۵۰	بَلَدی
۵۰	ابن بلوچی
۵۰	ملا بنائی
۵۱	بوصیری
۵۱	بوہی
۵۲	بہائی بہ تعبیر دیگر شیخ بہائی
۵۲	بہشتی
۵۲	بہشتی
۵۲	بہشتی
۵۳	بہشتی
۵۳	بیاضی
۵۳	بیہقی
۵۴	بیہقی
۵۵	«باب التاء»
۵۵	سید تاج الدین آوی
۵۶	شیخ تاج الدین حلی
۵۶	تاج الدین بن معینہ
۵۶	تاج الدین بن زہرہ حسینی
۵۶	تاج الدین ورامینی
۵۶	تُرکی
۵۷	تقی
۵۷	تقی الدین حلی
۵۷	تقی ابن حجہ
۵۸	تلعکبری
۵۸	تقار
۵۸	تمیمی

٥٩	تنوخی
٥٩	تولینی
٦٠	«باب الثاء»
٦٠	ثقه الاسلام
٦٠	ثقفی
٦٢	ثلاثه
٦٢	ثنائی
٦٣	«باب الجیم»
٦٣	جاسبی
٦٣	جبلی
٦٥	جَبلی
٦٥	جرجانی
٦٥	جریر
٦٦	جعابی
٦٦	جَعَبَری
٦٦	جعفری
٦٦	جعفری
٦٧	جُغفی
٦٨	جعفی صابونی
٦٩	جابر جعفی
٧٠	سید جلال الدین
٧١	شیخ جمال الدین بن متّوج
٧١	سید جلال الدین بن اعرج
٧١	شیخ جلال الدین بن کوفی
٧٢	ملا جلال الدین استرآبادی
٧٢	قاضی جلال الملک

٧٢	..... جَلُودِي
٧٤	..... سيد امير جمال الدين محمد استرآبادي
٧٤	..... سيد جمال الدين احمد بن موسى بن طاووس حسني
٧٥	..... شيخ جمال الدين بن حاج علي
٧٥	..... ملا جمال الدين علي طبرستاني
٧٦	..... جمال الدين بن متّوج
٧٦	..... شيخ جمال الدين بن مطّهر
٧٦	..... شيخ جمال الدين بن يوسف بن حاتم شامي مشغري
٧٧	..... امير جمال الدين استرآبادي
٨٠	..... جمال الدين معروف به تركي
٨٠	..... شيخ جمال الدين طبرسي
٨١	..... امير جمال الدين، محدث حسيني
٨٢	..... شيخ جمال الدين وراميني
٨٢	..... ملا جمال الدين هزار جريبي مازندراني
٨٣	..... گنابادي
٨٣	..... شيخ جواد (فاضل جواد)
٨٣	..... جوهری
٨٤	..... جوهری (ابن عياش)
٨٤	..... جبلي (گيلي)
٨٥	..... «باب الحاء»
٨٥	..... حاجب بن ليث
٨٥	..... ملا حاج بابا
٨٥	..... حافظ
٨٥	..... حافظ بُرسي
٨٦	..... حاكم
٨٧	..... حاكم ابو عبدالله

۸۷	حاکم خراسان
۸۷	حاکم حسکائی
۸۷	حسکا
۸۷	حسکائی
۸۹	حسکائی
۹۰	حَسْکَه
۹۰	آمیرزا حسیب
۹۰	مولانا حشری تبریزی
۹۰	حِصْکَئی
۹۱	حَقَّار
۹۱	حکیم ثنائی
۹۱	حکیم سنائی
۹۲	حکیم شفائی
۹۲	حکیم شفائی
۹۲	حکیم شفائی
۹۳	حلبی
۹۳	حلبی
۹۵	حلوانی
۹۵	حَلِّیان
۹۵	حَلِّیون
۹۶	حمدانی
۹۶	حمدانی
۹۶	حمدانی
۹۷	حِمْصی
۹۷	حِمْیری
۹۹	ملا حیرتی

۱۰۰	«باب الخاء»
۱۰۰	خازن
۱۰۰	خاتانی
۱۰۰	خَزَّاز
۱۰۱	خَزَّاز
۱۰۱	علی بن خزاز
۱۰۱	خَشَّاب
۱۰۲	خضر
۱۰۳	خضری
۱۰۳	خلخالی
۱۰۳	خلخالی
۱۰۴	خُلْدی
۱۰۴	خلیعی
۱۰۴	خلیفه السلطان
۱۰۵	الخمسه
۱۰۵	خواجه افضل ترکه
۱۰۵	خواجه نصیر
۱۰۵	خواجه همام الدین
۱۰۷	خواجهگی شیرازی
۱۰۷	خوارزمی
۱۰۷	خواند میر
۱۰۷	خوزی
۱۰۸	خیاط
۱۰۸	خیبری
۱۰۹	«باب الدال»
۱۰۹	سید داماد

- ۱۰۹ ..... درویش برهان
- ۱۱۰ ..... دوری
- ۱۱۰ ..... دوریستی
- ۱۱۱ ..... دیباجی
- ۱۱۲ ..... دیک الجن
- ۱۱۲ ..... دیلمی
- ۱۱۴ ..... «باب الذال»
- ۱۱۴ ..... ذو الشمالین
- ۱۱۴ ..... ذوالشهادتین
- ۱۱۴ ..... ذوالیدین
- ۱۱۵ ..... «باب الراء»
- ۱۱۵ ..... راغب اصفهانی
- ۱۱۵ ..... رافضی
- ۱۱۶ ..... راوندی
- ۱۱۶ ..... راوندی
- ۱۱۷ ..... راوندی
- ۱۱۷ ..... ابو جعفر محمد بن عمرو بن بختری
- ۱۱۷ ..... ززانی
- ۱۱۸ ..... رستمی
- ۱۱۸ ..... خواجه رشید آوی
- ۱۱۸ ..... شیخ رشید الدین اصفهانی
- ۱۱۹ ..... الرصی
- ۱۱۹ ..... سید رضی الدین آوی
- ۱۲۰ ..... سید رضی الدین بن معبد حسینی
- ۱۲۰ ..... رفیع الدین نائینی
- ۱۲۰ ..... ملا رفیعا گیلانی

- ١٢١ ----- أميرزا رفيعا نائيني -----
- ١٢١ ----- ركن الدوله -----
- ١٢١ ----- ركن الدين گرگانی -----
- ١٢٢ ----- رمادی -----
- ١٢٢ ----- زُمیلی -----
- ١٢٢ ----- رؤیانی -----
- ١٢٤ ----- «باب الزاء» -----
- ١٢٤ ----- زاهی -----
- ١٢٤ ----- زراتی -----
- ١٢٥ ----- زواری -----
- ١٢٥ ----- ملا زواری -----
- ١٢٥ ----- غیاث الدین زواری -----
- ١٢٥ ----- غیاث -----
- ١٢٦ ----- زُهدری -----
- ١٢٧ ----- زهری -----
- ١٢٨ ----- زین الدین ابن حسام -----
- ١٢٨ ----- زین الدین بن خازن -----
- ١٢٩ ----- شیخ زین الدین بن صدقه -----
- ١٢٩ ----- شیخ زین الدین محمد بن قاسم بُرْزَهی -----
- ١٢٩ ----- ملا زین الدین استرآبادی -----
- ١٣٠ ----- زین الدین بیاضی -----
- ١٣٠ ----- زین الدین عاملی -----
- ١٣١ ----- شیخ زین لدین فقعاتی عاملی -----
- ١٣٢ ----- زین الدین مکی -----
- ١٣٢ ----- زینبی رازی -----
- ١٣٤ ----- «باب السین» -----

- ۱۳۴ ..... سازواری
- ۱۳۴ ..... سبزوار
- ۱۳۴ ..... سبط بن جبر
- ۱۳۴ ..... سبط شیخعلی کرکی
- ۱۳۵ ..... سبعه
- ۱۳۶ ..... سبعی
- ۱۳۶ ..... السَّبْعِي
- ۱۳۶ ..... نُسَيْعِي
- ۱۳۷ ..... سبعه
- ۱۳۷ ..... شیخ سدید الدین
- ۱۳۸ ..... شیخ سدید الدین حمصی
- ۱۳۸ ..... شیخ سدید الدین حمصی
- ۱۳۹ ..... سَرا بِشَنَوِي
- ۱۳۹ ..... سِرَاجِي
- ۱۳۹ ..... سروری
- ۱۴۰ ..... سری رفاء موصلی
- ۱۴۰ ..... سعدی
- ۱۴۱ ..... سعدی شیرازی
- ۱۴۲ ..... سعید
- ۱۴۲ ..... سکاکینی
- ۱۴۲ ..... سکونی
- ۱۴۴ ..... سلاطین صفویه
- ۱۴۴ ..... سلطان العلمائی
- ۱۴۵ ..... سلطان العلمائی
- ۱۴۵ ..... سَمُرِي
- ۱۴۵ ..... سنائی

۱۴۷	سنائی
۱۴۷	شوسی
۱۴۸	سُورادی
۱۴۸	سیاری
۱۴۸	سیالکوٹی
۱۴۸	سید
۱۴۹	سید مرتضی
۱۴۹	سید حمیری
۱۵۰	سید داماد
۱۵۰	سید رضی
۱۵۰	سید سَمَکی
۱۵۰	سید شریف
۱۵۰	سید شریف ثانی
۱۵۱	سید شریف ثانی
۱۵۴	سید عبری
۱۵۴	سید مرتضی
۱۵۴	سید مرتضی ثانی
۱۵۵	سیرافی
۱۵۵	سیف الدین شعرانی
۱۵۵	سیلفی
۱۵۷	«باب الشین»
۱۵۷	شارح بحرانی
۱۵۷	شارح ترددات شرایع
۱۵۷	شارح رضی
۱۵۸	شامیان
۱۵۹	شامیون

- شاميون ثلاثه ١٥٩
- شاميون ابو الولى ١٥٩
- شارح رضى ١٥٩
- شاه چراغ ١٦٠
- شاه مآ ١٦٠
- شجرى ١٦٠
- سيد شرف ١٦١
- شرف بن عبد السميع ١٦١
- ملا شرف الدين بن عبدالواحد انصارى ١٦١
- شرف الدين جورينى خراسانى ١٦٢
- شرف الدين مكى ١٦٢
- شيخ شرف الدين نجفى ١٦٣
- شريف ١٦٣
- شريف ازّه اى ١٦٤
- شفائى ١٦٤
- شفيهن ١٦٤
- شيخ شمس الدين ١٦٥
- شيخ شمس الدين ١٦٥
- شيخ شمس الدين ابن داوود ١٦٥
- شيخ شمس الدين بن ضحاک ١٦٥
- شيخ شمس الدين بن عبدالعالى ١٦٧
- شيخ شمس الدين بن مجاهد ١٦٨
- شمس الدين (بن) محمد بن الخطيب ١٦٨
- شمس الدين خطيب حائرى حسينى ١٦٩
- شمس الدين طبرسى نحوى ١٦٩
- شيخ شمس الدين عريضى ١٦٩

- شمس الدين مفيد ١٧٠
- شمس الدين مكي ١٧٠
- شمس الشرف ١٧١
- شماة گيلاني ١٧١
- شمسا کشميري ١٧١
- شهدای سه گانه ١٧١
- شهيد ١٧٢
- شهيدان ١٧٢
- شهيد تاني ١٧٢
- شهيد ثالث ١٧٢
- شيباني ١٧٢
- شيخ ١٧٤
- شيخ رضی ١٧٤
- شيخ زاده لاهيجی ١٧٥
- شيخ صفی الدين اردبیلی ١٧٥
- شيخ طبرسی ١٧٥
- شيخ طوسی ١٧٦
- شيخ علائی ١٧٦
- شيخان ١٧٦
- شیطان الطاق ١٧٦
- «باب الصاد» ١٧٧
- صائن الدين تُرکه: ١٧٧
- صابونی ١٧٧
- ابو عثمان اسماعيل بن عبدالرحمان صابونی ١٧٧
- صاحب بن عباد ١٧٧
- صاحب ديوان امير المؤمنين (عليه السلام) ١٧٨

۱۸۰	صاحب العسکر
۱۸۲	صاحب الفاخر
۱۸۳	صاحب کتاب مجموع الفوائد در فقه
۱۸۴	صاحب مدارک
۱۸۴	صاحب نفس زکّیه
۱۸۵	صالحانی
۱۸۵	صدر شیرازی
۱۸۵	صدر الدین ترکه
۱۸۵	صدقی
۱۸۶	صدوق
۱۸۶	صدوقان
۱۸۶	صَفَّار
۱۸۶	صفوانی
۱۸۸	صفی اردبیلی
۱۸۸	صفی الدین
۱۸۸	صفی الدین کفعمی
۱۸۸	صفی الدین علوی
۱۸۹	صفی الدین بن معد
۱۹۰	صفی الدین بن معد
۱۹۰	صفی الدین گیلانی
۱۹۰	صفی الدین حلی
۱۹۰	صنعانی
۱۹۱	صولی
۱۹۳	صهرشتی
۱۹۴	صهرشتی
۱۹۵	صفین

- ١٩٥ ..... صيمرى
- ١٩٦ ..... صيهونى
- ١٩٧ ..... «باب الضاد»
- ١٩٧ ..... ضياء الدين
- ١٩٧ ..... ضياء الدين
- ١٩٧ ..... جزينى
- ١٩٧ ..... ضياء الدين
- ١٩٧ ..... ضياء الدين
- ١٩٨ ..... ضياء الدين گرگانى
- ١٩٨ ..... ضياء الدين ابن فاخر
- ١٩٩ ..... ضياء الدين اعرج
- ١٩٩ ..... ضياء الدين
- ٢٠٠ ..... «باب الطاء»
- ٢٠٠ ..... الطائى
- ٢٠٠ ..... طالقانى
- ٢٠٠ ..... طاووس
- ٢٠١ ..... طباطبا
- ٢٠٢ ..... طبرسى
- ٢٠٢ ..... طبرسى
- ٢٠٣ ..... طبرى
- ٢٠٤ ..... طرابلسى
- ٢٠٦ ..... طرماح
- ٢٠٦ ..... طغرانى
- ٢٠٧ ..... مُجبر طغرانى
- ٢٠٧ ..... طوسى
- ٢٠٩ ..... «باب الظاء»

- ٢٠٩ ..... شيخ ظهير
- ٢٠٩ ..... ظهير الدين
- ٢١٠ ..... شيخ ظهير الدين بن حسام
- ٢١٠ ..... ظهير الدين نيلي
- ٢١١ ..... «باب العين»
- ٢١١ ..... عابد اردبيلي
- ٢١١ ..... عاصمي
- ٢١٢ ..... عبدالمطلب
- ٢١٢ ..... عبدكي
- ٢١٢ ..... عبدلي
- ٢١٣ ..... عبري
- ٢١٣ ..... عجلي
- ٢١٤ ..... عده
- ٢١٤ ..... عده
- ٢١٤ ..... عده من اصحابنا
- ٢١٤ ..... عروه الاسلام
- ٢١٤ ..... عُريضي
- ٢١٨ ..... عزالدين آملی
- ٢٢٠ ..... عز الدين بن عشره
- ٢٢٠ ..... عزالدين اقساسی كوفي
- ٢٢٢ ..... عزالدين جبلي
- ٢٢٢ ..... عسكري
- ٢٢٢ ..... عضد الدوله
- ٢٢٣ ..... عقيقي
- ٢٢٤ ..... عقيلي
- ٢٢٤ ..... عُقيلي

- ٢٢٥ ..... غكبرى
- ٢٢٥ ..... علاء الملك مرعشى
- ٢٢٦ ..... علائى
- ٢٢٧ ..... علامه
- ٢٢٧ ..... علان كلينى رازى
- ٢٢٨ ..... علقمى
- ٢٢٨ ..... علم الهدى
- ٢٢٩ ..... علوى
- ٢٢٩ ..... عماد حسينى
- ٢٣٠ ..... عماد طبرى
- ٢٣٠ ..... عماد الدين ابن حمزه
- ٢٣٠ ..... عماد الدين طبرى
- ٢٣١ ..... عماد الدين طبرى
- ٢٣١ ..... عماد الدين طوسى
- ٢٣٢ ..... عمرى
- ٢٣٢ ..... عمى
- ٢٣٣ ..... عميد الدين
- ٢٣٣ ..... عميد الرؤسا
- ٢٣٤ ..... غنجرى
- ٢٣٥ ..... عونى
- ٢٣٥ ..... عياشى
- ٢٣٦ ..... «باب الغين»
- ٢٣٦ ..... غضائى
- ٢٣٦ ..... غيات الحكماء
- ٢٣٧ ..... غيات الدين جرآبادى
- ٢٣٨ ..... «باب الفاء»

- ٢٣٨ ..... فاخر
- ٢٣٨ ..... فاضل
- ٢٣٩ ..... فاضل الدين
- ٢٣٩ ..... فاضلان
- ٢٣٩ ..... فتال
- ٢٤٠ ..... فحام
- ٢٤٠ ..... فحام
- ٢٤١ ..... فخر الاسلام
- ٢٤١ ..... فخر الاسلام رويانى
- ٢٤١ ..... فخر الدين
- ٢٤٢ ..... فخر الدين خزاعى
- ٢٤٣ ..... فخر الدين بادرانى
- ٢٤٣ ..... فخر الدين بوقى
- ٢٤٣ ..... فخر الدين رماحى
- ٢٤٣ ..... فخر الدين سماكى
- ٢٤٤ ..... فخر المحققين
- ٢٤٤ ..... فزاء
- ٢٤٥ ..... فردوسى
- ٢٤٦ ..... فرزدق
- ٢٤٦ ..... فزونى
- ٢٤٦ ..... فضولى
- ٢٤٧ ..... فقيه
- ٢٤٧ ..... فقيهان
- ٢٤٧ ..... فلاح الدين
- ٢٤٨ ..... فلكى
- ٢٤٩ ..... «باب القاف»

- ۲۴۹ ..... قاضی
- ۲۴۹ ..... قاضی میرزا قاضی
- ۲۵۰ ..... قاضی ابن قدامه
- ۲۵۰ ..... قاضی ابوالحسین
- ۲۵۰ ..... قاضی ابوالفتح کراچکی
- ۲۵۰ ..... قاضی تنوخی
- ۲۵۱ ..... قاضی خان صدر
- ۲۵۲ ..... قاضی کرهودی
- ۲۵۳ ..... قاضی زاده لاهیجی
- ۲۵۳ ..... قدیمان
- ۲۵۳ ..... قزوینی
- ۲۵۴ ..... قشی
- ۲۵۴ ..... قطنان
- ۲۵۴ ..... قطب رازی
- ۲۵۵ ..... قطب راوندی
- ۲۵۵ ..... قطب الدین
- ۲۵۶ ..... قطب الدین بغدادی
- ۲۵۷ ..... قطب الدین کندری
- ۲۵۷ ..... قمی
- ۲۵۹ ..... «باب الکاف»
- ۲۵۹ ..... گازر
- ۲۵۹ ..... کُتیر عینات
- ۲۵۹ ..... کراچکی
- ۲۶۰ ..... کسائی
- ۲۶۱ ..... کشاجم
- ۲۶۲ ..... کشی

- ٢٦٣ ..... كفعمى
- ٢٦٤ ..... كلينى
- ٢٦٥ ..... كمال الدين
- ٢٦٦ ..... كمال بحراني
- ٢٦٦ ..... كمال الدين نقيب
- ٢٦٧ ..... كلام عفان قمى
- ٢٦٧ ..... كمال الدين بن ميثم
- ٢٦٧ ..... كُमित
- ٢٦٧ ..... كنيدرى
- ٢٦٨ ..... كوكبى
- ٢٦٩ ..... «باب اللام»
- ٢٦٩ ..... لقمان حكيم
- ٢٧٠ ..... «باب الميم»
- ٢٧٠ ..... ماجيلو
- ٢٧٠ ..... مازنى
- ٢٧١ ..... مؤمن الطاق
- ٢٧١ ..... مؤيد الدين
- ٢٧٢ ..... مبرد
- ٢٧٢ ..... المتأخر
- ٢٧٢ ..... مجد الدين حلى
- ٢٧٣ ..... مجد الدين بن عباد
- ٢٧٣ ..... مجذوب تبريزى
- ٢٧٣ ..... محتشم كاشانى
- ٢٧٤ ..... محقق حلى
- ٢٧٤ ..... محقق ثانى
- ٢٧٤ ..... محقق خضرى

- ٢٧٤ ----- محقق يزدي
- ٢٧٥ ----- محي الدين
- ٢٧٥ ----- محي الدين بن زهره
- ٢٧٥ ----- محي الدين اربلي
- ٢٧٦ ----- مرتضى
- ٢٧٦ ----- مرتضى ثاني
- ٢٧٦ ----- مرزباني
- ٢٧٦ ----- مرعشي
- ٢٧٧ ----- مزدي
- ٢٧٧ ----- مسعودي
- ٢٧٨ ----- مصري
- ٢٧٩ ----- مصلح الدين
- ٢٧٩ ----- مطار آبادي
- ٢٧٩ ----- مطهري
- ٢٧٩ ----- مَعَزَا
- ٢٨٠ ----- مُعْتَمِر مشرقى
- ٢٨٢ ----- معتمر مغربى
- ٢٨٢ ----- معين الدين بيهقى
- ٢٨٢ ----- معين الدين مصرى
- ٢٨٢ ----- مَفْج بصرى
- ٢٨٣ ----- مفيد
- ٢٨٣ ----- مفيد نيشابورى
- ٢٨٤ ----- مفيد الدين
- ٢٨٤ ----- منتجب الدين
- ٢٨٤ ----- منصورى
- ٢٨٥ ----- مهلبى

٢٨٥	ميثمي
٢٨٦	مير كلان
٢٨٦	ملا رفيعا
٢٨٦	ملا محمد بن حسن شيرواني
٢٨٦	ميرزا قاضي
٢٨٧	ميكالي
٢٨٨	«باب النون»
٢٨٨	ناصر الدين
٢٨٨	ناصر الحق
٢٨٨	ناصر الحق و الدين
٢٨٩	ناصر الدين ابن نزار
٢٨٩	نجاشي
٢٩٠	نجم الاثمه
٢٩٠	نجم الدين امير
٢٩٠	نجم الدين سيد
٢٩١	نجم الدين
٢٩١	نجيب الدين حلي
٢٩١	نجيب الدين
٢٩١	نخعي
٢٩٢	نديم
٢٩٢	نصر همداني
٢٩٢	نصر الدين
٢٩٢	نصير
٢٩٣	نصير طوسي
٢٩٣	نصير الدين
٢٩٣	نصير الدين طوسي

- ٢٩٤ ..... نصير الدين كاشى
- ٢٩٤ ..... نصير الدين كاشى
- ٢٩٤ ..... نصير الدين كاشى
- ٢٩٤ ..... نظام الدين استرآبادى
- ٢٩٥ ..... نظام الدين صهرشتى
- ٢٩٥ ..... نظام الدين ساوجى
- ٢٩٨ ..... نضر بن كنانه
- ٢٩٩ ..... نظام الدين نيلى
- ٢٩٩ ..... نعمانى
- ٣٠٠ ..... نقاش
- ٣٠٠ ..... نور الدين
- ٣٠٠ ..... سيد نور الدين
- ٣٠١ ..... نور الدين عقيلى
- ٣٠١ ..... نور بخشىه
- ٣٠٢ ..... نوشجانى
- ٣٠٢ ..... نوفلى
- ٣٠٢ ..... نيشابورى
- ٣٠٣ ..... نيلى
- ٣٠٤ ..... «باب الواو»
- ٣٠٤ ..... واسطى
- ٣٠٥ ..... واعظ قزوينى
- ٣٠٥ ..... وحيد
- ٣٠٦ ..... وحيد الزمانى
- ٣٠٦ ..... وزير مغربى
- ٣٠٦ ..... وزير مهلبى
- ٣٠٦ ..... وزيرى

۳۰۷ ..... «باب الهاء»

۳۰۷ ..... هزانی

۳۰۷ ..... هرمس

۳۰۸ ..... هلالی

۳۰۹ ..... همدانی

۳۱۰ ..... فهرست کتاب

۳۴۲ ..... درباره مرکز

مشخصات کتاب

سرشناسه: افندی، عبدالله بن عیسی بیگ، ۱۰۶۶ - ۱۱۳۰ ق.

عنوان قراردادی: [ریاض العلماء و حیاض الفضلاء. فارسی]

عنوان و نام پدیدآور: ریاض العلماء و حیاض الفضلاء / تالیف عبدالله افندی اصفهانی؛ ترجمه محمدباقر ساعدی.

مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۹ -

مشخصات ظاهری: ج.

شابک: ۵۲۰۰۰ ریال: ج. ۱ (چاپ دوم): ۹۷۸-۹۶۴-۹۷۱-۲۹۰-۱؛ دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۹۷۱-۳۴۹-۶؛ ۴۲۰۰۰ ریال: ج. ۶،

چاپ اول: ۹۷۸-۹۶۴-۹۷۱-۰۴۴؛ ۱۱۴۰۰۰ ریال: ج. ۷: ۹۷۸-۶۰۰-۰۶-۰۳۳-۴

وضعیت فهرست نویسی: فایا (چاپ دوم/برون سپاری)

یادداشت: نام ناشر از سال ۱۳۷۲ به بنیاد پژوهشهای اسلامی تغییر یافته است

یادداشت: چاپ دوم.

یادداشت: ج. ۶ (چاپ اول: ۱۳۸۶).

یادداشت: ج. ۷ (چاپ اول: ۱۳۹۴).

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: افندی، عبدالله بن عیسی بیگ، ۱۰۶۶؟ - ۱۱۳۰ ق. -- سرگذشتنامه

موضوع: شیعه -- سرگذشتنامه و کتابشناسی

شناسه افزوده: ساعدی خراسانی، محمدباقر، ۱۳۰۶ -، مترجم

شناسه افزوده: بنیاد پژوهش های اسلامی

رده بندی کنگره: BP۵۵/۲/الف ۷/۹۰۴۱۷ ۱۳۸۹

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۹۶

مقدمه

اللهم سهل و تمم

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله و الصلوه على رسول الله و آله ائمه الهدى

و بعد: سپاس خدایی را که این ناقابل را موفق داشت مجلدات شش گانه ریاض العلماء را ترجمه کرده و به طبع رساند. اینک به مجلد هفتم آن کتاب وزین که دست یافته ام به ترجمه آن پرداخته ام و از خدای تعالی توفیق این عمل خیر را طالب و آرزومندم.

مجلد مزبور که به طبع رسیده نتیجه زحمات شبانه روزی جناب فاضل ارجمند حجه الاسلام و المسلمین زین المحققین آقای سید احمد حسینی شکوری است که مقدمه عالمانه برای آن تدوین نمود و به اهتمام فاضل برومند جناب آقای سید محمود مرعشی (دام عزه) نجل جلیل آیه الله العظمی مرعشی طالب الله ثراه و جعل الجنة مأواه مطبوع گردیده است و شایان ذکر است که جناب سید معظم تعلیقات و حواشی بسیاری بر این مجلد مرقوم فرموده و بنام و نشان گروهی از اعلام پرداخته است این جناب تعلیقات یاد شده را به طریقی که اشاره فرموده در ذیل این ترجمه متذکر شده ام و اگر به موضوعی که لازم است رسیدم به عنوان پاورقی مشخص خواهم ساخت. معظم له دام عمره در مقدمه که مرقوم داشته به این خلاصه می نویسد: دو نسخه از کتاب ریاض العلماء در اختیار ما بود که وسیله تحقیق و طبع قرار گرفت که در شش مجلد به طبع رسید. از اجزاء یاد شده نسخه به خط مؤلف (ره) بود و در این رابطه به طبع نسخه حاضر پرداختیم و به این نتیجه رسیدیم که نسخه حاضر در مجلدات کتاب حاضر نبوده است تا پس از تفحص بسیار دانستیم نسخه از کتاب ریاض در کتاب خانه ملک، موجود است و بالاخره به تدوین اعلام پرداخته و می نویسد:

این شخص همان آوی نام است که به نام و نشان او اشاره خواهیم کرد و ضمناً باید گفت: هر دو عنوان (آوه و آبه) همان شهرکی است که نزدیک به شهر ساوه است و از میان اعلام آن سرزمین، ابن زبیب آوی که شاگرد محقق حلی است به این لقب شناخته شده است و اربلی در کتاب کشف الغمه کتاب نثر الدرر (۱) را به وی نسبت داده و برخی از اخبار را از آن کتاب نقل کرده است و از قرائن ظاهری پیداست آبی از پیشینیان است و همان دانشوری است که استاد استناد، مجلسی (ره) در فهرست بحار الانوار از آن نام برده است.

آقا جمال

جمال الدین محمد بن آقا حسین بن جمال الدین محمد، آقا جمال در اصل از مردم خوانسار بوده و در اصفهان متولد شد و همان جا می زیسته است و از معاصران ما به شمار می آید. (۲)

ص: ۲

۱- - نثر الدرر تألیف ابو سعید منصور بن حسین آبی وزیر است که سال ۴۲۲ وفات یافته است. این کتاب در ضمن هفت مجلد در محاضرات تدوین گردیده است و مانند آن تألیف نشده است و من مجلد اول آن را دیده ام از این کتاب در کشف الظنون یاد شده است و حر عاملی و ابن بابویه در فهرست نام برده اند و از شاگردان شیخ طوسی (ره) است.

۲- - جمال الدین محمد بن حسین خوانساری معروف به جمال الدین ثانی و این بدان جهت است که جدش جمال الدین اول بوده است. وی از بزرگان روزگار خود بوده و کتاب های بسیار تألیف کرده و سال ۱۱۲۵هـ- ، یا سال ۱۱۲۱ هـ- ، وفات یافته است.

مولای با جلال، رضی الدین، محمد بن حسن قزوینی شاگرد ملا خلیل قزوینی است.

آمدی

در کتاب های امامیه به عنوان شیخ عبدالواحد بن محمد بن عبدالواحد تمیمی، معروف به آمدی، دانشوری مورد وثوق و از فضلا بوده است. (۱) کتاب غرر الحکم و درر الکلم که معروف به غرر و درر آمدی می باشد از تألیفات اوست. این کتاب را به منظور یادآوری از کلمات قصار (گفتار کوتاه) حضرت مولی علی (علیه السلام) تألیف کرده و او از اعیان دانشوران شیعه مذهب و ابن شهر آشوب در کتاب مناقب به این نسبت اشاره کرده است. آمدی از معاصران ابن شهر آشوب است و در کتاب فخری به اجازه ای که از مؤلفش داشته از وی روایت کرده است. (۲)

آمدی در اصطلاح عامه به شیخ سیف الدین ابوالحسن علی بن ابوعلی محمد بن سالم تغلبی آمدی اطلاق می شود. تغلبی متکلمی بنام بوده است. و کتاب الاحکام فی اصول الاحکام در اصول فقه و کتاب ابکار الافکار در کتاب کلام آمسی که علمای سنت به وی اطمینان دارد از تألیفات اوست.

آملی

در کتاب های ما بیشتر اوقات، کلمه آملی به شیخ عزالدین ابن آملی گفته می شود. این دانشور مؤلف شرح نهج البلاغه و رساله حسنیه در اصول الدین

ص: ۳

۱- در معجم البلدان آورده است «آمد» به کسر میم، لفظ رومی است و از آمد دیار بکر بزرگ است و قدر و منزلتش زیادت است. از ویژگی های آن این است که دجله حداکثر آن جا را فرا گرفت و مانند هلالی آن محل را در اختیار خود در آورده است و در وسط آن چشمه ها و چاهها جریان دارد و بازوئی اطراف آن را احاطه کرده است.

۲- آمدی از اعیان شیعیان بوده و کشتن او بیرون از نظر نخواهد آمد.

و معاصر با شیخ علی کرکی و شیخ ابراهیم قطیفی و شریک درس با کرکی و قطیفی می باشد. (۱)

و گاهی کلمه آملی به ملا شمس الدین محمد بن محمود فارسی گفته می شود. وی کتاب هایی دارد از جمله شرح کلیات قانون و نفاثس الفنونکه به پارسی تألیف کرده است و علوم متداوله را در آن گردآورده است و به سبک کتاب دره التاج لغره الدیاج تألیف نموده است. آملی این کتاب را به درخواست «ریاح» حاکم گیلان و مازندران تألیف کرده است و از قرائن پیدا است که وی از علمای سنی است.

دیگری سید حیدر بن علی بن حیدر بن حسن صوفی آملی است و کتاب الکشکول فیما جری علی آل الرسول از تألیفات اوست.

در تقویم البلدان به نقل از کتاب مشترک می نویسد: آملی به فتح همزه و میم مضمومه و با لام آخر از اقلیم چهارم و از شهرهای مازندران به شمار است. (۲)

در کتاب قانون گوید: آمل، قصبه طبرستان و از قزوین بزرگتر است و عمارات آن در بم فرو رفته و از کلیه نواحی آن بزرگتر است. احمد کاتب گوید: آمل در کتاب دریای دیلم قرار گرفته است. دیلمی گوید از آمل تا چالوس بیست فرسخ است یاقوت در مشترک گوید ممکن است آمل بزرگتر از طبرستان باشد.

ص: ۴

۱- در احیاء الدائر نام و نسب او را چنین یاد کرده است عزالدین بن جعفر بن شمس الدین آملی.

۲- در معجم البلدان گوید: آمل به ضم میم نام بزرگترین شهر طبرستان است دانشوران بسیاری از آن جا برخاسته اند از جمله محمد بن جریر طبری است. منسوب به این شهر را طبری گویند. آمل هم شهر بزرگی در طرف غربی جیحون است که از مرو به بخاری می روند و آن جا به این مناسبت آمل زم و آمل جیحون گویند.

منسوب به «آوی» است، آوه که همان آبه باشد. (۱)

در تقویم البلدان آمده آوه از اقلیم چهارم از عراق عجم است. در مشترک یاقوت آمده است: به فتح همزه و سکون الف سپس باء یک نقطه. مهلبی گفته است آوه شهری است در جانب مشرق و با انحرافی که به جانب شمال از همدان است و فاصله میان همدان و آوه بیست و هفت فرسخ است و همین مسافت هم میان آوه و قزوین است با این تفاوت که قزوین در شرق قرار گرفته و انحراف به شمال است. فاصله میان آوه و ساوه پنج میل راه است. گفتنی است که آبه است میان ری و همدان و آبه است از قریه های اصفهان.

گروهی از علما به این شهر منسوب می باشند از جمله رضی الدین محمد بن محمد آوی اعجمی علوی حسینی صاحب کرامات و مقامات مشهور رفته و این عالم همان دانشوری است که سند استخاره با تسبیح به وی منتهی می شود. و ابن طاووس و فضلالی معاصر از وی روایت کرده اند.

دیگری شیخ زین الدین ابو محمد حسن بن شیخ زبیب الدین ابوطالب بن ابوالمجد یوسفی آوی معروف به ابن زبیب آبی شاگرد محقق حلّی و مؤلف کشف الرموز در شرح نافع استادش محقق (ره).

ص: ۵

۱- - در معجم الادباء می نویسد: آبه از قرای اصفهان و بالاتر از اصفهان است. آبه روستایی است در برابر ساوه که عموماً آن را ساوه دانند و مردم آن جا شیعه دوازده امامی می باشند. بر خلاف انتظار مردم ساوه سنی مذهب می باشند و به همین مناسبت پیوسته با یکدیگر در مبارزه بوده اند. ابو اسحاق ابراهیم بن اسحاق احمری نهاوندی خیلی ضعیف و در حدّ متهم می باشد، کتاب هایی دارد و ابو احمد میدانی از وی روایت کرده است.

اربعه

این کلمه در کتاب های اصحاب متأخر بر شیخ مفید و شیخ طوسی و سید مرتضی و شیخ صدوق رحمهم الله علیهم اجمعین اطلاق می شده و حداکثر استعمال این کلمه در کتاب مهذب ابن فهد حلّی است.

اربلی

شیخ بهاء الدین ابوالمحسن علی بن عیسی فخر الدین بن ابی الفتح اربلی وزیر و مؤلف کتاب کشف الغمه. (۱)

استرآبادی

شیخ عبدالرشید بن حسین بن محمد استرآبادی مؤلف کتاب تأویل الایات، این کتاب مورد دل بستگی دگران ها است. (۲)
گاهی کلمه «استرآبادی» به مؤلف المنسک اطلاق می شود. کفعمی در کتاب مصباح از آن نقل کرده است لیکن از اسم و رسم او اطلاعی ندارم.

اسکافی

حداکثر استعمال ویژه آن در اصطلاح فاضل عارف کاشانی. (۳) بر شیخ جلیل ابو علی محمد بن احمد بن جنید کاتب اسکافی، اطلاق می شود. این دانشور از مشایخ شیخ مفید و ابن عبدون و امثال ایشان است.

ص: ۶

-
- ۱- - معجم البلدان (۱-۱۳۷) می نویسد: اربل نام شهر بزرگی است که بخش وسیعی از زمین را فرا گرفته است و خندق عمیقی اطراف آن را فرا گرفته است و باروئی دارد که شهر را به دو بخش تقسیم می کند و این شهر بر فراز تل عظیمی قرار گرفته است و شباهت زیادی به قلعه حلب دارد و و از آن بزرگتر است و از بخش های موصل به شمار است و دو روز فاصله دارند. مردم این سرزمین در اصل کرد بوده و اخیراً به عربی متمایل گردیده اند.
  - ۲- - استرآباد به فتح همزه از شهرهای بزرگ مازندران است. علمای از این سرزمین بوده اند که هر یک از آن ها در فنی مهارت داشتند. استرآباد از اقلیم پنجم و میان ساریه و گرگان واقع شده است. استرآباد شهر کی است در نساء خراسان.
  - ۳- - منظور از عارف کاشانی «ملا محسن بن مرتضی فیض کاشانی» است.

«اسکافی»، عنوان شیخ اقدم ابو علی محمد بن همام اسکافی کاتب است که در روزگار کلینی و امثال او بوده و ضمناً معاصر با او هم می باشد. (۱) اسکافی، ابو جعفر قرملی سنی تفضیلی است که کتاب النقض را به منظور رد بر «رساله عثمانیه» جاحظ تألیف کرده است و ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه مطالب فراوانی از آن نقل کرده است. (۲) در آینده در باب قاف قسم ثانی به آن اشاره کرده ایم.

اسکافی، دانشوری است که ابن شهر آشوب در کتاب معالم العلماء در باب القاب از وی یاد کرده و می نویسد: اسکافی کتاب ویژه در امامت تألیف کرده است. اسکافی از علمای امامیه است و من از نام و نسب او اطلاعی ندارم و در عین حال این شخص غیر از ابو جعفر اسکافی معتزلی است. بعضی، اسکافی را علی بن جنید دانسته این احتمال هم درست نیست. چرا که اسم او در باب اسما آمده است.

اسکاف

از منسوبان سعد بن طریف اسکاف است. (۳)

ص: ۷

۱- - ابو علی محمد بن ابی بکر همام بن سهیل کاتب اسکافی از مشایخ اصحاب شیعه و از متقدمان ایشان است وی از منزلت خوبی برخوردار بود و احادیث بسیاری روایت کرده است و از ثقات محدثان بشمار است. اسکافی در روز پنجشنبه یازدهم ماه جمادی الثانیه سال ۳۳۶ وفات یافته است.

۲- - ابو جعفر محمد بن عبدالله اسکافی از متکلمان معتزله و یکی از پیشینیان ایشان می باشد. وی در اصل از مردم سمرقند بوده و در بغداد می زیسته و معتصم عباسی از او بی نهایت جانب داری کرد و مقامش را گرامی می داشته و سال ۲۴۰ هـ- وفات یافته است.

۳- - سعد بن طریف (ظریف) حنظلی از وابستگان قبیله حنظل و از مردم کوفه است و احادیث او که نقل کرده است شناخته و ناشناخته قاضی و داوری کوفه را به عهده داشته است.

مشهور از مورخان برآند که «اسکاف» به معنای چارق دوز یا کفشگر است لیکن زمخسری در اساس البلاغه می نویسد وی یکی از اسکافان است و اسکاف همان هم به صنعت کلی گفته می شود.

قاموس گوید اسکاف به هر گونه صنعتگری اطلاق می شود به استثنای کفشگر چرا که کفشگر را، اسکف به فتح همزه گفته اند و اسکاف به معنای نجار است و همچنین به صنعتگری می گویند که با آهن به کار خود اقدام بدهد. و فام دو موضع از پست و بلند نواحی نهروان است و دانشورانی بهاین دو محل نسبت داده می شوند و به کسی می گویند که در حرفه خود به مهارت رسیده باشد. (۱)

اشعری

ابن شهر آشوب در معالم العلماء می نویسد: اشعری کتابی در ردّ کسانی که در امامت متحیراند تألیف کرده است. (۲)

مؤلف گوید: اشعری حاضر غیر از اشعری است که پیشوای اشاعره اهل سنت است که ابوالحسن اشعری باشد. (۳) بزودی گفتگوی ما در رابطه با وی در بخش دهم در باب القاب ایراد خواهد شد.

ص: ۸

-
- ۱- «سمعانی» می نویسد: بیشتر از معروفان به لقب اسکافی از ناحیه بغدادند و گروه چندی هم منسوب به مهنه می باشند.
  - ۲- در معالم العلماء، اشعری از محدثان قم است و کتاب الضیاء از تألیفات اوست. ممکن است مراد از شیخ قمی، سعد بن عبدالله الشعری باشد که نجاشی در رجال خود از وی نام می برد و کتاب الامه و الضیاء از تألیفات او می باشد. وی منسوب به اولاد کهلان است و هنگامی که از مادر متولد شد بدنش پر مو بود و بازماند گانش را به همین جهت اشعری گفته اند.
  - ۳- ابو الحسن علی بن اسماعیل از فرزندان ابوموسی اشعری است سال ۳۳۰ به مرگ فجاه در گذشت.

کتابی در شرح مقامات حریری تألیف کرده است. استناد استاد ما قدس سره در کتاب سماء و عالم بحار در ضمن پاره ای از قواعد لغوی از شرح وی یاد کرده است و ممکن است از عامه باشد و اسم و احوال او برای ما معلوم فرض باشد.

خواجه افضل ترکه

خواجه افضل الدین محمد بن (حبیب الله) اصفهانی مشهور به ترکه. (۱)

افطسی

منسوب به حسین بن حسن بن علی بن حسین بن علی است که به نام افطس خوانده می شود و ابو السرایا در خلافت مأمون او را به والی گری مکه برگمارد و امور موسم حج را به اختیار او در آورد. (۲)

الهی

ملا جلال الدین و به قولی ملا کمال الدین حسین بن خواجه شرف الدین عبدالحق اردبیلی معروف به الهی و معاصر، با شاه اسماعیل صفوی بوده است. (۳)

ص: ۹

۱- - جعفر محمد بن عبدالله اسکافی از متکلمان معتزله و یکی از دانشوران این گروه است وی در اصل از مردم سمرقند بود که چون در بغداد می زیست بغدادی شهرت یافت.

۲- - دو تن از علما به عنوان خواجه افضل الدین ترکه شهرت یافته یکی محمد صدر و دیگری محمد بن صدر که سال ۸۵۰ هـ کشته شده است و محمد بن حبیب الله که از اعلام قرن دهم هجری است برای شرح حال او به مجلد ۲ و ۱۶ مراجعه نموده است.

۳- - نسب افطسی به این روش صحیح است حسن بن علی اصغر بن امام زین العابدین علی بن الحسین بن علی ،وی به همراهی محمد بن عبدالله نفس زکیه علیه دشمنان دین قیام کرد و پرچم سپید رنگی در دست داشت و در آن روز از عهده مبارزه با مخالفان بر آمد. فطس با حرکت به معنای بینی پهن.

امام مستغفری

همان ابوالعباس جعفر بن ابو علی محمد بن ابوبکر المعتز بن محمد بن مستغفر مستغفری است.

امیر خواند

ملا- فلاں محمد خواند شاه محمد بن محمود بلخی معروف به امیر خواند. وی از مورخان روزگار خود بوده است و کتاب روضه الصفا را که به پارسی تألیف شده است از آثار او می باشد که کتابی معروف و مورد توجه مورخان است، میر خواند این کتاب را برای امیر علی شیر نوائی که وزیر سلطان حسین بایقرا است تألیف کرده است. میر خواند در ماه ذیقعده سال ۹۰۳ در سنین ۶۶ هجری در هنگامی که شاه اسماعیل ظهور نکرده بود و بیش از ۳ سال از عمر او نگذشته بود وفات یافت.

به طوری که از مجلد آخری تاریخش که مشتمل بر احوال ائمه اثنی عشر (علیهم السلام) استفاده می شود، میر خواند از علمای امامیه است.

ملا درویش امیر الدین اردبیلی

وی دانشوری جلیل القدر بود و در اردبیل می زیست و از علمای روزگار شاه عباس و پادشاهان دیگر صفوی بود.

به خط یکی از شاگردان او در اردبیل ملا-حظه کردم که مشارالیه در هنگام تحویل حمل نزدیک به بامداد ماه رجب سال ۱۰۶۹ هجری در گذشت.

شیخ فاضل امین الدین استرآبادی

وی از اجله دانشوران بود. پاره از یادداشت های او را استاد استناد ما در کتاب سماء و عالم بحار در باب نهی از استمطار متذکر شده است.

ص: ۱۰

شیخ عبدالجلیل قزوینی که معاصر با فرزند شیخ طوسی است در کتاب مثالب النواصب که به فارسی تألیف کرده از او به عنوان گلچینی از بزرگان شیعه نام برده است. (۱) و ممکن است امیر کا مخفف امیر کیا باشد.

مؤلف گوید: امیر کا، لقب مترجم حاضر و اسمش در مطاوی این کتاب ذکر شده است که باید به محل خود مراجعه کرد و به گمان من مترجم حاضر از مشایخ راوندی یا ابن شهر آشوب است. آری عبدالجلیل قزوینی در کتاب مثالب النواصب در ذیل شمارش علمای شیعه در موضع دیگری می نویسد از آن جمله است امیر کای قزوینی.

امیر المؤمنین

لقب امام المؤمنین علی بن ابیطالب (علیه السلام) است. (۲)

انوری

حکیم اوحد الدین علی بن اسحاق ایوردی از فضلا، حکما و نام آوران ایشان است. انوری در فن ستاره شناسی مهارت داشته و به زبان پارسی شعر می سروده و خاص و عام او را به بزرگی می شناخته اند، و لقب مشهورش انوری است در حال حاضر از روزگار او اطلاعی ندارم (۳) و لیکن گروهی به

ص: ۱۱

۱- - ممکن است مراد از این شخص محمد امین استرآبادی باشد. امیر کا مخفف از امیر کیا است. امیر کیا به معنای شخص بزرگ است از اعلامی که به این نام موسوم است معین الدین امیر کا ابن ابواللجیم است و در فهرست ها ویژه فهرست شیخ منتجب الدین یاد شده است.

۲- - این لقب را رسول خدا به آن حضرت اعطا کرد و با توجه به این محدثان شیعه و سنی احادیثی از آن حضرت روایت نموده اند. بخش مهمی از آن روایات را سید بن طاووس در کتاب الیقین باختصاص مولانا علی بامر المؤمنین صلوات الله علیه ایراد کرده است.

۳- - انوری در اواخر قرن ششم و در عصر سلطان سنجر سلجوقی می زیسته. انوری دیوان معتبری دارد و در ضمن ابیات بس بلند او به پاره از طنزهایی اشاره می کند، از جمله انوری راست دختر و پسری- هر یکی بر خلاف دعاء آن یکی می نهد دو دست بزین. و آن یکی می چمد دو پا به هوا و همچنین چند بیتی که مؤلف متعرض شده است.

تشیع او اعتراف دارند. از تألیفات او کتاب البشارات فی شرح اشارات شیخ الرئیس در حکمت است و من این شرح را در شهر تبریز دیده ام. و از تألیفات او رساله مختصری در عروض و قافیه است و من این رساله را در شهر رشت از سرزمین گیلان دیده ام.

برای چگونگی شرح احوال او به تذکره الشعرا و تواریخ و امثال این ها مراجعه باید کرد.

ص: ۱۲

بابا افضل کاشانی

مولانا افضل الدین محمد کاشانی وی از مردم «مرقی» ودائی محقق طوسی و استاد او می باشد. (۱)

بابا شجاع الدین

ابو لؤلؤه فیروز غلام مغیره بن شعبه است. (۲)

بادرانی

شیخ فخر الدین محمد بن محابن بادرانی از متأخران علمای شیعه است و کتاب الجواهر از تألیفات او بشمار است. و گاهی از او به عنوان شیخ فخر الدین بادران اسم می برند و این هر دو عنوان متوجه یک شخص است.

بادران یکی از روستاهای نائین است.

ص: ۱۳

-
- ۱- - افضل کاشانی معروف به بابا افضل، فیلسوفی عارف است. سال های زیادی در فلسفه و عرفان تألیف کرده و از اعلام قرن هفتم بود و سال ۷۰۷هـ. وفات یافت و در محل مرق که یکی از روستاهای کاشان است مدفون گردیده است.
  - ۲- - گویند ابو لؤلؤ پیش عمر آمد و از ستمگری های مغیره نسبت به خودش اظهار ناراحتی کرد و از مالیاتی که مغیره از وی طلب می کرد شکوه نمود. عمر از او پرسید چه مقدار از تو مالیات می گیرد؟ جواب داد روزی دو درهم. پرسید حرفه تو چیست؟ پاسخ داد نجاری، نقاشی، آهنگری. عمر گفت با حرفه هائی که تو داری این مبلغ مالیات زیاد نیست سپس اضافه کرد به اطلاع من رسیده است آسیابی می سازی که با باد حرکت می کند جواب داد آری چنان است که به اطلاع تو رسیده است. عمر گفت: پس آن آسیاب را تهیه کن. ابو لؤلؤ گفت هرگاه از دست تو سالم به در شدم چنان آسیابی خواهم ساخت. این را گفت و از حضور عمر خارج شد. عمر گفت این بنده فراری مرا تهدید کرد. سه روز بعد ابو لؤلؤ عمر را با ضرب شش کارد از پای در آورد.

بافقی

منسوب به بافقی است و از قرینه پیدا است که بافق معرب بافد است. در تقویم البلدان می نویسد: بافد از اقلیم سوم و از شهرهای کرمان است. در لباب می نویسد: بافد به فتح باء و سکون فا و دال نقطه از اقران شهر کرمان و از بلاد گرم سیر می باشد.

مؤلف گوید: این شهرستان هم اکنون معروف است و احتمال دارد بافد غیر از بافق باشد.

بایزید بسطامی

دومین شخصیتی است که به این کنیه موسوم گردیده و او را بایزید بسطامی ثانی می خوانند. پیش از این در باب کنی به عنوان «ابو یزید بسطامی ثانی» و در باب با به عنوان «بایزید عنایت الله» مرسوم باشد و عنوان «عنایت الله» در باب عین مهمله از او یاد شده است.

بابا فغانی

از سرایندگان فارسی زبان است ستاره سرایندگی او در روزگار سلطان محمد غزنوی درخشیدن گرفت و او را بابای سرایندگان نامیدند. وی در شیراز متولد گردید و در سال ۹۲۵ هـ. در مشهد رضوی وفات یافت.

بدیع الزمان

اغلب اوقات لقب بدیع الزمان به ابوالفضل حافظ احمد بن حسین بن یحیی بن سعید همدانی اطلاق می شود. بدیع الزمان سراینده، منشی و کاتب بود و کتاب مقامات از تألیفات معروف او است، بدیع الزمان شاگرد ابن فارس لغوی مؤلف مجمل اللغه می باشد.

بدیع الزمان، مبدع المقامه و نخستین ادیب دانشوری است که این بخش از کلام را تصنیف کرده و حریری پس از درگذشت او به ایجاد مقامه سازی پرداخته و دیگران هم به پیروی از او به مقامه سرائی پرداختند.^(۱)

برخی از ادبا اظهار داشته از این رو انشاگران هفتاد نوع است که به عنوان مقامه سازی به وجود آوردند. و از این بخش مقامات مهمترین آن ها مقامات حریری است. هَمَیدان به فتح ها و میم از شهرهای عراق عجم است و همدان به فتح ها و سکون میم یکی از قبائل عرب است.

و گاهی شیخ عبدالواسع جبلی را به لقب بدیع الزمان ملقب می سازند چرا که عبدالواسع از ادبای عصر خود بوده است و از منشیان بشمار است و به طوری که از بخشی از منشئات او بر می آید، شیعه بوده است.

ممکن است عبدالواسع، شیعه زیدی باشد.

ملا بدیع الزمان هرندی قهبائی (کوه پایه)

هرندی فقیهی محدث و فاضلی دانشور و جلیل القدر و شیخ الاسلام یزد بود و در روزگار شاه عباس و دیگران می زیست. مترجم حاضر از فضلا، محققین و مدققین بشمار است و تقریباً در سال ۱۰۴۹ هـ. وفات یافت.

ص: ۱۵

۱- - مقامه، قصه ادبی است که از زبان یک شخص بگوید و راوی خاصی هم داشته است. آن زمان تقابل خاصی در میان او با دیگران به وجود آمده است. چنان که مقامات همدانی بتوسط عیسی بن هشام و مقامات حریری بتوسط حارث بن همام از پای در افتاد. مقامات به نام خاصی که متناسب با موضعش بوده نام برده شده است. یاقوت حموی می نویسد: بدیع الزمان چکامه ای در مدح شیخین و الحاد ابوبکر خوارزمی سروده است که حاکی از تسنن او بوده و در ذیل آن جا به ناصبی بودن او اشاره می کند.

از تألیف مشهور او شرح پارسی است که بر صحیفه کامله سجادیه علی منشئها آلف السلام نوشته است شرح مهم، ارزنده و متداول است. (۱)

به خاطر دارم مترجم حاضر دانی ملا شاه اسحاق مدرس یزد و استاد علامه ما و فضلی دیگر است و او نیز فاضلی عالم، محقق و هوشمند بوده است. هرند از توابع یزد می باشد.

برزهی

شیخ زین الدین محمد بن قاسم برزهی. وی اصلاً از مردم عامل و از فقهای است که فتاوی او در بحث میراث اجداد از باب مواریث مورد توجه است برزهی به فتح با و سکون را و زای مفتوح و در آخرها و یا، یکی از روستاهای کوهستانی عامل دمشق است. (۲)

برسی

حافظ رجب بن محمد بن رجب معروف به حافظ برسی در محل برس متولد شده و در حله می زیسته کتاب مشارق الانوار و امثال آن از تألیفات اوست. وی فاضلی صوفی مشرب و پاکدل بود.

برسی، منسوب به برس است که نام شهر یا روستائی است واقع میان حله و کوفه و به طوری که استفاده می شود مردم آن از دیرباز شیعه بوده اند.

ص: ۱۶

۱- نام مترجم حاضر، بدیع الزمان مقامی شرح صحیفه اش ریاض العارفین در شرح صحیفه سید الساجدین است. هرند قصبه ای است از قصبات قهپایه که از نواحی اصفهان به شمار می آید. «قهپا» معرب کوهپایه است. کهپا، در دامنه کوه واقع شده و یکی از نواحی پنجگانه اصفهان و از توابع اردستان و از ملاحظات اصفهان می باشد.

۲- برزه با تاء تأنیث نام قریه ای است از غوطه شام و نسبت به آل برزی و منسوب به آل برزهی است که یکی از قرای سیزوار است.

این لقب، حداکثر به شیخ اقدم احمد بن محمد بن خالد بُرقی اطلاق می شود. محاسن برقی کتاب معروف است. آن چه مشهور است «برقی»، منسوب به «برق رود» است که از روستاهای شهر مبارک قم است. ابن اثیر در جامع الاصول می نویسد: برقی به فتح باء و سکون راء و قاف منسوب به بلاد برقد است که از شهرهای مغرب زمین است و فاصله میان آن و مصر مسیر یک شهر راه است و در جانب قیروان است. گروهی از دانشوران منسوب به آن شهرند از جمله ابوبکر احمد بن عبدالله برقی است.

بُرقی

به فتح باء منسوب به «برق‌باه» است و ضمناً باید گفت این محل با ضبط باء مفتوحه غیر از «برق» به سکون است. شیخ ابوالحسن حسامی می نویسد: «برس» نام روستائی است از توابع تربت حیدری که قبر حافظ برسی در آن جا معروف است و قبرش مزار مردم آنجاست. ابو جعفر احمد بن محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن علی برقی اصلاً از مردم کوفه است و اخیراً همراه پدرش به «برق رود» قم رفته و مقیم گردیده است و شخصاً مرد ثقه بود و کتاب های بسیاری تألیف کرده است.

مؤلف جواهر مزیئه در طبقات حنفیه می نویسد: برقه به فتح با و را منسوب به برق است که خانواده بزرگی از خوارزم بود که به بخاری کوچ کرده و همان جا ساکن گردیده و این نسبت مربوط به برق است که به پارسی بره گویند. ابن ماکولا گوید نواده او ابو عبدالله بن ابوبکر برقانی است که اصل ایشان بدین توضیح است امام ابو عبدالله محمد بن احمد بن محمد بن احمد بن یوسف بن اسماعیل بن شاه خوارزمی برقی می باشد.

حاج برهان الدین

وی فاضلی دانشور و از فضلالی شیعه است. در پشت نسخه کهنی از کتاب غررودرر دیدم که برخی از فضلالی کهنسال به خط خود نوشته بود حاج مذکور در روز پنجشنبه هیجدهم جمادی اول سال ۸۳۷هـ. در گذشته و از او چنین تعریف کرده است: عالم عامل و فاضل دواہ یکتای دهر و فرید زمان افصح متکلمان و خصیب خطیبان حاج ملا برهان الدین و الدنیا.

شیخ برهان الدین رواسی

وی از اجله بزرگوار بوده است از سید فضل الله راوندی روایت می کرده است و از ایضاح الاشباه علامه در ضمن نام برداری از هارون بن موسی تلعبکبری استفاده می شود که سید صفی الدین محمد بن معد موسوی از وی روایت می کرده است.^(۱)

شیخ برهان الدین قزوینی

این مترجم همان شیخ برهان الدین محمد بن علی بن ظفر حمدانی قزوینی است.

بزوفری

گروهی از دانشوران به این نسبت معروف اند. در عین حال بیشتر اوقات این نسبت ویژه ابو عبدالله حسین بن علی بن سفیان بن خالد بن سفیان بزوهری و گاهی از وی به کنیه ابو عبدالله بزوهری است و گاهی هم بر عموزاده اش شیخ ابو علی احمد بن جعفر بن سفیان بن خالد بن سفیان

ص: ۱۸

۱- ابن ماکولا- اظهار داشته است. برقی به سکون راء احمد بن عبدالله بن عبدالرحیم برقی مؤلف تاریخ و منسوب به برقه است که پس از اسکندریه واقع شده است. ممکن است حاج بهاء الدین همان برهان الدین سلیمان بن صاعد خطیب است که در ایضاء اللامع از او یاد شده است. در ایضاح گوید حاج برهان الدین رواسی همان برهان الدین قزوینی است.

بزوفری اطلاق می شود و ابن عبدون و شیخ مفید و تلکبری و دیگران از وی روایت کرده است.

بِشْنَوِی

حسین بن داود بشنوی کردی از مدیحه سرایان اهل بیت (علیهم السلام) است. بخشی از مدایح او را ابن شهر آشوب در مناقب یاد آوری کرده است. ممکن است بِشْنَوِی منسوب به سرابشنو باشد که در ضمن نسبت وی یکی از مواضع «بشنوی» به تقدیم شین بر با و نون. (۱)

بَصْرَوِی

شیخ ابوالحسن محمد بن محمد بصروی از مشایخ اصحاب و از فقهای فضلائی است که علما، گفتار او را در کتب فقهیه ایراد کرده اند.

بصروی کتابی در فقه به نام مفید دارد و بدین نام از شیخ یحیی بن سعید در کتاب نزهه الناظر فی الجمع بین الاشباه و النظائر به وی نسبت داده است و از او در آن کتاب نقل شده: مستحب است شخص حاجی در هنگامی که به جمع جمرات می پردازد با وضو باشد و موقعی که به انجام رمی جمرات اشتغال می ورزد واجب است با وضو باشد. (۲)

از قرینه پیدا است مترجم حاضر منسوب به بصره است و حرف واو از حروفی است که در نسیبه زیادش است و ممکن است از مردم بصری شام

ص: ۱۹

۱- - ابو عبدالله بشنوی کردی سراینده ای با ذوق بود. ابن شهر آشوب در معالم العلماء او را از سرایندگانی نام می برد که علناً به مدح اهل بیت می پردازند و او از بزرگان افراد بشنوی است. بشنوی منسوب به طائفه ای از اکرام و از مجمعین قلعه فنک در اطراف دیار بکر است و ممکن است منسوب به بشنو باشد که پارسی است به معنای گوش کن.

۲- - در معجم البلدان می نویسد: بصری نام دو محلی است یکی بصری شام و دیگری قرب عکبرا و در هر دو موضع به ضم با خوانده می شود. ابوالحسن محمد بن محمد بن احمد بن خلعت بصری از سرایندگانی بود که کلام را از سید مرتضی فرا گرفت و سال ۴۴۲ در گذشت.

باشد. مترجم حاضر از شاگردان سید مرتضی (ره) است و سید همگی تألیفات او را به وی اجازه داده است و تاریخ اجازه اش ۴۱۷ هـ. است. مراتب علمی این شخص گذشته است.

بطائنی

شیخ حسن بن علی بن ابی حمزه بطائنی. از قرینه پیدا است وی از اصحاب ما (شیعه) به شمار است. از تألیفات او کتاب ملاحم است که ابن طاووس (ره) در اقبال از آن مطالبی یاد کرده است.

گفتنی است که مترجم حاضر غیر از علی بن ابی حمزه بطائنی، واقفی ملعون است. (۱)

بکری

ابوالحسن بکری که بیشتر اوقات هم از این شخص به عنوان بکری یا ابوالحسن بکری نام برده شده است.

بلخی

منسوب به بلخ به فتح با و سکون لام. شهر بزرگی از شهرهای خراسان است. این شهر در روزگار خلافت عثمان بن عفان به دست احنف بن قیس تمیمی مفتوح گردید. بنابر آن چه سید علیخان کبیر در آغاز شرح صحیفه اظهار داشته است احنف مردی بردبار بود و در این صفت ضرب المثل بود. (۲)

ص: ۲۰

۱- ابوالحسن علی بن ابی حمزه بطائنی انصار کوفی یکی از سرشناسان کوفه بود و از اصحاب حضرت صادق (علیه السلام) بود که به اختیار خود مذهبی اختیار کرد.

۲- بلخ از مهمترین شهرهای خراسان و از همه بیشتر نام و نشان او در محافل علم و ادب برده می شود و غلات آن از شهرهای دیگر خراسان بیشتر است و در این رابطه غلات آن جا به خوارزم حمل می شده. در زمان قدیم بلخ به اسکندریه خوانده می شد. فاصله میان بلخ و ترمذ دوازده فرسخ بود. گروهی از افراد نامدار بدانجا منسوب اند.

این شهرت بیشتر اوقات بر شیخ ابورجا، محمد بن علی بن عبدالله ابن ابوطالب بلدی اطلاق می شود و این مترجم از دانشوران بزرگ بشمار است و به طوری که از کتاب الاستبصار فی النص علی الائمة الاطهار کراچکی استفاده می شود. بلدی از مشایخ بزرگ و علامه کراچکی می باشد. (۱)

ابن بلوچی

شیخ قاضی عبدالله بن محمد بلوچی، از فقهای عصر خود بوده است و به ابن بلوچی معروف و شاگرد سید کمال الدین بن حیدر بن محمد بن زید است. به طوری که از اجازه ای که شیخ حسین بن علی بن جمال الدین حماد بن ابی الحسن لیشی واسطی به شیخ نجم الدین خضر بن محمد بن نعیم مطار آبادی داده استفاده می شود شیخ کمال الدین میثم بحرانی شاهرخ نهج البلاغه از وی اجازه دارد.

از یکی از اجازات شهید اول که به ابن خازن داده، استعلام می شود که کنیه مترجم حاضر (ابن الدجی) است و در نسخه لفظ ناخوانا آورده شده است و ما هر دو لفظ ابن دجی و ابن بلوچ را یادآوری کرده ایم.

ملا بنائی

وی فاضلی عالم و از مشاهیر علما و شعر است.

سید قاضی نورالله شوشتری در کتاب مصائب النواصب اظهار داشته ملا بنائی در روزگار وزیر امیر علی شیر نوائی می زیسته و ملا دوانی در حق او گفته است: «او ملای شاعران و شاعر ملایان است».

ص: ۲۱

۱- - بلدی نام دو محل را به خود نسبت داده است یکی شهرکی است نزدیک موصل به نام بلد الحطب که جناب یونس بن متی [در آن می زیسته، دیگر بلد الکرچ که آن را ابودلف بنا کرده است و آن جا را بلد نام نهاده است.

مؤلف گوید: ملا بنائی در آغاز ظهور دولت صفویه زیست داشته است.

میرزا بیگ منشی در تاریخ خود می نویسد: وی در قتل عام ماوراء النهرین به همراه پانزده هزار نفر دیگر از پای در آمد و حداکثر این جان از کف دادگان شیعه بودند و این اتفاق در روزگار سلطنت شاه اسماعیل صفوی به وقوع پیوست. در این سلطنت امیر نجم الدین ثانی گاهی که عازم به امرامیر ثانی برای احقاق پیشوایی بوده است و این بدان جهت بوده که می دانسته از سلطان بابر میرزا کمک کاری داشته است.

بوصیری

شیخ محمد بن سعید بن حماد صنهاجی بوصیری مصری. (۱)

بویهی

لقب فوق حداکثر ویژه کتاب های فقهی متأخرین به خصوص در کتاب های شهید ثانی است و این لقب بر شیخ ناصر بن ابراهیم بویهی اطلاق می شود. شیخ ناصر بویهی اصلاً از مردم احسا بوده و ضمناً به عاملی عینائی هم شهرت داشته و فقیهی معروف است و اقوال او در کتاب های فقهی متأخر نقل شده است. از خط شهید چنین یاد شده، شیخ امام محقق ناصر بن ابراهیم در اصل از آل بویه بوده در احسا رشد کرده و در عامل از دنیا رحلت کرده و از شاهزادگان آل بویه بوده و بویهیان از پادشاهان عراق

ص: ۲۲

۱- - ملا بنائی به مناسبت این که پدرش بنا بود به بنائی شهرت پیدا کرده است در آغاز عمرش اشعار هجو می گفت و در آخر عمر از هجویات اعراض کرده و سال ۹۱۸ هـ. در قصبه قرش کشته شده است. شرف الدین ابو عبدالله محمد بن سعید سراینده بزرگ و نیکو بیان و مسکین بود و معروفترین ابیات او قصیده بوده است وی اصلاً از مردم مغرب زمین بوده و سال ۶۹۶ در اسکندریه در گذشته است. فاضل هندی از دانشورانی است که در علوم متنوعه ید طولای داشته است نخست در هندوستان نشو و نما کرد سپس به اصفهان رفت و همان جا تا گاهی که از دنیا رفت زیست کرد و کتاب ها و رساله ها در علم و ادب تألیف کرد و در ۲۵ رمضان سال ۱۱۳ وفات یافت.

عرب و عجم بوده اند. مترجم حاضر سال ۸۵۲ هـ. به بیماری طاعون مبتلا- و از دنیا رفت و گاهی این لقب بر محمد بویه اطلاق می شود.

و او قطب الدین ابو جعفر محمد بن محمد بویه رازی است.

بهائی به تعبیر دیگر شیخ بهائی

لقب بهائی در عرف علما و مورخان به شیخ بهاء الدین محمد بن حسین بن عبدالصمد حارثی عاملی جبعی اطلاق می شود. وی مؤلف جامع عباسی و کتاب های دیگر است و گاهی این لقب در روزگار ما به ملا بهاء الدین محمد بن ملا تاج الدین حسن بن محمد معروف به فاضل هندی هم اطلاق می شود.

بهشتی

شیخ حسین بن محمد بن قاری فاضلی عالم و متکلمی امامی مذهب و متقدم بر شیخ خضر جبرودی و یا معاصر با او بوده است و افتخار شاگردی فرزند سید شریف که معاصر با سلطان شاه اسماعیل صفوی بوده داشته است و قواعدی را به طوری که در شرح نهج المسترشدین اعلامه که تألیف جبرودی است یافته ایم از وی نقل کرده است.

بهشتی

از محققان علما بوده و کتاب تجرید محقق طوسی را شرح کرده است و در آن کتاب یادآوری شده است که وی از علمای شیعه مذهب است.

بهشتی

ابوالعلاء محمد بن احمد بهشتی اسفراینی مشهور به فخر خراسان از علمای عامه و مؤلف کتاب شرح الفرائض سروجی است.

ص: ۲۳

مؤلف رساله ای است در حساب و در هیئت و محتمل است با ابوالعلاء متحد باشد.

بیاضی

شیخ زین الدین ابو محمد علی بن محمد بن یونس عاملی عنجری نباطی بیاضی مؤلف کتاب الصراط المستقیم در امامت و کتاب های دیگر. (۱)

بیهقی

به فتح با و سکون یا و فتح ها و قاف و یا در آخر، منسوب به بیهق است.

مؤلف الجواهر المزیئه فی طبقات الحنفیه می نویسد: بیهق از قریه های چندی گرد آمده و در نواحی نیشابور است و این قریه ها تا نیشابور بیست فرسخ فاصله دارد و حاکم نشین آن خسرو گرد بوده و بعدها بنام سبزوار شهرت یافته است.

مؤلف گوید: گروهی از دانشوران شیعه و سنی منسوب به «بیهق سبزوار» می باشند. مشهورترین آن ها از دانشوران عامه، اسماعیل بن حسن حنفی و شیخ امام ابوبکر احمد بن حسین بن علی بن محمد بیهقی شافعی معروف به امام ابوبکر بیهقی مؤلف کتاب البعث و النشور و غیر او از کسانی که شیخ طبرسی در کتاب مجمع البیان از او و کتاب البعث و النشور روایت کرده است و این شخص از قدما است.

ص: ۲۴

۱- - به طور حتم بهشتی سابق است و جز این نه می باشد و سال ۷۴۹ هـ- وفات یافته است.

مشهورترین اعلام خاصه از مردم بیهق، علی بن زید بیهقی مؤلف شرح نهج البلاغه سید رضی (ره) است. (۱) اینک باید برای بدست آوردن اسم و عصر و حال و مذهبش کوشش کرد.

بیهقی

ملا- حسین واعظ کاشفی سبزواری بیهقی. واعظ کاشفی کتاب های بسیاری تألیف کرده است از جمله لوائح القمر. در این کتاب واعظ کاشفی خود را چنین معرفی کرده است: بالبیهقی المشتهر بالكاشفی.

ص: ۲۵

۱- ابوالحسن علی بن زید بن محمد بن حسین بیهقی معروف به فرید خراسان در سال ۴۹۳ هـ. متولد شد و سال ۵۶۵ هـ. وفات یافت. بیهقی از مشاهیر علمای شیعه و از خاندان علم و ادب است. شرح نهج البلاغه اش موسوم به معارج نهج البلاغه می باشد.

از علما و دانشورانی است که افتخار شهادت نصیب او گردیده است. سید تاج الدین، فاضلی بزرگوار بود و همّتی عالی داشت و قدرتی به کمال نصیب او گردیده بود. گاهی که سید تاج الدین بر اثر کوشش های بسیاری که انجام داده بود سلطان محمد اولجایتو در مذهب اهل سنت دست برداشت و به آئین جعفری گرایید، اولجایتو او را به دربار خود دعوت کرد و از مقربان مجلس خویش قرار داد. این سید تعصب شدیدی نسبت به آئین اسلام ویژه مذهب شیعه داشت. در این رابطه گروه بسیاری از امیران و وزیران دولت اولجایتو کنیه او را که مخالف با مذهب آنان بود در دل گرفتند و همواره در صدد فرصت بودند تا از وی بهر نوعی که باشد انتقام بگیرند و این آتش همیشه شعله ور بود تا اولجایتو از دنیا رفت. وزرا و امرای دولت اولجایتو فرصت را غنیمت شمرده و او را به این گونه اتهام متهم داشتند که با مخالفان دولت اولجایتو سروسری دارد و تصمیم نامناسبی برای دولت وی گرفته است. سرانجام نیت شوم خود را عملی کردند و او را شهید کردند. قدس الله روحه و کمل فتوحه. (۱)

ص: ۲۶

۱- ابوالفضل تاج الدین محمد بن مجد الدین حسین حسینی آوی، این دانشور در اصل از آوه بوده و در کوفه متولد شد و در نجف اشرف نشو و نما داشته و مقتدای شیعه و دانائی مبرز بوده است. تاج الدین تولیت سادات را از عراق و خراسان و پارس عهده دار گردید. تاج الدین بدست مخالفان از پای در آمد. و این در هنگامی بود که نخست دو فرزندش را در برابر او کشتند سپس خود او را از پای در آوردند. شهادت او در ماه ذیقعدہ سال ۷۱۱ هـ. در کنار دجله اتفاق افتاد.

شیخ تاج الدین حلی

شیخ تاج الدین راشد حلی از فضلا و علما و متکلمان روزگار خود بود. کفعمی در کتاب فرج الکرب پاره ای از فوائد کلامی را از وی یادآوری کرده است از گذشته های روزگار او اطلاعی ندارم و به همین نسبت هم از نام او خبردار نمی باشم (در پاورقی نام او را تاج الدین حسن بن محمد حسین راشد حلی یاد کرده است).

تاج الدین بن معیّه

سید نسابه تاج الدین ابو عبدالله محمد بن قاسم بن حسن بن محمد بن حسن بن معیّه بن سعید حسنی دیباجی استاد شهید اول رحمه الله علیهم.

تاج الدین بن زهره حسینی

سید تاج الدین بن محیی الدین بن تاج الدین بن محمد بن حمزه بن زهره حسینی. وی فاضلی دانشور و از فقهاء روزگار خود است و پاره از فوائدی که از وی نقل شده است، ملاحظه کرده ام و سال آن ۹۷۶ هـ. می باشد.

تاج الدین ورامینی

شیخ تاج الدین ورامینی و به تعبیر دیگر تاج الدین حمصی و به عبارت دیگر تاج الدین رازی و گاهی هم به عنوان تاج الدین رازی و تاج الدین ورامینی نام برده شده است. تاج الدین از اجلاء مشایخ است و نام و نشانش به این شرح نقل شده است، تاج الدین محمود بن شیخ جمال الدین علی بن محمد حمصی رازی ورامینی.

ترکی

از این پس به عنوان شیخ فاضل جمال الدین موسوم به ترکی یاد شده است.

در اصطلاح و در ضمن کتاب تنفیح به شیخ مقداد گفته می شده بلکه در غیر آن هم اطلاعی وجود داشته و گاهی هم بر شیخ ابوالصلاح تقی الدین بن نجم حلبی گفته اند با این تفاوت که اسم او تقی الدین است.

تقی الدین حلّی

شیخ تقی الدین همان ابن داوود معروف است و معاصر با علامه حلّی است.

مشار الیه از علما و اصحاب فتوا است و از برخی از تعلیقات بعضی از علما که بر کتاب حج دروس داشته است بر می آید این شیخ تقی الدین همان است که معاصر با علامه حلّی بوده است.

آری حقیقت آن است که این شخص همان ابن داوود معروف است که معاصر با علامه است.

تقی ابن حجه

به ظن من شیخ تقی الدین بن حجه از علمای خاصه است. در هر حال وی از علما و ادبا و سرایندگان متأخر است. (۱)

کفعمی در کتاب فرج الکرب و حواشی آن، اشعار و فوایدی از آن را نقل کرده است و در وصف او می نویسد: وی پیشوائی در علم بدیع و تجنیس است و می پندارم کتابی در این رابطه تألیف کرده باشد.

گاهی به نظر می آید ابن الحجه جدّ شهید ثانی باشد.

ص: ۲۸

۱- - ابوبکر بن علی معروف به ابن حجه حموی در روزگار خود پیشوای ادبا بوده و خود از اساتید سرایندگان بوده است و کتاب های زیادی در ادبیات تألیف کرده و از مردم حماة سوریه به شمار است و سال ۸۳۷ وفات یافته است.

تلعکبری

شیخ ابو محمد هارون بن موسی بن احمد بن ابراهیم بن سعید بن سعید تلعکبری شیبانی فاضلی به نام است. شیخ طوسی با واسطه از وی روایت کرده است و علامه حلی، در آخر خلاصه الرجال می نویسد شیخ طوسی بدون واسطه از وی روایت کرده است و این معنی بروی مشتبه آمده است چرا که شیخ با واسطه از او روایت کرده است و ممکن است عدم واسطه مربوط به پسر تلعکبری باشد که نامش محمد و کنیه اش ابوالحسن باشد.

از امور غریبه که در بعضی از مواضع اتفاق افتاده است به شگفتم که شیخ فخر الدین رماحی در کتاب جامع المقال اظهار می دارد، تلعکبری، غیر از هارون بن موسی است اگر چه مؤلف مزبور در باب محمد بن یعقوب که مشترک است تصریح کرده هرون بن موسی تلعکبری همان شخصی است که در باب محمد بن یعقوب مشترک آمده است لیکن در این مرحله، سهوی اتفاق افتاده است چرا که محمد بن یعقوب پدر محمد بن هارون بن موسی می باشد.

تمار

ابو طیب حسین بن علی از مشایخ شیخ مفید است.

تمیمی

تمیمی مؤلف کتاب الانوار است. کفعمی در بلاد الامین برخی از دعاها را از آن نقل کرده است و گاهی کفعمی در بلد الامین از کتاب الانوار و الاذکار مطالبی را متذکر شده و به تمیمی نسبت نداده است و حقیقت آن است که هر دو متحدند و از قرینه پیدا است تمیمی از علمای شیعه می باشد.

گفتنی است که کتاب الانوار که آن را سر لوحه شرح حال او قرار دادیم غیر از کتاب انواری که در رابطه با مولد نبی صلی الله علیه و آله تألیف شده است و کتاب انوار دوم در بحار الانوار مورد توجه بوده است و کتاب انوار اول در ادعیه و الاذکار است.

تنوخی

لقب گروهی از علما است و حداکثر ایشان از دانشمندان سنی می باشد و برخی از آن ها از علمای خاصه (شیعه) به شمارند. از قبیل قاضی ابوالقاسمعلی بن قاضی ابو علی محسن ابن قاضی ابوالقاسم علی بن محمد بن ابی الفهم داوود بن ابراهیم بن تمیم قحطانی تنوخی، همدم و همراز سید مرتضی (ره) بوده و از او روایت می کرده است و همچنین از یاران و دلدادگان ابوالعلائی معری سراینده نامی است. (۱)

تولینی

شیخ زین الدین علی تولینی نحاریری عاملی، مؤلف کتاب الکفایه در فقه. تولینی از شیخ مقداد شیوری روایت کرده است و کفعمی در کتاب المصباح از کتاب وی مطالبی را یادآوری کرده است. در بعضی از نسخه ها به جای تولینی، تولانی آمده است.

ص: ۳۰

۱- - تنوخی منسوب به تنوخ است و نام گروهی از قبیله ها است که از قدیم الایام در بحرین می زیستند و سوگند به آتش و نصرانیت می کردند و در بحرین اقامه داشتند و به نام تنوخ که تنوخ به معنای اقامه است شناخته شدند.

این لقب معظم بیشتر اوقات متوجه به ابو جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی است که کتاب های کافی و الرجال از آثار او می باشد. وی از قدیم ترین اعلامی است که علمای شیعه و سنی از خاصه و عامه او را به بزرگواری می شناسند و در حقیقت مفتی هر دو فرقه است. قبر او در بغداد است. لیکن نه در محلی که فعلاً به انتساب به او شناخته شده است.

و از اعلامی که افتخار انتساب به این لقب را داشته شیخ صدوق محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی مؤلف کتاب من لایحضره الفقیه و امثال آن از کتاب های او می باشد. گفتنی است که انتساب بدین لقب از مبدعات سید داماد است که در کتاب های خود بدان لقب وی را معرفی کرده است. در عین حال، اطلاق لقب ثقه الاسلام به مؤلف کافی بیشتر از اطلاق آن به شیخ صدوق است چرا که مسلمانان از خاصه و عامه در اخذ فتوهای خود به وی رجوع می کرده و این واقعیت در کتاب های شیعه و سنی به درستی پیوسته است لیکن شیخ صدوق به این واقعیت نه پیوسته و خاصه منجر به خاصه است.

ثقفی

به گروهی از اعلام گفته می شود از جمله:

شیخ اقدم اعلم ابراهیم بن محمد بن سعید بن هلال ثقفی مؤلف الغارات، وی عالمی فاضل و موثق و متدین است و ممکن است در عصر کلینی می زیسته. (۱)

عمیر بن متوکل بن هارون ثقفی بلخی. مترجم حاضر، صحیفه سجادیه را از پدرش متوکل از یحیی بن زید روایت کرده است و علی بن نعمان اغلم، صحیفه مبارکه را از وی روایت کرده است. گفتنی است در هیچ یک از کتاب ها از وی نام و نشانی وجود ندارد.

ثقفی به فتح ثاء مثله و قاف مفتوحه منسوب به ثقیف است بر وزن امیر. ثقیف، نام قبیله معروفی است در طائف. ابن سمعانی اظهار می دارد ثقفی منسوب به ثقیف است که ثقیف بن منبه بن بکر باشد. و مردم این قبیله حداکثر در طائف زندگی می کردند و از آن جا به قبیله های دیگر راه پیدا کرده اند.

نجاشی در رجال خود می نویسد: متوکل بن عمیر بن متوکل، صحیفه سجادیه را از یحیی بن زید روایت کرده است و ما هم صحیفه مبارکه را از حسین بن عبید الله (غضائری) از ابن اخی طاهر از محمد بن مطهر از پدرش مطهر ابن عمیر بن متوکل از پدرش متوکل روایت می کنیم.

پوشیده نیست از آغاز ظاهر کلامش به دست می آید متوکل بن عمیر صحیفه مبارکه را از یحیی بن زید روایت کرده است و نیز از سند صحیفه استفاده می شود متوکل بن عمیر مجد مترجم حاضر است و ممکن است جمع بین دو کلام را به نوعی عنایت برگزار نمود. باید گفت، هیچ یک از

ص: ۳۲

۱- ابو اسحاق ابراهیم بن محمد ثقفی کوفی در اصل از مردم کوفه بود به اصفهان رفته و در آن جا مقیم گردیده در آغاز آئین زید را برگزیده سپس مرام شیعه دوازده امامی را انتخاب کرده است و کتاب های چندی که مورد توجه اکابر بوده تألیف کرده است و سال ۲۸۳ در گذشته.

مؤلفان رجال، متوکل یاد شده را توثیق نکرده اند تنها ابن داوود در رجال خود او را توثیق نموده است. آری نواده متوکل در رجال خود، وی را در بخش موثقان نام برده است، به طوری که برخی از علما اظهار می دارد یادآوری نواده دلیل بر توثیق وی می باشد.

ابن شهر آشوب در معالم العلماء ذیل نام برداری از متوکل بن عمیر می نویسد: متوکل صحیفه مبارکه را از یحیی بن زید روایت کرده است. صحیفه مبارکه ملقب به زبور آل محمد است.

ثلاثه

این لقب، در اصطلاح فقها به سه تن از اعلام گفته می شد: شیخ مفید و شیخ طوسی و سید مرتضی. و این اطلاق به طرزی است که ابن فهد در مذهب و یا شیخ مقداد در تنقیح متعرض گردیده اند.

ثنائی

خواجه حسین سراینده است معروف به ثنائی.

و به عبارت دیگر ثنائی ممکن است ثنائی با سین باشد چنان که معروف است وی سراینده پارسی زبان و فاضلی صوفی و از معاریف سراینندگان است. ثنائی مؤلف الحدیقه و کتاب های اشعار دیگری است. از قرینه پیداست که پیش از مولوی می زیسته. (۱)

ص: ۳۳

۱- ابوالمجد مجدود بن آدم سنائی. پس از این مؤلف حق سنائی غزنوی را بهتر و مفصلتر ایراد کرد و در این جا می نویسد از قرینه نظایری پیدا است که سنائی پیش از مولوی می زیسته. آری سنائی پیش از مولوی بوده چنان که مولوی گفته است، عطار روح بود و سنائی دو چشم او، ما از پی سنائی و عطار آمدیم. مؤلف در باب سین می نویسد حکیم مجدود بن آدم سراینده پارسی زبان و مؤلف کتاب حدیقه و امثال آن است و معاصر با بهرام شاه غزنوی است. در اسماء و القاب او می نویسد: وی از سراینندگان شیعه مذهب بود و این دو بیت حاکی از تشیع اوست: ای سنائی به قوت ایمان، مدح حیدر بگو پس از عثمان. در مدیحه مداخل مطلق، زهق الباطل است و جاء الحق. در ذیل چکامه گفته است بندگی کن آل یاسین را به جان تا روز حشر، همچو بی دینان نباید روی اصفرد داشتن. سنائی به اختلاف سال ۵۳۵ یا ۵۵۵ وفات یافته است.

جاسبی

جاسب جاسبی منسوب به جایی است که یکی از قریه های قم است و جمعی از اصحاب بدان جا منسوب اند از جمله اوحد الدین بن حیدر بن محمد جاسبی. بعضی اشتباه کرده و کلمه جاسب را با حاء بی نقطه ضبط کرده اند.^(۱)

جبلی

به فتح جیم و جاء منسوب جبلی است و یا سرزمین گورستانی است. گفته اند جبال، ناحیه مشهوری است که آن را «قهستان یا کوهستان» می نامند شرق این بیابان، خراسان و پارس و غرب آن آذربایجان و شمال آن بحر خضر و جنوب آن عراق و خوزستان است.

مؤلف گوید: دور نیست جبلی، منسوب به یکی از محال یاد شده باشد و محتمل است منسوب به جبل عامل باشد. لیکن مشهور آن است که منسوب به جبل را عاملی گویند و قاعده هم متقاضی چنین نسب است و یژه نسب مرکب، متوجه به قریب اخص است. در هر حال سخن در رابطه با جبل عاملی نمی باشد.

در یکی از مواضع اشاره شده که اسکندر ذیل نامه ای که برای ارسطو ارسال داشت چنین مرقوم کرد، در سرزمین جبال با پادشاهان نیکو رفتاری

ص: ۳۴

۱- - در میان جبال هفت قریه وجود دارد که آن ها را جاسب می گویند و کلمه جاسب، از دو کلمه پارسی اخذ شده که جای اسب باشد و این محل از توابع قم می باشد.

برخورد می‌کنم که نه می‌توانم آن‌ها را از پا در آورم و اگر آن‌ها را به حال خود گذارم از سرکشی ایشان در امان نمی‌باشم اینک رأی شما در این رابطه چیست؟ ارسطو در پاسخ نوشت، هر یک از محال‌جاسب را در اختیار یکی از پادشاهان در آور. اسکندر به دستور وی رفتار کرد و در نتیجه آن، ملوک الطوائفی روی کار آمد. گاهی که اسکندر در گذشت در میان پادشاهان ملوک الطوائف اختلاف شد و در نتیجه این اختلاف اردشیر بابکان جدّ مشهور یاران ساسانی بر آن‌ها پیروز گردید و از آن‌جا که محال مزبور از هوای آزاد که آسوده از هرگونه سموم و آب نامناسب بودند یاران ساسانی آن‌جا را برای هوای آزادش که در تابستان از آن برخوردار بود اختیار کردند و ابو دلف عجلی در رابطه با آب و هوای آن محال گفته است.

وانی

إمرء کسروی الفعال

اصیف

الجبال واشتی العراق

من مرد کسروی رفتارم آن‌چنان که تابستان را در جبال و زمستان را در عراق به سر می‌برم. گویند در محال مذکور خرما و نارنج و لیمو و ترنج دوام نمی‌آورد و در ضمن آن فیل و گاومیش هم در آن جا زیست نمی‌نمایند و هرگاه این دو حیوان کمتر از دو سال در آن جا زیست نمایند خواهند مرد. حاکم نشین آن‌ها اصفهان و ری و همدان و قزوین است. مؤلف گوید: آن‌چه را در رابطه با فیل و گاومیش نوشته که آن‌ها در سرزمین جبال بیش از یکسال زیست نمی‌کنند اشتباه است، چرا که ما دیده ایم سال‌های زیادی در محال جبال زیست کرده‌اند و مطالب دیگر آن از همین قبیل است. در تقویم البلدان می‌نویسد: بلاد جبال از نظر عموم مردم به عراق عجم شهرت دارد عراق عجم از مغرب به آذربایجان و از جنوب به بلاد عراق و خوزستان و از جهت شرق به سرزمین‌های خراسان و فارس و از جهت شمال به بعضی از بلاد آذربایجان و بلاد دیلم و قزوین و ری. این

ص: ۳۵

در وقت اخراج آن دو از جیل و گاهی آن دو را به دیلم منضم بسازند چرا که جبال دیلم آن ها را محفوظ به خود ساخته است و اصفهان در نهایت جبال از جهت جنوب و شهرهای جبال بزرگ همدان و دینور و اصفهان و قم و شهرهایی که در بزرگی کمتر از آن است از قبیل کاشان و نهاوند.

جَبلی

نظام الدین احمد بن زین العابدین علوی عاملی جبلی. (۱)

جرجانی

ابوالمحسن حسین بن حسن جرجانی (گرگانی) مؤلف کتاب تفسیر جلاء الاحزان و جلاء الاذهان این تفسیر به زبان فارسی تألیف گردیده است. وی از متأخران علمای شیعه است. بلکه در اوائل دولت صفویه می زیسته و نسخه ای از آن تفسیر در نزد ما موجود است و تفسیر بزرگی است که در دو جلد تدوین شده است. گاهی گویند تفسیر مزبور همان تفسیر گازر معروف است.

جریر

ابو حزر تمیم بن عطیه بن حذیقہ ملقب به حطفی بن بدرین زید بن منات بن تمیم بن مر تمیمی. وی از فحول سرایندگان و معاصر با فرزدق بود و همواره با وی گفتگوها در جهات مختلف داشت و می پندارم جریر از شیعیان است.

ص: ۳۶

۱- - جبلی از شاگردان میر داماد و شیخ بهائی عاملی بود و از هر دوی این بزرگواران اجازه روایت داشته و کتاب های بسیاری که هر دو مشهور اند تألیف کرده و پیش از سال ۱۰۶۰ وفات یافته است.

جعابی

قاضی ابوبکر محمد بن عمر بن محمد بن سلیم بن بواء بن سیره بن سیار تمیمی معروف به جعابی. وی استاد شیخ مفید بلکه شیخ مشایخ او هم بوده است. (۱) بسیاری اتفاق افتاده که پدر و پسر در کلمه (جعابی) مورد اختلاف قرار گرفته اند. چنان که پدرش محمد بن عمر را ابن الجعابی گفته اند.

جَعَبَرِي

منسوب به (جعبر) که نام قلعه یا شهری است نزدیک به (بلده) که قبیله ای از شام باشد. (۲)

جعفری

منسوب به حضرت جعفر طیار برادر ارجمند حضرت علی بن ابیطالب (علیهما السلام) است. از قرینه بدست می آید که ابو هاشم جعفری (۳) و هر کسی که به این نام مشهور است منسوب به حضرت جعفر می باشد.

جعفری

ابو محمد از کسانی است که منسوب به حضرت جعفر طیار است. وی از اصحاب حضرت کاظم و حضرت رضا (علیهما السلام) است. او سلیمان بن جعفر

ص: ۳۷

۱- - وی از موجهان علمای بغداد است و از گروه بسیاری روایت کرده است و عدّه بسیاری از اعلام از وی روایت کرده اند. کتاب طبقات اصحاب الحدیث من الشیعه از تألیفات اوست. سال ۲۸۴ متولد و سال ۳۵۵ درگذشت.

۲- - قلعه جعبر در کنار فرات و میان السد و رقه نزدیک صفین است. در قدیم آن جا را (دو سر) می گفته و مرد کوری به نام جعبر آن جا را در ملک خود در آورد.

۳- - ابوهاشم داوود بن قاسم، نسبش به حضرت جعفر می رسد وی در پیشگاه ائمه طاهریں منزلت مهمی داشت و از ثقات اصحاب به شمار است. ائمه طاهریں از حضرت رضا تا حضرت ولی عصر را دیدار کرده است و ضمناً از اخبار و مسائل و شعر بهره ور بوده است.

بن ابراهیم بن محمد بن علی بن عبدالله بن جعفر طیار ابو محمد طالبی معروف به سلیمان بن جعفر جعفری گاهی کلمه (جعفری) از نظر نسبت منسوب به حضرت جعفر بن محمد الصادق (علیه السلام) می باشد لیکن اغلب اوقات منسوب به کسانی است که از نسل غیر حضرت کاظم (علیه السلام) از فرزندان آن حضرت است و گاهی بطور اتفاقی از نسل آن حضرت که از فرزندان حضرت کاظم (علیه السلام) می باشند اطلاق می شود. و گاهی از نظر مذهب منسوب به جعفر است و این نسبت در کتاب های اخبار و اصطلاح آثار تا به حال هم رایج است. از جمله آن چه در خبر منقول در کتاب محاسن برقی به سند خود از معاذ بن کثیر روایت شده به عرض حضرت صادق (علیه السلام) تقدیم داشتیم. همواره اوقات پرسشی که از شما دارم مورد احتیاج است از جمله فرزندان دارم که به حد بلوغ رسیده اند می توانم آن ها را به بخشی از امور ولایت دعوت کنم؟ فرمود دعوت به مراتب ولایت کافی نیست چرا که انسان هرگاه علوی یا جعفری باشد باید موی جلو سر او را گرفت تا از ولایت برخوردار گردد. در یکی از مواضع آمده است نسبت «جعفری» ویژه اولاد علی بن جعفر (علیه السلام) است. گفتنی است گروه زیادی از اعلام منتسب به این نسب شریف است از جمله سید شریف ابوعلی حمزه بن محمد جعفری است که شاگرد و داماد شیخ مفید (ره) است.

جُعفری

در صحاح اللغه آمده است جعفری نام بزرگ قبیله ای است در یمن مراد جعفری بن سعد العشیره بن مَدَجِج و منسوب به وی «جعفری» است و از این قبیله است عبید الله بن حرّ جعفری و جابر جعفری. در قاموس اللغه جعفری را بر وزن کُرسی ضبط کرده است و اضافه می کند جعفری پسر سعد العشیره و

بزرگ قبیله ای است از یمن و منسوب به آن جعفری است. ابن فارس در مجمل اللغه می نویسد: جعفری یکی از قبیله های عرب است و منسوب بدان جعفری است. و جعفا بر وزن حُبالا- به ضم حاء بی نقطه و سکون باء و الف مقصوره در آخر، نام محلی است در کوفه و یا جایی است نزدیک به کوفه و این اظهاریه از جمله حواشی میرداماد (ره) در اختیار رجال کشی است. نجاشی (ره) در ذیل ترجمه محمد بن حسین بن سعید صانع می نویسد: وی از مردم کوفه است و سال ۲۶۹ هـ. در گذشته و جعفر محدث محمدی بر جنازه او نماز گزارده و در محل جعفا مدفون گردیده است. برای چگونگی احوال او به قاموس و کتاب های دیگر مراجعه شود.

جعفی صابونی

ابوالفضل محمد بن احمد بن ابراهیم بن سلیمان و یا سلیم جعفر کوفی معروف به صابونی و مشهور به ابوالفضل صابونی. وی شیخی بزرگوار و از اصحاب متقدم است و از جمله افرادی است که به جعفری شهرت یافته است و مؤلف کتاب الفاخر در فقه است. و گاهی از او به عنوان امام عالم، نام می برند و اصحاب ما نظرهای او را که در فقه داشته در کتاب های فقه نام می برند. ویژه شهید اول بسیاری اوقات اقوال او را در ذکری و در شرح ارشاد و دروس و بیان نقل می کند.

شکی نیست مترجم حاضر از دانشورانی است که مقدم بر شیخ

طوسی (ره) بوده است و بدین جهت است که شیخ و نجاشی در کتب خود از وی مطالبی را یادآور می شوند.

جعفی صابونی در مصر می زیسته و در زمان غیبت صغری بوده و معاصر با کلینی است. علامه حلی (ره) در خلاصه الرجال و نجاشی در کتاب رجال از وی یاد کرده اند. ویژه نجاشی تألیفات او را به طور تفصیل یاد کرده است

و متذکرند وی در آغاز کار زیدی مشرب بود و اخیراً از تزئید اعراض کرده و به مرام اثنی عشری گراییده است. شیخ طوسی در باب «کُنّی» از وی نام می برد و در فهرست با جملاتی نظیر رجال از وی یاد کرده است و ابن شهر آشوب هم در باب «کُنّی» به نام و نشان او اشاره کرده و همان را یادداشت کرده که شیخ طوسی (ره) یاد کرده است. وی در فهرستگوید: ابوالفضل صابونی از اعلام است و کتاب فاخر و برخی از کتاب های دیگر از تألیفات او می باشد و کتاب های زیادی دارد. ابن داوود هم در رجال از وی نام برده و مطالبی را که نجاشی یادآوری کرده متعرض شده است. از فتاوی غریب او یکی آن که سلام (السلام علیک ایها النبی و رحمہ اللہ و برکاتہ) در تشهد اخیر نماز واجب می داند. این فتوا را شهید اول در بیان و ذکری یادآوری کرده است و کتاب های دیگر هم تألیف کرده است.

یکی از شاگردان شیخ علی کوکی (ره) در رساله ای که ویژه اسامی مشایخ تألیف کرده است می نگارد شیخ ابوالفضل جعفری مؤلف کتاب الفاخر است که شیخ جمال الدین مطهر آن را تصحیح کرده است.

جابر جعفری

گاهی پیش آمده، جعفری از نظر حدیث بر شیخ متقدم جابر بن یزید جعفری گفته می شود. جابر جعفری از افراد مخصوص امام صادق(علیه السلام) است و از ثقات راویان حدیث و امثال آن ها به شمار است. تا آن جا که مؤلف مجالس العشاق سلطان حسین میرزا بایقرا که به پارسی تألیف شده اظهار می دارد، حضرت صادق(علیه السلام) کمال علاقه مندی را به جابر داشته و او را معشوق خود قرار داده است و همین عشق ورزی با جابر جعفری ایجاب کرد که امام(علیه السلام) با مادر جابر ازدواج کند تا از این راه عشق ورزی با جابر را به سر حد کمال برساند.

آری آن چه اشاره شد متعلق به مردم معمولی است و امام(علیه السلام) بی زار از این گونه توهمات و اتهامات است. اینک باید گفت خدا ما و دیگر از مؤمنان را در پناه خود محفوظ بدارد. در عین حال چگونه امام بزرگوار مرتکب چنین خطائی می شود با آن که خود این عالی مقام و نیاکان معصوم آن حضرت در چگونگی عشق و عشق ورزی فرموده اند: «قلوب خلّت عن محبه الله فرماها بمحبه غيره» عشق ورزی کار دل هائی است که از دوستی خدا خالی گردیده و به محبت غیر خدا دچار گردیده است.

پیش از این تحقیق شد که عشق معمولی عشق بنده و اطلاق عشق به طریقی که صوفیه بلکه حکما گفته اند عشق نیست.

عشق هائی کز پی رنگی بود عشق نبود عاقبت ننگی بود

باید دانست جُغفی به ضم جیم و سکون عین و در آخر فا بر گروه دیگر گفته می شود. این کلمه با ضیع منسوب است به جعفی بن قیس بن سعد که بزرگ قبیله در یمن است و نسبت به ایشان می رسد. آنچه نوشته شد بنا به بخشی از مطالبی است که شیخ فخر الدین رماحی در کتاب جامع المقال ایراد کرده است.

سید جلال الدین

گروهی از اعلام در این لقب با یکدیگر مشترک اند از جمله:

سید جلال الدین محمد بن سید عمید الدین بن اعرج حسینی، نواده خواهری علامه حلّی است. سید جلال الدین شرفشاه از جمله القاب مشترک است. وی مؤلف کتاب منهج الشیعه فی بیان فضائل وصی خاتم الشریعه می باشد.

ص: ۴۱

شیخ جمال الدین بن متّوج

وی فاضلی عالم و از فقهاء عصر خود بوده است. کتاب الوسيله در فقه از تألیفات او می باشد. این کتاب را برخی از فقها به ابن متّوج نسبت داده و پاره ای از مسائل را از کتاب مزبور وی نقل کرده است. نام این کتاب الوسيله فی فتح مقفلات القواعد است.

با توجه به آن چه نوشتیم، حقیقت آن است که ابن متّوج، همانا جمال الدین احمد بن عبدالله بن محمد بن متّوج بحرانی، شاگرد شیخ فخر الدین فرزند علامه حلّی است و مؤلف کتاب وسیله شرح قواعد، علامه حلّی است که موسوم به وسیله می باشد.

سید جلال الدین بن اعرج

این بزرگوار سید جلال الدین محمد بن سید عمید الدین بن عبدالمطلب بن اعرج حسینی خواهر زاده علامه حلّی است.

گفتنی است شیخ حرّ عاملی در کتاب اثبات الهداه فی النصوص و المعجزات، کتاب منهج الشیعه را به سید جلال الدین حسینی نسبت داده است و برخی از اخبار را از کتاب او نقل کرده است. ممکن است مراد از سید جلال همین شخص مترجم باشد و ما نسخه ای از کتاب وی را که مختصری بیش نیست در اختیار داریم. در عین حال به نظر می رسد کتاب منهج الشیعه از یکی از ساداتی است که اخیراً نام برده شده و در طی مطالب این کتاب بدان اشاره کرده است.

شیخ جلال الدین بن کوفی

شیخ جلال الدین محمد بن شیخ شمس الدین محمد بن احمد کوفی هاشمی حارثی. یاد شده از محقق و دیگران روایت کرده است.

ملا- جلال الدین دانشوری فاضل و عالمی متکلم و مدقق محقق و از شاگردان علامه دوّانی است (۱) وی یادداشت های گرانقدری از فوائد و حواشی داشته و در علوم عقلی مهارت داشته و تألیفاتی در این رابطه دارد از جمله حاشیه ای بر حاشیه قدیم ملا جلال بر شرح جدید تجرید که مشهور است. این حاشیه از بهترین حواشی است که در کمال تحقیق و تنقیح نوشته شد و ویژه که حواشی بر آن هم از بهترین حاشیه ها می باشد.

قاضی جلال الملک

قاضی جلال الملک از اعظم دانشوران و از آن سلسله علمائی است که در روزگار سید مرتضی می زیسته و ممکن است داوری دیار مصر و شام را به عهده داشته باشد. و از یکی از یادداشت های شهید اول بدست می آید که قاضی جلال الملک، دانشمندی است که پس از قاضی ابن بّواج شاگرد سید مرتضی (ره) داوری طرابلس شام را عهده دار گردیده است و ممکن است در طی مطالب این کتاب از اسم او اطلاع حاصل کنیم.

جلودی

ابو احمد عبدالعزیز بن یحیی بن احمد بن عیسی جلودی از دی بصری. (۲)

جلودی منسوب به جلود است که یکی از قرای افریقا به شمار است. این نسبت را جوهری در صحاح اللغه از فراء نقل کرده است. (۳)

ص: ۴۳

۱- در احیاء الدائر لقب صدری را به القاب او افزوده است و اضافه نموده است وی از دانشوران علمای اوائل عصر شاه طهماسب صفوی است.

۲- جلودی شیخ بصره و از جمله اخباری های آن سرزمین است. جلودی بیش از صد کتاب در سیره و اخبار و فقه تألیف کرده است و خود او در حدیث مورد وثوق است و پس از ۳۳۰هـ. در گذشته است.

۳- در معجم البلدان می نویسد: جلود شهری است در افریقا و سردار عیسی بن یزید بدان جا منسوب است. علی بن حمزه بصری می گوید از افریقائی ها پرسیدم جلودی که یاقوت متذکر است از چه محلی در افریقا است که پاسخ صحیحی نداد در آخر گفت جلود، قریه معروفی است در شام.

ابن داوود در رجالش می نویسد: «جلود» به فتح جیم و لام مضموم، واو ساکن و دال بی نقطه ضبط شده است و بعضی از اصحاب ما اشتباه کرده چنان که جلودی را به فتح جیم و سکون ضبط کرده است. بنابراین قول اول از حقیقت برخوردار می باشد، در هر حال جلود قریه ای است در کنار دریا و بعضی گفته اند جلود نام قبیله ای است از ازد لیکن این معنی در نزد نسابان به صحت نه پیوسته است.

ابن طاووس در مهج الدعوات و کفعمی در مصباح، کتاب صفین را به جلودی نسبت داده است و تصریح کرده وی از اصحاب ما (شیعه) می باشد و بر او و کتابش اتکا نموده است. جلود بر وزن تَبُول، قریه ای است در اندلس و حفص بن عاصم از آن سرزمین است. جلود بر وزن قُعود نام زاد به مسلم است. بعضی از علما اظهار می دارند: جوهری گفته در این که جلود به ضم جیم باشد، اشتباه است. حال آن که نظریه جوهری اشتباه است.

شیخ فخر الدین رماحی در جامع المقال گفته است جلودی منسوب به جلود است به فتح جیم و لام ساکن و دال بعد از واو مفتوح نام قریه ای است در کنار دریا.

در صحاح آمده است جلودی به ضم جیم است. فراء گفته جلودی به فتح جیم از قرای افریقا می باشد و جلود به فتح جیم به ضم جلود مورد استعمال قرار می گرفته است.

کلمه جلود را به ضم جیم و ذال نقطه دار به کار می برند و همچنین کلمه یاد شده را با حاء بی نقطه و ذال نقطه دار به کار می برند و گاهی کلمه مزبور با جیم و دال بی نقطه است و قرینه دلالت دارد بر تصحیف دو بخش اول. سید جمال الدین به جمعی از اعلام اطلاق می شود. از جمله:

این شخص در روزگار شاه اسماعیل صفوی می زیسته و در روزگار سلطان صفوی به سمت صدارت مفتخر بوده است.

سید جمال الدین احمد بن موسی بن طاووس حسنی

این بزرگوار مؤلف کتاب الملاذ والبشری شیخ جمال الدین از جمله اعلامی است که به لقب جمال الدین ملقب است و او علامه حسن بن یوسف بن مطهر حلّی است.

شیخ جمال الدین ناصر بن احمد بن عبد الله بن سعید بن متّوج بحرانی

شیخ جمال الدین از جمله اعلامی است که به لقب جمال الدین ملقب گردیده است و علامه حلّی در کتاب نهاییه المرام فی علم الکلام بخشی از قواعد کلامی را از وی نقل کرده است. ممکن است این دانشور یکی از نیاکان ابن متّوج پیش یاد شده باشد و یا ارتباطی با ابن متّوج نداشته باشد و من در کتاب های رجال اطلاعی از نام و نشان او ندارم.

شیخ جمال الدین بن عبدالله بن محمد بن حسن حسینی گرگانی شیعی. (۱)

وی عالمی فاضل و محقق با دقت بود و کتاب هایی تألیف کرده است از جمله شرح تهذیب الاصول علامه حلّی. شرح مزبور کتاب بزرگی است چنان که متن و شرح را با یکدیگر آمیخته است. شرح مزجی، و جز این

ص: ۴۵

۱- عنوان مزبور به طوری که دیده می شود در نسخه مخطوط این کتاب آمده است، لیکن این عنوان به طور قطع درست نیست چرا که معمول آن است که حسین را منسوب به سید می دانند نه آن که شیخ را معرّف سیادت قرار بدهند و دیگران که هرگاه جمال الدین اسم صاحب عنوان باشد باید آن را در حرف جیم از قسم اسماء آورده باشد و اگر لقب است پس اسم مترجم در کجا و چیست. ظاهر آن است که جمال الدین مترجم حاضر با سید جمال الدین استرآبادی متحد است و ضمناً کتاب شرح تهذیب الاصول از تألیفات او می باشد.

کتاب را در استرآباد و تبریز دیده ام. شارح در اواسط ربیع الآخر سال ۹۲۹ هـ. از شرح آن آسوده خاطر گردیده است. به گمان من جمال الدین از شاگردان شیخ علی کرکی است برای چگونگی آن به تواریخ صفوی رجوع کنید. شرح تهذیب الاصول مترجم حاضر در کمال خوبی تألیف یافته و مشتمل بر فوائد بی شماری است و من نسخه ای از این شرح را استرآباد دیده ام و کتاب آن در سالی اتفاق افتاده است که شرح آن در آن سال به اهتمام رسیده است. این شرح جزء کتب کتابخانه ملا محمد حسین است و حواشی ارزنده ای بر این نسخه تدوین گردیده است.

شیخ جمال الدین بن حاج علی

شیخ جمال الدین احمد بن حاج علی عینائی عاملی.

ملا جمال الدین علی طبرستانی

وی از علما و فضلائی زمان خود بوده است و در بعضی از مواضع دیده ام ملا جمال به ملاقات شیخ احمد بن خاتون عاملی رسیده است (۱) و احمد بن خاتون پاره ای از فوائد و تحقیقات را برای او تألیف کرده است. و همچنین کتاب صیغ العقود در اجاره حج را برای او مرقوم داشته است و سرانجام به این نتیجه می رسیم که ملا جمال الدین از علمای روزگار خود بوده است.

ص: ۴۶

۱- بنا بر این که طبرستانی به ملاقات شیخ احمد خاتون رسیده باشد و شیخ احمد، فوائد و تحقیقاتی را برای او مرقوم داشته است. از اعلام اواخر قرن دهم و یا اوائل قرن یازدهم است.

جمال الدین بن متّوج

وی جمال الدین ناصر بن احمد بن عبدالله بن سعید بن متّوج بحرانی است.

اندکی پیش از این به نام و نشان وی اشاره کردیم.

شیخ جمال الدین بن مطهر

او حسن بن یوسف بن مطهر و مشهور به علامه حلّی و از جمله اعلامی است که خاصه و عامه او را به علم و فضیلت و ارجمندی می شناسند.

شیخ جمال الدین بن یوسف بن حاتم شامی مشغری

جمال الدین فاضلی عالم و از فقهای روزگار خود بوده و از شاگردان محقق نجم الدین حلّی صاحب شرایع است و همچنین افتخار شاگردی سید رضی الدین علی بن طاووس مؤلف اقبال و برادرش جمال الدین احمد بن طاووس مؤلف الملاء و البشری است، شاهد بر این، شهید اول در بحث جمع بین الصلوتین کتاب ذکری به شاگردی وی نسبت به دو برادر ارجمند اظهار داشته است. و در این رابطه شهید اول در کتاب ذکری ذیل مسئله یاد شده ایرادی که بر محقق حلّی وارد شده یادآوری کرده است.

و همین ایراد را استاد استناد در بحار الانوار ذیل مسئله مزبور متذکر گردیده است.

ممکن است از همین ایراد هم در امل الآمل یاد شده باشد.

شیخ معاصر ما در کتاب اثبات الهداه و استاد استناد در فهرست بحار الانوار کتاب اربعین را به وی نسبت داده اند و ضمناً کتاب اربعین مورد اعتماد خود قرار داده اند و از آن روایاتی نقل کرده اند. با آن که بصورت ظاهر در امل الآمل از کتاب مزبور نام نبرده است.

سید هبه الله بن ابی محمد حسن موسوی در کتاب المجموع الرائق من ازهار الحدائق اظهار داشته پاره ای از آنچه از مجموع جمال الدین بن ابوحاتم فقیه شامی نقل کرده ایم نظر ما به کتاب اربعین عن الاربعین فی فضائل امیر المؤمنین (علیه السلام) فقیه شامی بوده است. ممکن است جمال الدین شامی همان شیخ مترجم باشد و نسبت به جد رعایت شده است.

می توان گفت کتاب اربعین همان کتاب اربعینی باشد که شیخ منتجب الدین مؤلف فهرست از آن در کتاب الاربعین عن الاربعین من الاربعین باشد و در این صورت جمال الدین از قدمای اصحاب و مقدم بر شیخ منتجب الدین باشد.

با توجه به آن چه نوشته شد هر گاه عبارت مؤلف مجموع رائق را حمل کنیم که اربعین مذکور از تألیفات غیر شیخ جمال الدین مذکور باشد و در مجموع هم نام او اشاره شده حمل بعیدی است با آن که استاد و شیخ معاصر به او و تألیفش اشاره کرده اند.

امیر جمال الدین استرآبادی

امیر جمال الدین محمد بن استرآبادی معروف به سید صدر کبیر. وی یکی از صدور با عزه و احترام دوران شاه اسماعیل صفوی است. و او همان کسی است که پس از درگذشت شاه اسماعیل در سراب، امور تغسیل او را به عهده گرفت. و این جریان را حسن بیگ در احسن التواریخ متذکر شده است.

میرزا بیگ گنابادی منشی هم در تاریخ خود می نویسد: آمیرزا جمال الدین محمد صدر استرآبادی جامع مسائل کلامی و فقهی بوده و در روزگار خودش به تقوا و طهارت شهرت داشت و در این رابطه بود که برای تغسیل و تکفین و تدفین شاه اسماعیل صفوی برگزیده شد سپس همراه با جنازه

شاه صفوی به اتفاق گروهی از خواص خدمه سلطان به دارالارشاد (اردبیل) رفت و شاه صفوی را در کنار قبر نیاکانش دفن کرد.

سید صدر از اجلاء شاگردان ملا جلال دوانی است.

مترجم حاضر همان امیر جلال الدین استرآبادی صدر کبیری است که در اوائل دولت شاه طهماسب صفوی می زیسته و غیر از ملا جلال الدین محمد استرآبادی مؤلف حواشی بر حاشیه قدیمه جلالیه معروف است.

حسن بیگ روملو در احسن التواریخ می نویسد: امیر جمال الدین استرآبادی مترجم حاضر نخست از شاگردان علامه دوانی بود سپس به هرات، عزیمت کرده است و در خدمت مولانا شیخ حسن محتسب به سر می برد و در این هنگامه به شرح اللوامع پرداخته، چندی نگذشته از سوی شاه اسماعیل صفوی به مقام صدر اعظمی نایل آمده است. طولی نکشید، منازعه ای میان مترجم له و وزیر میرزا شاه حسین وزیر شاه اسماعیل اتفاق افتاد در نتیجه اختلاف شاه اسماعیل صفوی وزیر امیر غیاث الدین منصور را از شیراز به لشکرگاه سلطان طلب کرد تا در امور صدارت با صدر کبیر مشارکت نماید. بر خلاف انتظار از اندیشه خود طرفی نه بست و امیر غیاث الدین سرافکنده گردیده به شیراز بازگشت و ماجرای آن واقعه در ذیل شرح حال غیاث الدین منصور یادآوری گردیده است.

حسن بیگ روملو گوید: مکرر در مکرر میان سید امیر جمال الدین و امیر غیاث الدین منصور گفتگو اتفاق افتاده. لیکن هرگاه هزل و مطایبه بر مزاج امیر جمال الدین پیشی می گرفت مباحثه به صورت هزل و مطایبه ظهور می کرده و گفتگو پایان می پذیرفته است.

حسن بیگ گوید: برای اولین بار که شیخ علی کرکی از عراق عرب، به حضور شاه اسماعیل رسید و همان هنگام امیر جمال الدین هم منصب

صدارت را عهده دار می شد میان صدر کبیر و امیر جلال الدین، مودت ظاهری به وجود آمد و مقرر شد شیخ علی مراتب کلام را از غیاث الدین فرا بگیرد و غیاث الدین مراتب فقه را در شیخ علی بیاموزد. در این رابطه بنا شد شیخ علی مراتب کلام را از شرح جدید تجرید علامه قوشجی استفاده کند و میر جمال غیاث الدین قواعد علامه را از شیخ علی بیاموزد. امیر غیاث الدین که قرارداد فیما بین را بر خلاف انتظار خود دید در صدد پوزش از شیخ علی بر آمده اظهار داشت در این هفته فلان ساعت از آن برای استفاده علم کلام پسندیده است و در هفته آینده در فلان ساعت استفاده علم فقه متناسب است و بالاخره طبق نظریه امیر غیاث الدین شیخ علی برای فراگیری علم کلام به درس امیر غیاث الدین حاضر شد و دو درس از بحث امور عامه شرح تجرید را نزد وی قرائت کرد و دو درس از آن را در هفته اول نزد وی به اتمام رسانید. و گاهی که هفته دوم فرا رسید و زمانی رسید که باید امیر غیاث به خواندن قواعد علامه بپردازد، تمارض کرد و آخر الامر مطلبی از امور فقهی را نزد شیخ علی نخواند و با حيله گری از شاگردی شیخ علی فرار کرد (حيله گر با حيله برابند خویش). این بود مطالبی را که مؤلف احسن التواریخ در رابطه با ترجمه امیر غیاث الدین ایراد کرده است لیکن پیش از این یادآوری شده است که پیش آمد مزبور در میان شیخ علی و امیر غیاث الدین منصور یاد شده اتفاق افتاده است.

پیش از این در ترجمه حال امیر غیاث الدین منصور به نقل از تاریخ عالم آراء چنین آمده است در آغاز سلطنت شاه طهماسب صفوی فرزند شاه اسماعیل امیر قوام الدین حسین به مقام صدارت نایل گردید و این مقام را به مشارکت امیر جلال الدین استرآبادی عهده دار گردید. پس از وفات امیر جلال الدین، مقام صدارت میان قوام الدین حسین مذکور و امیر

نعمه الله حلّی به طور اشتراک اداره می شد و پس از وفات امیر قوام الدین باز هم مقام صدارت به نحو اشتراک میان امیر نعمه الله مذکور و امیر غیاث الدین منصور پیش یاد شده اداره می شد. پس از این نزاعی میان شیخ علی و سید نعمه الله به خاطر پشتیبانی سید از شیخ ابراهیم قطیفی اتفاق افتاد و در این رابطه سید نعمه الله معزول گردید. بار دیگر نزاعی میان شیخ علی و امیر غیاث الدین منصور به وجود آمد که سرانجام آن به عزل امیر غیاث الدین و نصب امیر معز الدین محمد اصفهانی و اشاره شیخ علی پایان پذیرفت.

از تاریخ حسن بیک بدست می آید که امیر جمال الدین صدر سال ۹۳۱ هـ.. و در اوائل دولت شاه طهماسب وفات یافته است. بنابراین سید امیر جمال الدین صدر همان امیر جلال الدین مذکور است.

جمال الدین معروف به ترکی

وی از فضلای روزگار خود بوده است و از معاصران علامه حلّی به شمار می آید و تألیفاتی دارد از جمله تعلیقاتی است که بر شرح اشارات محقق طوسی (ره) تدوین کرده است. پیش از این در ترجمه شیخ تاج الدین حمصی به این کتاب اشاره کردیم.

شیخ جمال الدین طبرسی

شیخ فاضل و فقیهی جلیل القدر است از اسم و روزگار او اطلاعی ندارم. شهید ثانی (ره) در رساله وجوب نماز جمعه از وی یاد کرده است و کتاب نهج العرفان را به وی نسبت داده و پاره ای از مطالب را به مناسبت نماز جمعه از آن کتاب نقل نموده است و ممکن است شیخ جمال الدین طبرسی همان عالمی باشد که کتاب مزبور از تألیفات اوست و از مشاهیر

علما است و در این رابطه است که او را به لقب (جمال الدین) یاد کرده است.

امیر جمال الدین، محدث حسینی

سید جلیل القدر امیر جمال الدین عطاء الله (بن فضل الله) حسینی.

وی از فضلالی متأخر و از دانشوران شیعه است که در روزگار شاه اسماعیل صفوی بلکه پیش از او می زیسته و در شهر هرات ساکن بوده است و در دولت ازبکیه به تقیه برگزار می کرد و راه عامه را در این رابطه می پیموده به همین مناسبت او را سنی قلمداد می کردند. آری مدتی این طریقه را برگزیده تا این که دولت صفویه ظهور کرد و او هم مکتون قلبی خود را که دلیل بر صفاء باطن او بود آشکارا ساخت.

باید گفت این سید، امیر جمال الدین صدر که پیش از این یاد شد، نمی باشد.

این سید عالی مقام تألیفاتی دارد از جمله آن ها الاربعین فی مناقب امیر المؤمنین است. این کتاب، مشتمل بر اخبار ارزنده ای است که از طریق عامه و خاصه از ناحیه رسول اکرم^۹ در رابطه با حضرت مولی علی (علیه السلام) وارد شده است و آن چه در این کتاب وارد شده است قوی ترین دلیل بر تشیع او می باشد و من این کتاب را در مشهد الرضا علیه آلاف التحیه و الثناء دیده ام. لیکن در دیباچه آن چنین آمده است: «می گوید نیازمند به خدای بی نیاز عطاء الله مشتهر به جمال الدین محدث حسینی» و در پایان دیباچه می نویسد: «آن چه را که اراده کرده ایم به پایان رسید تا یادآوری باشد برای کسی که دوستی و مودت امیر المؤمنین علی (علیه السلام) ادعا می نماید و از خدای تعالی آرزمندم مرا برای فراگیری مناقب و فضائل و استیفای شمایل و خصائل آن حضرت، موفق بدارد آن چنان که تمام فضائل آن

جناب را در مجلد مجزائی تدوین کنم و از حضرت پروردگار آرزومندم، توفیق کرم فرماید احادیث این اربعین را به لغت پارسی برگردانم و در ضمن آن به ایراد اخبار و حکایت ها و آثار و ابیات و اشعار مناسب را اعم از تازی و پارسی متذکر گردم تا فائده اش عام و عائده اش کامل و تمام باشد انشاء الله تعالی».

مؤلف گوید: به طوری که محدث حسینی در اواخر اربعین متذکر است برای تألیف چنان شرحی موفق گردیده است و از تذکری که داده آشکار می شود که کتاب در فضائل علی (علیه السلام) است و ممکن است مترجم حاضر شارح تهذیب الاصول علامه حلی باشد و به گمان من در این کتاب به عنوان دیگر از آن یاد شده است.

شیخ جمال الدین ورامینی

ورامینی از متقدمین بزرگان و دانشوران شیعه در ورامین است. قاضی نورالله (ره) در حواشی کتاب المجالس و مجالس المؤمنین به مناسبت یادآوری از مطالبی که مربوط به ورامین است اشعار زیر را از ترشحات طبع او یاد کرده است.

العدل

و التوحید دین المصطفی

لکن خصوم الحق عمی کلهم

لا

الجبر مذهب و لا الاشراکی

و مع العمی يتعذر الادراکی

آئین مصطفی ۹ بر پایه عدل و توحید استوار گردیده است و مذهب آن حضرت از توجه کردن به جبر و شرک بیزار است. آری همگی دشمنان کور باطن اند و با کوری که دارند عذرشان پذیرفته است.

ملا جمال الدین هزار جریبی مازندرانی

وی از فقهای معاصر شیخ بهائی (ره) بوده و در روزگار شاه عباس کبیر می زیسته و مرحوم ملا محمد باقر (میر داماد) از محضر او برخوردار بود و

ص: ۵۳

در این رابطه در بخشی از رساله های خود از وی بزرگداشت به عمل آورده است.

کتابادی

شیخ حافظ عبدالعزیز گنابادی کتابی دارد به نام معالم العتره. (۱)

وی از بزرگان قدمای علمای ما می باشد و از عبدالله بن محمد جمال رازی روایت داشته و نمی دانم زمان عبد الله رازی را ادراک کرده است یا نه؟ لیکن عبد الله بن محمد، معاصر با ابن بابویه و ابوالقاسم عباس بن فضل بن شاذان است. در عین حال، علی بن عیسی اربلی در کتاب کشف الغمه از وی یاد کرده است و کتاب معالم العتره را به وی نسبت داده است و برخی از اخبار را از آن کتاب روایت نموده است.

شیخ جواد (فاضل جواد)

شیخ محمد بن سعید کاظمی معروف به «شیخ جواد» شاگرد شیخ بهائی و مؤلف کتاب های عدیده است از جمله شرح آیات الاحکام.

جوهری

این لقب! مصداق چند تن از دانشوران است به شرح زیر:

شیخ مقدم احمد بن عبد العزیز جوهری مؤلف کتاب سقیفه که محل اعتماد ابن ابی الحدید و دیگران بوده است و ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه از وی نقل می کند.

ص: ۵۴

۱- نام اصلی کتاب معالم العتره، النبویه العلیه و معارف الائمة من اهل البيت الفاطمه العلویه.

جوهری (ابن عیاش)

شیخ اجل متقدم امامی ابو عبدالله یا ابوالعباس احمد بن محمد بن عبدالله بن حسن بن عیاش جوهری معروف به ابن عیاش مؤلف کتاب الاغسال ومقتبض الاشر فی النص علی الائمه الاثنی عشر(علیهم السلام) و کتاب های دیگر.

جرجانی (گرگانی)

ابوالحسن علی بن احمد گرگانی از سرایندگان روزگار خود بود و سروده هائی عموماً در مدح اهل بیت(علیهم السلام) دارد و خصوصاً در مرثی حضرت سید الشهدا(علیه السلام) چکامه هایی سروده است و گاهی او را به عنوان «جوهری جرجانی» نام برده اند.

گذشته از یاد شدگان بالا عده دیگری به عنوان جوهری معروف اند از جمله:

مؤلف صحاح اللغه در فن لغت و واژه شناسی که از عامه است و او اسماعیل بن حماد جوهری معروف است.

جیلی (گیلی)

شیخ عبدالکریم بن ابراهیم گیلی صوفی از بزرگان صوفیه است و کتاب انسان کامل از تألیفات اوست و در سال ۸۰۵ هـ. در گذشته (۱).

ص: ۵۵

۱- - جیلی منسوب به بلاد متفرقه و رای طبرستان است و آن ها را گیل و گیلان و اینان را در صوت تعریب جیل و جیلان گویند و کسی که منسوب به آن جا باشد آن را جیلی و جیلان گویند و گروه بسیاری از اعلام طبقات بدان جا انتساب دارند. معروف ترین آن ها شیخ عبدالقادر گیلانی است که سلسله قادریه را به وجود آورده و گروهی دم از آن سلسله می زنند.

حاجب بن لیث

ابو الحاجب بن لیث بن سراج، وی از فقها و متکلمان بنام و شاگرد شیخ مفید و داماد سید مرتضی و از خواص آنهائی است که با وی ارتباط دارند.

ملا حاج بابا

ملا حاج بابا بن صالح قزوینی. وی از خواص یاران شیخ بهائی و از شاگردان او می باشد چنان که در هیچ حال از سفر و حضر از وی جدائی نداشت و مانند استادش شیخ بهائی رحمه الله متمایل به تصوف بود. در شهر اردبیل به نسخه ای از ارشاد علامه حلی (ره) دست یافتم که ملا حاج بابا بر شیخ بهائی قرائت کرده و شیخ بهائی مطالبی را بر آن نگاشته است و خود ملا حاج بابا حواشی و افادات خوبی بر آن مرقوم داشته است. (۱)

حافظ

لقب گروهی از اعلام خاصه و عامه است. مشهورترین آنان به شرح زیر است:

حافظ بُرسی

شیخ عارف رجب بن محمد بن رجب بُرسی معروف به حافظ رجب بُرسی. مشارق الانوار و امثال این ها از تألیفات دیگر اوست.

ص: ۵۶

۱- - مترجم حاضر غیر از ملا حاج بابا قزوینی است که از معاصران است. کتاب مشکول از تألیفات اوست که به طبع رسیده و به سبک کشکول شیخ بهائی تدوین گردیده است.

جای آن دارد که گفته شود حافظ در اصطلاح علمای حدیث به کسی می گویند که صد هزار حدیث با متن و سند محفوظ داشته باشد هر چند هم به طرق متعدده باشد. حافظ کسی است که نسبت به احادیث صحیح معرفت داشته باشد و ضمناً اصطلاحات علم رجال را بداند و در اصطلاح تذکره نویسان، کلمه حافظ به خواجه حافظ شیرازی سراینده معروف گفته می شود (۱) و اطلاق کلمه حافظ از باب تخلص و لقب مربوط به سراینده است و ارتباطی با اصطلاح حدیثی که مربوط به حافظ حدیث باشد ندارد. (۲) و قصه زمخسری در رابطه با عدم یادآوری وی در کشف مشهور است.

حاکم

در کتاب های امامی به این عده از افراد گفته می شود:

حاکم ابوالقاسم عبید الله بن عبدالله حسکافی، حاکم ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن محمد بن حمدویه بن نعیم ضبّی طهمانی نیشابوری حافظ، معروف به ابن بیع، حاکم ابو عبد الله حسین بن احمد بیهقی که صدوق از وی روایت می کند و او از محمد بن یحیی صولی روایت دارد و گاهی به حاکم ابو عبدالله نیشابوری (ابن بیع) گفته می شود.

ص: ۵۷

- ۱- شمس الدین محمد فرزند شیخ کمال الدین شیرازی یکی از سرایندگان پارسی زبان است که در نزد پارسیان از عرفا و صوفیه به عظمت نام برده می شود و سال ۷۹۱هـ. در شیراز وفات یافت.
- ۲- تخلص، در اصطلاح سرایندگان پارسی، لقبی است که شاعر برای خود مقرر می دارد و در آخر قصائد و مقاطع آورده می شود و حافظ شیرازی به اضافه یکی بر دیگری به این رویه است که حافظ تخلص او باشد و گاهی گفته اند این لقب بدان است که حافظ قرآن بوده است که خودش گفته: «بقرآنی که اندر سینه داری».

حاکم در اصطلاح محدثان به کسی گفته می شود که به تمام احادیث روایت شده در متن و سند و جرح و تاریخ احاطه داشته باشد.

حاکم ابو عبدالله

حاکم ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن محمد بن حمدویه بن نعیم ضبّی طهمانی نیشابوری حافظ معروف به ابن بیع در چند موضع از کتاب فرائد سمطین حموننی. چنین معرفی شده است: حاکم ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن حمد بن عبدالله بیع نیشابوری. (۱)

حاکم خراسان

کتاب المنتقی از تألیفات اوست. شیخ رضی الدین علی برادر علامه حلّی (ره) بخشی از احادیث حضرت رضا (علیه السلام) را از آن کتاب نقل می کند یعنی آن بخش از روایات را در کتاب العدد القویه نقل می نماید.

ممکن است حاکم خراسان همان حاکم نیشابوری باشد.

حاکم خراسان کتاب دیگری به نام الفتن و الملاحم تألیف کرده است این کتاب را قاضی امیر حسین میسیدی در شرح دیوان امیر المؤمنین (علیه السلام) به وی نسبت داده و پاره ای از تحقیقات را از وی روایت کرده است.

حاکم حسکانی

حاکم ابوالقاسم عبید الله بن عبدالله حسکانی آقی ترجمه.

وی از حاکم ابو عبد نیشابوری حافظ روایت می کند. در ضمن سند حاکم نیشابوری ابو عبدالله شیرازی آمده است که تصحیف ابو عبدالله نیشابوری است.

حسکا

مخفف از (حسن کیا) و او شیخ شمس الدین ابو محمد معروف به حسکا حسن بن حسین بن حسن بن حسین بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی رازی، جد شیخ منتجب الدین مؤلف فهرست.

حسکائی

شیخ اجل حاکم ابوالقاسم عبید الله بن عبدالله معروف به حسکائی.

ص: ۵۸

مشایخ حدیث پشت سر گذارد. و در این رابطه از دو هزار شیخ حدیث استفاده کرده و کتاب های زیادی بالغ بر هزار و پانصد ورقه تدوین نموده و در سال ۴۰۵هـ. در نیشابور وفات یافته است.

وی از شیوخ پیشین و مؤلف شواهد التزیل و کتب دیگر است. حسکائی را بعضی با نون ضبط کرده اند چنان که این گونه ضبط را به خط قطب الدین کیدری دیده ام. در عین حال مشهور آن است که آخرش را با همزه ضبط می نمایند. (۱)

حسکائی

ابوالقاسم عبید الله بن عبدالله حسکائی. مؤلف کتاب دعاء الهداه الی اداء حق الموالات، سید بن طاووس (ره) در کتاب اقبال از آن نقل کرده است.

ص: ۵۹

۱- - مؤلف در مطالب پیشین گفته است حسکائی را با همزه و به جای حسکافی با نون ضبط کرده اند و اظهار داشته اند ضبط مزبور که با نون باشد منسوب به (حسن کیا) باشد که تصحیف از حسکا باشد چرا که نام این شیخ در چند موضع از نسخه کتاب مجمع البیان طبرسی حسکا آمده است و آن نسخه به خط قطب الدین کیدری است که بر خواجه نصیر طوسی قرائت شده است و حسکائی را با نون ضبط کرده اند. بعضی حسکافی را به حسکائی نسبت داده که معرب از حسن کا باشد لیکن این ضبط نادرست است و حسکائی را نسبت به قریه ای دانسته اند.

شیخ حسن بن حسین قمی. وی از سلسله صدوق است. و حسکه مخفف (حسن کیا) است و او جد شیخ ابوالحسین جعفر بن حسن بن حسکه قمی است.

آمیرزا حسیب

سید عبدالحسب محمد بن امیر سید احمد بن علوی حسینی عاملی مشهور به دخترزاده سید داماد و معاصر با او بوده است و در روزگار ما وفات یافته است. (۱)

مولانا حشری تبریزی

محمد امین متخلص به حشری تبریزی انصاری، وی فاضلی سراینده و در دولت شاه عباس صفوی می زیسته. (۲)

حصکفی

ابوالفضل یحیی بن سلامه بن حسن بن محمد حصکفی، شاعری معروف و ادیب است و از مردم میافارقین می باشد. وی اشعاری شاعر پسند و نیکو می سروده و نگارش های ارزنده و مشهوری دارد. حصکفی، شیعه بوده و به

ص: ۶۰

۱- - عبد الحسب محمد بن میر سید احمد بن زین العابدین عاملی اصفهانی. عبد الحسب سال ۱۰۲۰ هـ. در اصفهان متولد شد و از وجوه علمای اصفهان بود و در اواخر عمر به سمت امامت جمعگی برگمارده شد. میرزا حسیب کتاب هایی تألیف کرده از جمله سدره المنتهی و الجواهر المنثوره فی الادعیه المأثوره و مناهج الشارعیین و لطائف غیبی و امثال این ها از تألیفات دیگر آمیرزا حسیب است که در سال ۱۱۲۶ هـ. در اصفهان در گذشت.

۲- - ملا حشری در اصل از مردم تبریز است، و مدتی از اوائل عمر را در اصفهان بر گزار کرده است. کتابی دارد به نام روضه الابرار و روضه الاطهار که سالیان قبل به طبع رسیده و در این عصر تجدید چاپ شده است و سال ۱۰۱۱ هـ. وفات یافته است.

طوری که ابن اثیر در کامل اظهار می دارد در طنزّه متولد شد و سال ۵۵۳ وفات یافته است.

حصکفی منسوب به حص کیفا است که قریه معروفی است در دیاربکر و گاهی حصکفی را با تخفیف و ترخیم ایراد می نمایند.

حَفَّار

با حاء بی نقطه و فاء بعد از حاء و در مواضعی به خط شیخ محمد حر یا حاء نقطه دار ضبط گردیده است.

مترجم حاضر سید ابوالفتح هلال بن محمد بن جعفر بن زید بن علی ابن حسین بن علی بن ابیطالب (علیه السلام). وی از مشایخ طوسی است و از ابوبکر محمد بن احمد جعابی حافظ روایت کرده است. این روایت محل تأمل است.

پیش از این از ابوالفتح حَفَّار یاد کردیم ممکن است حَفَّار حاضر همان شخص پیش یاد شده باشد. مترجم حاضر از علی بن احمد حلوانی همروایت می کرده است و گاهی هم از ابوالفضل عیسی بن موسی بن ابی محمد بن متوکل از پدرش از ابوبکر مرزبان روایت داشته است.

حکیم ثنائی

حکیم سراینده فاضل و مشهور است و اشعار ارزنده او که به زبان پارسی سروده است شهرت همگانی دارد و کتاب حدیقه که معروف به حدیقه حکیم ثنائی است از او می باشد. مؤلف نفائس الفنون، وی را از علما به شمار می آورد و اضافه می کند فضیلت و شخصیت او مشهور است. در عین حال تشیع او مورد بحث است و قابل ملاحظه.

حکیم سنائی

ابوالمجد مجدود بن آدم سنائی غزنوی.

از اشعار حکیم سنائی که دلیل بر تشیع او می باشد، ابیاتی است که آن ها را ملا حسین کاشفی در اواسط روضه الشهداء ایراد کرده است به شرح زیر:

دوستی

علی به حق خدای

بهر او گفته مصطفی بالله

بغض او موجب زیان کاری است

دست

گیرد تو را به هر دو سرای

کای خداوند، وال من ولاه

سبب خواری و گرفتاری است

حکیم شفائی

در بعضی از تذکره ها لفظ حکیم را به اسم او نمی افزایند. در عین حال نام و نشان او به این شرح است شرف الدین حسن بن (ملا) اصفهانی. وی فاضلی طیب و دانشوری سراینده و پارسی زبان بود و حکیم دیوانی به زبان پارسی تدوین کرده است و از آن جا که بیشتر سروده های او هجوسرائی است. همگی اشعار او با آن که از لطائف و ظرائف بیرون نبود از درجه اعتبار ساقط شده است.

حکیم شفائی

سید مظفر بن محمد بن (....) حسینی شفائی مؤلف قرابادین معروف به قرابادین شفائی. این کتاب به پارسی تدوین شده و دیگر رساله ای در حمل زنان و هر چیزی که مربوط به امور زنانگی می باشد. از ظاهر حال او پیدا است که وی شیعه بوده و در دولت شاه اسماعیل می زیسته و ممکن است با حکیم شفائی قبلی متحد باشد.

حکیم شفائی

سید امیر مظفر بن محمد بن حسینی شفائی اصفهان. وی طبیبی سراینده و فاضلی معروف به شفائی و معاصر با شاه عباس کبیر و از افاضل اطباء و حاذقان ایشان است شفائی در اکثر علوم، مهارت داشته و انواع شعر را به

خوبی و به پارسی می سروده و حداکثر اشعار او در رابطه با هجو ملیح است و در پایان عمر از سرودن این گونه سرایش توبه کرده است. شفائی ملک الشعراى دربار شاه عباس کبير صفوى است. و از تألیفات او کتاب قرابادین است که به پارسی تألیف گردیده و این کتاب منسوب به شفائی است و علاوه بر این کتاب، کتاب های دیگری تدوین نموده است. شفائی سال ۱۰۳۷ هـ. در اصفهان درگذشت و در همین سال هم شاه عباس وفات یافت.

حلبی

ابوالصلاح تقی الدین بن نجم الدین حلبی، بسیاری اتفاق افتاده شهید اول در کتاب دروس و امثال آن از مترجم حاضر به حلبی تعبیر می کند و فتواهائی از او نقل می نماید. حلبی مؤلف کتاب تقریب المعارف و کتاب الکافی در فقه است.

در بعضی از مواضع دیده ام که لفظ حلبی بر ابوالصلاح و بر تقی الدین حمل می شود. حال آن که این قسمت سهواست چرا که هر دو عبارت از شخص واحد است.

حلبی

از اصطلاح محدثان کلمه حلبی به عبید الله بن علی حلبی گفته می شود. این شیخ از اصحاب حضرت صادق (علیه السلام) است و از آن حضرت روایت داشته است.

ص: ۶۳

حلبی، منسوب به حلب به فتح و لاسم می باشد. نام شهری معروف است که در راه شام از طرف قزوین واقع شده و از اقلیم چهارم است. (۱)

در تقویم البلدان می نویسد: حلب شهری است بزرگ و قدیمی و قلعه مرتفعی دارد که حصن آن جا است در این شهر مقام ابراهیم (علیه السلام) موجود می باشد. در این شهر باغ ها و نهرها جاری است نهر لؤلؤ، در این شهر جاری می گردد و از طریق عراق به ثغور و مجاری شامات می رسد. فاصله میان قنسرين و حلب دوازده میل است. در کتاب عزیزی آمده است حلب شهری زیبا و معمور است و منازل خوبی در آن جا بنیان گردیده است. در اطراف آن باروئی از سنگ بنیان آمده و در میان آن قلعه ای است که بر فراز محلی واقع شده و فاصله میان حلب و معرّه سی و شش میل است و میان آن و شهر بلس پانزده میل است.

مؤلف گوید: در حال حاضر در مقام ابراهیم (علیه السلام) مسجد بزرگ و بسیاری قلعه است و بنای آن را به روزگار خلفای عباسی نسبت می دهند. عموم مردم به این باورند که محل مزبور مقام ابراهیم، مدفن آن حضرت (علیه السلام) است و آن جا را زیارت کرده ایم.

ص: ۶۴

۱- - عبدالله بن علی بن ابی شعبه حلبی مولای بنی تیم اللات بود و از مردم کوفه به شمار است. او و برادر و پدرش به منظور به حلب سفر می کردند به همین جهت آنان را حلبی می گفتند، عبدالله بزرگ خاندان خود و از موجهان آن ها به شمار است. کتابی که به وی منسوب است به حضرت صادق (علیه السلام) عرضه داشته و مورد پسند قرار گرفته است.

شیخ ابو عبدالله حسن بن محمد حلوانی. وی شاگرد سید رضی و استاد ابن معد حسینی است. گاهی این سند به نام فرزندش ارائه می شود. (۱)

حلیان

این کلمه در اصطلاح شهید در کتاب هایش، بر علامه و استادش محقق گفته می شود و این دو تن از نظر شهید اول فاضلان گفته می شوند و بعضی از فضلا در ضمن تعلیقاتی که بر حاشیه دروس داشته به این معنی تصریح کرده است.

حلیون

این کلمه در اصطلاح شهید اول در کتاب هایش بر ابن ادریس و محقق حلی و علامه حلی گفته می شود و بعضی از فضلا هم در ضمن تعلیقاتی که بر دروس دارد به این معنی تصریح کرده است. از بعضی مواضع دروس بدست می آید شهید اول گاهی از حلی ها اعم از کسانی که از نامبردگان باشند اراده می کند که همچنین دیگران را هم در ردیف یادشدگان در آورده است مانند شیخ نجیب الدین یحیی بن سعید، شاهد بر این در کتاب تدبیر آمده است. شیخ طوسی (ره) در نهاییه اظهار داشته است تا پیش از آن که تدبیر نقض شود عبد مدبر قابل فروش نمی باشد مگر آن که مشتری باخبر باشد که بیع مدبر برای خدمت است. گروهی از فقها و همچنین حلی ها به استثنای یحیی مخالفت کرده که به مجرد بیع، تدبیر باطل است الخ. اینک

ص: ۶۵

۱- - حلوانی به ضم حاء بی نقطه منسوب به حلوان است که در آخر سواد عراق در دامنه کوه واقع شده است و شهر بزرگی است که حداکثر آن جا ویران گردیده است و حلوان از اعمال مصر است و آن را بدان جهت حلوان گفته اند چرا که محل مزبور را حلوان بن عمران بنیاد نهاده است و حلوان بفتح جاء بی نقطه منسوب به حلوا پزی است و گروهی به این محل منسوب اند.

مراد شهید از حَلّی ها قاطبۀ علمای حله است و یا مرادش همان چهار تن حلی و شیخ یحیی است. در عین حال، حق آن است که یحیی بن سعید در ردیف ابن ادریس و محقق و علامه نباشد.

حمدانی

شیخ برهان الدین محمد بن محمد بن علی حمدانی قزوینی.

وی استاد خواجه نصیر الدین طوسی (ره) و اعلام دیگر است و از شیخ منتجب الدین مؤلف فهرست روایت کرده است.

حمدانی

شیخ امام برهان الدین محمد بن ابی الخیر علی بن ابی سلیمان ظفر حمدانی.

وی دانشوری اندرزگو است. شیخ منتجب الدین در فهرست از وی یاد کرده است. بنا بر این برهان الدین متأخر از شیخ طوسی (ره) است و تألیفاتی دارد.

گاهی حمدانی به طور اتفاق به دیگران اطلاق می شود.

حمدانی

شیخ امام محیی الدین ابو عبدالله حسین بن مظفر بن علی حمدانی. وی در قزوین می زیسته و شاگرد شیخ طوسی (ره) بوده و شیخ منتجب الدین با یک واسطه از وی روایت کرده است.

مؤلف گوید: گاهی (حمدونی) را با واو می نویسند، چنان که «حمدون» را با واو ضبط می کنند و گاهی حمدونی را با الف می نویسند چنان که در اکثر مواضع با الف ضبط می نمایند. کلمه حمدون را با حاء مفتوح و میم ساکن و دال و واو و نون در آخر ضبط کرده اند و «حمدان» به فتح حاء و الفی در میان دال و نون.

از ایضاح الاشتباه علامه حلی ذیل ترجمه محمد بن بشر حمدونی و همچنین ذیل ابوالحسین سوسجودی می نویسد: حمدونی به ضم حاء و سکون میم و دال مضموم و نون و یاء در آخر آمده است. حمدانی منسوب به قبیله حمدان است که طائفه ای از تازیان است.

و گاهی حمدانی را به وزیر ناصر الدوله ابو علی حسین بن حمدان مصری نسبت می دهند. ناصر الدوله سال ۴۶۵ هـ. در روزگار مستنصر خلیفه علوی در مصر کشته شد. وی از نوادگان ناصر الدوله بن حمدان است که در مصر ساکن بوده است و او ابو محمد حسین بن حسن بن حمدان امیر دمشق بوده و ملقب به ناصر الدوله می باشد.

حمصی

شیخ سدید الدین علی بن محمود یا محمود بن علی بن حسن حمصی (۱) وی از متکلمان مشهور و مؤلف التعلیق العراقي و امثال آن است.

حمیری

شیخ ابو جعفر محمد بن عبدالله بن جعفر بن حسین بن جامع بن مالک قمی معروف به حمیری. ابن ادریس کتاب قرب الاسناد را که از تألیفات

ص: ۶۷

۱- - شیخ سدید الدین محمود بن علی پدر شیخ جمال الدین علی بن محمود است. تردید از اشتباه کاری نسخه بردار است. حمص یکی از شهرهای شام است. از خط شیخ بهائی نقل شده به خط بعضی از اعلام دیدم که صاحب ترجمه منسوب به حمص است که یکی از قرای شهر ری است و اکنون خراب شده است. و در مقدمه و تحقیق التعلیق العراقي که مطبوع است می نویسد: سدید الدین از مردم شام است و در ری ساکن بوده لیکن تحقیق بالا ناتمام است چرا که سدید الدین تار و پودش از ری می باشد و قریه حمص پس از وی ویران گردیده است. حمص به کسر حا و سکون میم، شهر قدیمی و بزرگی است که دارای باروئی است و در جانب قبلی آن قلعه بنیان شده که بر فراز تلی قرار دارد و میان دمشق و حلب واقع شده است.

اوست به وی نسبت داده است و گاهی کتاب مزبور را به پدرش عبدالله نسبت داده اند.

حمیری علاوه بر کتاب مزبور کتاب دیگری بنام الدلائل تألیف کرده است.

این کتاب را سید حسین مجتهد در کتاب دفع المناواه به وی نسبت داده و از آن نقل کرده است. گاهی لقب حمیری را به شخصی اطلاق می کنند که من در حال حاضر اطلاعی از نام او ندارم.

ابن شهر آشوب در معالم می نویسد، کتاب ما نزل من القرآن فی اهل البیت (علیهم السلام) تألیف اوست.

پیدا است که مراد از حمیری مؤلف قرب الاسناد نمی باشد چرا که مؤلف مزبور معروف است حال آن را در القاب غیر معروفان ایراد کرده است با آن که ابن شهر آشوب وی را در ضمن رجال خویش ایراد کرده مؤلف قرب الاسناد علیحده نام برده است و به ذکر نام او نپرداخته است.

مترجم حاضر غیر از حمیری سراینده چکامه هایی در ستایش ائمه طاهرین می باشد که معاصر با ایشان بوده است. برخی از چکامه های او را سید مرتضی و دیگری شرح کرده است. اختلاف میان حمیری و سید حمیری آن است که نام سید حمیری، سید اسماعیل بن محمد است. و در اخبار ائمه (علیهم السلام) برای وی طلب رحمت شده و از وی مدحت سرائی نموده

است با آن که وی باده گسار بوده است. چکامه هایی که در مدح اهل بیت گفته است جبران گناهان او خواهد شد. (۱)

ملا حیرتی

وی سراینده فاضل و مشهور و امامی مذهب است. حیرتی در آغاز دولت صفویه می زیسته و در هر مرتبه ای برتر از مؤلف نواقض الروافض سنی بوده است و این شعر دلیل هر بازاری از سنی مرآمان می باشد. (۲)

خوارم اندر ولایت قزوین

چون

عمر در ولایت کاشان

ملا حیرتی ممکن است اصلاً از مردم قزوین باشد و در روزگار صفوی در گذشته باشد. تاریخ وفاتش (شفاعت علی) مطابق با ۸۸۱ هـ..

ص: ۶۹

-
- ۱- ابو هاشم و به عبارتی ابو عامر اسماعیل بن محمد بن یزید بن ربیع بن مفرغ حمیری شاعری امامی مشرب می باشد. بسیار شعر می گفته و حداکثر اشعارش در رابطه با اهل بیت: است. گویند حمیری در سال ۱۷۳ وفات یافته است.
  - ۲- ملا- حیرتی از مردم قزوین بود و در میان سراینندگان کسی از نظر سراینده گی به موقعیت او نمی رسید. حیرتی در شهر قزوین به زین سازی اشتغال داشته است. از اوست: عید آمد و افزود غم را غم دیگر ماتم زده را عید بود ماتم دیگر.

خازن

ابوالحسن پیش از این در باب کنی به عنوان شیخ ابوالحسن خازن یاد شده است.

خاتانی

ابراهیم بدیل شیروانی (۱) وی سراینده با فضیلت بوده و دیوانی تدوین کرده است که معروف است و از سراینندگان پارسی به شمار است.

خزاز

با دو زای نقطه دار، نام معروف شیخ ابوالقاسم علی بن محمد بن علی خزاز قفی و شاگرد شیخ صدوق (ره) و مؤلف کتاب کفایه الاثر فی النصوص علی الائمه الاثنی عشر. نام و نشان این محدث بزرگوار در رجال نجاشی آمده است. گاهی کتاب مزبور را به نام مقتضب الاثر فی النصوص علی الائمه الاثنی عشر می خوانند لیکن اعتماد به این دو کتاب از نظر من جای تأمل است.

ص: ۷۰

۱- - افضل الدین ابو بدیل ابراهیم یا بدیل بن علی شیروانی از افاضل سراینندگان پارسی زبان است. وی را می توان از حکمای روزگارش دانست و شاید بر این رموزی است که در اشعار خود مباحث علمی و فلسفی به کار برده است و در آثار اوست کتاب تحفه العراقین و دیوان شعر. وی سال ۵۳۸ در تبریز وفات یافت.

خزّاز

شیخ ابوالحسن علی بن احمد بن علی خزّاز. وی متکلمی جلیل القدر بود و در شهر ری می زیسته است. شیخ طوسی (ره) در باب «من لم یرو عن الأئمه» در رجال خود از وی نام می برد.

علی بن خزّاز

این عالم را علامه حلّی در خلاصه الرجال نام می برد و اضافه می کند اصل او از مردم شهر ری بوده و از متکلمان با جلالیت به شمار است و کتاب هائی در علم کلام دارد و با فقه هم سر و سرّی داشته. وی در شهر ری اقامت داشته و همان جا در گذشته است.

از ظاهر ارباب رجال بدست می آید این سه تن که در بالا به شرح شان اشاره شده است مغایر با دیگری است؛ چرا که ارباب رجال دو تن خزّاز اول را در کتاب های رجال نام برده اند. ظاهر از آن چه بدست می آید بلکه متقن آن است که در این رابطه اصحاب اشتباه کرده اند برای این که طبق تحقیقی که در ذیل ابوالقاسم علی یاد شده به عمل آمد همگی عناوین ثلاثه متحد است. باید گفت عنوان خزّاز به گروه دیگری از روای اطلاق می شود از آن جمله علی بن حسین بن عمر خزّاز.

خشبّاب

از دانشوران روزگار خود بوده است. سید بن طاووس در کتاب اقبال کتاب الموالیید را به وی نسبت داده است و در کتاب مزبور مطالبی از آن نقل کرده است و به گمان من خشّاب همان «ابن خشّاب» است. اینک ابن

خَشَاب یا به عنوان اختصار از وی یاد شده است و یا اشتباهی از نسخه بردار به وجود آمده است. و این الخشاب کتاب (تاریخی) دارد. (۱)

خضر

ابوالعباس بلیا و یا ایلیا پسر فلان (نامعلوم). در این که آیا این بزرگوار پیغمبر است یا پیغمبر نمی باشد، اختلاف است. برای چگونگی آن باید کتاب های اخبار و تفاسیر را مورد لحاظ قرار داد. به طوری که اظهار می شده خضر، مصاحب با حضرت موسی (علیه السلام) بوده است. (۲)

مشهور در میان مردم چنین ضبط گردیده است به کسر خاء نقطه دار و سکون ضاد نقطه دار و در آخر آن راء بی نقطه. بلیا با باء مفتوحه و لام ساکن و یاء مفتوح و در آخر الف.

مؤلف شرح مشارق الانوار که از علمای عامه است می نویسد خَضِر به فتح خاء معجمه و کسر ضاد نقطه دار، لقب خضر (علیه السلام) است و کنیه اش ابوالعباس و اسمش بلیا به فتح باء و سکون لام و یاء الف در آخر. ابوالعباس از نسل حضرت نوح (علیه السلام) است و پدرش از شهریاران زمان خود است. ابوالعباس را به آن جهت خضر گفته اند که هرگاه در محل خالی از گیاه می نشست بلافاصله سبز می شد. سپس در رابطه با او اختلاف است چنان که برخی او را از فرشتگان می دانند و بعضی او را از اولیا به شمار

ص: ۷۲

۱- مؤلف (ره)، نام و نشان مؤلف کتاب موالید را که سید بن طاووس از او نقل کرده است در صفحه ۲۲۸ و ۲۴۵ به این عنوان نام می برد، شیخ ناصر و یا نصر بن علی جهنی که در یک هیچ یک از دو شماره قبل کلمه خشاب یا ابن خشاب نام برده نشده است.

۲- در بخشی از احادیث آمده است: عالمی که حضرت موسی (علیه السلام) باید با او مصاحبت می کرده و به اخذ علم از او موظف بوده همان خضر است برای سوراخ کردن کشتی و کشتن جوان و ساختن دیوار. برای چگونگی آن باید به قصص الانبیاء راوندی مراجعه کرد و بهتر آن که برای چگونگی پیش آمد به کتاب الخضر بین الواقع و التهویل تألیف استاد محمد خیر یوسف رجوع شود.

آورده اند و بیشترین او را از پیمبران بر شمرده اند. گویند خضر تنها در آخر الزمان ظهور می کند تا قرآن از میان مردم مرتفع گردد.

خضری

*خضری (۱)

شمس الدین محمد بن احمد معروف به خضری. مؤلف حاشیه بر الهیات شرح جدید تجرید که معروف به حاشیه فخری است و امثال کتاب مزبور او کتاب و حواشی دیگر. خضری از حکما و از صوفی های عصر خود بود و در علوم ریاضی مهارت کامل داشته. خضری نخست سنی مشرب بود و در روزگار شاه طهماسب صفوی لباس ارزنده تشیع را بر تن خود پوشانید. «خضر» نام قریه است واقع میان شیراز و جهرم و من آن قریه را دیده ام.

خلخالی

امیر شمس الدین علی حسینی خلخالی شاگرد شیخ بهائی و شارح مسأله (خلاصه الحساب).

خلخالی

این شخص هم به عنوان شارح خلخالی شهرت دارد و همان کسی است که به مناسبت هائی مطوّل علامه تفتازانی را مورد ایراد قرار داده است و پس از این در قسم دوم که ویژه اعلام عامه است به نام و نشان او اشاره خواهیم کرد.

ص: ۷۳

۱- - خضر نام ناحیه ای است در شهر جهرم و همچنین نام دو قریه ای است در این ناحیه.

ابو محمد جعفر بن محمد بن نصیر بن قاسم معروف به خلدی. (۱) خلدی از حسن بن علی قَطَّان روایت می کند و ابن فحلد از خلدی روایت کرده است و شیخ طوسی به واسطهٔ ابن فحلد از وی روایت کرده و تاریخ اجازه ۳۳۹ هـ. است.

خلیعی

حسین بن احمد بن حجاج محتسب نیلی بغدادی. وی از سرایندگان روزگار خود بوده است، چکامه هائی در سوگ حضرت سید الشهدا (علیه السلام) سروده است و شیخ فخرالدین رماحی آن ها را در مقتل خود ایراد نموده است. (۲)

خلیفه السلطان

سید تأیید شده و وزیر بزرگوار حسین بن معین الدین محمد بن امین شجاع الدین محمود حسینی مازندرانی اصفهانی.

خلیفه سلطان در اصفهان متولد شد و در آن جا رشد و نما نمود و طبعی وقاد و فهمی نقاد داشت. خلیفه استاد پدر من و فضیلتی دیگر آن زمان بوده است و در همگی علوم ویژه علوم عقلی و نقلی و اصولی و فقهی و حدیث، مهارت کامل داشته است.

ص: ۷۴

۱- - ابو احمد خواص معروف به خُلْدی از سرایندگان بود. خلدی از مشایخ صوفیه است و از وحدت احوال و مخایلات و کرامات بهره برده است. خلدی سفرهای بسیاری به شام و حجاز و مصر نموده و با مشایخ بسیاری از محدثان و صوفیه ملاقات کرده است و در ماه مبارک رمضان سال ۳۴۸ وفات یافته است. خُلْد نام محله ای است در بغداد یقیناً ابو محمد از این محله نمی باشد لیکن ابو احمد به مناسبت قصهٔ پیش آمده به عنوان خُلْدی شهرت پیدا کرده است.

۲- - خلیعی که او را بن حجاج هم می گویند به خاطر اهل مزاح بودنش خلیعی گفته می شود و اخبار او مشهور و در کتاب های ادب پارسی اثر مشهوری است.

خلیفه سلطان بر اکثر کتاب‌ها حواشی داشته است. خلیفه سلطان در روزگار شاه عباس کبیر صفوی به مقام وزارت نایل گردیده و خواهر سلطانصفوی را به همسری خویش در آورده است. خلیفه سلطان به جهاتی که پیش آمد در عصر شاه صفی صفوی از وزارت عزل گردیده است. پس از چندی در اوائل سلطنت شاه عباس صفوی دوم به مقام وزارت نایل آمد و در این مقام تا آخرین هنگام پایدار بود تا سرانجام از دیار نیستی به روضه هستی نایل آمد.

الخمسه

این کلمه در کتاب‌های اصحاب، ویژه در کتاب مهذب ابن فهد و در تنقیح شیخ مقداد دیده می‌شود به اعداد پنج، مفید و سید مرتضی و شیخ طوسی و شیخ علی بن بابویه و فرزندش شیخ صدوق که هر دو آن‌ها بابویه اند.

خواجه افضل ترکه

گاهی او را به عنوان ملا افضل الدین ابو حامد محمد شهیر به ترکه می‌شناسند و گاهی او را با بابا افضل کاشی دائی محقق طوسی متحد می‌دانند این احتمال خطای آشکار است و گاهی احتمالات دیگر هم داده شده است.

خواجه نصیر

جمله ای است که بر نصیر الدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (ره) اطلاق می‌شود.

خواجه هماد الدین

معروف به خواند میر مؤلف کتاب تاریخ حبیب السیر. این کتاب به فارسی و به درخواست خواجه حبیب الله وزیر در هرات و روزگار شاه

ص: ۷۵

اسماعیل صفوی تألیف شده است و به همین مناسبت آن را حبیب السیر نامیده است.

و از تألیف های او کتاب خلاصه الاحباب معروف به خلاصه التواریخ است. این کتاب به پارسی تألیف شده است و نسخه ای از آن در دست ماموجود است و آن را خواند میر بنا به درخواست میر علی شیر نوائی تألیف کرده است. خلاصه آن چه در رابطه با خواند می توان گفت این است که خواند میر، خواهرزاده محمد بن خاوند شاه بن محمود معروف به خواند میر بلخی مؤلف روضه الصفا است. این کتاب به پارسی و در ضمن چند مجلد بنا به درخواست میر علی شیر نوائی وزیر تألیف شده است. میر خواند غیر از صاحب روضه الصفا است. از تاریخ مزبور استفاده می شده که خواند میر از مورخان شیعه است.

خواند میر مورّخی فاضل و دانشوری سراینده و کاتبی شهیر است. خواند میر سر آغاز روزگار سلاطین صفوی را ادراک نموده است. خطا کرده کسی که خلاصه التواریخ را تألیف میر خواند بداند. این دو تن از سوی وزیر میر علی شیر به لقب خواند میر و میر خواند ملقب گردیده اند و این بدان سبب بوده که ایشان منسوب به امیر مزبور می باشند و ممکن است آن چه را ابراز داشتیم از باب سهو القلم بوده چرا که مؤلف روضه الصفا میر خواند است و مؤلف تاریخ حبیب السیر خواند میر است.

قابل توجه است که میرزا بیگ منشی از تاریخش می نویسد: افضل متأخران خواند میر از بازماندگان افضل متقدمان و متأخران میر خواند مؤلف روضه الصفا است؛ تاریخ حبیب السیر را هم به اسم «دورمیش خان» حاکم هرات تألیف کرده است. در تألیف حبیب السیر از اول سلطنت شاه اسماعیل تا اواسط روزگار او بوده است. «دورمیش خان» در رابطه با تاریخ

مزبور جایزه های زیادی به مؤلف آن داده است. این از مطاوی این کتاب بدست می آید.

خواجگی شیرازی

ملا محمد بن احمد شیرازی هندی. خواجگی فصول خواجه نصیر را به پارسی تألیف کرده است و موفقیت فعلی خواجگی پس از علامه دوّانی مورد توجه است. (۱)

خوارزمی

شیخ ابوبکر محمد بن عباس خوارزمی. وی ادیبی سراینده و معروف است. گویند او شیعه مذهب و معاصر و مصاحب با صاحب بن عبّاد بوده و نامه هایی فیما بینشان رد و بدل می شده و من برخی از سروده های خوارزمی را که به صاحب نوشته بود دیده ام و با توجه به دوستی که فیما بینشان برقرار بوده طولی نکشید دوستی متّبدل به دشمنی گردید و به هجو یکدیگر منتهی شد و ما این پیش آمد را در ذیل شرح حال صاحب بن عبّاد و پیش از این ایراد شده است، متذکر گردیده ایم.

خواند میر

ملا خواجه غیاث الدین، از شیعیان امامی مذهب است.

خوزی

سید ابوالبرکات علی بن حسین حسینی خوزی. (۲) این دانشور از شیخ صدوق (ره) روایت داشته است.

ص: ۷۷

۱- - خواجگی در لونکن از اعمال هند است. وی نخست سنی بود پس از آن مستبصر شد. کتاب هائی دارد از جمله فصول نصیریّه را در سال ۹۵۳هـ. شرح کرده است.

۲- - نام و نشان خوزی در کتاب نسمة السحر فی ذکر من تشیع و شعر در ردیف شعرای شیعه آورده و از او ثناگستری کرده و در ضمن آن چه باید بگوید گفته است خوزی به امامت حضرت مولی علی (علیه السلام)! اقرار داشته و آن را از راه نص ثابت می کرده و شگفت این است که ابوبکر هم به امامت آن حضرت اقرار کرده است و گاهی ممکن است خوزی از زیدی ها باشد.

شیخ علی بن یحیی خیاط با خاء مفتوح و باء پیش از الف و به قولی حناط با حاء مفتوح و نون پیش از الف سید ابن طاووس (ره) بود. کتاباقبال اجازه حدیثی را از خط او نقل کرده است و تاریخ آن ۶۰۹ هـ. است و از قرائن پیدا است که وی شیعه مذهب است.

خیبری

خیبری (۱)

خیبر، نام محلی است از شهر مدینه در سرزمین حجاز از سوی سرزمین شام. فاصله میان خیبر و مدینه چهار فرسخ است، بنابراین فاصله میان خیبر و شام سی و دو فرسخ خواهد بود. من محل خیبر را در سومین حجی که مشرف شدم مشاهده کردم. در خیبر هفت قلعه موجود بوده است و در حال حاضر حداکثر آن ها ویران گردیده است و اسامی قلاع خیبر به این تفصیل است: الکتیبه، ناعم، الشق، النطاه، القموص، الوطیح و السلالم.

گاهی که خیبر، آباد بود «مرحب» فرزند شاس با شین اول و سین آخر حکومت آن جا را به عهده داشت.

ص: ۷۸

۱- خیبر به زبان یهودی به معنای بارو است. این سرزمین مشتمل بر هفت قلعه است و وقایع آن از فتح قلاع و خیبر و سایر پیش آمدها در تاریخ فتح قلاع مفصلاً ایراد شده است. فتح قلاع یهود نشین در سال هفت یا هشت هجری بدست مبارک رسول اکرم ۹ و به همت حضرت علی مرتضی (علیه السلام) اتفاق افتاده است.

امیر کبیر محمد باقر بن محمد الحسینی استرآبادی معروف به سید میر داماد. (۱)

درویش برهان

ملا علی بن ابراهیم ملقب به درویش برهان. (۲) درویش برهان، فاضلی عالم و محدث بوده است.

کتاب بحر المنقاب فی فضائل علی بن ابیطالب (علیه السلام) که از تألیفات اوست به زبان پارسی تألیف شده است. این کتاب مشتمل است بر ادله امامت بر حق حضرت مولی علی (علیه السلام) و احادیث وارده در فضائل آن حضرت. من این کتاب را در مشهد مقدس حضرت امام رضا (علیه السلام) دیده ام. به گمانم این کتاب را درویش برهان در احمدآباد هندوستان تألیف کرده است.

درویش برهان از محدثان متأخر است. درویش برهان کتاب بحر المناقب را به نام در بحر المناقب انتخاب کرده است و هر دو کتاب اصل و فرع به پارسی تألیف شده است. من هر دوی آن ها را دیده ام. من از

ص: ۷۹

-
- ۱- از آن جا که پدر میر داماد به دامادی شیخ علی بن عبدالعالی مفتخر بوده وی را میر داماد گفته اند.
  - ۲- درویش به فارسی به کسی می گویند که دستش از مال و منال تهی باشد و پارسیان این کلمه را از باب فروتنی به خود اطلاق می کنند و صوفیه هم که ترک دنیا و مال و منال آن را شیوه خود قرار داده درویش می نامند تا ثابت شود که علاقه به دنیا ندارند.

روزگار درویش بر آن اطلاعی ندارم. همین اندازه می دانم درویش برهان پیش از سنه (هزار) در حیدرآباد هند می زیسته است.

دوری

همان ابوبکر دوری است. گاهی هم کلمه «دوری» به بعضی از علمای عامه گفته می شود. از فهرست شیخ طوسی (ره) در ذیل ترجمه ابوالفرج اصفهانی زیدی استفاده می شود. دوری از ابوالفرج یاد شده روایت کرده و ضمناً به این نتیجه می رسیم دوری هم درجه با ابن عبدون استاد شیخ طوسی (ره) است.

از نظر من دور نیست که دوری مترجم حاضر همان دوریستی باشد که آن را با تخفیف و حذف متذکر شده باشند به این طریق که وی «دوریستی کبیر» باشد.

دوریستی

این کلمه بیشتر اوقات به گروهی از اعلام اطلاق می شود از جمله:

دوریستی: شیخ ابو محمد عبدالله بن جعفر بن محمد معروف به دوریستی. (۱)

ص: ۸۰

۱- دوری منسوب به دور است که در محله ای در آخر بغداد قرار گرفته است و در جانب شرقی در بالا بلند شهر است و همچنین نام محله ای است در نیشابور و هم منسوب است به بیع الدور و هر کدام که باشد جمعی بدان نسبت دارند.

دیگری پدرش شیخ جعفر بن ابو جعفر محمد.

دیگری جدش ابو جعفر محمد بن موسی.

دیگری شیخ ابو عبدالله جعفر بن محمد بن احمد بن عباس بن فاخر دوریستی. شیخ ابو عبدالله شاگرد شیخ مفید و معاصر با شیخ طوسی (ره) که ممکن است از سلسله دوریستی (۱) باشد بلکه ممکن است از اجداد دوریستی اول باشد چندان که تغییری در نسب او اتفاق افتاده است.

دوریستی: شیخ حسن بن حسین بن علی دوریستی. این شخص در کاشان می زیسته و از پدر شیخ منتجب الدین مؤلف فهرست روایت کرده است.

دیباچی

منسوب به دیباچ (دیبا). او سید اسماعیل بن سید ابو اسماعیل ابراهیم بن عمر بن حسن مثنی بن حسن بن علی بن ابی طالب (علیه السلام). باری لقب دیباچ از آن جا که چهره باصفائی داشت به آن ملقب شد و فرزندش سید ابراهیم بن سید اسماعیل ملقب به طباطبا می باشد.

و گاهی سید محمد مأمون بن جعفر صادق (علیه السلام) را به خاطر آن که چهره زیبایی داشت به لقب دیباچ ملقب گردید و مادرش ام ولد (کنیز) بود.

سید دیباچ، خروج کرد و مردم را به رهبری محمد بن ابراهیم طباطبا الحسن دعوت کرد. پس از آن که محمد بن طباطبا درگذشت، محمد دیباچ مردم را به رهبری خودش دعوت کرد و در مکه از برای او بیعت گرفتند. طولی نکشید دستگیر گردید او را به سوی مأمون عباسی گسیل داشتند. مأمون از گناه او درگذشت. سید دیباچ در گرگان درگذشت و قبرش در آن جا مزار عام و خاص است. بازماندگان و نوادگان محمد دیباچ بسیارند و متفرقاً زیست دارند جز اینکه نوادگان دو برادرش علی و اسماعیل از

ص: ۸۱

۱- - ابو عبدالله دوریستی مؤلف الکفایه است و از شیخ مفید روایت می کرده و هرگاه دوریستی مطلق بگویند مراد همان ابو عبدالله جعفر است که در ذکر سند و اجازه آورده می شود.

نوادگان او بیشترند. از جمله فرزندان او علی است که در روزگار ابی السرایا در بصره بوده که علیه زیدیان قیام کرد.

دیک الجن

عبدالسلام بن رغبان سراینده معروف است.

در بعضی از مواضع به نقل از کتاب المنالب و المناقب شیخ مفید آمده است. دیک الجن در ایام هارون الرشید بن مهدی عباسی در بغداد می زیسته و نامش ابراهیم بن اسحاق و مکنی به ابو اسحق است. وی در ادبیات عرب استاد ماهری بوده است چنان چه در مناظره کسی بر او چیره نمی شد و هر دانشمندی در برابر او خوار و بی اعتبار بود. وی شیعه بود و او را به الحاد نسبت دادند و او را با چنان نسبتی که به وی دادند نزد هارون الرشید گسیل داشتند. دیک الجن حکایت لطیفی در ابطال خلافت خلفا دارد که مورد توجه عام و خاص است. (۱)

دیلمی

شیخ ابو محمد حسن بن ابی الحسن بن محمد دیلمی.

دیلمی مؤلف کتاب ارشاد القلوب و کتب دیگر است. وی فاضلی عارف و ناقدی بینا و کامل است. در یکی از مواضع، تفسیر قرآن مجید را به او

ص: ۸۲

۱- ابو محمد عبد بن رغبان معروف به دیک الجن سراینده معروف و بی نظیر در شهر حمص می زیست و هیچ گاه از حمص بیرون نرفته و در شام آرام نگرفته است و قصه او با رشید در کتاب های زیادی آورده شده از جمله در کشکول بحرانی آمده، دیک الجن سال ۳۳۱ هـ. وفات یافته است. دیک الجن یکی از حیوانات بوستانی است. هرگاه او را در ظرفی بیندازند که مملو از شراب کهنه است تا بمیرد و آن شیشه در جای گرم بگذارند و سر شیشه را محکم ببندند و آن ظرف را در میان خانه دفن کنند هیچ گونه موریانه ای در آن جا پیدا نمی شود.

نسبت داده اند. سپس از آن تفسیر و روایت بی سابقه را به زبان پارسی به این شرح نقل کرده است.

در تفسیر دیلمی مسطور است که وقتی حضرت اسرافیل بشرف فیض مجالست حضرت رسالت^۹ مستفیض گشته بود از اسرافیل سؤال کرد آیا وقتی از اوقات که کلام حضرت ملک^ع مسموع مقربان درگاه صمدیت شده باشد از آن جمله کلام فارسی بوده باشد؟ فرمود که: وقتی این کلام رجا انجامد، امید اختتام بگوش هوش مقربان درگاه صمدیت و احدیت رسیده است که: «چون کنم با این مشت ناله^{۱۰} ستمکاران جز آن که بیامرم».

مؤلف گوید: دیلمی تنها دانشوری است که ابن جعفر منفرد را یاد کرده است و در کتاب دیگری از چنین خبری نام و نشان وجود ندارد.

ص: ۸۳

ذوالشمالین

عبدالله بن عمر و بن فضله خزاعی.

وی از اصحاب رسول خدا ۹۱ است و در جنگ بدر سال دوم هجری به شهادت رسید و بخشی از احوال او را در ذیل ترجمه ذوالیدین ایراد خواهیم کرد.

ذوالشهادتین

خزیمه بن ثابت بن فاکهه داوسی انصاری. (۱)

ذوالیدین

خرباق سلمی از اصحاب پیغمبر اکرم ۹ است. خرباق عمر طولانی پیدا کرده و در این رابطه روزگار معاویه را ادراک نمود. گاهی ذوالیدین را با ذوالشمالین متحد می دانند و گاهی اظهار می شود ارتباطی فیما بین ایشان نمی باشد.

آن چه را که از روایات ما بدست می آید، اتحاد این دو شخص است و چگونگی آن را استاد استناد ما در بحث «سهو البنی» در اواخر مجلد ثانی از صلوات بحار الانوار متذکر گردیده است.

ص: ۸۴

۱- - وی از جمله افرادی است که پیش از دیگران در راه حق تعالی از خود گذشته و جنگ بدر و دیگر جنگ ها را دریافته است. روایت است رسول خدا در رابطه با او فرموده کسی که خزیمه به نیکی و پاکی او گواهی دهد این چنین گواهی برای او کافی است. این است که گواهی او به تنهایی برابر با دو شهادت است. از ابن حبان نقل شده است که ذوالشهادتین غیر از ذوالیدین است و بعضی هر دو عنوان را متوجه به شخص واحدی می دانند.

شیخ ابوالقاسم حسین بن محمد بن مفضل بن محمد اصفهانی.

راغب تألیفاتی دارد از جمله کتاب المفردات و المحاضرات و امثال این ها. ما شرح حال او را در بخش دوم از کتاب حاضر یادآوری کرده ایم و این بدان جهت است که در تشیع او اختلاف است و نیز در نسب و نام جدش و امثال این ها اختلاف است.

رافضی

کلمه ای است که بر هر کسی که قائل به امامت ائمه دوازده گانه باشد و ضمناً از خلفا و هر کسی که پا جای پای ایشان بگذارد اظهار می دارند.

گاهی کلمه رافضی به مطلق کسانی که قائل به امامت اند اطلاق می شود و این معنی شامل زیدیه هم می شود.

در وجه نامگذاری شیعه اختلاف است. در اخبار حضرات معصومین (علیهم السلام) مطلبی در این رابطه ایراد شده که سرانجامش به این معنی منتهی می شود که رافضی کسی است که باطل را ترک گوید و حقیقت را اخذ نماید.

مؤلف کتاب قاموس و امثال آن اظهار می دارد شیعه را بدان جهت رافضی گویند که به زید بن علی گفتند از شیخین تبری بجوی! وی از گفتن آن خودداری کرد و اظهار داشت چگونه از این دو تن بیزار باشم حال آن

که آنان وزیر جد من بودند. این بود که او را به حال خود گذاردند و «رفضوه» و او را رافضی گفتند. امام فخر الدین رازی در کتاب تراجیح مذهب الشافعی گوید شیعه را بدان جهت رافضی گفته اند که آن چه را امت اسلام بر آن ها اجماع کرده اند، ترک گفته اند.

مؤلف گوید: نزدیک به این معنی است گفته کسی که ابراز داشته است آنان را رافضی گفته اند بدان جهت که حق را رفض کردند و باطل را اخذ نمودند.

راوندی

راوندی (۱)

شیخ قطب الدین ابوالحسین یا ابوالحسن سعید بن هبه الله بن حسین بن هبهالله بن حسن راوندی.

راوندی، تألیفات بسیاری دارد از جمله شرح نهج البلاغه و به گمانم نخستین شرحی است که بر این کتاب شریف تدوین گردیده است و کتاب قصص الانبیاء و کتاب آیات الاحکام و امثال این ها از تألیفات دیگر.

راوندی استاد ابن شهر آشوب و شاگرد شیخ ابو علی طبرسی مؤلف مجمع البیان است.

راوندی

سید ضیاء الدین ابوالرضا فضل الله بن علی بن عبدالله راوندی کاشانی. (۲)

ص: ۸۶

۱- - راوند شهرکی است از کاشان که راه قم بدانجا منتهی می شود. گویند اصل این شهرک (راهاوند) بوده که آن را راوند اکبر بنا کرده است. اکنون آن را (راوندوز) می گویند منظور ما از شهرک مزبور همان بخش اول است که شهرک نزدیک کاشان باشد.

۲- - کتاب شرح شهاب کتاب از تألیفات سید فضل .. راوندی است.

وی استاد شیخ منتجب الدین مؤلف فهرست و شاگرد ابو علی طوسی فرزند شیخ طوسی (ره) می باشد.

راوندی

شیخ امام ظهیر الدین ابوالفضل محمد بن شیخ قطب الدین که پیش از این یاد شد.

وی کتابی تألیف کرده به نام دعوات راوندی(۱) و کتاب وضوء الشهاب در شرح کتاب الشهاب تألیف قاضی قضاعی در اخبار نبویه و امثال این ها از دیگر تألیفات اوست بسیار پیش آمده که حال این شخص به احوال سید ابو الرضا راوندی مشتبه گردیده است و نیزه این اشتباه در رابطه با کتاب ها و تألیفات این دو تن اتفاق افتاده است.

ابو جعفر محمد بن عمرو بن بختری

وی معروف به رزاز است. با راء بی نقطه و دو زای نقطه دار. ابن مخلد که از مشایخ شیخ طوسی است در سال ۳۳۹ هـ. به اخذ اجازه از وی نایل آمده است و خود او از گروهی از مشایخ روایت کرده است.(۲) از جمله سعید بن نصر بن منصور ابو عثمان بزاز.

رزانی

وی از مجتهدان اصحاب و ارباب فتاوی شیعه است.

ص: ۸۷

۱- نام کتاب دعوات راوندی، سلوه الحزین است و این کتاب از قطب الدین پدر ظهیر الدین است نه از خود او.

۲- ابو جعفر رزاز در عصر خود از محدثان بغداد بود و سال ۳۳۹ هـ. در بغداد وفات یافته است.

از بعضی از تعلیقات و دروس بر می آید که وی معاصر با ابن سلیمان بوده است. به گمان من رازانی مترجم حاضر همان شیخ اسماعیل رازانی شاگرد شهید اول است.

رستمی

وی شیخی فاضل و سراینده کامل ابیاتی در رابطه با نهج البلاغه سید رضی (ره) است. نام و نشان او را به طوری که در پشت نهج البلاغه آورده شده است باید مورد لحاظ قرار داد. دیگر آن که نسخه مزبور نهج البلاغه بر سید علی بن فضل الله راوندی قرائت شده است و خط و اجازه سید علی بن فضل الله بر آن نسخه مقبول و مسطور است.

خواجه رشید آوی

خواجه رشید الدین علی بن محمد بن رشید آوی.

خواجه آوی، شاگرد علامه حلّی و وزیر غازان خان و صاحب عماره رشیدیّه تبریز است. در ضمن کلمات معرّف او مطالبی آورده شده است که آن ها را در ذیل شرح حال او پیش از این در باب عین بی نقطه یادآوری کرده اند.

شیخ رشید الدین اصفهانی

شیخ رشید الدین بن شیخ ابراهیم اصفهانی. وی فاضلی با صلاحیت و از شاگردان شیخ حسین بن عبد الصمد پدر بزرگوار شیخ بهائی (ره). در شهر اردبیل در کتاب اربعین استادش شهید ثانی به اجازه ای برخورد کردم که آن را شهید ثانی به خط خودش برای رشید الدین مرقوم داشته و صورت اجازه به شرح زیر است:

«نحمد الله کمایلین بجلاله و کماله و الصلوه و السلام علی محمد و آله.

و بعد فقد قرء على هذه الاحاديث من اولها و آخرها الاخ في الله و المحبوب لوجه الله الشيخ رشيد الدين بن الشيخ ابراهيم الاصفهاني احسن الله توفيقه و سهل الى بلوغ المعاني طريقه قرائه مهذبته مصححه و قد اجزت له ادم الله رشده و اجرله دفة و كتب عدوه و ضبدها روايتها عنى بطريقى المذكور فى اولها المتصل بالائمه المعصوم صلوات الله عليهم اجمعين و كذلك اجزت له روايه غيره من كتب الحديث خصوصاً كتابى الكافى و التهذيب بطرقى المتصله المفصله فى محلها فليرو ذلك بشرائط الروايه مراعيأ جوانب الاحتياط لى وله وفقه الله لكل خير و وقاه من كل خيرو قالبذلك بلسانه و رقمه بينانه حاميع الاحتياط الاحاديث الفقير الى ربه الغنى حسين عبدالصمد الحارثى و كان ذلك فى يوم الاربعاء تايع عشر جمادى الاولى سنه احدى و سبعين و تسعمأه بالمشهد الرضوى على مشرفه السلام».

مؤلف گوید: بتألیفی از کتاب رشید الدین دست پیدا نکرده ام.

الرضى

ابوالحسن محمد بن حسين موسوى برادر سيد مرتضى و مؤلف نهج النهج و كتاب هاى ديگر.

ايضاً: شيخ رضى الدين محمد بن حسن استرآبادى شارح شافيه و كافيه ابن جانب.

سيد رضى الدين آوى

سيد رضى الدين محمد بن محمد بن محمد بن زيد بن فقيه قاضى داعى علوى موسوى اعجمى آوى. اين بزرگوار صاحب كرامات و مقامات است. از ويژگى هاى اين بزرگوار است كه نقل استخاره با تسبيح از ناحيه متبركه به وى نسبت داده شده است و او استاد سيد رضى الدين على بن طاووس حسنى است.

ص: ۸۹

سید رضی الدین ابن معبد حسینی از علمای بزرگوار است. وی از محقق حلی روایت می کرده و شیخ نظام الدین ابوالقاسم علی بن محمد بن عبدالمجید نیلی از وی روایت داشته است و در طی مطالب این کتاب به نام او برخورد خواهیم داشت.

رفیع الدین نائینی

سید رفیع الدین نائینی محمد بن حیدر حسنی طباطبائی معروف به آمیرزا رفیع الدین (رفیعا).

نائین شهری است در سه منزلی اصفهان. (۱) میرزا رفیعا در آغاز جوانی در آغاز سلطنت شاه سلیمان صفوی در گذشت. (۲)

ملا رفیعا گیلانی

رفیع الدین محمد بن فرج گیلانی معاصر.

رفیعا: فاضلی دانشمند و حکیمی برومند و در فنون الهی و ریاضی مهارتی به کمال داشت رفیعا از شاگردان استاد فاضل آقا حسین خوانساری و سید آمیرزا رفیعا نائینی است و از تألیفات او حاشیه اصول کافی به نام شواهد الاسلام است و نسخه ای از این حاشیه به خط محی نزد ما موجود است. از تألیفات او رساله ای است (... و منظومه ای به سبک نان و حلوی شیخ بهائی (ره) به نام نان و پنیر و امثال این ها از فوائد و تعلیقات و افادات متفرقه دیگر. (۳)

ص: ۹۰

۱- نائین یا نائن از شهرهای تابع اصفهان است و در مقاطع اصفهان و یزد و کاشان است و از شهرهای قدیم پیش از میلاد است.

۲- قول صحیح در روزگار رحلت او هفتم شوال سال ۱۰۸۲ هـ. است و این ماده تاریخ به طوری است که از سنگ قبر او بدست می آید.

۳- شیخ آقا بزرگ تهرانی در کتاب کواکب منتشره، رساله نان و پنیر را به ملا رفیعا نسبت داده است. حال آن که رساله مزبور از ملا رفیعا نبوده بلکه رساله یاد شده از تألیفات محمد رفیع بن محمد ← → مؤمن گیلانی اصفهانی می باشد. ملا رفیعا دانشوری با فضیلت و حکیم مشرب بود. ویژه در بابا الحیات و ریاضیات مهارت ویژه داشت و در علوم معقول و منقول استاد بود و کتاب ها و رساله های چندی تألیف کرده است.

سید رفیع الدین محمد بن محمد بن امیر حیدر حسینی طباطبائی نائینی اصفهانی معاصر.

رکن الدوله

وزیر کبیر ابو علی حسن بن ابی شجاع بویه بن فنا خسرو امامی دیلمی. (۱)

رکن الدوله وزیر شهیاران آل بویه بوده است و در روزگار شیخ صدوق (ره) می زیسته و بیش از اندازه علاقه مند به شیخ بزرگوار صدوق بوده است. و چگونگی مناظره و گفتگو شیخ صدوق (ره) در رابطه با مسئله امامت مشهور است. و شیخ صدوق (ره) رساله ای در شرح مناظره مذکور تألیف کرده و ما آن رساله را در تهران و شهرهای دیگر دیده ایم.

رکن الدین گرگانی

شیخ رکن الدین محمد بن علی استرآبادی گرگانی.

رکن الدین از دانشورانی است که پیش از شیخ مقداد بلکه متقدم بر شیخ شهید اول بوده است. گفتنی است که مترجم حاضر غیر از سید رکن الدین ابو محمد حسن بن محمد بن شرف علوی حسینی استرآبادی موصل است.

رکن الدین تألیفاتی دارد از جمله شرح کافیه که از کتاب های معروف است و امثال آن از تألیفات دیگر.

ص: ۹۱

۱- رکن الدوله پادشاهی جلیل القدر و بلند سمت بود و شهرهای اصفهان و ری و همدان و همگی عراق عجم را در تصرف خود داشت و ابن عمید سمت وزارت او را داشت. وی سال ۳۸۴ هـ. متولد شد و سال ۳۶۶ هـ. وفات یافت.

رکن الدین از شاگردان خواجه نصیر الدین طوسی است. ظاهر آن است که رکن الدین از علمای خاصه باشد، در عین حال ما نام و نشان او را در بخش اول و دوم این کتاب یاد کرده ایم و مرقد او تا حال حاضر در تبریز معروف و مزار عام و خاص است.

رمادی

ابن شهر آشوب در معالم العلماء می نویسد کتاب المسند از تألیفات اوست. (۱)

مؤلف گوید: ممکن است مترجم حاضر همان ابوالفتح حَقَّار باشد که ابن شهر آشوب در کتاب مناقب از مسند او نقل کرده است.

رُمیلی

شیخ علی بن احمد معروف به رُمیلی. وی فاضلی فقیه و متأخر از ابن سکون و ابن ادریس است. (۲)

رؤیانی

این نسبت به گروهی از علما اطلاق می شده. مشهورترین ایشان شیخ امام شهید فخر الاسلام ابوالمحاسن عبدالواحد بن اسماعیل بن احمد رؤیانی معروف به ابوالمحاسن رؤیانی و به تعبیر دیگر فخر الاسلام رؤیانی.

به طوری که از نوادر راوندی که تألیف سید فضل الله راوندی است استفاده می شود ابوالمحاسن، از مشایخ سید فضل الله راوندی است. بنابراین ابوالمحاسن با دو طبقه یا بیش از آن از مشایخ متأخر است.

ص: ۹۲

۱- رمادی منسوب به رماده است و نام چند موضع است و هر یک از آن ها به گروهی از علما منسوب است و بیشتر آن ها محدث اند.

۲- رُمیل به ضم راء یکی از توابع سرزمین بیت المقدس است و هم نام منزلی است در راه بصره تا مکه بعد از ضریه و هم نام قریه ای است در بحرین متعلق به بنی محارب.

گاهی از یکی از مواضع استفاده می شود، ابوالمحاسن از مشایخ شیخ مفید است حال آن که این نظریه بیرون از اشکال نمی باشد و ما مطالبی که در این رابطه بوده در ذیل شرح حالش ایراد کرده ایم.

ص: ۹۳

زاهی

ابوالقاسم زاهی از سراینندگان عهد خود بوده است.^(۱)

ابن شهر آشوب در معالم العلماء می نویسد: زاهی سراینده و مداح اهل بیت (علیهم السلام) بود چندان که آشکارا به توصیف اهل بیت (علیهم السلام) می پرداخته و ابن شهر آشوب نام او را در ذیل سرایندگانی که آشکارا از اهل بیت مدحتگری می نموده ذکر کرده است و چکامه ای در سوگ حضرت سید الشهداء (علیه السلام) سروده است و این چکامه را ابن شهر آشوب در مناقب ذکر کرده است.

زرّاتی

زرّاتی یکی از فقهای متأخر از ابن فهد و معاصر با ابو سلیمان فقیه است و معارضاتی بین ایشان در رابطه با مسائل فقهی اتفاق افتاده است.

ضبط صحیح زرّاتی به این شرح است، زرّاتی با زای نقطه دار در اول با و الف با یا در آخر، و ممکن است این کلمه با زای نقطه دار در اول و راء بعد از الف و راء بی نقطه و الف و نون و یا بیاید. این شخص همان شیخ زارانی شاگرد شهید اول است.

ص: ۹۴

۱- ابوالقاسم علی بن اسحاق زاهی بغدادی، سراینده معروف بوده است. بیشترین سروده های او در مدح اهل بیت: و همچنین در مدح سیف الدوله وزیر دیلمی است. زاهی سال ۳۵۲ هـ. در بغداد درگذشت. زاهی منسوب به زاه است که یکی از قریه های نیشابور می باشد و نسبت به آن را زاهی یا ازاهی می نامند.

زواری

کلمه زواری بیشتر اوقات بر این افراد اطلاق می شود:

ملا زواری

ملا- علی بن حسن زواری از مشاهیر علما و مؤلف تفسیر فارسی (۱) و کتاب های دیگر. زواری از شاگردان شیخ علی کرکی (ره) در آغاز دولت صفویه (۲) و از مشاهیر و دانشوران شیعه در عصر شاه طهماسب صفوی است. (۳)

غیاث الدین زواری

سید غیاث الدین جمشید زواری. در شهرستان هرات می زیسته و شاگرد علی بن حسن زواری پیش یاد شده است.

غیاث

محمد بن محمد بن مسعود بن محمود بن حسین زواره ملقب به غیاث. وی از جمله کسانی است که به لقب زواری شناخته شده است. این شخص هم تفسیر عربی بر قرآن مجید تألیف و تدوین کرده است.

وی صوفی بد طینتی بود. علاوه بر این که لباس تصوف را زینت خود قرار داده، دین و مذهب درستی نداشته چنان که در تفسیرش گاهی متمایل به مذهب شیعه است تا آن جا که از علمای این مذهب به «قواعد السید رضی الله عنهم اجمعین» تعبیر می کند. در نتیجه از ائمه و از کتب شیعه و از

ص: ۹۵

۱- نام تفسیر او ترجمه الخواص است که در سال ۹۴۷ هـ. تألیف شده است.

۲- زواری تفسیرش را از استادش غیاث الدین جمشید زواری فرا گرفته است و از میر عبد الوهاب بن علی حسینی استرآبادی روایت کرده و بسیاری از کتاب های حدیث را ترجمه کرده است.

۳- زواری نهج البلاغه را ترجمه کرده و به خوبی از عهده بر آمده است. نام ترجمه اش روضه الانوار است که این ترجمه را در آخر شوال سال ۹۶۷ هـ. به پایان آورده است.

تفسیر حضرت عسکری (علیه السلام) روایت می کند و گاهی دست از مرام شیعه کشید و مذهب عامه را مرام خود قرار می دهد. تفسیر عربی زواره در ضمن چند مجلد تدوین شده و ما مجلد اخیر آن تفسیر را داشته ایم. از قرینه پیدا است وی در حوالی ظهور دولت صفویه بلکه بعد از ظهور ایشان بوده است. در هر حال مترجم حاضر مردی بد رویه و انسان خطا پیشه ای بوده است. و ممکن است این رویه را به عنوان صلح کل برای خود اختیار کرده است. چنان که رویه را از آن جهت انتخاب کرده که رویه سران صوفیه است. ممکن است زواری منسوب به زوار باشد که قریه ای است واقع میان اصفهان و یزد و من آن قریه را دیده ام و ممکن است زواره منتسب به بلاد دیگر باشد چرا که زواره نام چند موضع دیگر است. نام قریه ای است در قم و نام قریه ای است در مراغه و نام قریه ای است میان اصفهان و یزد در سه منزلی اصفهان.

زُهدری

شیخ نجم الدین جعفر زهدری از علما و فقهای روزگار خود بوده است و کتابی در شرح مفردات شریع تألیف کرده است. پیش از این در ذیل ترجمه ابن زهدری در باب سابق به مناسبت تصحیح لفظ زهدری مطالبی که لازم بوده است، یاد کرده ایم.

در یکی از مواضع، زهدری را چنین توضیح داده است: شیخ جمال الدین بن شیخ نجم الدین جعفری بن زهدری.

ابوبکر محمد بن شهاب معروف به زهري. (۱)

زهري از تابعين و از خصي ييسان حضرت علي بن الحسين (عليه السلام) زين العابدين بود و اخبار آن حضرت (عليه السلام) را روايت کرده است.

گويند زهري با علمای عامه رفت و آمد داشت و در اين رابطه بود که او را عامی گفته اند. از سوی ديگر اصحاب ما از وی مدحتگری کرده و نام او را در کتاب های رجال متذکر گردیده اند و در کتاب صيام وافی به نقل روايت از او پرداخته اند.

مؤلف گوید: به گمان من زهري از محدثان عامه بوده و با حضرت زين العابدين (عليه السلام) رفت و آمد داشته و از آن حضرت روايت کرده است.

ابن شهر آشوب در فصل القاب معالم العلماء می نويسد: زهري کتاب هائی دارد از جمله الامامه و آثار الصحابه و التابعين.

ص: ۹۷

۱- - ابوبکر محمد بن مسلم بن عبید الله بن شهاب بن محمد زهري در شمار اصحاب حضرت سجاد (عليه السلام) قرار گرفته است. وی کار گزار بنی امیه است در یکی از اوقات مردی را به جهتی که در کار برد، قصاص کرد و او در زیر شکنجه درگذشت. زهري از پيش آمدی که برای او اتفاق افتاد بیمناک گردید، سر به بیابان گزارد و در مسیر خود وارد غاری شد و همان جا روزگار خود به پایان آورد و مدت نه سال در آن اقامت داشت. در این رابطه با امام سجاد (عليه السلام) ملاقات کرد و به عرض رسانید از پيش آمدی که برای خود اتفاق افتاده، بیمناکم. امام (عليه السلام) فرمود، آنقدر که برای ناامیدی تو بیمناکم برای گناهی که مرتکب شده ای، بیمناک نمی باشم. اینک ديه قتل را پرداز و به خانواده خویش باز گرد و امور دینی خویش را بر آورده ساز. زهري اظهار خرسندی کرد و معروض داشت با این پیشنهاد گشایش برای من ایجاد فرمودی. زهري روایاتی از مقاومت تشیع نقل کرده است. زهري نخستین محدثی است که حدیث را تدوین کرده است و یکی از بزرگان حفاظ و فقها می باشد. وی از تابعان مدینه است، مداد و کاغذ و قلم همراه داشت و آن چه را می شنید یادداشت می کرد. زهري سال ۵۸ هـ. متولد شد و سال ۱۲۴ هـ. در محل واقع میان آخرین حد حجاز و اول حد فلسطین درگذشت. زهري منسوب به زهره بن کلاب است.

مؤلف گوید: دو کتاب مذکور یا یک کتاب است و یا دو کتاب. در هر حال مؤلف در کتاب مزبور زهری که پیش از این به نام او اشاره کردیم نبوده است چرا که نامبرده مشهور است و جهتی ندارد از او در باب القابنام ببرد و ضمناً نسبت کتاب مذکور به او ظاهر است. ممکن است زهری دوم از نوادگان زهری اول یا از قبیله او باشد.

زین الدین ابن حسام

شیخ زین الدین جعفر بن حسام عاملی عینائی پیش از این به اعتبار آمش جعفر از وی یاد کردیم. ابن حسام، فقیهی با جلالت است و شیخ جمال الدین احمد بن حاج علی عینائی عاملی از وی روایت کرده است و خود او از سید حسیب نسیب ابن نجم الدین از سید عمید الدین و برادرش سید ضیاء الدین از شیخ فخر الدین از علامه حلّی روایت کرده است.

بدیهی است سند مزبور به طریقی است که از اجازه شیخ محمد بن صهیونی ظاهر می شود و این اجازه از شیخ علی بن عبد العالی میسنی مشهور اتفاق افتاده بوده است.

زین الدین بن خازن

شیخ بن الدین ابو الحسن علی بن عزّ الدین ابی محمد حسن بن شیخ شمس الدین محمد خازن حائری معروف به ابن خازن شاگرد شهید اول (ره).

به طوری که از اجازه شیخ احمد صابی که به شیخ احمد بن محمد بن ابی جامع عامله داده است بر می آید شیخ احمد بن فهد حلّی از ابن خازن روایت داشته است.

شیخ زین الدین بن صدقه

ابن صدقه فاضلی عالم و حکیمی کامل بوده است. یکی از فضلا در رساله اثبات الواجب بخشی از تحقیقات وافادات او را که همگی آن ها در نهایت خوبی و پسندیدگی است متذکر شده است. در همین حال از روزگار او اطلاعی ندارم. آری او از متأخران می باشد و ظاهراً شیعه امامی است.

شیخ زین الدین محمد بن قاسم برزهی

پیش از این در باب زای نقطه دار در باب اسماء از او یاد کرده ایم و گاه دیگر در باب باء موحدۀ از القاب از وی به عنوان «برزهی» نام برده ایم.

ملا زین الدین استرآبادی

استرآبادی از اجله فضلائی شاگردان علامه حلی (ره) است. در حواشی نجاریه بر قواعد علامه در بحث طواف از کتاب حج ذیل قول علامه آن هم به خط دیگری چنین آمده است: «اتمام با احتمال بطلان بر آن». مقصود از اکمال، اتمام اکمال شوط ناقص است به جوری که بدء منتهی و طواف را از آن جا شروع کند سپس به سوی حجر اسماعیل حرکت کند چرا که مشتمل بر شوط زیادی است.

فخر المحققین اظهار می دارد این حاشیه به خط مصنف نیست بلکه به خط مولانا زین العابدین استرآبادی (۱) می باشد و او در فن معقول از جمله فضلائی علامه به شمار است. در عین حال حاشیه مستلزم تدوین شده است لیکن در فهم آن بهره ای ندارد. آری در ضمن شاگردان پدرم (علیه رحمه) چنین شهرت دارد. مراد علامه این است که در حضور و در پیش حجر تیت

ص: ۹۹

۱- - به طوری که مشاهده می شود عنوان حاضر مربوط به زین الدین استرآبادی است. حال آن که در ضمن شرح حال به عنوان زین العابدین آمده است.

اتمام نماید یعنی شش شوط به جای آورد و شوط اول را به اتمام رساند سپس شش شوط دیگر را در هنگام شوط هفتم به جای آورد و باطل خواهد شد چنان که طواف را فراموش کرده باشد. بنابراین لازم متعلق بهتیت است یعنی تیت برای اتمام است. بدیهی است نام استرآبادی را در این ترجمه ذکر نکردیم. و لقب تنها بسنده کردیم ممکن است در طی مطالب این کتاب به نام او دسترسی پیدا کنیم. ظاهر آن است که مترجم حاضر همان زین الدین علی بن محمد استرآبادی باشد که سید جعفر بن محمد احوس (یا ملحوس) حسینی مؤلف تکمله الدروس بی واسطه و یا با واسطه از او نقل کرده است.

زین الدین بیاضی

شیخ زین الدین ابو محمد علی بن ابی محمد بن یونس عاملی عنجری نباطی بیاضی.

مؤلف صراط المستقیم این کتاب در امامت معروف است و امثال این از کتاب های دیگر.

زین الدین از علمای متأخر است.

زین الدین عاملی

شیخ شهید ثانی زین الدین علی بن احمد بن محمد بن علی بن جمال الدین بن تقی الدین بن صالح شاگرد علامه ابن شرف (بشرف) عاملی جبعی نحاویری فقیه معروف.

در چگونگی نام و نشان شهید ثانی اختلاف است. مشهور آن است که نامش زین الدین است و لقب او نیست و نام پدرش علی است نه آن که نامش علی باشد و زین الدین لقبش باشد. بنابراین نام و لقب شهید دو بخش است. بخش اول از برخی از مواضع بدست آمده است. در آغاز

ص: ۱۰۰

اربعین شاگردش حسین بن عبدالصمد والد شیخ بهائی او اعراف از دیگران است چرا که شیخ حسین شاگرد شهید ثانی است. و از حریر الامان داماد استفاده می شود نام شهید ثانی احمد و لقبش زین الدین است و اسم پدرش علی بن احمد بن محمد صالح است تا آخر سلسله نام و نشان.

شیخ زین الدین فقعی عاملی

شیخ زین الدین علی بن فقعی عاملی.

پیش از این در باب عین بی نقطه از اسماء به یاد او بوده ایم. زین الدین از شیخ علی بن عبدالعالی کرکی روایت کرده است. و بطوری که از اجازه شیخ محیی الدین بن احمد بن تاج الدین میسی عاملی بدست می آید که به ملا محمود بن محمد بن علی گیلانی اجازه داده است، استفاده می شود شیخ محیی الدین یاد شده از شیخ زین الدین فقعی اجازه داشته است. بنابراین زین الدین فقعی در درجه شیخ علی میسی و امثال اوست و من پیش از این به شرح حال فقعی نرسیدم و ممکن است در ذیل مطالبی که ایراد می شود به نام و نشان زیادتر او برسیم.

باید گفت شیخ معاصر از وی در کتاب امل الامل در ذیل علمای جبل عامل نام برده است جز این که از وی به عنوان شیخ زین الدین یاد کرده و نزدیک به زمان او بوده است.

ص: ۱۰۱

شیخ زین الدین علی بن هلال جزائری کرکی. (۱) خود در اردبیل به اجازه ای برخورد کردم که پشت صحیح کامله نوشته شده بود، این اجازه از شیخ علی بن هلال جزائری است که برای شیخ علی بن عبدالعالی کرکی نوشته است.

زینبی رازی

در بعضی از مواضع بر پشت برخی از کتاب های خودم به خط

سید ابوالحرب بن علی حسینی چکامه ای در ستایش اهل بیت (علیهم السلام) به خط «دیر پای» مشاهده کردم و در پایان آن مرقوم داشته مقاله سید السلاه مفخر العتره بن علی بن ابی طالب زینبی رازی.

دور نیست مترجم حاضر همان امام شریف نور الهدی ابو طالب علی بن حسن بن محمد بن علی زینبی باشد که از امام ائمه محمد بن احمد بن علی بن حسن بن شاذان مؤلف مأه منقبه نقل کرده است. جمعی از محدثان از وی روایت کرده اند از جمله حافظ حسن بن احمد ابو العلاء عطار و امام محمد بن احمد بن علی بن علی بن سنان موصلی و فخر القضاة نجم الدین ابو منصور محمد بن حسین بن محمد بغدادی و این هر دو تن موصلی و بغدادی به طوری که از ظاهر استفاده می شود از علمای اهل سنت می باشند. گواه بر تسنن وی، اخطب خوارزم که از علمای اهل سنت است در کتاب فضائل از او به توسط فخر القضاة و دیگران روایت می کند و

ص: ۱۰۲

۱- - به حقیقت تصریح کرده مؤلف این کتاب در چند جا از همین کتاب نقل کرده که علی بن هلال استاد شیخ علی کرکی است و شیخ کرکی از وی اجازه داشته است و گمانم آن است که کلمه «مکی» تصحیف کرکی است لیک در این رابطه یا ناسخ اشتباه کرده و یا سبق قلم از ناحیه مؤلف بوده است.

همچنین تسنن او از فرائد السمطين حموینی نقل می شود. پیش از این در باب عین بی نقطه ترجمه سید عبدالله بن احمد بن حمزه جعفری زینبی قزوینی را یادآوری کردیم. بدیهی است حموینی در فرائد السمطين از وی تعبیرات متعددی نموده که احتمال تعدد دارد و ممکن است برخی از آن ها از سهو ناسخ باشد. از جمله تعبیرات، شریف امام نور الهدی ابوطالب حسین بن محمد بن علی زینبی.

و در جای دیگر از فرائد در طی سندی چنین آمده است، عن ابی القاسم سعیدی احمد بن حسن بن بناء در حالی که سماع آن کتاب رسید و تاریخ آن ۵۴۸ هجری می باشد گفته است خبر داد به ما شریف اجل ابو محمد بن علی بن الحسن الهاشمی الزینبی از ابوبکر احمد بن عمر بن علی بن خلف الوراق تا آخر سند ممکن است خلف وراق پدر اولی باشد.

در بعضی از مواضع فرائد در طی سند اخبار چنین آمده است، عن صدر الحفاظ ابی العلا حسن بن احمد بن عطار همدانی و قاضی القضاء نجم الدین ابی منصور محمد بن الحسن بن محمد بغدادی، هر دو تن گفته اند خبر داد به ما شریف امام اجل نور الهدی ابوطالب حسین بن محمد بن علی بن شاذان از معافی بن زکریا بن فرج از محمد بن احمد بن ابی الثلج القطان تا به آخر سند از ظاهر سند استفاده می شود سقطی در سند اتفاق افتاده باشد.

شیخ زینبی

صاحب عنوان همان شیخ زین الدین عاملی معروف به شهید ثانی است.

عنوان فوق اصطلاحی است که شاگردش شیخ حسین بن عبدالصمد پدر شیخ بهائی (ره) در کتاب هایش برای او مقرر داشته است.

ص: ۱۰۳

سانزواری

مولانا شیخ حسن بن ابو علی حسن سانزواری.

وی از معاصران شیخ منتجب الدین مؤلف فهرست می باشد و به طوری که از اجازه دوریستی و شیخ منتجب الدین که برای وزیری مرقوم داشته و همچنین از اجازه ای که سانزواری برای وزیری نوشته استفاده می شود همگان معاصر با یکدیگر بوده اند.

وزیری از افاضل زمان خود بوده است. و ضمناً اجازات سه گانه هم اکنون بر خط خودشان در مجموعه ملا ذوالفقار موجود می باشد.

نه گمان من «سانزواری» همان «سبزواری» است که منسوب به سبزواری است که یکی از شهرهای معروف خراسان می باشد. بنابراین از جهت این شهر دو لغت به کار برده شده است «سبزواری و سانزواری».

سبزواری

به گروهی از علمای طریقین نسبت داده می شود.

سبط بن جبر

شیخ زین الدین علی بن یوسف بن جبر مؤلف کتاب نهج الایمان.

سبط شیخعلی کرکی

سید ابو عبدالله حسین بن سید ضیاء الدین حسن بن شمس الدین محمد کرکی عاملی دخترزاده شیخ علی بن عبدالعالی عاملی.

معظم له، عالمی متکلم و فاضلی فقیه و از دانشوران روزگار شاه طهماسب صفوی و دیگران است. از جمله تألیفات او رساله اللمه فی تحقیق امر الجمعة است. سبط کرکی این رساله را در ماه رمضان سال ۹۶۶ هجری تألیف کرده و ثابت نموده که نماز جمعه در زمان غیبت واجب نمی باشد. در این رساله از کتاب معدن العرفان نقل کرده که مؤلف آن هم نماز جمعه را در عصر غیبت واجب نمی داند و همچنین از کتاب معارج السئوال نقل کرده است در عین حال در آن دو رساله از مؤلفشان نام نبرده است. آری آن رساله را به نام شاه طهماسب و در رد رساله شهید ثانی در وجوب عینی نماز جمعه تألیف کرده و نسخه ای از آن در نزد ما موجود است. از تألیفات سبط کرکی رساله دفع البدعه عن حل الشیعه است. این رساله را به نام کمال الدین شیخ اویس تألیف نموده است و نسخه ای از آن نیز در نزد ما موجود است و تعلیقات بسیاری بر آن مرقوم گردیده است و در نهم ربیع سال ۹۷۲ هـ. از تألیف آن فارغ شده است و رساله ای پر فائده است و تحقیقات دامنه داری بر آن نوشته شد و من رساله ای در رابطه متعه به این ارزندگی مشاهده نکرده ام. و در این رساله گفته است کتاب هایی در علم کلام تألیف نموده است از جمله الاقتصاد فی ایضاح الاعتقاد و دیگری تذکره الموقنین و تبصره المؤمنین. بدیهی است همگی این رساله ها در تحقیق مسئله ایمان است. مترجم حاضر در چگونگی نامش اختلاف است و در این رابطه باید کتاب های تواریخ را ملاحظه کرد.

سبعه

این عدد در کتاب های اصحاب ما بر شیخ مفید و سید مرتضی و شیخ طوسی و شیخ صدوق و علی بن بابویه پدر شیخ صدوق و شیخ ابن جنید اسکافی و ابن ابی عقیل عمانی اطلاق می شود.

ص: ۱۰۵

با باء موحدہ پیش از عین بی نقطه. بعضی پنداشته اند سبعی منتسب به شهری است و برخی این نظریه را غلط دانسته و اظهار داشته منسوب به سبع است که عدد «هفت» باشد.

السبعی

به فتح سین بی نقطه و ضم باء یک نقطه و عین بی نقطه در آخر منسوب به سبع است و کسی که از اعلام به این نام شهرت دارد شیخ فخر الدین احمد بن محمد بن عبدالله بن علی بن حسن بن علی بن محمد بن «سبع» بن سالم بن رفاعه معروف به سبعی مؤلف شرح قواعد و شاگرد جمال الدین احمد بن عبدالله بن متوج بحرانی مشهور به ابن متوج بحرانی.

سُبعی

منسوب به سبيع است که نام محله ای است در کوفه و از این محله است سید ابو محمد قاسم بن حسین نقیب کوفه ابن قاسم بن احمد حسنی.

وی دارای عقب و نوادگانی است که به سبعیّه معروف اند.

کلمه سبيع آن چنان که دائر در السنه (سر زبان ها) است به ضم سین بی نقطه و باء یک نقطه در زیر مفتوح و سکون یاء دو نقطه در زیر ضبط شده است. لیکن در قاموس به ضبط سبيع بر وزن امیر آمده است. در هر حال بنا به نقل از قاموس سبيع بن سبع، بزرگی از همدان است از ایشان است امام ابو اسحاق عمرو بن عبدالله و هم نام محله ای است در کوفه که عده ای بر آن انتساب دارند.

مؤلف گوید: ممکن است نسبت سبعی به فتح سین و کسر باء غیر از نسبت سُبعی باشد. در این رابطه است که سید ابو محمد قاسم منسوب به

اول به سبعی بن سبوع منسوب به دوم است. به طوری که در آینده خواهد آمد جمعی از ملاحظه به بخشی از دوم منتسب می باشند.

شگفت آن است که وجه دوم در قاموس آورده نشده است لیکن نسبت سبعی را نقل کرده و گفته است، سبوع قریه ای است واقع میان رقه در اُسرعین و محلی است میان قدس و کرانه و هفت عدد چاه در آن جا حفر شده است.

سپس مؤلف قاموس با اندک فاصله ای گفته است حسن بن علی بن وهب و بکر بن محمد بن سهل و سهل بن ابراهیم و فرزندش احمد و نواده اش محمد سَبْعِیون و همگی محدث اند.

مؤلف گوید: ممکن است ایشان از همین گروه باشد.

باید پذیرفت از ابو اسحاق سبعی یاد شده، ابو اسحاق عمر و بن عبدالله بن علی بن کلیب همدانی کوفی سبعی تابعی، وی در این رابطه و بنا به گفته علمای ما از اصحاب حضرت علی و حسن و صادق (علیهم السلام) می باشد.

بدیهی است «سبوع» به نامی که گفتم مورد لحاظ قرار گرفته است و معنای دیگری هم دارد که در قسم ثانی در باب القاب بیان خواهد شد.

سبوعه

این عدد در نزد اصحاب متأخر ما بر شیخ مفید و سید مرتضی و شیخ طوسی و شیخ صدوق و پدرش شیخ علی بن بابویه و شیخ ابن ابی عقیل عمانی گفته می شود.

شیخ سدید الدین

این لقب گاهی بر شیخ سدید الدین محمود بن علی بن الحسن الحمصی اطلاق می شود و گاهی بر سدید الدین یوسف بن علی بن مطهر حلّی والد علامه حلّی اطلاق می شود. سدید الدین از سید فخار بن معد موسوی و از

ص: ۱۰۷

شیخ نجیب الدین روایت می کند و لقب مزبور بر غیر این دو نفر اطلاق نمی شود. شیخ شهید (ره) در شرح ارشاد در بحث «اجاره الاجیر باکثر مما استأجره» قائل به کراهت است مگر آن که رفتار تازه یا غرامتی در آن ایجاد شده باشد. این نظریه به ابن ادریس و سدید الدین نسبت داده شده است. از قرینه ظاهر استفاده می شود مراد شهید به یکی از دو تن ابن ادریس و سدید الدین است بلکه مراد اصلی ابن ادریس می باشد.

شیخ سدید الدین حمصی

شیخ سدید الدین یوسف بن علی بن مطهر الحلی پدر بزرگوار علامه حلی.

شیخ سدید الدین حمصی

شیخ جمال الدین والمله محمود بن علی و به تعبیر دیگر علی بن محمود (لیکن تعبیر اول به درستی نزدیک تر است) ابن الحسن الحمصی رازی.

حمصی از متکلمان و فقها و مدققان و از متأخران شیخ طوسی (ره) است.

حمصی دارای تألیفاتی است از جمله التعلیق العراقی (۱) در علم کلام و تألیفات دیگر که در جای خود ذکر شده است.

ص: ۱۰۸

۱- - نام کتاب حمصی المنقذ من التقليد و المرشد الی التوحید و نظر به این که تألیف کتاب مزبور در هنگام نزول وی در حله بوده آن را التعلیق العراقی نامیده اند.

حمصی منسوب به حمص است و حمص شهری است واقع در میان حلب و شام. رازی گفتن مترجم حاضر را بدان جهت است که نخست در ری می زیسته و اخیراً در حمص ساکن گردیده و یا بر عکس. از خط شیخ بهائی (ره) نقل شده است به خط بعضی از اعلام دیدم که: سید الدین حمصی که از مجتهدان ما به شمار می آید منسوب به حمص است که یکی از قرای ری می باشد و در حال حاضر ویران است.

مؤلف گوید: آن چه از بیان شیخ بهائی بدست می آید به حقیقت نزدیک تر است. به این معنی که حمص از قرای ری است و شیخ محمود از مردم این قریه است نه از قریه شام.

در رابطه با ضبط حمص بعضی این کلمه را به تشدید میم و بعضی به تخفیف میم ضبط کرده اند و ضبط دوم مشهور است.

سراپشوی

ملا تاج الدین حسن بن حسین بن حسن سراپشوی و به تعبیری سرانبوی و پیش از این به ترجمه او پرداخته ایم.

سراجی

ابن شهر آشوب در فصل القاب از معالم العلماء نوشته است وی کتابی دارد به نام الدعوات المأثوره.

سروری

ملا محمد قاسم بن حاج محمد کاشانی متخلص به سروری و مؤلف فرهنگ پارسی سروری. (۱)

ص: ۱۰۹

۱- - ریحانه الادب ۲/۱۸۸ می نویسد: محمد قاسم سروری از شعرای قرن یازدهم هجری و کتاب لغتی به نام مجمع الفرس تألیف کرده که به فرهنگ سروری مشهور است. این کتاب در روزگار شاه عباس! "صفوی تألیف گردیده است و سال ۱۰۳۳ به هندوستان رفته و در لاهور ساکن شده و در لاهور «مجمع الفکر» را به نام خلاصه المجمع تلخیص کرده است. از اشعار اوست: به صحرای غمت منزل گرفتم دم رفتن به دستی دامن جان چو صحرا کوه غم در دل گرفتم به دستی دامن قاتل گرفتم از اوست: بی دست پا طلب به دامن پیر زدن چون رشته که نگشود رهش تا نهاد کس را نشود مقام عرفان مسکن سر بر قدم راست روی چون سوزن

سروری سراینده فاضل است و کتاب مجمع الفرس را در سال ۱۰۲۸ و در روزگار شاه عباس صفوی کبیر تألیف کرده است.

سری رفاء موصلی

ابن شهر آشوب نوشته است سری رفاء از ثنا گستران اهل بیت (علیهم السلام) است. به طوری که در معالم ذکر کرده، سری رفاء در ردیف سرایندهگان متقین به شمار است. ابن شهر آشوب در کتاب مناقب برخی از چکامه ها برای حضرت سید الشهداء (علیه السلام) را متذکر شده است. ممکن است سری نام او باشد. (۱)

سعدی

به فتح سین بی نقطه و گاهی میم به ضم سین ضبط شده است و سکون عین بی نقطه و دال بی نقطه. شیخ اقدم ابو عبدالله حسین بن عبدالله بن سهل سعدی مؤلف کتاب المتعه و امثال آن. گاهی اتفاق می افتاد، وی را از غالی ها به شمار می آوردند و او را به همین خاطر از قم اخراج کردند و این در هنگامی بود که امثال او را از شهر قم تبعید می نمودند.

ص: ۱۱۰

۱- - ابوالحسن سری بن احمد بن سری کندی، سراینده و ادیبی از موصل بود. سری به آهنگ دیدار سیف الدوله عازم حلب شد و او را ستایش کرد و چندی در حضور سیف الدوله ماندگار شد و پس از درگذشت سیف الدوله به بغداد کوچ کرد و در آن جا تا سال ۳۶۶ هـ. که وفات یافت، زیست کرد.

سعدی از اصحاب امام هادی (علیه السلام) بود و در پیش نسخه ای از کتاب الممتعہ او موجود است و نسخه دیر پای آن کتاب را در بحرین و جهرم دیده ام.

سعدی شیرازی

مردمان در رابطه با مذهب سعدی اختلاف کرده اند. برخی او را شیعه و بعضی او را سنی می دانند. آن ها که وی را شیعه می دانند به پاره از اشعاری که منسوب به اوست استدلال می کنند. از جمله پاره ای از اشعاری که ملا محمد علی بن محمد رضا سمنانی معاصر، در کتاب ریاض الایمان به وی نسبت داده، آن جا که می گوید:

آن که

بت را سجده کرد و خمر خورد مزد باخت

گر تو مرد مؤمنی آن مرد بهتر یا علی

چند

ترسی سعدیا سرّی بُدار آخر بگو نیست

بعد

از مصطفی مولای ما الا علی

و نیز در همان کتاب این شعر را به وی انتساب داده است:

سعدی روش

و قاعده دین تو این است

کز

خصم نترسی و کنی لعنت بی حد

گاهی اشعار زیر را که منسوب به ناصر خسرو علوی است به سعدی نسبت داده اند:

گویند

که پیغمبر ما امت و دین را

چون

رفت ز دنیا به فلان داد و به بهمان

تا به آخر ایات. (۱)

ص: ۱۱۱

۱- - شیخ مصلح الدین بن عبدالله سعدی شیرازی سراینده پارسی زبان معروف و عارف صوفی مشهور است. نثرش در کمال زیبایی و نظم در لطافت است. سال ۶۹۶ وفات یافت. قبرش در شیراز معروف است و کتابها و رساله های زیادی در رابطه با وی تألیف شده است.

در اصطلاح شیخ مقداد در کتاب التنقیح و ملا حسین بن عبدالحق الهی اردبیلی در حاشیه قواعد و امثال ایشان، کلمه «سعید» را بر شیخ فخر الدین فرزند علامه حلّی (ره) قرار داده و گروهی از اعلام در این سبک از ایشان پیروی کرده اند.

سکاکینی

شیخ اجل محمد بن ابی بکر بن ابی القاسم همدانی دمشقی سکاکینی شیعی امامی و معاصر با علامه حلّی (ره) است. (۱)

سکونی

اسماعیل بن ابی زیاد سکونی شعیری.

سکونی از حضرت صادق (علیه السلام) روایت کرده و مشهور است که از محدّثان سنّی مرام است و او را در این رابطه به کذب و ضعف نسبت داده اند تا آن جا که در اختراع ضرب المثل معروف بوده است. گاهی گفته اند او ضعیف نبوده و لیکن اشتهاور او به ضعف به خاطر نوفلی است که همسایه سکونی است و هرگاه چنین احتمالی نبوده، سکونی از محدّثان ضعیف به شمار نمی آمد.

در صورتی که سکونی از سنّیان است بدان علت او را در بخش شیعیان یاد کرده ایم که بر اثر کثرت نقل اخبار معصومان (علیهم السلام) امر بر ما مشتبه گردیده

ص: ۱۱۲

۱- - شیخ شمس الدین ابو عبدالله محمد بن ابی بکر بن ابی القاسم همدانی صالحی. سال ۶۳۵ هـ. در صالحیه متولد شد. به تحصیل علم اشتغال ورزید و کوشش تامی داشت و ضمناً به سماع دست یافت و اوقات خود را نزد امیر مدینه منصور بن حمّاد می گذراند. سپس به دمشق بازگشت و اخیراً که به ضعف شنوائی گرفتار شد و سال ۷۳۱ هـ. درگذشت و در دامنه کوه قاسیون دفن شد. گویند علت لقب «سکاکینی» او به این است که در آغاز کار نزد پیرمرد چاقوسازی به کار می پرداخت.

که شیعه است یا سنی، گذشته از این در کتاب های شیعه نیازمند به اخبار او می باشیم. مؤلف طبقات الحنفیه (الجواهر المضمیئه) می نویسد سکونی بهسین مفتوحه و کاف مضموم و واو و نون و یا در آخر مربوط به قبیله ای است از کنده. (۱)

سلاطین صفویه

اینان سلسله پادشاهان است که از نوادگان شیخ صفی الدین اسحاق اردبیلی صوفی جلیل القدری است در عصر سلطان محمد خدابنده بانی شهرستان سلطانیه.

اما پادشاه روزگار ما که از همان سلسله است، سلطان شاه حسین بن سلطان شاه سلیمان بن سلطان شاه عباس ثانی بن سلطان شاه صفی بن صفی میرزا شهید بن سلطان شاه عباس ماضی (کبیر) بن سلطان محمد معروف به شاه خدابنده بن سلطان شاه طهماسب بن سلطان شاه اسماعیل غازی بن سلطان حیدر بن سلطان شیخ جنید بن سلطان شیخ ابراهیم بن خواجه علی بن شیخ صدر الدین بن شیخ صفی الدین ابو الفتح اسحاق اردبیلی حسینی موسوی صفوی امر الله ظلالة جلال ملکهم و دولتهم.

باقی مانده نسب مذکور را در ترجمه شیخ صفی الدین اردبیلی جد یاد شده حضرت کاظم علیه الصلوه و السلام ذکر خواهیم کرد.

سلطان العلمائی

سید وزیر فاضل حسین بن رفیع الدین محمد حسینی مشهور به خلیفه سلاطین که پیش از این ذکر شده است.

ص: ۱۱۳

۱- - علمای رجال او را عامی گفته اند. سکونی در روایت مستخرج و در امامت به روایت مورد وثوق است هر چند از اصل اعتقاد خطا کار است و در عین حال روایتش حجت است.

سید وزیر خلیفه سلطان رفیع الدین محمد بن امیر شجاع الدین محمود حسینی اصفهانی که در باب خاء نقطه دار از بخش القاب به نام و نشان او اشاره شده است. (۱)

سَمری

شیخ ابوالحسن علی بن محمد سمري از سفرای حضرت قائم ولی عصر است. (۲)

سنائی

حکیم مجدود بن آدم سراینده پارسی زبان مشهور و معروف به سنائی است. (۳)

مؤلف کتاب الحدیقه و موسوم به حدیقه الحقیقه و طریقه الشریعه که منظومه ای از آثار اوست. سنائی در عصر سلطان ابو المظفر بهرام شاه بن سلطان مسعود بن سلطان محمود غزنوی می زیسته و از وی ثناگستری می کرده است.

گفتنی است که سنائی به دو درجه از حکیم فردوسی مؤلف شاهنامه متفاوت است چرا که فردوسی معاصر با سلطان محمود غزنوی است.

ص: ۱۱۴

۱- در حرف خاء می نویسد: خلیفه سلطان لقب وزیر کبیر حسین بن معین الدین محمد دینان کسی که پیش از این یاد شده است.

۲- سمري پس از حسین بن روح به سمت نیابت از ناحیه مقدسه مفتخر گردید و چند روز به وفاتش مانده توقیعی به افتخار او از مقام معظم ولی اللهی (عج) صادر گردید و در نیمه شعبان سال ۳۲۹ هـ. در بغداد درگذشت و مزارش، مشهور و مورد توجه خاص و عام است.

۳- حکیم ابوالمجد مجدود بن آدم غزنوی. وی سراینده فیلسوف و عارفی به نام و مدحت سرای شهریار غزنوی است وی هر از چندی از مدحتگری غزنوی ها اعراض کرده و پارسائی اختیار نمود. سنائی منظومه هائی دارد. سنائی در سال ۴۹۹ هـ. درگذشت.

مؤلف انساب النواصب و دیگران، ایات زیر را در بی کرداری معاویه و پدرش و فرزندش به وی نسبت داده اند.

داستان

پسر هند مگو نشیدی

پدر او لب و دندان پیمبر بشکست

آن به ناحق، حق داماد پیمبر بستد

بر چنین قوم تو لعنت نکنی شرمت باد

که از

او و سه تن او به پیمبر چه رسید

مادر او جگر عمّ پیمبر بمکید

پسر او سر فرزند پیمبر ببرید

لعن الله یزید و علی آل یزید داستان

پسر هند مگو نشیدی

پدر او لب و دندان پیمبر بشکست

آن به ناحق، حق داماد پیمبر بستد

بر چنین قوم تو لعنت نکنی شرمت باد

که از

او و سه تن او به پیمبر چه رسید

مادر او جگر عمّ پیمبر بمکید

پسر او سر فرزند پیمبر ببرید

لعن الله یزید و علی آل یزید

مؤلف گوید: در دلالت این ابیات، تشیع سنائی بیرون از تأمل نیست چرا که محققان عامه هم این ابیات را از او یادآوری کرده اند.

سنائی

سنائی از معروفان سرایندگان عرب است که خوب شعر می گفته و از متأخران سرایندگان عرب است. به طوری که از قاموس اظهار می شود از سرایندگان زمان خود بوده است. بنابراین، این سنائی را با سنائی غزنوی اشتباه نکنند.

شوسی

امیر ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن عبدالعزیز بن محمد شوسی است.

وی از سرایندگان معروف عرب و از ثناگستران اهل بیت (علیهم السلام) است که آشکارا به ثناگستری این اعزّاء عالم وجود می پرداخته.

ابن شهر آشوب در معالم العلماء نام او را در ردیف سرایندگانی قرار داده است که از اهل بیت (علیهم السلام) سرایندگی می کرده اند. و در مناقب ایشان چکامه هائی در مدح اهل بیت ویژه در سوگ حضرت سید الشهداء (علیه السلام) از وی نقل کرده است.

ص: ۱۱۵

سورادی

نسبتی است به سودا و این کلمه را با صاد بی نقطه ضبط کرده اند لیکن ضبط اولی به صحت نزدیکتر است. در تقویم البلدان و الالباب می نویسد: صورا به ضم صاد بی نقطه شهرکی است واقع میان بغداد در کوفه و بعضی آن را سورا با سین ضبط کرده اند. بنابراین واو در سوراوی یا از مزیدات نسب است و یا سورا در اصل سورااء با الف ممدوده است که همزه آنمبدل به او گردیده است. مؤلف گوید: منسوب به این محل است، شیخ سدید الدین سالم بن محفوظ بن عزیزه بن وشاح سوراوی حلی و دیگران. (۱)

سیاری

به فتح سین بی نقطه و یاء مشدّد منسوب به جدّ است. (۲)

سیالکوتی

ملا عبدالحکیم بن شمس الدین سیلکوتی هندی. (۳)

وی که از دانشمندان ادب است در این روزگار در هندوستان وفات یافته است.

سید

این لقب به اشخاصی گفته می شود که نسب آن ها به هاشم بن عبد منّاف جدّ پیمبر ۹ منتهی می شود و آنان که نسب خود را در روزگار

ص: ۱۱۶

۱- - سورااء با الف ممدوده نام محلی است در پهلوی بغداد و بلکه خود بغداد است. سوره را نام موضعی در جزیره می دانند. لیکن سورااء را به ضم و سورااء را به فتح خوانده اند. سوراای به ضم محلی است از عراق و از بابل برشمرده اند و شهر سریانی ها می باشد که نزدیک به حله است.

۲- - سیاری گروهی از کسانی هستند که منسوب به جدّاند و از معروفین شیعه ابو عبدالله حمد بن محمد سیاری بصری کاتب است.

۳- - سیالکوتی منسوب به سیالکوت که شهری است از توابع پنجاب هند و گاهی هم آن را سیلکوت گفته اند.

ما به عنوان سیادت محفوظ می دارند حداکثر ایشان از نوادگان حضرت مولی علی (علیه السلام) می باشند.

سید مرتضی

از کسانی که به این لفظ شهرت پیدا کرده اند، سید ابو القاسم مرتضی علی بن الحسین بن موسی بن ابراهیم بن موسی بن جعفر الکاظم (علیه السلام). و گاهی هم سید، لقب برادرش سید رضی محمد رحمه الله علیه و امثال ایشان از سادات دیگر.

سید حمیری

سید ابو هاشم اسماعیل بن محمد بن یزید بن محمد بن وداع بن مفرق حمیری.

سید، شخصی ثقه و جلیل القدر و از اصحاب امام صادق (علیه السلام) بلکه از اصحاب حضرت کاظم (علیه السلام) است. ابن داوود در رجالش می نویسد: به طوری که از رجال (کشی) بدست می آید نام مترجم حاضر سید و نام پدرش محمد است و همین نسبت از قول امام صادق (علیه السلام) در رابطه با او آورده شده است. در کتاب قاموس می نویسد: حمیر بر وزن درهم نام محلی است در جانب غربی صنعای یمن و بزرگ آن قبیله «ابن سباء بن یشجب» است.

مؤلف گوید: سید حمیری منسوب به قبیله حمیر است و ممکن است «ملوک حمیر» منسوب به همین قبیله باشد و یا منسوب به شهری بنام حمیر باشد.

باز هم لغت حمیر منسوب به این قبیله است. می گویند: «حَمَّرَ فحمیر» و این در صورتی است که به واژه حمیری سخن بگوید، چنان که تحمیر هم در رابطه با لغت حمیر سخن بگوید.

سید داماد

امیر محمد باقر بن محمد الحسینی استرآبادی.

معظم له حکیمی فاضل و فقیهی عالم و ادیبی کامل و معاصر با شاه عباس صفوی کبیر است. قصه این دو بزرگوار (یعنی میر داماد و شیخ بهائی که همراه شاه عباس برای تفریح به خارج شهر رفته بودند مشهور است). سید داماد شاگرد امین فخرالدین سماکی و فضلالی دیگر بوده است. پدرش سید محمد داماد شیخ علی کرکی دانشور بنام است و میر مبرور هم در این رابطه به میر داماد شهرت یافته است. لیکن چنان نیست که عموم مردم او را داماد شاه صفوی می دانند.

سید داماد در روزگار شاه صفی صفوی وفات یافته است.

سید رضی

به طوری که از کتاب های اصحاب بدست می آید نام و نشان سید رضی ابو الحسن محمد بن حسین موسوی برادر سید مرتضی علم الهدی (ره) می باشد.

سید سماکی

میر فخرالدین محمد بن حسین حسینی سماکی است.

سید شریف

امیر سید شریف زین الدین علی بن محمد گرگانی شیرازی مشهور و معاصر با علامه تفتازانی می باشد.

سید شریف ثانی

سید شریف که حافد و پشتیوار اوست در آغاز سلطنت شاه اسماعیل صفوی و برای دومین بار که شاه اسماعیل وارد شیراز گردید و این در حالی است که با شاه بیک خان به محاربه اقدام نمود و سید شریف به مقام صدارت نایل گردیده و صدارت او را به عهده داشته و همچنین به مقام

ص: ۱۱۸

صدارت برقرار بود تا در وقعه چالدران که شاه اسماعیل با پادشاه دوم سلطان سلیم عثمانی به نبرد پرداخت و سلطان عثمانی بر شاه ایران غالب شد و مترجم له همراه با عده ای از اسیران کشته شد. بدیهی است در روزگاری که سید شریف به صدارت برقرار بود افرادی که به صدارت گمارده می شدند همگان از سادات زی العزه و الاحترام بودند، حال آن که پیش از روزگار او افراد دیگری که سید هم نبودند از مقام صدارت برخوردار می گردیدند.

در ابن رمل لقب شریف به سید شریف علامه اختصاص داشت و در نوبت دوم ویژه امیر شریف الدین گاهی هم پسر مؤلف دوم را امیر شریف ثانی می گویند.

سید شریف ثانی

امیر سید شریف بن میر تاج الدین علی بن امیر مرتضی (۱).

وی از بزرگان امیران و از اجله دولت سلطان شاه اسماعیل صفوی است.

ملا- قوامی شیرازی در رساله ای که به منظور چگونگی مهرها و قبالات تألیف کرده، می نویسد: از جمله داوران سرزمین فارس عالی حضرت سید نقیب مقید صاحب سیادتین و ریاستین و ثالث معلمان (اول ارسطو دوم فارابی سوم سید شریف) امیر سید شریف ثانی. وی از جمله سادات منیع الشان شریفه است. شریف ثانی در اول ظهور دولت صفویه امور صدارت ممالک محروسه سلطان اسماعیل را عهده دار بود. سپس ترقی کرده

ص: ۱۱۹

۱- - گویند اسم او میر سید شریف بن میر تاج الدین علی بن امیر مرتضی به تاج الدین علی از احفاد داعی صغیر محمد بن زید والی مازندران و از فرزندان دختر سید شریف علی بن محمد گرگانی.

از صدارت سلطان به وکالت او نایل آمده است. و هنگامی که امور وکالت سلطان را متعهد می شد سید نقیب امیر محب الدین حبیب الله قاضی القضاة و خلیفه الخلفا در فارس بوده و این محب الدین مذکور در زمان زندگی سید شریف ثانی مشار الیه بوده و بعد از درگذشت او تولیت امور شرعی را در ظرف چند سال متعهد می شد و در شأن محکمه او چنین آمده است: «علیا محکمه مقدسه محروسه دار الملک شیراز اعلاها الله سبحانه و تعالی و خلد خلال کامل اعلی حضره او و هر کسی که به طریقه او به تولیت رسیده است یعنی مولی مرتضی مخدوم اقدام قاضی القضاة و والی الولاة فی العجم مصالح مؤمنین، زنده کننده مراسم ائمه اجله معصومین صلوات الله علیهم اجمعین. محب المله و السیاده و النفايه و الشریعه و الخلافت و النجابه و الدین حبیب الله الشریفی مرتضوی حسن حسینی خلد الله تعالی ظلاً العالی علی الاکابر و الاعالی الی یوم الدین.

پس از ایراد مطالب گذشته، ملا قوامی مذکور چنین نوشته است در اواخر روزگار آن حضرت چندی نایب قضاوت و وکیل شرعیات بود و من در محکمه ایشان قضاوت و شرعیات را بر دیگر موارد مقدم می داشتم.

میرزا بیک منشی گنابادی در تاریخش می نویسد: سلطان شاه طهماسب صفوی پس از آن که در قزوین بر مقرر سلطنت قرار گرفت و از مصالحه با شاه عثمانی و از نبرد با اوزبک و مرگ عبید خان امیر اوزبک آسوده خاطر گردید امیر سید شریف ثانی را همراه با گروهی از علما به دیشهر فارس گسیل داشت تا با حسن شاه دیدار کند و ضمناً به وی دستور داد تا امور دیوانی و مالیات و اصلاح ذات البین بدست آل امیر برقرار بدارد و سپس جناب سید مذکور امرا را از فارس به حسن سلطان به دیشهر گسیل داشت و با کمال اطمینان خاطر به سوی او عزیمت کرد او را از قلعه اش بیرون

برده و به حضور علما رهسپار گردید سپس او را به حضور شاه بردند و سرانجام کار حسن سلطان به آنجا رسید که وی را از دم تیغ گذراندند و به عمر او خاتمه دادند. مؤلف گوید آن چه اظهار شد در این رابطه است که میر سید شریف در روزگار شاه طهماسب می زیسته. مشهور آن است که وی در محاربه «چالدران» در زمان شاه اسماعیل کشته شده است.

در جای دیگر از کتاب تاریخ گنابادی آمده است که علامه العلماء صدر کبیر امیر سید شریف ثانی در روزگار امیر اسماعیل از صدارت استعفا داد و این بدان جهت بوده است که امیر نجم الدین ثانی و نارسائی مزاج گرفتار گردیده وی به عتبات عالیات مشرف شده است و پس از زیارت اعتاب مقدسه اللهم ارزقنا به شیراز رفته و آن جا زیست داشته و توقف نمود. سپس شاه اسماعیل، خلعتی برای او ارسال داشت و او را بار دیگر به منصب صدارت نایل گردانید. سپس میان او و امیر عبدالباقی که از بازماندگان امیر نعمت الله ولی یزدی است اختلاف و ناراحتی پیش آمد کرد. در عین حال شاه اسماعیل منصب وکالت و اماره الامرائی را به او داد و این در هنگامی بود که امیر نجم الدین ثانی در واقعه شاه اسماعیل به قتل رسید. در ضمن مراتب گذشته امیر شریف با بزرگترین دختران امیر عبد الباقی ازدواج کرد و پس از انعقاد ازدواج هر دو تن (زن و شوهر) به اتفاق سلطان صفوی به خراسان گسیل شدند و از آن دختر، امیر سید شریف ثالث به دنیا آمد.

سید برهان الدین عبید الله محمد. (۱)

از بزرگان علمای معاصر علامه است. از تألیفات او شرح طوابع قاضی بیضاوی است که مهلبی در انوار بدریه از آن نقل می کند.

سید مرتضی

ابوالقاسم علی بن الحسین برادر سید رضی رضوان الله تعالی علیه.

سید مرتضی ثانی

سید اجل شریف ابو احمد عدنان ملقب به طاهر بن ذی المناقب اخی سید مرتضی علم الهدی و والد سید رضی موسوی. سید مرتضی کسی است که گفته اند با غزالی در آخر عمر به یکدیگر پیوستند و از برکت این به هم پیوستگی غزالی را به آئین تشیع رهنمود گردید و از نعمت تشیع برخوردار شد. قاضی جزائری از کسانی است که گمان تشیع او را داده است.

بدیهی است سید مرتضی علم الهدی غیر از سید مرتضی بن داعی حسینی است و ابن داعی مؤلف تبصره العوام می باشد. او سید میرزا جزائری است.

پس از این در باب میم از اسماء، به عنوان سید میرزا محمد بن سید شرف الدین علی بن نعمه الله حسینی موسوی جزائری دزفولی عرصی می رسیم که وی از معاصران است و کتاب بزرگی در حدیث دارد به نام جوامع کلام فی دعائم الاسلام.

ص: ۱۲۲

۱- - عبدالله و به تعبیری عبید الله بن محمد فرغانی هاشمی حسینی ملقب به عبری در حکمت استاد بود و در فقه شافعی مهارت داشته تألیفات بیضاوی را شرح می کرده و در تبریز به امور داوری می پرداخت همان جا سال ۷۴۳ در گذشت.

سیرافی

ابوالعباس احمد بن علی بن عباس بن نوح سیرافی. وی در بصره می زیسته و فقیهی محدث و فاضلی ثقه و مأمون و استاد نجاشی امامی معروف است. ظاهر آن است که این شخص غیر از سیرافی استاد در فن نحو است چرا که او سنی است، از آنچه بدست می آید، استاد سید رضی (ره) که در نحو با ابن سیرافی است نه خود او چرا که او سنی است. (۱)

سیف الدین شعرانی

از علمای روزگار خود بوده و از شیخ مقداد بن عبدالله سینوری حلی مشهور روایت کرده است به طوری که از اجازه بیضاوی که به شیخ احمد بن ابی جامع عاملی داده است بدست می آید، شیخ سیف الدین از شیخ احمد بیضاوی اجازه داشته است.

سیلقی

شیخ حسن بن محمدی سیلقی.

سیلقی در شبی که شیخ الطائفه طوسی (ره) در گذشت همراه با جمعی از علما و محدثان امور تغسیل آن جناب را بعهدہ گرفت. سیلقی شاگرد شیخ طوسی بود و گاهی از اوتاب وی را سلیقی می گویند و ترجمه حال او پیش از این یاد شده است.

ص: ۱۲۳

۱- ابو سعید حسن بن عبدالله بن مرزبان سیرافی نحوی از ادبای بنام است. سیرافی در عمان به فراگیری فقه پرداخت و در بغداد می زیست و امور زندگی خود را از راه استنساخ کتاب اداره می کرد و تصرف نابجا در اموال مردم می کرد و سال ۳۸۶ هـ. وفات یافت.

گفتنی است که «سیلق» لقب سید محمد بن حسین بن حسین اصغر این امام زین العابدین (علیه السلام) است. و سیلقی منسوب به سلیق است و خود مترجم حاضر هم سید است.

در هر حال از نسب سیلقی و مرعشی استفاده می شود که مرعشی نسبت به سیلقی عموزاده محسوب می شود.

ص: ۱۲۴

بحرانی از مشایخ متأخر از علامه حلی است و شرحی بر تهذیب الاصول نوشته است و من از اسم و عصر او اطلاعی ندارم.

شارح ترددات شرایع

شارح ترددات شرایع که محقق حلی در ضمن مسائل و مطالب با جمله «فیه تردد» ایراد کرده است. این بخش از مسائل را به طوری که مشهور است «زهدری» شرح کرده است.

مؤلف گوید: شارح مزبور، شیخ مفلح است چرا که همو نیز ترددات مزبور را شرح کرده است لیکن این شخص که شهید ثانی در شرح شرایع از او نقل می کند، زهدری است نه شارح ترددات که بدان اشاره کردیم چرا که آن چه را از وی نقل می کند مطابق شرح زهدری است نه آن که موافق با شرح شیخ مفلح باشد. گویند شیخ مفلح متأخر از شهید ثانی است. لیکن این موضوع بی تأمل نیست چرا که شیخ مفلح از شاگردان شهید است.

شارح رضی

شیخ اجل رضی الدین محمد بن حسن استرآبادی.

ص: ۱۲۵

وی پیشوای فن سخن است و نظرات و گفتار او را هر دو دسته بصره و کوفه به نیکی پذیرفته اند. از تألیفات او شرح کافی و شرح شافیه ابن حاجب است.

شامیان

این دو کلمه در اصطلاح فقها متوجه به شیخ ابو الصلاح تقی بن نجم الدین حلبی و قاضی عبد العزیز بن بزّاج طرابلسی است.

سید داماد(ره) در تعلیقاتی که بر آغاز قواعد شهیدیه ایراد کرده است می نویسد: هرگاه شیخ شهید سعید قدس الله تعالی لطیفه، در کتاب هایش «شامین» به کار برد چنان که در آخر کتاب صوم (دروسش) به این موضوع تصریح کرده است. مراد از شامیان (به عنوان تشبیه) شیخ ابو الصلاح تقی بن نجم الدین حلبی و قاضی عبد العزیز بن بزّاج طرابلسی است و هرگاه «شامیون» به جمع واو و نون بگویند چنان که در آخر کتاب زکاه دروس اشاره کرده است مراد از شامیون نجم الدین و قاضی و سومین ایشان سید محیی الدین بن زهره حلبی مؤلف غنیه است و این سید ابو حامد محمد بن زهره حلبی است نه سید ابو طالب احمد بن زهره حلبی معز الله تعالی ضی ایهکم. و هرگاه شامیون بگویند، مراد سه تن مزبور به ضمیمه شیخ فقیه متکلم فاضل سدید الدین محمود بن حسن حمصی قدس الله اسرارهم جمیعا می باشد. و آن چه از شیخ شهید قدس الله لطیفه استفاده شده است که نام سید بن زهره مؤلف غنیه، حمزه است. آن جا که در کتاب ذکری در فصل نماز جماعت می نویسد: و قال السید عز الدین ابو المکارم حمزه بن زهره رضی الله عنه است و صحیح نیست تا آن جا که گفته است: «این کلام غنیه» می باشد. تا به این جا گفتار داماد به پایان رسید. پس از این

مؤلف گوید: در بعضی از مواضع دیگر گفته است «شامیون» بر شیخ ابوالصلاح و ابن براج و ابن زهره گفته می شود.

شامیون

دو تن یاد شده به اتفاق سید محیی الدین بن زهره حلبی مؤلف الغنیه و شیخ سدید الدین محمود بن حسن حمصی و لیکن در بعضی از تعلیقات بر دروس تصریح کرده که منظور از «شامیون» ابو الصلاح و ابن براج و ابن زهره است.

شامیون ثلاثه

منظور از شامیون ثلاثه شیخ ابوالصلاح و ابن براج و ابن زهره است.

شامیون ابو الولی

ابو الولی از مردم شیراز است و از فضلالی متکلمان به شمار است. ابوالولی در آغاز جوانی وارد اصفهان شد و در آغاز روزگار ما در شیراز در گذشت. وی فرزندی داشت که در اولین سال بلوغ که به حج بیت الله و عتبه الهی راهی بودم در راه با من همسفر بود لیکن از شناخت علوم بی بهره بود.

ابوالولی در رابطه با حاشیه قدیمه جلالی که از تحقیقات او بود در میان حکما و متکلمان آن روزگار عنوان ویژه به دست آورد و علاوه بر این تعلیق، تعلیقات دیگری هم بر کتاب های دیگری داشته است.

شارح رضی

شیخ اجل رضی الدین محمد بن حسن استرآبادی.

وی پیشوای نحوی های روزگار خود بوده است و گفتار و نظرات عالیه او مورد قبول نحوی های بصره و کوفه بوده است و کتاب کافیه در نحو و شافیه در صرف ابن حاجب را شرح کرده است.

ص: ۱۲۷

شاه چراغ

لقب حضرت سید احمد بن موسی الکاظم (علیه السلام) و برادر حضرت رضا (علیه السلام) می باشد. (۱) در کتاب های رجال از وی به خوبی یاد شده است و از گفتار و کردار و پندار او به خوبی یاد کرده اند و او را به عظمت و دانش و شخصیت ستوده اند. اینک مرقدش در شیراز در بقعه ویژه معروف و مزار است. شاه چراغ در میان برادران خویش به محبه الرضا (علیه السلام) معروف است و من مرقد او را زیارت کرده ام. شاه چراغ کلمه پاریسی است.

شاه ملا

ملا امین الدین حسین بن عبد الغنی فتوحی اصفهانی مشهور به شاه ملا. شاه مولی شاگرد سید امیر عبدالحی بن عبد الوهاب بن علی حسینی گرگانی است. شاه ملا در روزگار شاه طهماسب و شاه عباس کبیر می زیسته و فاضلی دانشور بوده است. کلمه شاه ملا در روزگار ما بر امام مسجد جامع اصفهان مؤلف تفسیر که مشتمل بر اخبار اهل بیت (علیهم السلام) است گفته می شود.

شجری

کلمه شجری منسوب به روستائی است نزدیک به مدینه و در آن جا مسجد شجره معروف است. (۲)

ص: ۱۲۸

۱- - احمد بن موسی الکاظم (علیه السلام) معروف به شاه چراغ. در ارشاد مفید آمده است حضرت شاه چراغ مردی کریم و بزرگوار و پرهیزگار بوده و حضرت موسی بن جعفر (علیه السلام) این بزرگوار را دوست می داشت و بر سایر فرزندان مقدم می داشت و بوستان «یسیر» خود را به او بخشیده بود گویند احمد چهاربنده در راه خدا آزاد کرده است شرح حال آن حضرت در تواریخ شیراز به اجمال تفصیل یادآوری شده است.

۲- - شجره یاد شده در محلی بنام ذوالحلیفه کاشته شد و درخت خارداری است و رسول اکرم ۹ از مدینه حرکت می کرد و در آن جا نزول اجلال می فرمود و هنگام حج بیت الله در آن جا مُحرم می شد و محل آن در شش میلی مدینه قرار گرفته است.

شجری لقب سید عبدالرحمن بن قاسم بن حسن بن زید ابن حسن بن علی بن ابیطالب (علیه السلام) است گفتنی است که ابو شجر کنیه جعفر بن حسن مثنی است.

بنی شجری نام و نشان گروهی از سادات است که از اولاد آل حمزه به شمارند.

و از بزرگان بنی شجری ابو السعادات هبه الله بن علی بن محمد علوی ابن شجری است که سیدی دانشور و بزرگواری محترم بوده است.

سادات مورد نظر از نوادگان جعفر بن حسن مثنی بن حسن بن علی بن ابی طالب (علیه السلام) است.

سید شرف

سید شرف همانا سید جلال الدین شرفشاه مؤلف منهج الشیعه فی فضائل وصی خاتم الشریعه.

شرف بن عبد السمیع

سید ابوطالب عبدالله بن عبد السمیع هاشمی الواسعی. شرح حالش در باب کنی آمده است.

ملا شرف الدین بن عبدالواحد انصاری

وی از دانشوران اواسط دوره صفویه بوده است.

از تألیفات او ترجمه کتاب شیخ ابو عبدالله محمد بن ابو محمد شامی از علمای عامه است.

ص: ۱۲۹

این کتاب در مواعظ و اخبار و فتاوا تألیف گردیده است و اصل آن که عربی بوده است بنا به درخواست محمد صادق بیگ ترجمه کرده است و از لابه لای مطالب آن به روزگار احوال وی خواهیم رسید. (۱)

شرف الدین جورینی خراسانی

از علمای با سعادت و از معاصران علامه حلی است.

جورینی تعلیقاتی بر شرح اشارات محقق طوسی دارد که من آن ها را دیده ام.

پیش از این، ذیل ترجمه شیخ تاج الدین محمود بن شیخ جمال الدین محمود حمصی رازی ورامینی به نام او اشاره کردیم.

شرف الدین مکی

شیخ شرف الدین مکی از اجله علما و فقهای روزگار خود بوده است و از شیخ مقداد روایت کرده است. و چنان که حسین بن عبدالحق الهی اردبیلی در اوائل حاشیه قواعد علامه حلی می نویسد: شیخ ابوالحسن محمد حلی از شرف الدین مکی روایت کرده است، می پندارم در طی مطالب کتاب حاضر به نام و نشان شرف الدین مکی دست یابیم.

ص: ۱۳۰

۱- - باید توجه داشت که ملا نصیر الدین محمد بن عبدالکریم انصاری مترجم کتاب عن الداعی ابن فهد حلی که در سال ۹۶۷ به امر مراق خان از امیران طهماسب صفوی ترجمه کرده است با علامه حلی نبوده است بلکه از عموزادگان ملا شرف الدین مترجم فوق می باشد.

شرف الدین علی از فضلا و علما و فقها و محدثان است. از تألیفات او کتاب تأویل الآیات الظاهره فی فضائل العتره الطاهره است. و گاهی گفته اند کتاب مزبور تألیف شرف الدین شولستانی است که در نجف اشرف ساکن بوده و نزدیک به عصر ما بوده است. این احتمال غلط نابجا است چرا که تألیف مزبور قدیم ترین تألیف و مشهورترین کتاب است.

این کتاب را مولی استاد استناد در اختیار گرفته است و در کتاب بحار الانوار به چگونگی آن اعتماد داشته و در دیباچه کتاب بحار می نویسد: تأویل الآیات تألیف سید شرف الدین حسینی مرعشی است که پدرم سید قاضی نورالله مؤلف مجالس المؤمنین می باشد. قاضی، کتاب تأویل الآیات را به طوری که خود او گفته است بر شیخ ابراهیم بن سلیمان قطیفی قرائت کرده است و به این قرائت و حواشی مجالس متذکر است.

شریف

اصطلاحی است که ملا حسین بن عبدالحق الهی در کتاب آل النبی و شیخ مقداد در تنقیح بر سید عمید الدین عبدالمطلب بن اعرج حسینی اطلاق کرده اند.

لیکن در نسخه ای که به دیدار ما رسیده است سید عمید الدین بن عبدالمطلب بن اعرج حسینی است لیکن این نسخه ظاهراً سهواً است چرا که بعد از عمید الدین کلمه ابن افزوده شده است.

ص: ۱۳۱

۱- در مجلد سوم از شرف الدین به عنوان شیخ شرف الدین بن علی نجفی یاد کرده و کتاب تأویل را به وی نسبت داده است و در جمله چهارم از مترجم حاضر به عنوان سید شرف الدین علی حسینی استرآبادی نجفی نام برده است و تأویل الآیات را به وی نسبت داده است.

علاوه بر آن چه که در رابطه با شریف ذکر کردیم این کلمه به سید مرتضی و برادر بزرگوارش متعلق می شود.

شریف اژه ای

ملا محمد شریف بن شمس الدین رومی دشتی اژه ای اصفهانی.

وی شاگرد شیخ بهائی (ره) است.

گاهی از مترجم حاضر به نام شیخ شرف الدین رومی دشتی هم نام می برند.

شفائی

حکیم جلال هجوگرای فاضل معروف به «شرف الدین حسن شفائی اصفهانی» از بزرگان طبیبان روزگار شاه عباس کبیر است. از تألیفات او کتاب قرابادین است که در ادویه مرکبه به پارسی تألیف گردیده است. (۱)

قرابادین به معنای داروهای مرکبه است. قرابادین عربی «کربادین» است. چنان که از افراد یادآور شده محمد شیرازی است از کتاب فنسطاس الاطباء.

شفیهن

شیخ ابوالحسن علی بن حسین شفیهنی.

وی از فضلا و سرایندگان بنام روزگار خود بوده است.

شهید اول به بخشی از چکامه هائی که در ثنا گستری حضرت مولی علی (علیه السلام) سروده است، شرحی تدوین فرموده است.

ص: ۱۳۲

۱- - اشتباهی در رابطه با حکیم شفائی و سید مظفر بن محمد حسینی شفائی متوفی ۹۶۳ هـ. اتفاق افتاده است. و این در هنگامی است که سید مظفر مؤلف قرابادین می باشد. قرابادین، اقربادین و قربدین با دال یا با ذال کلمه ای است که از یونان تعریب شد، و به معنای علم به ماهیت است و حاکی از فوائد ادویه مفرده و مرکبه می باشد.

شیخ شمس الدین

این لقب حداکثر بر شیخ ابو عبدالله محمد بن مکی شهید اول اطلاق می شود و گاهی هم در این رابطه به شیخ شمس الدین مکی می گویند.

و گاهی هم بر شیخ شمس الدین عریضی، اطلاق می شود.

شیخ شمس الدین

شیخ شمس الدین محمد بن احمد بن نعمه الله بن خاتون عاملی.

وی فاضلی عالم و فقیه بوده از تألیفات او شرح ارشاد علامه حلی است.

ظاهر آن است مترجم حاضر غیر از شیخ شهید اول است و هم ممکن است غیر از ابن ضحاک باشد و غیر از شیخ شمس الدین محمد بن محمد بن عبدالله عریضی است که از علمای جبل عامل است.

شیخ شمس الدین ابن داوود

شیخ شمس الدین، محمد بن محمد بن محمد بن داوود مؤذن جزینی، عموزاده شهید اول(ره).

شیخ شمس الدین بن ضحاک

شمس الدین محمد بن علی بن موسی بن ضحاک شامی.

وی دانشوری با فضیلت و سراینده بود و در روزگار شهید اول می زیسته است. در شهرستان اردبیل مجموعه ای که همگی آن به خط های علمای جبل عامل بوده است یافتیم که در آن جا نوشته بود گاهی که شمس الدین تصمیم گرفته کتاب تحریر را استنساخ کند برخلاف انتظار به کمی کاغذ گرفتار شده بود شمس الدین این ابیات را سروده و نزد شهید فرستاد:

یا

سید احاسه و الفناء لغو

بدئت فی نسخه التحریر مجتهدا

و ابن

جعفر مالی فیه من ارب

ممالم

(....) من عظيمه و شوا

أنى ليحصل لى فى شرعه ورق

ص: ١٣٣

لانه

عند وزن المال يختنق

شهيد (ره) اين ابیات را در پاسخ او كه خود سروده بود، ارسال داشت: فلن

فى التوكل ذا صدق و ذا ثقه

و لا تضيقن صدرا عنه نائبه

لا تطلبين

من عبید الله مالهم

ونزه النفر عن ذا ون طمع

خذ القناعه صفد احيث ما وحدت

قد

فاق قوم على قوم بما صدقوا

فالله كافل بر زق الخلق قد خلقوا

و

اطلب من الله نلقى الخير حيث لقوا

فكم اناس باطماع عند فشقوا

كل

الشارب فيه الصفوء و الوثق

شيخ شمس الدين بن عبدالعالی

شيخ شمس الدين بن عبد العالی از علمای روزگار خود بوده است.

به طوری که از اجازه ابن مؤذن جزینی پسر عموی شهید اول (ره) که برای شیخ عبدالعالی میسی مرقوم داشته است بر می آید،

شیخ شمس الدین مترجم حاضر از شهید اول روایت کرده است و شیخ عز الدین حسن بن عشره هم از او روایت داشته است.

ممکن است در مطاوی این کتاب به نام و نشان او دست پیدا کنیم.

و ممکن است مترجم حاضر، جد شیخ علی میسی یاد شده باشد.

شیخ شمس الدین بن مجاهد

شیخ شمس الدین محمد بن مجاهد شاگرد شهید اول.

و نیز این لقب بر شیخ شمس الدین محمد بن مجاهد بن بشاره طحاوی اطلاق می شود.

ظاهر آن است هر دو تن ابن مجاهد متحد باشند.

شمس الدین (بن) محمد بن الخطیب

وی از علمای عصر ما بلکه از معاصرین روزگار ما می باشد.

ص: ۱۳۴

از تألیفات او ترجمه شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید است که به پارسی ترجمه کرده است. این ترجمه را در روزگار پادشاهی شاه سلیمان صفوی و به درخواست درویش بن مظفر تدوین کرده است و من مجلد اول این ترجمه را در اصفهان دیده ام و چنان می نماید با آن که در روزگار شاه سلیمان می زیسته مترجم مزبور را می شناسم و او را به عنوان درویش بن مظفر به شمار نمی آورم.

شمس الدین خطیب حائری حسینی

سید شمس الدین خطیب از اجله علمای متأخر اصحاب ما می باشد.

در یکی از مجموعه ها گاهی که در هرات بودم به رساله ای از او به نام السجع النفس فی محاوره الدلام و ابلیس که سال ۹۵۹ هـ. تألیف کرده برخوردارم. رساله مزبور تألیف مختصری است که با انشائی لطیف و ارزنده و مسجع تدوین گردیده است.

شمس الدین طبرسی نحوی

شیخ شمس الدین از مردم طبرستان بود و در فن نحو استاد بوده است.

کفعمی در حواشی بلد الامین برخی از تحقیقات نحوی را از قول او نقل کرده است.

از نام و نشان و روزگار او اطلاعی ندارم. دور نیست کتاب الجواهر در علم نحو که نسخه ای از آن در اختیار ما می باشد از تألیفات مترجم حاضر باشد نه آن که از تألیفات شیخ ابو علی فضل بن حسن طبرسی. هر چند مشهور آن است که الجواهر تألیف ابو علی طبرسی است.

شیخ شمس الدین عریضی

از سادات علما است و از سید حسن بن ابوب، که به ابن نجم الدین اعرج حسینی شهرت دارد روایت کرده است.

از اجازه ای که شهید ثانی برای شیخ حسین عبد الصمد داده است و اجازات دیگر بر می آید که شیخ ابوالقاسم علی بن طی از سید حسن بن ابوب روایت کرده است.

به گمانم نام او را در این رجال آورده ام.

شمس الدین مفید

صاحب عنوان از علمای امامیه است. شیخ لطف الله نیشابوری در کتاب غایه المأمول از وی یاد کرده است و کتاب تنزیه الانبیاء را به وی نسبت داده است.

به طوری که هویدا است شیخ شمس الدین مفید، غیر از شیخ مفید است چرا که لقب شیخ مفید، شمس الدین نبوده است.

ممکن است شمس الدین مفید، همان دانشوری است که ارشاد علامه حلی را شرح کرده است و او همان عالم فقیه و معروف است.

شمس الدین مفید در شرح ارشاد مجموع بیست و دو نقض از نقائضی که شیخ نصیر الدین کاشی در تعریف طهارت و قواعد بر علامه وارد آورده، متذکر گردیده است و از نقائض مزبور در شرح ارشاد پاسخ داده است. من اکنون از روزگار او اطلاعی ندارم. آری او از متأخران است. ممکن است شمس الدین مفید که شیخ لطف الله نام برده است، مترجم حاضر باشد چرا که شیخ لطف، مقدم بر اوست و دور نیست متعدد باشند.

شمس الدین مکی

شیخ شمس الدین ابو عبدالله محمد بن مکی (شهید اول) قدس الله روحه.

ص: ۱۳۶

شمس الشرف

سید شمس الدین شرف بن ابو شجاع علی بن عبدالله بن عقیل حسینی سلیقی.

شما گیلانی

ملا شمس الدین محمد معروف به ملا شما گیلانی از علما و حکمای عهد خود بوده است. از تألیفات او دو رساله مختصر است که به خط خود آن ها را در یکی از مجموعه های ملا محمد حسین کاشی مدرس هرات مرقوم داشته است.

یکی از آن ها در این رابطه است که تعیین حقیقت وجودیه در حالی که واجب بالذات است واجب است که غیر آن حقیقت باشد یا خیر؟!

دومی در این رابطه است، مفهومی که از حقیقت وجودیه منتزع می شود، انتزاع آن به حسب نفس الامر می باشد بر دو بخش است.

تاریخ نوشتار نسخه اول ۱۰۴۶ هـ. است.

شمس کشمیری

ملا شمس الدین محمود بن (...) کشمیری.

شهدای سه گانه

اینان که از اعلام مشاهیرند به این شرح اند:

شیخ محمد بن مکی، شهید اول و شیخ زین الدین شهید ثانی و ملا عبدالله خراسانی شهید بخاری. بنا به سبک شیخ حسین بن عبدالصمد والد شیخ بهائی رحمه الله علیها، شهدای ثلاثه شهید اول و دوم و شیخ علی بن عبدالعالی کرکی شارح قواعد است. بنابراین سبک ملا عبدالله خراسانی یاد شده شهید رابع و قاضی نور الله شوشتری شهید پنجم است.

ص: ۱۳۷

شهید

گاهی این کلمه ارزنده را منحصر به شهید اول (ره) می دانند و او شیخ ابو عبدالله محمد بن مکی عاملی مؤلف اللمه و الدروس و الذکری و امثال این ها.

شهیدان

مراد از این کلمه شیخ شهید محمد بن مکی بن حامد بن عاملی جزینی مؤلف ذکری و دروس و امثال این ها.

و دیگری شیخ شهید ثانی زین الدین بن علی بن احمد عاملی جبعی.

شهید ثانی

او شیخ زین الدین بن علی بن احمد شامی عاملی مؤلف کتاب المسالك در شرح شرايع و امثال آن از تألیفات دیگر از قبیل شرح لمعه شهید اول.

شهید ثالث

مولای با جلال شهاب الدین عبد الله بن محمود بن سعید شوشتری مشهدی خراسانی معروف به عقاب. مولانا به دست ازبک ها دچار شد و به فرمان پوست نشینان ایشان در شهر بخاری به شهادت رسید و این از آن هنگام بود که ازبک ها به مشهد مقدس رضوی هجوم آورده و گروه بسیاری را از پای در آوردند و حرم مطهر را چپاول کردند و این پیش آمد در اوائل دولت شاه عباس کبیر بود.

شبیانی

شیخ جلیل محمد بن حسن شبیانی.

وی از اعلام شیعه و مؤلف تفسیر نهج البیان عن کشف معانی قرآن است نسخه ای از این تفسیر در اختیار ما می باشد.

ص: ۱۳۸

وی متأخر از شیخ مفید است چرا که در تفسیرش از شیخ مفید نقل کرده است.

از قرائن ظاهری بدست می آید مترجم حاضر غیر از شیبانی نام است که سید مرتضی در رساله محکم و متشابه از وی نقل می کند. بلکه ممکن است سید مرتضی آیات ناسخ و منسوخ را از او نقل کرده باشد.

شیبانی در اواخر دولت عباسی می زیست. چرا که مستنصر پدر مستعصم عباسی است که دولت عباسی با روی کار آمدن مستعصم مضمحل گردید. و هرگاه مستنصر را بر مستنصر بالله حمل کنیم که نخستین خلفای عباسی است یعنی آنان که در بلاد مصر و شام به خلافت برخاسته اند آن هم روزگاری که خلافتشان در بغداد از هم پاشیده تأخرش بیشتر از اندازه خواهد بود.

در هر حال مؤلف تفسیر نهج البیان از متأخران است و سید و شیخ از متقدمان به شمارند. چنان که ممکن نیست صاحب تفسیر مزبور شیخ ابو عبدالله حسین بن علی بن شیبان قزوینی مؤلف کتاب علل الشریعه باشد که سید بن طاووس از او نقل می کند، چرا که شیبان از مشایخ شیخ مفید(ره) است.

در هر حال از چگونگی های احوال او با خبر نیستم لیکن همین قدر معلوم است که با مستنصر خلیفه عباسی ارتباط نزدیکی داشته است.

ص: ۱۳۹

حداکثر استعمالات آن در کتاب های فقه و اصول و امثال این ها، شیخ طوسی است و مراد از آن شیخ ابو جعفر محمد بن حسن بن علی طوسی است. (۱)

و مراد از این کلمه در کتاب های حکمت و کلام شیخ ابو علی بن سینا است که حسین بن عبدالله بن سینا باشد و کلمه شیخ در علوم بلاغت متوجه به شیخ عبدالقاهر گرگانی مؤلف دلائل الاعجاز و امثال آن است. (۲) شیخ بهائی شیخ بهاء الدین محمد بن حسین بن عبد الصمد خارثی عاملی.

شیخ رضی

رضی الدین محمد بن حسن استرآبادی نحوی. ادیب متأخر امانی. شارح کافیه در نحو و شافیه در صرف تألیف ابن حاجب، از روزگارش و از تألیفاتش به غیر از دو شرح یاد شده اطلاعی ندارم.

ص: ۱۴۰

۱- - مؤلف گوید: از فحوای مهذب ابن فهد استفاده می شود هرگاه در کتاب المهذب بگوید: شیخ و تلمیذش چنین گفته است، مراد از تلمیذش قاضی ابن براج است و هرگاه در مهذب بگوید: شیخ در دو کتاب اخبارش چنین گفته است، مراد کتاب تهذیب و استبصار است. همچنین هرگاه مطلق بگوید: «کتابیه» مراد تهذیب و استبصار است و هرگاه بگوید: شیخ از دو کتاب فروعش چنین گفته، مرادش مبسوط و خلاف است و هرگاه بگوید: شیخ در دو کتاب خلاف چنین گفته مرادش کتاب مبسوط و خلاف است.

۲- - ابوبکر عبدالقاهرین عبدالرحمان گرگانی از معاریف ائمه لغت و بلاغت و کتاب های زیادی تألیف کرده است و سال ۴۷۱ هـ. وفات یافته است.

شیخ زاده لاهیجی

شیخ محیی الدین لاهیجی شیخ زاده فاضلی عاملی و سراینده کامل بود و از افاضل روزگار شاه اسماعیل صفوی به شمار می آید و از مشایخ صوفیه به شمار است. پیش از این در ذیل احوال سید ضیاء الدین نور الله بن محمد شاه نوشتیم شاه اسماعیل سید یاد شده را همراه با شیخ زاده لاهیجی به سوی شاه بیک خان اوزبک به عنوان سفارت گسیل داشت.

مؤلف گوید: شیخ زاده کتاب گلشن راز که در تصوف است، شرح کرده است. (۱)

شیخ صفی الدین اردبیلی

سید صفی الدین ابو الفتح اسحاق بن امین الدین سید جبرئیل ابن صالح بن قطب الدین احمد جد سلاطین صفویه می باشد. صفی الدین، فاضلی عالم و فقیهی محدث است. (۲)

شیخ طبرسی

گروهی از اعلام، عنوان فوق را متذکرند و ما پیش از این از آن ها به عنوان طبرسی یاد کرده ایم و حداکثر این یادها را به ابو علی فضل بن حسن بن فضل مؤلف تفسیر مجمع البیان متوجه است.

ص: ۱۴۱

۱- - شارح گلشن راز، شمس الدین محمد بن یحیی نوربخشی معروف به اسیری لاهیجی است که در ۹۱۲ هجری در گذشته کتاب شرح گلشن را شرح کرده و به نام مفاتیح الاعجاز فی شرح گلشن راز نامیده است.

۲- - تاریخ نویسان در نسب صفویان اختلاف کرده اند برخی از ایشان سیادت او را انکار کرده اند و برخی نسب ایشان را به حضرت موسی بن جعفر (علیه السلام) منتهی ساخته اند.

شیخ طوسی

ابو جعفر محمد بن حسن بن علی بن الحسن طوسی، مؤلف تهذیب و الاستبصار و امثال این ها.

شیخ علائی

شیخ ابوالحسن نور الدین علی بن عبدالعالی کرکی عاملی شارح قواعد و امثال آن.

بدیهی است عنوان علائی را بعضی از فضلائی متأخر آن گاه که به شرح قواعد و ارشاد و شرایع و کتب فقهی دیگر پرداخته است، ایجاد نموده است.

شیخان

این کلمه هر چند نفر از اعلام اطلاق می شود از جمله شیخ ابو جعفر محمد بن حسن طوسی و آن دیگر شیخ مفید محمد بن محمد بن نعمان استاد شیخ طوسی و ضمناً این اطلاق هم در کتاب های اصحاب ما شایع است و هم در کتاب های حکمت و امثال این ها بر شیخ ابو علی بن سینا و شیخ ابو نصر فارابی اطلاق می شود.

شیطان الطاق

محمد بن علی بن نعمان احوّل، معروف به مؤمن الطاق.

وی از اصحاب حضرت امام صادق (علیه السلام) است برای شرح حال او به کتب رجال مراجعه شود. (۱)

ص: ۱۴۲

۱- - ابو جعفر محمد بن علی بن نعمان بن ابو طریفه بجلی احوّل صیرفی کوفی در مناظره دست توانایی داشت و در این رابطه سخت کوش و مکر خیز بود. به همین جهت دشمنان او را «شیطان الطاق» گفته اند. وی از امام سجّاد و صادق و باقر (علیهم السلام) روایت کرده کتاب هایی در تثبیت عقیده تألیف کرده است.

صائن الدین تُرکه:

خواجه صائن الدین علی بن محمد بن محمد تُرکه. حکیم صوفی مشرب.

صائن الدین مؤلفاتی در حکمت و تصوف دارد از جمله کتاب المفاحص در حکمت الهی که به سبک عرفان تألیف کرده است و نسخه ای از این کتاب در نزد ما موجود می باشد.

صابونی

همان جعفری مؤلف کتاب الفاخر در فقه است.

اینک منظور از جعفری در صدر عنوان، شیخ ابوالفضل محمد بن احمد بن ابراهیم بن سلیمان جعفری کوفی مصری معروف به ابوالفضل صابونی.

ابو عثمان اسماعیل بن عبدالرحمان صابونی

وی از دانشوران سنیان است و پیشوای محدثان خراسان می باشد.

صابونی فقیهی خطیب و پیشوای علوم چندی است. وی در ماه صفر سال ۴۴۵ هـ. وفات یافته است.

ابن اثیر در کتاب الکامل نام او را به عظمت یاد کرده است.

صاحب بن عباد

الصاحب کافی الکفاه و گاهی هم به کافی تنها اکتفا می شود.

ابوالقاسم اسماعیل بن ابی الحسن عباد بن عباس بن عباد بن احمد بن ادريس طالقانی از مشاهیر دانشمندان و وزیران. ابن عباد وزیر سلاطین

دیالمه بوده و به مناسبت مصاحبتی که با ابوالفضل ابن عمید داشته به لقبصاحب ملقب گردیده است. ابن عباد معاصر با شیخ صدوق (ره) و به خواهش او کتاب عیون اخبار رضا(علیه السلام) را تألیف کرده است.

صاحب دیوان امیر المؤمنین (علیه السلام)

برخی از علما اظهار می دارند جامع دیوان حضرت مولی علی(علیه السلام) نامعلوم است. از گفتار کیدری در شرح نهج البلاغه بدست می آید که وی کتابی تألیف کرده است به نام انوار العقول فی اشعار وصی الرسول. ممکن است کتاب دیوان حضرت مولی(علیه السلام) که معروف و متداول است همان کتاب انوار العقول باشد چرا که سند برخی از اشعار که در دیوان آمده است متناسب با هم درجه بودن کیدری است.

گفتنی است از کتاب های رجال استفاده می شود. جلودی از پیشوایان دیرپای اصحاب (شیعه) و کتابی دارد به نام دیوان شعر علی(علیه السلام).

یکی از فضلا اظهار می دارد صحت انتساب دیوان علی به حضرت مولی(علیه السلام) ثابت نمی باشد. مؤید این مقال، گفتار فیروزآبادی مؤلف قاموس است. آن جا که می نویسد: «ذات ودقین» به معنای کسی که به پیش آمد سختی دچار شد چنان که حضرت علی بن ابیطالب(علیه السلام) فرموده است:

تلکم

قریش تمنّانی لتقتلنی

فان هلکت فرهن ذمتی لهم

فلاو

ربک ما برّوا ولا ظفروا

بذات و دقین لایعفوا لها اثر

مازنی اظهار داشته حضرت مولی(علیه السلام) شعر نگفته و درست نیست سرایندگی کند و به غیر از دو شعر بالا شعری نگفته است. زمخشری گفته مازنی را تصدیق کرده است. (۱)

ص: ۱۴۴

۱- - میبیدی در شرح دیوان، این ابیات را به دو بیت مزبور افزوده است. ← و ان هلکت فانی سوف اورثهم اما بقیت فانی لست متخذاً اهلاً فقد با یعونی و لم یوفوا بیعتهم و ناصبونی فی حرب مضرّمه ذاً الحیوت فقر خانواد قد غدروا و لا شیعه فی الدین اذ فجزوا و کرونی فی الاعداء اذ مکروا ما لم یلاق ابوبکر و لا عمر از زبیدی در تاج العروس نقل شده برخی از نصوص

دلالت می کند که علی (علیه السلام) اشعار بسیاری داشته و بعضی آن حضرت را اشعر خلفای معتقد می دانسته و دیوان آن حضرت معروف و متداول است. قطب الدین کیدری جامع دیوان آن حضرت است.

مولانا ابوالحسن علی بن محمد نقی الہادی (علیہ السلام) شہرت دارد کہ لقب آن حضرت بہ صاحب عسکر بہ این خاطر بوده است کہ در سامرا مقیم بوده و سامرا در آن روزگار، معروف بہ عسکر بوده است.

این وجہ درست نیست بلکہ حق آن است کہ صاحب عسکر بودن آن حضرت بہ آن بوده کہ حضرتش از طریق معجزہ، لشکر خدا را برای خلیفہ عباسی آشکار کرد و بہ این حقیقت علمای ما تصریح کردہ اند. این وجہ از دیرپای بہ خاطر گذشتہ بود. تا این کہ پس از مدتی یعنی سال ۱۱۹۷ هـ. بہ این واقعیت رسیدم کہ سید علیخان والی حویزہ در کتاب حکمت البیان و در کتاب مجموعہ اش در این باب متعرض گردید. و مطابق با آن واقعیت است کہ مساوی با واقعیتی است کہ بہ خاطرش بوده چہ آن کہ این موضوع از باب توارد خاطر است و چہ بس مناسب است آن چہ را کہ سید علیخان بہ خاطرش گذشتہ در این جا بیان کنم.

سید علیخان گوید آن چہ وسیلہ تنبہی برای ما می شود و می دانیم در این رابطہ دیگری بر ما پیشی نکرده است آن است کہ علمای شیعہ، امام ہادی (علیہ السلام) را بہ (صاحب عسکر) ملقب داشتہ اند و این لقب اختصاصی

آن بزرگوار می باشد و فرزندش امام حسن عسکری را به این لقب موسوم کرده اند. گذشته از این امام هادی (علیه السلام) را به این لقب خوانده اند برای این که حضرتش در عسکر منزل گرفته است و عسکر همان سامراست و در رابطه با تخصیص امام هادی (علیه السلام) به صاحب عسکر به این جهت است که حضرتش منتسب به شهری است که به نام عسکر خوانده شده است حال آن که چنین نمی باشد و امام حسن (علیه السلام) را به این وجه نخوانده اند. علاوه بر این لقب هادی به صاحب عسکر با انتساب آن حضرت به صاحب عسکر که نام شهری می باشد درست نخواهد بود چرا که آن حضرت در زمان خودش صاحب عنوان ظاهری نبوده است. آری صاحب عسکر بودن آن جناب به خاطر معجزه ای بوده که از آن حضرت به ظهور رسیده است به این شرح که متوکل برای این که آن امام همام را از نظر مردم حقیر به شمارد، گروه بسیاری از لشکریان خود را به عنوان سان دیدن آماده نمود و خود امام هادی (علیه السلام) را در ردیف یکی از لشکریان خود قرار داد لیکن خدای تعالی سپاه آسمانی را گسیل داشت تا همگان را شرمنده ساخت و آن حضرت را صاحب عسکر گفتند و این حدیث در میان شیعه رایج است و مؤلف الثاقب آن را نقل کرده است و گفته است در یکی از روزها متوکل عباسی لشکریان خود را که نود هزار تن از ترک هائی که در سامرا به سر می بردند برای سان دیدن آماده کند قبلاً دستور داد هر یک از لشکریان توبره ای حاضر کرده و آن را مملو از خاک قرمز نموده و یکی را بر دیگری قرار داده تا سرانجام کودی عظیم فراهم آمد و خود او بر فراز آن کود نشست و امام (علیه السلام) را به آن مکان دعوت کرد و ضمناً به امام عرض کرد این گروه از لشکریان میدان را بدین جهت به حضور طلبیدم تا عظمت خودم را به شما ثابت کنم و ضمناً دستور داد تا لشکریان لباس مخوف بپوشند و

سلاح جنگی بر اندام خود راست بیاورند و از بهترین زینت‌ها برخوردار گردند و نظر او از این همه تشکیلات ارباب امام (علیه السلام) بود تا مبدا یکی از بستگان آن حضرت خروج نماید و اغتشاشی در مملکت به وجود بیاورد.

امام (علیه السلام) خطاب به وی فرمود: می خواهی من هم لشکریان خود به تو نشان بدهم؟ متوکل که چنان خیالی را توقع نداشت گفت آری! امام (علیه السلام) دست به دعا برداشت بلا درنگ جنود الهی، مشرق و مغرب مملو از فرشتگان گردیده و به لباس رزم در آمدند. متوکل از آن چه دیده بود به حالت غش در آمد و گاهی که متوکل از حالت غش بیرون آمد، حضرت ابوالحسن خطاب به او فرمود: ما با دنیای شما هیچ گونه گفتگویی نداریم چرا که ما از دنیای شما اعراض کرده ایم و به امور اخروی می پردازیم. بنابراین از آن چه می پنداری بدبین مباش و به اندوهی دچار مشو.

صاحب الفاخر

شیخ ابوالفضل محمد بن احمد بن ابراهیم بن سلیمان جعفری کوفی معروف به صابونی و یا ابوالفضل صابونی از پیشوایان علما بود و به جعفری، مشهور و به «صاحب الفاخر» در فقه معروف می باشد.

و گروهی از اصحاب از جمله شهید در شرح ارشاد و ذکری بلکه در بیان و دروس مطالب بسیاری از وی نقل کرده اند. و از آن چه شهید نقل کرده در بحث تسلیم از شرح ارشاد بلکه در کتاب ذکری ایراد کرده است و قول به وجوب تسلیم (السلام علیک ایها النبی و الله و برکاته) در حال نماز چنان که گروهی از اصحاب هم به این قول قائل اند بلکه از کتاب الفاخر نقل شده که تسلیم در نماز بر پیمبر اکرم ۹ واجب است. لیکن این قول غریب است. صابونی با دو درجه مقدم بر شیخ طوسی است. صابونی در آغاز زیدی مشرب بود. سپس مستبصر گردید امام اثنی عشری مذهب

گردید. صابونی علاوه بر کتاب الفاخر تألیفات دیگر هم داشته. اصحاب ما تألیفات او را در کتاب های رجال خویش متذکر گردیده اند.

صاحب کتاب مجموع الفوائد در فقه

از نام و نشان صاحب عنوان اطلاعی ندارم و لیکن نسخه ای دیرپای از کتاب او را نزد فاضل هندی دیده ام و از نسخه آن بر می آید که مؤلف مجموع الفوائد، متأخر از علامه حلی بلکه متأخر از شهید اول است چرا که در این کتاب از ذکری و بیان و کتاب های دیگر شهید نقل کرده است. این کتاب منحصر به عبادات و مستأجر است و این موضوع را در آغاز کتاب مزبور یاد کرده است. و در این کتاب به تحقیقات علمی پرداخته بلکه به فتوای بی سابقه بسنده کرده است و ضمناً به اقوال برخی از اساتیدش پرداخته و تحقیقات بسیاری از اقوال آنان اشاره نموده است و گاهی اظهار می شود مطالب بی سابقه ای که در آن آورده شده است از مطالب ابن فهد می باشد چرا که ابن فهد در مجموعش گفته است هرگاه قورباغه و یا عقرب در آب چاه بیفتد و بمیرد، برای طهارت آن باید شش دلو آب کشیده شود. شیخ مفلح در شرح موجز اظهار می دارد این نظریه بی سابقه است و جز مؤلف دیگری متعرض این فتوا نشده است. حال آن که مؤلف کتاب حاضر در مجموع به ذکر آن پرداخته است در عین حال نمی توان هر دو تن را یکی دانست گرچه اتحاد درجه به تنهایی ابائی از اتحاد ندارد.

صاحب کتاب معارج السؤؤل و مدارج المأمول در تفسیر آیات الاحکام

صاحب عنوان، شیخ کمال الدین حسن بن محمد بن حسن نجفی است.

کمال الدین کتاب معارج السؤؤل خود را پس از کنز العرفان شیخ مقداد تألیف کرده است و ممکن است شیخ کمال الدین در این رشته شاگرد شیخ مقداد بوده است.

گفتنی است که شیخ کمال الدین کتاب دیگری در تفسیر قرآن به نام عیون التفاسیر دارد و خود او در آغاز معارج به چنان تفسیری که تألیف کرده، اشاره نموده است.

باری کتاب معارج السؤل، کتاب بزرگی است در شرح آیات الاحکام که در ضمن چندین مجلد تدوین شده است. کمال الدین این کتاب را از تفسیر عیون التفاسیر خودش استخراج کرده است و من نسخه هائی از آن را در اصفهان دیده ام.

بدیهی است کتاب هائی در رابطه آیات الاحکام تألیف شده است و هیچ یک از آن ها را به بزرگی معارج کمال الدین ندیده ام. و تحقیقات ارزنده ای در این کتاب ایراد کرده است.

صاحب مدارک

سید شمس الدین محمد بن علی بن حسین بن ابوالحسن موسوی جبعی.

سید شمس الدین، دخترزاده شهید ثانی است و برادرش فاضلی عالم و عالمی فاضل و مشهور است و در مکه معظمه می زیسته و نامش سید نور الدین علی می باشد.

صاحب نفس زکیه

سید محمد بن حسن حسنی از فرزندان مولانا حسن بن علی المجتبی صلوات الله علیه. یعنی آن بزرگ مردی که در آخر الزمان ظهور خواهد کرد و ظهور این عالی مرتبه از علامت های ظهور حضرت بقیه الله المهدی است. احوال مفصل این سید جلیل القدر در کتاب های اصحاب آمده است.

ص: ۱۴۹

شیخ سعد الدین صالحانی. (۱)

صالحانی تألیفاتی دارد از جمله کتاب المحبه و کتاب المجتبی است.

صدر شیرازی

مولانا صدر الدین محمد بن ابراهیم بن یحیی شیرازی.

مولانا حکیم فاضل اشراقی مشهور و شاگرد سید داماد و دیگران است و ضمناً استاد ملا- محسن فیض کاشانی و مولانا عبدالرزاق لاهیجی و فضلی دیگر است و مؤلف شرح اصول کافی و شرح الهیات شفا.

صدر الدین ترکه

خواجه صدر الدین ترکه. فاضلی حکیم و صوفی بود.

خواجه در اصفهان متولد شد و در آن سرزمین ساکن گردید. اصلش از شهر نَچَند از شهرهای ترکستان است چرا که جدش از آن شهر بوده و به همین مناسبت به ترکه ملقب گردید و فرزندان و نوادگانش هم بدان لقب شهرت یافته اند. ضمناً از روزگار ویژه او اطلاعی ندارم، همین اندازه معلوم است که سلسله او همگان از شیعیان می باشند. و دور نیست که این دانشور همان صائن الدین است که پیش از این نام برده شده است. اگر تصحیفی اتفاق افتاده است از ناحیه ناسخان می باشد.

صدقی

مولانا جان بن محمد متخلص به صدقی استرآبادی. (۲)

ص: ۱۵۰

۱- - صالحانی منسوب به صالحان است که نام محله بزرگی است در اصفهان که گروهی از علما و محدثان از آن سرزمین برخاسته اند.

۲- - نام و نشان مولانا صدقی، «سلطان محمد» است نه جان بن محمد و برای همین کلمه «بن» زاید است و جان محمد درست است.

وی فاضلی عالم و امامی مشهور و معاصر با میرزا مخدوم سنی معروف و مؤلف انواقض الروافض است.

صدوق

شیخ ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی.

معظم له اصلاً از دانشوران قم بوده است. لیکن اخیراً در ری ساکن بوده و مرقد مطهرش در شهر ری هم اکنون معروف و مزار است. از تألیفات او من لا یحضره الفقیه کتابی معروف و یکی از کتب اربعه می باشد. گذشته از این سیصد مجلد تألیف دیگر دارد.

صدوقان

شیخ ابوالحسن علی بن حسین بن موسی بن بابویه مؤلف رساله ای که برای فرزندش شیخ صدوق مرقوم داشته است. دوم: فرزندش ابو جعفر محمد بن علی مؤلف من لا یحضره الفقیه و کتاب های دیگر و خود او به ابن بابویه معروف است.

صفار

نام غالبی شیخ اجل اقدم محمد بن حسن صفار و مؤلف بصائر الدرجات. (۱)

صفوانی

شیخ ابو عبدالله محمد بن احمد بن ابی عبدالله بن قضاة بن صفوان بن مهران جمال مولی بنی اسد. وی به خاطر انتسابی که با جدش صفوان جمال داشت به نام صفوانی شهرت پیدا کرده است و ضمناً معاصر با صدوق و

ص: ۱۵۱

۱- - ابو جعفر محمد بن حسن بن فراخ صفار معروف به مموله، از محدثان ثقه قمی ها می باشد. سال ۲۹۰ هجری در قم درگذشت.

امثال او از محدثان بوده است و نامش در کتاب های رجال آمده است. و گاهی کلمه صفوانی بر عبدالله بن عبدالرحمان بن احمد معروف به صفوانی گفته می شود. ناگفته نماند حداکثر کتاب ها نام و نسب او را به این روش یاد کرده اند. شیخ ابو عبدالله محمد بن احمد بن عبدالله بن فضاعد تا به آخر. و در کتاب جامع المقال شیخ فخر الدین رماحی. کلمه «ابی» بین ابن و عبدالله واقع شده است و ممکن است از اشتباهات ناسخ باشد.

بدیهی است جلالت قدر صفوانی مورد بحث و وثاقت او بلا شبهه می باشد. این است که اصحاب رجال و دیگران از وی یاد کرده اند.

قابل توجه است که صفوانی دوم که پیش از این یاد آور شدیم، در کتاب های دیگر نام و نشانی دارد. تنها در کتاب اعلام الوری طبرسی و امثال آن در باب معجزات حضرت رضا(علیه السلام) به نام او اشاره شده است. برای چگونگی احوال او به باب القاب رجال مراجعه باید کرد.

شگفت از شیخ فخر الدین فوق الذکر است. آن جا که در کتاب جامع المقال اظهار می دارد که هر دو صفوانی غیر معلوم الحال اند و از آن جا که تمیزی در کار نیست دارای مرتبه هایی می باشند.

گفتنی است ابن شهر آشوب در کتاب المناقب کتاب الاحن و المحن را به صفوانی نسبت داده و پاره ای از مطالب را از آن نقل کرده است و قرینه ظاهر حاکی از آن است که کتاب مزبور از صفوانی اول است که صاحب عنوان می باشد.

دانستنی است ابن شهر آشوب در کتاب المناقب بسیاری از مطالب را از کتاب الاحن و المحن صفوانی نقل کرده است. حال آن که این کتاب در ترجمه حال و تألیفات او ذکر نشده است. آری در کتاب فهرست، چنین

آمده است. کتاب محبه آل الرسول و ذکر احن اعدائهم. از ظاهر پیداست که هر دو کتاب یکی باشد. صفوانی، شاگرد کلینی است، چنان که در کافیکفته می شود. در نسخه صفوانی چنین آمده است. در هر حال، احوال او را در کتاب های رجال باید بدست آورد.

صفی اردبیلی

شیخ صفی یا سید صفی الدین ابوالفتح اسحاق بن سید امین الدین جبرائیل بن سید صالح بن قطب الدین احمد حسینی موسوی اردبیلی.

صفی الدین

این عنوان بر گروهی از اعلام اطلاق می شود.

از جمله شیخ صفی الدین محمد بن یحیی بن سعید و دیگری شیخ صفی الدین.

صفی الدین کفعمی

شیخ صفی الدین بن سعید کفعمی.

صفی الدین از دانشوران روزگار شیخ ابراهیم کفعمی، مؤلف الصباح می باشد. صفی الدین ابیاتی دارد که آن ها را شیخ ابراهیم کفعمی در کتاب فرج الکرب متذکر شده است. لازم است برای چگونگی احوال او به کتاب های تذکره احوال رجال مراجعه کرد.

صفی الدین علوی

سید صفی الدین بن محمد علوی عمری.

علوی از اجله دانشمندانی است که نزدیک به روزگار علامه حلی می زیسته بلکه از شاگردان علامه بوده است. و سید علی بن عبدالحمید در ذیل رجالش وی را در ردیف معاصران علامه نام برده است.

محتمل است صاحب عنوان یکی از صفی نام هایی باشد که در این باب ذکر شده است و ممکن است در مطاوی این کتاب به صفی نامی برسیم که دلیل بر اسم صاحب عنوان باشد. و دور نیست که کلمه محمد به جای کلمه (معد) بکار رفته است، هر چند شخص مورد نظر را به عنوان محمد و به خط شیخ علی، سبط شهید ثانی و به نقل از خطه شیخ حسن صاحب معالم دیده ام.

صفی الدین بن معد

سید صفی الدین ابو جعفر محمد بن معد بن علی بن دافع بن ابوالفضائل معد بن علی بن حمزه بن احمد بن موسی بن ابراهیم بن موسی الکاظم (علیه السلام) سید موسوی علوی، آن که پدر علامه حلّی و نظیرهای ایشان از وی روایت کرده اند.

در کتاب فرحه الغری چنین آمده است. فقیه صفی الدین بن معد یادآور شده است همانا فقیه ما محمد بن علی بن فضل که فقیهی مورد اعتماد و از عیون رجال حدیث بود و از اعتقادات صحیح برخوردار بود. گفته است این زیارت را از کتاب های عمویان خویش بدست آورده ام و به خط عمویم حسین بن فضل چنین آمده است: قال حدّثنی حسین بن محمد بن مصعب.

مؤلف گوید: از ظاهر کلام بر می آید که مرادش از صفی الدین، سید فقیه صفی الدین ابو جعفر محمد بن معد است چرا که شیخ فقیه صفی الدین محمد بن معد در درجه صاحب کتاب فرحه الغری است. لیکن در موضع دیگر از آن کتاب آمده است. محمد بن معد موسوی گفته است در یکی از کتاب های حدیث دیده ام، حدّثنا محمد بن عبدالعزیز عن عبدالله الانباری عن احمد بن محمد بن عیسی بن محمد بن حسن الجعفری قالی وجدتُ فی کتاب ابی حدّثنی فاطمه عن امها عن الصادق (علیه السلام).

صفی الدین بن معد

شیخ صفی الدین محمد بن معد بن علی بن ابی دافع بن ابی الفضائل بن معد. آن که از پدرش روایت می کند و به همین نسبت سید بن معیه کتاب صحیفه کامله سجاده را از وی روایت می کند.

صفی الدین گیلانی

سید امام صفی الدین بن امیر منصور بن محمد حسینی گیلانی.

صفی الدین فاضلی عالم و حکیم و از دانشوران نزدیک به روزگار ما می باشد.

صفی الدین تحقیقات و تعلیقات و حواشی و افاداتی دارد و پدرش نیز از علما بوده است. مناسب است احوال او را از مدارک دیگر بدست آورد. و ترجمه پدرش یادآور شده است.

صفی الدین حلّی

شیخ صفی الدین عبدالعزیز بن محاسن بن سرایا بن علی بن ابی القاسم حلّی معروف به ابن سرایا حلّی و به صفی حلّی.

صفی الدین از سرایندگان عرب است. دیوان شعری دارد و قصیده بدیعیه و امثال آن می باشد. وی متأخر از علامه حلّی است.

صنعانی

عنوان مزبور در اصطلاح امامیه به شیخ اجل محمد بن یوسف که از عیون ثقات معاصر حضرت ابو عبدالله الصادق (علیه السلام) است، گفته می شود.

و گاهی هم بر ابراهیم بن عمر یمانی اطلاق می شود.

نجاشی رحمه الله در رجال گوید: صنعانی از شیوخ ثقات از ما می باشد.

و گاهی عنوان مزبور اطلاق می شود به شیخ اجل حافظ ابوبکر عبدالرزاق بن همام بن قانع حمیری صنعانی.

به طوری که از کتاب های عامه بدست می آید حمیری از علمای شیعه بود و در روزگار خلافت مأمون وفات یافته است. به گمان من دور نیست صنعانی حمیری مؤلف کتاب جمع الاحادیث الموضوعه است و از این پس در باب القاب از قسم ثانی بدان اشاره خواهیم کرد. و من شرح حال او را در حاشیه رجال کبیر میرزا محمد استرآبادی متعرض گردیده ام.

و گاهی هم بر گروهی از علمای عامه اطلاق می شود و ما چگونگی احوال آن ها را در باب القاب از قسم ثانی که ویژه علما و عامه آمده است متذکر شده ام.

صولی

لقب گزیده شده به گروهی از علما اطلاق می شود.

از جمله ابو علی احمد بن محمد بن جعفر صولی بصری معروف به ابو علی صولی و این شخص همان کسی است که در کتاب های رجال یادآوری شده است و همگی عمرش را به مصاحبت جلودی گذرا کرده است.

شیخ مفید از او روایت می کند و او از علمای امامیه است.

و گاهی بر ابراهیم بن اسحاق صولی اطلاق می شود و او مؤلف کتاب الجواهر است. (۱)

ص: ۱۵۶

۱- الذریعه می نویسد: ابراهیم بن اسحاق غیر از ابراهیم بن عباس صولی است و محتمل است نام کتابش جواهر الاسرار باشد که نام آن را ابو اسحاق ابراهیم بن اسحاق احمری نهانندی نوشته است.

و گاهی لقب صولی بر ابراهیم بن عباس صولی اطلاق می شود.^(۱) و گاهی لقب انتخاب شده بر شیخ ابوبکر محمد بن یحیی بن عبدالله بن عباس اطلاق می شود. صولی کاتب معروف است و خود او مؤلف کتاب ادب الکتاب و امثال آن است. صولی از مشاهیر پیشینیان و دانشوران ادب بوده و در فن شطرنج بر اثر مهارتی که در بازی شطرنج داشته ضرب المثل بوده است و شهرت او به این بازی بیشتر از ادیب بودن او می باشد.^(۲) و گاهی اطلاق می شود بر احمد بن عبدالله بن عباس صولی ملقب به طماس و ممکن است این شخص عموی صولی اول باشد و گاهی هم به طور نادر بر عده دیگر از علما اطلاق می شود.

صولی به فتح صاد منسوب به صول است بر وزن «قول» که نام قریه ای است در صعید مصر.

و اگر کلمه مزبور به ضم صاد بخوانند بر وزن «غول» نام مردی است که به قول فیروزآبادی و دیگران، ابوبکر صولی بدان منسوب است.

گاهی عنوان صولی به محمد بن احمد بن جعفر صولی اطلاق می شود. چنان که این عنوان در سند بعضی از حکایات یاد شده در آخر کتاب الاربعین شیخ منتجب الدین بابویه آمده است. مؤلف گوید: حقیقت از نظر

ص: ۱۵۷

۱- - ابو اسحاق ابراهیم بن عباس بن صول الصولی معروف به کاتب. وی در اصل از مردم خراسان بوده است وی از نظر کتابت و سرایندگی از همه والامقام تر و از نظر گفتار شیرین زبان و از نظر کردار از همه روان تر و دیوان شعرش معروف و مشهور بود. از حضرت علی بن موسی الرضا(علیه السلام) روایت می کرده و ثعلب نحوی از وی روایت داشته است و سال ۲۴۳ هـ. در سامرا در گذشته است.

۲- - صولی به عنوان شطرنجی معروف بوده است و ندیم سه تن از خلفای عباسی بوده است. راضی، مکتفی و مقتدر. صولی در سال ۴۳۳ هـ. در حالی که پوشیده و مخفیانه به سر می برد در شهر بصره در گذشت.

من این است که قلبی در سند مزبور اتفاق افتاده است، چنان که اصل آن «احمد بن محمد» است که منقلب به «محمد بن احمد» گردیده است. گفتنی است که سید بن طاووس در کتاب اقبال کتاب ادب الکتاب را به صولی نسبت داده و مطالبی را از آن کتاب نقل نموده است. و از ظاهر پیدا است مراد سید (ره) از صولی، ابوبکر صولی است که پیش از این یاد شده است. چرا که متصل بدان از کتاب الجواهر ابراهیم بن اسحاق صولی یاد کرده است.

ابن اثیر در الکامل می نویسد: در سال ۲۴۳ هجری ابراهیم بن عباس بن محمد بن صول صولی در گذشته و او مردی سراینده و ادیب بود. (۱)

مؤلف گوید ممکن است کلمه صولی در ضمن نام بردن از جماعت صولی ها از باب نسبت بوده است.

صهرشتی

شیخ ابوالحسن سلمان بن حسن بن سلمان معروف به صهرشتی.

صهرشتی، فقیهی مشهور و شاگرد شیخ طوسی (ره) است و فتوهای او در کتب فتوا ایراد گردیده است و کتاب قبس المصباح و کتاب های ارزنده دیگر از تألیفات اوست. چنان که شیخ بهائی (ره) در حواشی فهرست شیخ منتجب الدین در ضمن ترجمه صهرشتی چنین گفته است: شیخ ابوالحسن سلمان بن حسن بن سلمان صهرشتی. از تألیفات صهرشتی کتاب قبس

ص: ۱۵۸

۱- - صول، جد ملوک گرگان است که پس از فرزندانش ریاست کتبه را به عهده داشته و امور سلطانیه به ایشان واگذار شده است و صول و فروزان دو تن برادر ترک اند که مالک گرگان بوده اند. نخست مجوسی بودند پس از آن که یزید بن مهلب وارد گرگان شد بدست او اسلام آورد و همراه او بود تا در روز عقرب کشته شد.

المصباح در ادعیه است. من نسخه ای از آن را به خط جدم طاب ثراه دیده ام.

صهرشتی

شیخ سلیمان بن حسین بن محمد صهرشتی مؤلف تألیفات ارزنده.

نخستین صهرشتی در فهرست شیخ منتجب الدین آمده است.

به خط یکی از علما در ضمن ترجمه صهرشتی چنین دیده ام: الشیخ نظام الدین ابو عبد الله سلمان بن حسن بن عبد الله صهرشتی. از تألیفات او کتاب القبس در ادعیه است.

اینک دور نیست که محتمل تعدد باشد و ویژه که این فاضل کتاب قبس المصباح را به این شیخ نسبت داده است. بنابراین ممکن است صهرشتی نام سه تن باشد. بنابراین تعدد مشکل است و شخص آخری در کتاب معالم العلماء ابن شهر آشوب آمده است. و ممکن است هر دو تن یکی باشند لیکن اتحاد ایشان، خالی از اشکال نمی باشد چرا که نام پدر شخص اول سلمان است و نام پدر شخص ثانی سلیمان است. دیگر آن که نام پدر شخص اول حسن است و نام پدر شخص ثانی حسین است، لیکن ظاهر آن است که هر دو تن در یک عصر می زیستند و در ترجمه هر دو به شرح حالشان اشاره شده است. مطلب دیگر نام جد اولی سلمان است و نام جد دومی محمد است. در معالم العلماء نام پدرش حُصین با صاد بی نقطه است که مستلزم اشکال زیادتری است. (۱)

ص: ۱۵۹

۱- - یاقوت کلمه صهرشت را «صهرجت» ضبط کرده است و گفته صهرجت نام دو قریه است در مصر که زراعت عمدۀ آن جا شکر است و در مجاورت نیل قرار گرفته است. یاقوت گوید: از کسانی که منسوب به صهرجت است ابو الفرج محمد بن حسن بغدادی می باشد که از فقهای شیعه بوده از تألیفات او ← → قبس المصباح است که آن را از مصباح المتهدجد شیخ طوسی، مختصر کرده است و در شعر و ادب ممتاز بوده است.

صفین به کسر صاد بی نقطه و تشدید فاء نام قریه ای است واقع میان کوفه و شام و نزدیک به رقه و کنار فرات و در حال حاضر ویران گردیده است.

صیمری

گروهی از این سرزمین برخاسته اند از جمله شیخ مفلح بن حسن صیمری است. صیمری را به فتح صاد بی نقطه و سکون یاء آخر و فتح میم و در آخر آن راء ضبط کرده اند. این کلمه به دو حمل انتساب دارد. یکی به نهری از انهار بصره که صیمر باشد و قریه های چندی واقع میان دیار بکر و خراسان در آن سرزمین قرار یافته است. موضع دوم منتسب به شهرکی است واقع میان دیار جبل و خوزستان. این بخش را مؤلف الجواهر المزیئه در طبقات الحنفیه ایراد کرده است.

مؤلف گوید: در حال حاضر هم صیمره، محله معروفی است در بصره و گروهی از علمای خاصه و عامه بدان جا منسوب می باشند.

در تقویم البلدان می نویسد: صیمره از اقلیم چهارم و از وابسته های عراق عجم می باشد. در مشترک می نویسد: صیمره به فتح صاد مهمله و سکون یاء و فتح میم و راء بی نقطه و در آخر آن ها است.

ابن حوقل می نویسد: صیمره شهرکی است دارای نهرا و درخت ها و کشت و زرع ها و نزهت گاه ها. آب های زیادی دارد چنان که در خانه ها و کوچه ها روان است.

از کتاب احمد کاتب نقل شده صیمره، شهری است در مرج افسح، دارای چشمه ها و نهرها و فاصله میان صیمران و سیران دو مرحله راه است. در مشترک گفته است: صیمره ناحیه ای است در بصره که مشتمل بر قریه های چندی است و صیمره نیز نام شهری است از وابستگی های جبل از ناحیه خوزستان. دارای انواع میوه ها و آب های روان و امثال این ها. بخشی از آن را در اللباب متعرض شده است.

مؤلف گوید: «سیروان» با سین بی نقطه بر وزن «شیروان» حاکم نشین آن «ما سَبْذَاب» با سین و ذال و فتح همه کلمات و به قولی «ما سَبْذَاب» همان سیروان است. محلی است که مهدی عباسی در آن جا ساکن بوده است و در آن جا در گذشته و قبرش همان جا است و از شهرهای کهن جبل است.

صیهونی

شیخ شمس الدین محمد بن احمد بن محمد صیهونی عاملی عینائی.

ص: ۱۶۱

ضیاء الدین

عده ای از اعلام از این لقب برخوردارند. از جمله سید ضیاء الدین راوندی که خواهد آمد.

ضیاء الدین

شیخ با جلالت ضیاء الدین علی بن عبدالله شهید محمد بن مکی بن محمد بن حامد عاملی.

جزینی

پدر شهید ثانی رضی الله عنهما. (۱)

ضیاء الدین

شیخ ضیاء الدین محمد بن محمد بن مکی عاملی پدر شیخ شهید

رضی الله عنهما.

ضیاء الدین

مولا صدر سعید از بزرگان علما و اکابر ایشان است.

کفعمی در کتاب البلد الامین ذیلی را برای دعای سمات در آخر روز جمعه از صاحب عنوان نقل کرده است که جز او دیگری متعرض آن نشده است.

ص: ۱۶۲

۱- لقب پدر شهید رضی الدین است حال آن که در این جا ضیاء الدین آمده است و حق آنست که پدرش رضی الدین باشد چرا که ضیاء الدین لقب پدرش علی می باشد.

ممکن است صاحب عنوان غیر از افرادی باشد که به ضیاء الدین ملقب گردیده اند.

ضیاء الدین گرگانی

ملا ضیاء الدین بن سدید گرگانی.

ضیاء الدین فاضلی دانشور و فقیه بود و از تألیفات او کتابی است در احکام طهارت و صلوات و زکات و خمس و صیام و هر حکمی که بدین ها ارتباط دارد.

این کتاب را به پارسی نگاشته است و مشتمل بر سی و هفت باب می باشد و از تحقیقات ارزنده ای برخوردار است. و من از روزگار او اطلاعی ندارم. این کتاب را در شهرک فراه و امثال آن دیده ام. به گمانم این دانشمند را در طی مطالب این کتاب به سبک دیگری آورده باشم.

از تألیفات دیگر او رساله ای است در واجبات عقلی که در رابطه با اصول الدین و به طریق سؤال و جواب (پاسخ و پرسش) به طور اختصار تألیف شده است. من این کتاب را در کوهبنان کرمان دیده ام.

ضیاء الدین ابن فاخر

سید ضیاء الدین بن فاخر مؤلف شرح رساله سلام.

ابن فاخر از علما و فقها بوده است. نام و نشان او در طی مطالب این کتاب آورده شده است. شهید اول در شرح ارشاد در بحث صلوات فائده از او به این لقب اشاره کرده است، سید ضیاء الدین بن فاخر اضافه کرده است ابن فاخر نخست به وجوب تقدیم فائده و تزییق در آن قائل بوده است پس از این قول برگشته قائل به توسعه گردیده است. چنان که شیخ نجیب الدین یحیی بن سعید حلّی در آغاز و انجام نظریه اش چنین بوده است.

ص: ۱۶۳

شهید اول (ره) هم در کتاب حجّ دروس، در ضمن مسئله استحباب نزول از مرکب برای بدست آوردن ریگک های ابطح آن هم پس از کوچ کردن از سختی منی چنان که همین عمل را رسول خدا ۹۱ انجام داده است. با توجه به آن چه ذکر شد می نویسد: سید ضیاء الدین بن فاخر شارح رساله گفته است: کسی را به یاد ندارم که مرا به آن (...) تعلیم دهد. آری یکی از علما مرا بر بردن به مسجدی که نزدیک به منی است، متوقف ساخت آن هم در صورتی که به جانب راست حرکت کرده است تا در مسیل وادی به قصد مکه حرکت کند. دیگران گفته اند این حال در صورتی است که از محل ابطح به مکه حرکت کند.

مؤلف گوید: رساله ای که ابن فاخر به شرح آن پرداخته همانا رساله مراسم سلّار است. چنان که یکی از فضلا هم به این موضوع اشاره کرده است.

ضیاء الدین اعرج

سید ضیاء الدین اعرج حسینی.

او سید ضیاء الدین عبدالله بن محمد بن علی بن محمد بن علی بن احمد بن علی اعرج حسینی.

ضیاء الدین شاگرد و خواهرزاده علامه حلی و مؤلف شرح التهذیب. علامه حلی در فن اصول و مانند برادر دیگرش سید عمید الدین که از مشاهیر است.

ضیاء الدین

سید ضیاء الدین ابو الرضا فضل الله حسین بن علی الراوندی معروف به ابوالرضا راوندی (ره).

ص: ۱۶۴

الطائی

معروف به شیخ طائی. وی از دانشمندان است علی بن هلال کرکی در اوائل رساله الطهاره از وی یاد کرده است و در ضمن مسائلی که داشته پاره ای از تحقیقات را از او نقل کرده است.

طالقانی

محمد بن ابراهیم بن اسحاق طالقانی.

طالقانی، کتابی تألیف کرده است لیکن من از روزگار او اطلاعی ندارم. (۱)

طاووس

طاووس یمانی. در روزگار حضرت علی بن الحسین (علیه السلام) می زیسته و از فقها و محدثان عامه است. (۲)

و گاهی کلمه طاووس به جدّ ابن طاووس که از اعلام بنام است اطلاق می شود و همچنین بر سلسله او. و او سید ابو عبدالله محمد بن اسحاق بن حسن بن محمد بن سلیمان بن داوود بن حسن مثنی بن حسن بن علی بن ابیطالب (علیه السلام) و او را ابن طاووس بدان گفتند که از کمال و جمال کامل

ص: ۱۶۵

۱- ابوالعباس محمد بن ابراهیم بن اسحاق مکتب دار طالقانی. وی از مشایخ شیخ صدوق بوده و از اعتقاد پسندیده در رابطه با اصول و فروع برخوردار است.

۲- ابو عبدالرحمن طاووس بن کیسان خولانی همدانی از آزادشدگان و از تابعین بزرگوار است. طاووس در اصل از مردم ایران بوده است لیکن مولد و منشأش این است. سال ۱۰۶ که عازم بیت الله بود در گذشته است. بعضی او را شیعه قلمداد کرده اند.

برخوردار بوده است و گاهی بر سید ابی جعفر محمد بن علی بن محمد بن حسن بن حسین بن علی الحاوض بن محمد جعفر الصادق بن محمد بن علی الباقر: اطلاق می شود. بعضی پنداشته شخص آخر جد آل طاووس یعنی ابن طاووس یاد شده است با آن که این پندار اشتباه است چرا که وی حسنی است نه حسینی و این غلط محض است برای این که نسبشان به همان طریقی است که متذکر شدیم. با آن که ابن طاووس، حسنی است و این سید، حسینی می باشد.

طباطبا

سید محمد بن ابراهیم بن اسماعیل بن ابراهیم عمر بن حسن مثنی بن حسن بن علی بن ابن ابی طالب ز. گاهی گفته می شود چنان که از بعضی مواضع هم بدست می آید، نام صاحب عنوان ابراهیم بن اسماعیل بن حسن است و در جای دیگر آورده است ابراهیم بن اسماعیل نام پدر اوست و در عین حال در سند نسبت، اختصار شده است.

گویند شهرت به طباطبا از آن جهت است که بر اثر سر شکستگی حرف قاف را بدل به «ط» کرده است.

در این رابطه در یکی از اوقات از غلامش جامه ای طلبید. غلام گفت اینک برای شما جامه از پشم خواهم آورد. سید گفت به آن جامه نیازی ندارم بلکه طباطبا می خواهم و مرادش قبا بود که دو بار تکرار کرد «قبا قبا» و بالاخره به این لقب شهرت یافت.

در قاموس گوید: طباطبا همان اسماعیل بن ابراهیم بن حسن بن حسن بن علی (علیه السلام) است که به این لقب شهرت یافته است و این شهرت از آن بوده

است که حرف قاف را به «ط» مبدل می ساخته و یا بدان جهت است که قبائی به او اعطا شد. گفت «طباطبا» و مرادش قبا بود.^(۱) در هر حال این بزرگوار از موقعیت و ارجی بس عالی برخوردار گردید و ضمناً بازماندگان او از ناحیه سه تن از فرزندان او که قاسم رسی و احمد رئیس و حسن باشد به وجود آمده است. برخی از مردم اظهار داشته اند سادات طباطبائی که سادات حسنی باشند و در اکثر شهرها معروف اند از پشت این بزرگوارند و اینان به شعبه ها و طائفه ها تقسیم می شوند. از فرزندان این عالی مقام ابو عبدالله محمد بن ابراهیم یکی از پیشوایان زیدی ها می باشد. ابو عبدالله در کوفه قیام کرد و مردم را به امامت حضرت رضا (علیه السلام) که از آل محمد است، دعوت کرد و هم زمان ابوالسرایا شیبانی در روزگار مأمون عباسی خروج کرده و مردم را به خلافت وی دعوت نمود و از این راه مأمون شهرت آفاقی پیدا کرد و به لقب امیر المؤمنین اشتهاار پیدا کرد و امر خلافتش بالا گرفت سپس ناگهانی مرد و کسی از او باقی نماند.

طبرسی

گروهی از اعلام، عنوان فوق را متذکرند و ما پیش از این از آن ها به عنوان طبرسی یاد کرده ایم و حداکثر این یادها را به ابو علی فضل بن حسن بن فضل مؤلف تفسیر مجمع البیان متوجه است.

طبرسی

این شهرت به گروهی از اعلام به شرح زیر اطلاق می شود.

ص: ۱۶۷

۱- - مؤلف در جای دیگر گفته است این سید جلیل القدر را بدان جهت طباطبا گفته اند که در یکی از روزها در عین خورد سالی پدرش جامه ای به او داد گفت می خواهم این پارچه را پیراهن برای تو بدوزم یا قبای آن بزرگوار که لکنت زبان داشت و ضمناً خورد سال هم بود گفت طباطبا به جای قبا قبا.

از جمله:

شیخ احمد بن علی بن ابی طالب طبرسی، مؤلف کتاب الاحتجاج. شیخ امین الدین ابو علی فضل بن حسن بن فضل طبرسی مؤلف مجمع البیان و امثال آن.

از جمله فرزندش شیخ اجل بو نصر حسن بن فضل طبرسی، مؤلف مشکاه الانوار.

شیخ حسن بن علی بن محمد بن علی بن حسن طبرسی مؤلف کامل بهائی و امثال آن.

شیخ شمس الدین نحوی. گاهی کفعمی بخشی از تحقیقات نحو را در حواشی کتاب البلد الامین از وی نقل می کند. نام و چگونگی احوال او را باید بدست آورد.

گفتنی است که نسبت به طبریه شام را طبری می گویند و نسبت به طبرستان مازندران را طبرسی می گویند. در عین حال در بعضی از کتاب ها، ویژه بخشی از کتاب های اخطب خوارزم چنین گفته است که نسبت در ساریه طبرستان را طبری گفته اند.

و آن چه از استاد استناد قدس روحه، محمد باقر مجلسی بالمشافهه شنیده ام، اظهر این است که طبرسی معرب تفرش است که شهرکی است از توابع قم. چنان که دوریست معرب رشت می باشد و آن چه نوشتیم مطابق با گفته برخی از معاصران می باشد.

طبری

طبری نسبت به طبریه شام است که از شهرهای اردن می باشد چنان که از برخی از کتاب های انساب الطایبین این معنی بدست می آید.

ص: ۱۶۸

این کلمه در اصطلاح علمای امامیه بر شیخ امام عماد الدین ابی جعفر محمد بن ابی القاسم علی بن محمد بن علی طبری آملی کجی معروف به طبری و مشهور به عمی، مؤلف کتاب بشاره المصطفی و امثال آن.

و گاهی اطلاق می شود بر شیخ ابو جعفر محمد بن جریر بن رستم بن جریر طبری. (۱) صاحب عنوان امامی مذهب بوده و تألیفاتی دارد از جمله کتاب مناقب فاطمه (علیها السلام) و ولدها، و کتاب دلائل الامامه و امثال این ها از مؤلفات دیگر و شهرت او بر اثر کتاب آخری او می باشد.

در اصطلاح عامه مراد از طبری شیخ مجیب الدین ابو جعفر محمد بن جریر طبری سنّی و او مؤلف کتاب، تفسیر مشهور و تاریخ مأثور است و امثال این ها. گویند اسم طبری سنی ابو علی حسن بن قاسم طبری شافعی است و این نام و نشان ظاهرتر از غیر آن است.

طرابلسی

طرابلسی منسوب به طرابلس است که نام دو محل است یکی شهری است در سرزمین شام، دیگری نام شهری است در سرزمین مغرب و این هر دو محل را با همزه ای که در آغاز آن ها افزوده شده است، یاد کرده اند.

ابن براج از طرابلس شام است.

و اطرابلس به فتح همزه و سکون طاء و سکون باء ضبط شده است.

ص: ۱۶۹

۱- - ابو علی حسن یا حسین بن قاسم طبری. وی از فقهای شافعی است و یکی از دانشورانی است که در فن خلاف کتابی تألیف کرده است. اصل او از طبرستان است و در بغداد ساکن بوده است و سال ۶۳۵ هـ. در بغداد وفات یافته است. طبرستان از دو کلمه پارسی مرکب است (طبرواستان). استان به معنای موضع یا ناحیه است. مازندران متضمن شهرهای بسیاری است و حداکثر آن ناحیه را کوه ها فرا گرفته است. طبرستانی ها آنجا را مازندران می گویند. مازندران هم جوار با گیلان و دیلمان است و میان ری، دامغان و دریا بلاد دیلم و کوه واقع گردیده است.

و اما طرابلس غرب آخرین شهرهائی است که در جانب مشرق قیروان قرار گرفته است. و هرگاه از طرابلس شرق جدا شدی حمای در مسیر پیدا نخواهی کرد تا گاهی که به اسکندریه برسی و این طرابلس در کنار دریا بنیان شده و پایه آن بر سنگ استوار است و آبادانی فراوانی دارد. آب جاری در آن محل کم است و به جای آن چاه های آب زیاد است و بازارهای زیادی بنیان گردیده است.

در کتاب عزیزی گوید: طرابلس لنگرگاه کشتی ها می باشد و در تقویم البلدان هم به این موضوع اشاره کرده است. در اللباب گوید: طرابلس شرق را با اسقاط الف می نویسند چنان که آن را طربلس شرق عنوان می کنند و از سوی دیگر طرابلس غرب را با الف می نویسند تا تمایزی میان این دو کلمه باشد. مؤلف گوید: معمول است که هر دو طرابلس با اسقاط الف می خوانند. لیکن حقیقت آن است که رعایت امتیاز بشود.

در تقویم البلدان آن جا که در رابطه با طرابلس سخن گفته است از مشترک نقل کرده است طرابلس شام را با ذکر الف می نویسند: مبتنی بر خلاف این قاعده آن را به اسقاط الف به کار نبرده است آن جا که می گوید: «و قصرت کل مصرعن طرابلس». در عین حال قول اللباب بهتر از قول دیگری.

طرابلس رومی در کنار دریا قرار گرفته است. این شهر را مسلمانان در سال ۶۸۸ ویران کردند و یک میل دورتر شهری به نام طرابلس احداث کردند.

طرابلس باغ ها و درختان زیادی داشت و کشت و زرع ویژه کشت نی شکر بسیار است و شهر بزرگی دارد. در کتاب عزیزی آمده است،

فاصله میان طرابلس و بعلبک ۵۴ میل و فاصله میان طرابلس و شام ۹۰ میل است و از آن جا تا طرسوس ۳۰ میل فاصله است.

قاضی ابوالفتح کراجکی طرابلسی در روزگاری که طرابلس تحت الحکومه نصرانیان قرار گرفته بود از آن سرزمین ظهور کرد.

طرماح

وی از مردم بنی عدی به شمار است و در آن هنگام که حضرت سید الشهدا(علیه السلام) عازم کربلا بود طرماح رهنمای آن حضرت در این طریق بود و از این رابطه شعر معروفی دارد.

طغرانی

طغرانی(۱)

گروهی به عنوان طغرانی شناخته شده اند. معروف ترین آن ها در متأخران به شیخ عمید وزیر مؤید الدین فخر الکتاب ابو اسماعیل حسین بن علی بن محمد بن عبد الصمد اصفهانی طغرانی مقتول.

طغرانی ادیبی دانشور و سراینده و کاتب و منشی بلیغ و شیعه امامی معروف به طغرانی. طغرانی چکامه معروفی به نام لامیه العجم دارد که آن را صفدی به نام الغیث الذی انسجم فی شرح لامیه العجم شرح کرده است.

طغرانی در شهرهای موصل، وزارت سلطان مسعود بن محمد سلجوقی را عهده دار بوده است. فخر الکتاب را بدان جهت طغرانی گفته اند که پیوسته اوقات نوشتن، کتابت را به خط طغرا، برگزار می نموده و این گونه نگاشتن در آغاز صدور ماهیانه و یا حکم ها به کار می رفته و معاصر با چنین کتاب بوده است.

ص: ۱۷۱

۱- - ابن خلطان می نویسد: طغرانی به کسی می گویند که خط طغرا را بنگارد و طغری طره ای است که بالای نامه و بلکه نون بسمله نوشته می شود و مضمون آن ستایش کردن از شخصی است که نامه برای او نگاشته شده است و کلمه عجمی می باشد.

وی از پیشینیان وزرا بوده و به نام ابوالفتح مجیر طغرایی شهرت داشته است.

ابوالفتح، وزیر سلطان برکیارق سنجر بوده است و در سال ۴۹۷ هـ. از وزارت معزول گردید. اینک از چگونگی مذهب او اطلاعی ندارم که از امامیه است یا غیر امامیه.

بسیار اتفاق افتاده که شرح حال طغرایی و گذشته و حال به اشتباه بر گزار شده است.

طوسی

حداکثر این عنوان، متوجه به شیخ ابو جعفر محمد بن حسن مؤلف تهذیب و استبصار اطلاق می شود و گاهی هم بر ابن حمزه طوسی مؤلف الوسيله اطلاق می شود لیکن اغلب اوقات مقتید به طوسی متأخر است.

گاهی بر خواجه نصیر الدین طوسی (ره) مؤلف التجرید در کلام و امثال آن.

طوسی منسوب به طوس است که شهرکی از شهرهای خراسان می باشد.

کلینی در اصول کافی و شیخ صدوق در بخشی از کتاب هایش نگاشته است در اثنای حدیث لوح که خدای تعالی آن را به حضرت رسول خدا ۱۹ اهدا فرموده و آن لوح را رسول خدا ۹ به حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) مرحمت فرمود. در این لوح اسامی ائمه طاهرین: را با بخش هائی از ویژگی های ائمه طاهرین متذکر گردیده است از جمله در ضمن اشاراتی به حضرت رضا (علیه السلام) مرقوم فرموده است، این بزرگوار را

شیطان صفتی سراسر نخوت می کشد پس در شهری که آن را بنده نیکوکار در کنار بدترین آفریدگان مدفون می گردد و تا آخر حدیث. مراد از بدترین آفریدگان هارون الرشید و مقصود از بنده نیکوکار اسکندر ذوالقرنین است و به طوری که مرحوم فیض کاشانی در کتاب الوافی ابلاغ فرموده است این شهر را که طوس باشد، اسکندر بنیان کرده است.

ص: ۱۷۳

همان شیخ ظهیر الدین بن حُسام است که پس از آن به چگونگی احوال او خواهیم پرداخت.

ظهیر الدین

گاهی عنوان بالا اطلاق می شود به شیخ ظهیر الدین محمد بن علی بن حسام عیناثری عاملی ظهیر الدین معاصر با کفعمی مؤلف مصباح.

گاهی اطلاق می شود بر مرد دانشوری که فاضلی فقیه و از دانشوران به نام است و از اصحاب فتوی می باشد.

ظهیرالدین با یک واسطه از شهید اول روایت می کرده است. شیخ علی کرکی که قول به وجوب ترک سلام از او نقل کرده است و او از شیخ رازی از شهید اول روایت کرده است بنا بر این شیخ علی کرکی که به یک واسطه از وی روایت کرده است.

ممکن است شیخ صاحب عنوان از مردم جبل عامل بوده و محتمل است نام او در امل الامل و یا در ضمن کتاب حاضر نام برده شده باشد و در این رابطه مذکور باشد.

از پاره ای از تعلیقات ابن یونس بر دروس استفاده می شود شیخ ظهیر الدین و شیخ ابوالفضل هر دو تن دارای چنان و چنین اند (...) و از برخی از تعلیقات ابن یونس بر دروس استفاده می شود شیخ صاحب عنوان

از ابن عبدالواحد هم روایت کرده است. حقیقت از نظر من آن است که شیخ ابوالفضل با شیخ ظهیر الدین بن حسام متحدند.

شیخ ظهیر الدین بن حسام

شیخ ظهیر الدین محمد بن علی بن حسام عینائی عاملی.

شیخ ظهیر الدین در روزگار شیخ ابراهیم کفعمی مؤلف المصباح

می زیسته و نامه ها و کتاب ها و کاغذها بینهما ردّ و بدل می شد و چکامه هائی سروده می شد از جمله مکاتبه طویلی که هفت ورق را شامل می شد به نام مخاطیه الابدال و معاینه الادلال.

ظهیر الدین نیلی

شیخ ظهیر الدین علی بن یوسف بن عبد الجلیل نیلی.

نیلی از شیخ فخر الدین از علامه حلی (ره) روایت کرده است و شیخ عزالدین حسن بن علی بن عشره کرکی از او روایت کرده است و هر چه شیخ نظام الدین علی از فخر الدین بدون واسطه روایت کرده و ما می توانیم فرقان را از تلک همان اجازه بدست آوریم چنان که از اجازه ظهیر الدین که برای شیخ علی میسی استفاده می شود با توجه به آن چه نوشته شد شیخ ظهیر الدین پیش یاد شده با وی متحد نبوده است چرا که فاصلهً میان این دو بسیار است.

و عبارت آن اجازه متحمل روایت شیخ عزالدین حسن بن علی بن عشرت از شیخ ظهیر الدین نیلی از شیخ فخر الدین بن علامه می باشد.

عابد اردبیلی

مولانا محمد بن احمد اردبیلی فاضلی نیکوکار و پرهیزکار و مانند اسمش عابد بود و از معاصران است در روزگار ما که در اردبیل می زیست و در اردبیل درگذشت. از بعضی طبیب های فاضل اردبیل شنیدم که مولانا عابد بخشی از مراتب طب را از وی فرا گرفته است و او را به علم و دانش می ستوده. مولانا عابد فرزند دانشوری داشته که در اردبیل می زیسته و در آن جا به تدریس می پرداخته و به نام شیخ صدر الدین شهرت داشته ما او را دیده ایم.

مولانا عابد تشریح الافلاک را ترجمه کرده و حواشی بسیاری بر کتاب های دیگر داشته.

گفتنی است که مولانا عابد غیر از امیر عابد اردبیلی است که مردی نیکوکار بوده و در اصفهان ساکن بوده است.

عاصمی

این عنوان بیشتر اوقات بر ابوالفضل حسین بن علی بن زکریا عاصمی اطلاق می شود. عاصمی از دانشورانی است که شیخ طوسی به توسط گروهی از مشایخ از وی روایت کرده است. و او از احمد بن عبدالله روایت داشته و این سند به طوری است که از مناہج المہج قطب الدین کیدری بدست آمده و برای چگونگی آن به کتاب های رجال مراجعه شود.

و گاهی این عنوان اطلاق می شود بر یکی از افاضل سراینندگان متأخر که به پارسی و عربی شعر می سروده و کتابی در رابطه با مقتل الشهداء بهپارسی تألیف کرده است و نسخه ای از آن در نزد ما موجود است و از روزگار او چنان که بود اطلاعی ندارم آری تاریخ کتابت نسخه (مقتل الشهداء ۸۸۶ هجری است. از قرائن استفاده می شود که صاحب عنوان پیش از ملا حسین کاشفی مؤلف روضه الشهداء می زیسته و عاصمی (یا عاصی) تخلص شعری او می باشد و از نام او اطلاعی ندارم. باری عاصمی غیر از عاصمی نام است که از او در بخش دوم در باب القاب یاد کرده ایم.

عبدالمطلب

عامر (شیبیه) بن هاشم بن عبد منات، جدّ پیمبر اکرم ۹.

او را بدان جهت عبدالمطلب گفته اند که وی در مدینه در نزد دائی هایش به سر می برد در یکی از اوقات، مطلب بن عبد عناف که عموی عبدالمطلب بود وارد شد و این در حالی بود که عبدالمطلب جلو و عبدالمطلب پشت سر او حرکت می کرد. مردم او را به علم بالغلبه عبدالمطلب گفتند.

عبدکی

شیخ معین الدین عبدکی بن حسن استرآبادی.

عبدکی از پیشینیان علمای ما بوده است و ممکن است از فقهای ایشان باشد.

عبدلی

شیخ معین الدین عبدلی.

ص: ۱۷۷

سید جلیل برهان الدین عبید الله بن محمد فرغانی عبری. برهان الدین از دانشوران روزگار خود بوده است و از تألیفات او کتاب شرح الطوالم قاضی بیضاوی در علم کلام و چنان که به خاطر می رسد از تألیفات او کتاب شرح منهاج الاصول قاضی بیضاوی یاد شده است.

جمعی از علما سید عبری را شیعه قلمداد کرده اند از جمله فاضل هندی معاصر است. (۱)

عجلی

برید بن معاویه عجلی از اصحاب حضرت امام باقر و حضرت امام صادق (علیهما السلام) و از قدمای اصحاب است و گاهی هم به دیگری اطلاق می شود. (۲)

ابن شهر آشوب در فصل القاب معالم العلماء می نویسد: عجلی کتابی به نام البیان تألیف کرده است و پیدا است که این عجلی غیر از برید عجلی است.

عجلی، ابو جعفر محمد بن منصور بن احمد بن ادريس حلی است.

ص: ۱۷۸

۱- - عبد الله یا عبید الله بن محمد فرغانی هاشمی حسینی ملقب به عبری. وی از حکمت و فقه شافعی کمال اطلاع را داشته است و در تبریز می زیسته و سمت دادگری را داشته و در سال ۷۴۳ هـ. در تبریز درگذشت. کلمه عبری را به کسر عین ضبط کرده اند. لیکن از چگونگی این که به چه سنی منتسب است اطلاعی در دست نمی باشد. سیوطی آن را به ضم ضبط تلفظ کرده است و افزوده است که منسوب به عُبره است که یکی از قبائل است.

۲- - بین ضبط بجلی و عجلی اختلاف است چنان که عجلی در نسب برید، به کسر عین و سکون جیم ضبط گردیده است و دیگری را به دو فتحه ضبط کرده اند.

کلمهٔ عجلی را به فتح عین و جیم ضبط کرده اند و گاهی آن را منسوب به بنی عجل بن لجیم معرفی کرده اند.

عده

گاهی در آغاز اخبار کافی کلینی و وافی تألیف فاضل ارجمند ملا محسن کاشانی کلمهٔ عده به کار برده می شود. و مراد از این عده چنان که علامه در آخر خلاصه و دیگران که مرقوم داشته اند به این تفصیل است. مراد من از کلمهٔ «عده من اصحابنا» آن هائی هستند که از احمد بن محمد بن عیسی روایت کرده اند، و منظور محمد بن یحیی و علی بن موسی کندی کمدانی و داوود بن کوره و احمد بن ادريس و علی بن ابراهیم بن هاشم است.

و هرگاه بگویم عده ای از اصحاب ما از احمد بن محمد بن خالد برقی روایت کرده و مراد علی بن ابراهیم و علی بن محمد بن عبدالله بن اذینه و احمد بن عبدالله بن امیه می باشد.

و هرگاه بگویم عده از اصحاب ما از سهل بن زیاد روایت کرده است، مراد علی بن محمد بن علان و محمد بن ابی عبدالله و محمد بن حسن و محمد بن عقیل کلینی است.

مؤلف گوید: نجاشی در ذیل ترجمه محمد بن یعقوب کلینی از رواتی نقل کرده است که عدد آن ها مساوی با آن هائی است که علامه در خلاصه نقل کرده است یعنی در بیان اسامی که عده ای از اصحاب ما که از احمد بن محمد بن عیسی روایت کرده است.

عده

گاهی کلمهٔ مزبور بر گروه زیادی اطلاق می شود در این رابطه:

ص: ۱۷۹

شیخ فخرالدین رماحی در آخر کتاب جامع المقال می نویسد: فوائدی در تفسیر کلمه عده است که در ابتدای اساتید اخبار آورده شده است و اساتید مذکور چند نوع است. از جمله عده احمد بن محمد بن عیسی، مراد ایشان این است محمد بن یحیی و علی بن موسی کمندائی و داوود بن کوره و احمد بن ادريس و علی بن ابراهیم بن هاشم.

از جمله عده احمد بن محمد بن خالد برقی. و منظور از ایشان علی بن ابراهیم و علی بن محمد بن عبدالله بن اذینه و احمد بن عبدالله بن امیه و علی بن حسن است.

از جمله عده حسین بن عبید الله غضائری است که مراد به آن ها ابو غالب احمد بن محمد زراری و ابوالقاسم جعفر بن محمد بن قولویه و ابو محمد هارون بن موسی تلعبیری و ابو عبدالله بن ابی دافع صیمری و ابوالفضل شیبانی محمد بن عبدالله بن محمد.

از جمله عده سهل بن زیاد و مراد از ایشان علی بن محمد بن علان و محمد بن ابی عبدالله و محمد بن حسن و محمد بن عقیل کلینی.

مؤلف جامع المقال پس از یادآوری مطالب یاد شده می نویسد: آن چه مرقوم افتاده شمارش عده هائی است که مذکور شده است و ضمناً باید گفت: عده اول و دوم صحیح اند چرا که این دو عده مشتمل بر کسی است که در میان راوی ها توثیق شده است. عده سوم هم صحیح است، عده چهارم در رجال آن محمد بن ابی عبدالله است. از نجاشی یاد شده است که محمد بن جعفر بن عون اسدی از ثقات روات می باشد. اینک هر گاه نقل صحیح باشد عده ای صحیح خواهد بود و در غیر این صورت عده صحیح نخواهد بود.

مؤلف گوید: از ذیل ترجمه احمد بن عبدالله بن امیه شرح دیگری در رابطه با عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن خالد برقی ایراد کرده ایم و ضمناً آن ها را از برخی از نسخه های کهن کافی مشاهده کرده ام و مورد لحاظ است.

عده من اصحابنا

این جمله در آغاز احادیث کافی کلینی آورده شده است و اینان بدون کم و کاست همان افرادی هستند که ما آن ها را به عنوان عده متذکر گردیده ایم.

عروه الاسلام

عروه دسته محکم و استوار. این جمله گاهی به محمد بن یعقوب کلینی اطلاق می شود و گاهی همین عنوان به شیخ صدوق محمد بن علی بن بابویه اطلاق می شود.

عریضی

این جمله بر عده ای از اعلام اطلاق می شود.

از جمله شیخ مجد الدین عریضی که استاد ابن شهر آشوب است.

از جمله سید ابوالحسن علی بن عریضی حسینی، شیخ محقق حلی است.

از جمله احمد بن یوسف بن احمد عریضی حلبی حسینی شیخ دیگر محقق حلی.

از اجازه شیخ احمد بن بیضائی که به شیخ احمد بن محمد بن ابی جامع عاملی اعطا کرده است، این است که عریضی از سید حسن بن نجم الدین از سید عمید الدین از علامه حلی روایت کرده است و شیخ ابوالقاسم بن طی از عریضی روایت می کند.

و گاهی عریضی بر شریف جلیل نظام الشرف ابوالحسن عریضی اطلاق می شود و نام این بزرگوار از سند کتاب سلیم بن قیس هلالی استفاده می شود.

عریضی دوم غیر از عریضی اول است. چرا که عریضی دوم به طوری که از سند کتاب سلیم استفاده می شود با یک واسطه از شیخ طوسی روایت می کرده است و آن واسطه ابن شهریار خازن است. و باز شیخ مقرئ ابو عبدالله محمد بن کامل از آن عریضی روایت می نماید و گاهی عریضی بر سید احمد بن یوسف بن احمد علوی حسینی عریضی اطلاق می شود و این عریضی، معاصر ابن ادریس است.

و گاهی عریضی بر پدر او که سید جمال الدین یوسف عریضی است، اطلاق می شود.

و گاهی عریضی بر شیخ امام شمس الدین محمد بن محمد بن عبدالله عریضی اطلاق می شود.

و گاهی عریضی بر شیخ شمس الدین (....) عریضی اطلاق می شود. به گمان من این شخص با توجه به ترجمه ای که دارد با شخص سابقش متحد می باشد.

و گاهی عنوان عریضی بر سید مجد الدین علی بن حسن بن ابراهیم حلبی عریضی اطلاق می شود و این شخص از مشایخ محقق حلی است و ممکن است یکی از متقدمان باشد.

گفتنی است که عریضی گاهی اطلاق می شود بر کسی که منسوب به عریض است که نام کوره ای در مسافت چهار میلی از شهر مدینه می باشد و این نسبت، شایع است. (۱)

و گاهی عریضی به کسی انتساب پیدا می کند که از چنین موقعیتی برخوردار گردد و او سید اجل علی عریضی فرزند مکرم امام جعفر بن محمد صادق (علیه السلام) و کسی که از اولاد و نوادگان این سادات است و فرزندان او را که گروه بسیاری است عریضیون می گویند. اینک باید دقت کرد مبادا به غلط گرفتار شده و یا در بند اشتباه بیفتد.

عزالدین آملی

شیخ عزالدین بن جعفر بن شمس الدین آملی.

شیخ عزالدین فاضلی عالم و فقیه و معاصر با شیخ علی کرکی و شریک درس با او بوده و تألیفاتی دارد. قاضی نور الله شوشتری شهید در کتاب مجالس المؤمنین از او یاد کرده است.

محتمل است عزالدین آملی مؤلف نفائس الفنون باشد. و این شخص محمد بن محمود آملی است چرا که گفتار او مشعر به تشیع است برای آن که گاهی مذهب امام صادق (علیه السلام) را یاد می کند و در بعضی از مواضع کتابش پاره ای از مطالب را که دلیل بر تسنن اوست متذکر شده است.

عزالدین آملی رساله حسنیه را به پارسی تألیف کرده است. من آن را دیده ام.

ص: ۱۸۳

۱- عریض تصغیر عرض یا عرض است و نام وادی در مدینه است و از این وادی در جنگ ها نامی برده شده است و عریضیون بدان وادی منسوب می باشند.

این رساله در اعتقادات دینی عقلی و عبادات شرعیه نقلیه تألیف شده است و آن را به درخواست آقا حسن وزیر مازندران تألیف نموده است. در این رساله به نام مؤلف اشاره نشده است. آری کاتب، آن را به نام عزالدین یاد کرده است و بدان تصریح نموده است و این رساله در حال حاضر در طسوج که از پیوست های تبریز و مواضع دیگر است موجود می باشد. از ظاهر پیدا است که این وزیر در عصر شاه عباس کبیر می زیسته بنابراین مشکل است که رساله مزبور از عزالدین باشد که معاصر با شیخ علی کرکی است.

در هر حال رساله حسنیه یاد شده غیر از رساله حسنیه ای باشد که در امامت بوده و به پارسی تألیف شده است. اینک رساله اول را به فتح حاء و سین بی نقطه و دوم را به ضم حاء و سکون سین باید ضبط کرد.

رساله مزبور، از حکایت گفتگوی زنی به نام حسنیه یاد می کند. این زن در روزگار هارون الرشید می زیسته و در رابطه با امامت بحث کرده و علمای اهل سنت را از پای در آورده است. مشهور است که این رساله تألیف ابو الفتح رازی مؤلف تفسیر معروف پارسی است.

عزالدین بن دحنون

شیخ عزالدین فرزند دحنون.

شیخ عبد الصمد بن محمد جبائی جد شیخ بهائی (ره) به خط خود که دیده ام چنین نوشته است.

عزالدین در روزگار خود داناترین افراد در فقه و لغت و قرائت و حافظ ترین و نیکوترین و استوارترین و یکتاترین و پارساترین و عایدترین مردم روزگارش بوده است.

ص: ۱۸۴

پیش از این، عزالدین ابوالفضل را در باب کنی یاد کرده ایم. لیکن از روزگار او و از اسم و از تألیفات او اطلاعی ندارم.

عزالدین بن عشره

شیخ عزالدین ابوالمکارم حسن بن علی کرکی معروف به ابن العشره.

عزالدین اقساسی کوفی

سید اجل عزالدین اقساسی کوفی.

قاضی نور الله شهید (ره) در کتاب مجالس المؤمنین می نویسد: این بزرگوار از اشراف کوفه و از نقیبان سادات به شمار است.

عزالدین مردی با فضیلت و از ادبای روزگار خود بوده است و نیروی تام و تمامی در سرودن اشعار دارد، ویژه در بداهتگوئی توانا بوده است.

گویند در یکی از روزها، خلیفه مستنصر عباسی به خارج بغداد رفته به این منظور که مرقد سلمان پارسی را در مدائن زیارت کند، این سید عالی مقام در آن سفر همراه با خلیفه بود. خلیفه خطاب به سید عالی شأن گفت: بدیهی است غلات شیعه می گویند علی بن ابیطالب در یک شب از مدینه به مدائن آمد و بدن شریف سلمان را غسل داد و همان شب هم به مدینه بازگشت کرد. اطمینان دارم این پیش آمد دروغ است.

سید بزرگوار ابیات ذیل را بالبداهه سرود:

أنکرت

لیله إذ صار الوصی الی

و غسل الطهر سلمانا وعاد الی

و قلت ذلک من قوله الغلاه و ما

فآصف قبل رد الطرف من سبا

فأنت فی آصف لم تغل فیه بلی

إن

کان احمد خیر المرسلین فذا

ارض

المدائن لا أن لها طلبا

عراص يثرب و الإصباح ما وجبا

ذنب الغلاه إذا

لم يوردوا كذبا

بعرش بلقيس وافى يخرق الحجبا

فى

حيدر أنا غالى إن ذا عجبا

خير

الوصيين او كل الحديث هبا

ص: ١٨٥

مؤلف گوید: حقیقت از نظر ما آن است که این سید بزرگوار با سید ابوالحسن بن علی بن حمزه بن محمد بن حسن حسینی معروف به ابن اقساسی متحد است. هر چند قاضی نور الله شهید این دو سید را متعدد دانسته و در یک محل و متصل به هم از آن‌ها اسم برده است و دو ترجمه علیحده برای آن‌ها متذکر گردیده است. در عین حال این دو ترجمه مربوط به یک شخص است و اتحاد عصری و پاره‌ای از اوصاف دیگر مؤید اتحاد آن دو تن می‌باشد.

عزالدین جبلی

شیخ اجل مولانا عزالدین جبلی فاضلی عالم و جلیل القدری بزرگوار است.

جبلی از دانشوران روزگار سلطان شاه اسماعیل غازی صفوی است و چگونگی این سند را می‌توانیم از کتاب تحفه السامی فرزند شاه اسماعیل غازی بدست آورد.

عسکری

عسکری کتابی به نام زبده الدعوات به پارسی تألیف کرده است و در عصر سلاطین صفوی می‌زیسته و محتمل است از مردم قزوین باشد و از چگونگی اسم او اطلاعی ندارم. آری خود او در بحث قنوت نماز شب (دعای دست) به لقب او اشاره کرده است. (۱)

عضد الدوله

وزیر جلیل القدر ابو شجاع فنا خسرو امامی دیلمی.

ص: ۱۸۶

۱- علامه تهرانی در احیاء دائر به مناسبت نام عسکری می‌نویسد: ابوالحسن محمد بن یوسف بحرانی عسکری.

عضد الدوله دانشوری نحریر بود. از شیخ مفید (ره) به نیکی احترام می گذارد و او را گرامی می داشت و با آن که از مبانی علمی کمال برخوردار را داشت در عین حال احکام مذهب را از شیخ مفید (ره) بازپرسی می کرد.

ابو علی فارسی که از نحوی های بزرگ بود. در روزگار عضد الدوله می زیست و کتاب الايضاح را که در نحو است به خواسته او تألیف کرد و به همین مناسبت به نام ايضاح العضد شهرت پیدا کرده است.

عقیقی

جمعی از اعلام، معروف به عنوان مزبورند، از جمله:

شیخ ابوالحسن علی بن احمد بن علی بن محمد بن جعفر بن عبدالله بن حسین بن علی بن ابیطالب (علیه السلام) علوی عقیقی. عقیقی مؤلف کتاب رجال مشهور است. دیگری فرزند شیخ ابوالحسن علی است و این شخص هم دارای کتابی است در تاریخ رجال.

گفتنی است که هر دو این شخص یعنی ابوالحسن مورد طعن علمای رجال قرار گرفته است. لیکن شیخ صدوق در اکمال الدین و شیخ طوسی (ره) در کتاب غیبت از وی به عظمت ستایش کرده اند و در پیشگاه حضرت قائم آل محمد از جلال قدر برخوردار است.

شیخ طوسی با دو واسطه از وی روایت کرده است و ضمناً ابراز داشته که بین حق و باطل قرار دارد و گاهی از پدر او به نام علی بن احمد علوی عقیقی و گاهی شیخ از پدرش احمد بن علی به چند واسطه روایت کرده است. در عین حال کسی از رجالی ها از او بدگویی نکرده است.

ص: ۱۸۷

و گاهی به طوری که در رجال شیخ آمده است، شیخ طوسی از پدرش احمد بن علی علوی عقیقی روایت کرده است و هرگاه چنین باشد دلیل بر آن است که محدث مزبور متعدد است.

و گاهی از فرزندش به عنوان علی بن احمد علوی عقیقی به همان شرحی که در کتاب های رجال آمده تعبیرش این جا است که عنوان متعدد بروز می کند و حال آن که چنین نمی باشد.

شیخ فخر الدین رماحی در کتاب جامع المقال می نویسد: عقیقی با دو قاف و فاصله میان این دو قاف یا است، گویا منسوب به عقیق است که مهره سرخ گون و یمنی است.

عقیلی

به فتح عین منسوب است به عقیل بن ابی طالب برادر ارجمند حضرت مولانا علی بن ابیطالب (علیه السلام) و گروهی از آن ها که از سادات عقیلی هستند و به جناب او منسوب اند.

مشهورترین بیوت این سلسله جلیله در این زمان بیت مرحوم امیر محمد مؤمن عقیلی استرآبادی است و فرزندش آمیرزا رحیم بن هروا محمد مؤمن عقیلی است.

میرزا رحیم سیدی فاضل و دانشوری متکلم و از شاگردان استاد محقق آقا حسین خوانساری است. مؤلف گوید: از آن جا که نسل عقیل از هم پاشیده است و کسی از آن ها باقی نمانده است بر ما لازم نیست به چگونگی منسوبان به این نسبت پردازیم.

عقیلی

به ضم عین و فتح قاف منسوب است به عقیل بن کعب بن ربیع بن عامر بن صعصعه. با آن چه که مشابه با آن باشد چرا که به نیکی ضبط نشده

است و از منسوبان به این نسبت عدو عقیلی است. ابن اثیر در جامع‌الاصول می نویسد: عقیل به ضم عین بی نقطه و قاف مفتوح منسوب به عقیل بن کعب معاویه بن بکر هوازن.

عُکبری

هارون بن موسی معروف به تلُعکبری. این عکبری به ضم عین و فتح کاف و فتح با و را و الف در آخر منسوب به عکبری که نام شهرکی است بالای بغداد و ده فرسخی آن می باشد. این ضبط را مؤلف الجواهر المضیئه فی طبقات الحنفیه ایراد کرده است.

مؤلف گوید: گروهی از علمای خاصه و عامه بدان محل منتسب اند و در آن محل تلّ مشهوری است به نام عکبرا و جمعی از علمای خاصه به این پل بستگیرند از جمله شیخ مفید و شیخ ابو منصور عکبری معدل، شاگرد سید مرتضی و از جمله شخصی که در سند صحیفه کامله حضرت علی بن الحسین علی منشأها آلف التحیه آمده است. (۱)

علاء الملک مرعشی

قاضی صدر کبیر امین علاء الملک مرعشی.

علاء الملک از اجله علمای سادات دولت شاه طهماسب صفوی و از اکابر سادات مرعشی قزوین است.

علاء الملک در سمت قاضی عسکری با قاضی خواجه افضل الدین محمد ترکه مشارکت داشته است و پس از آن که شهرهای گیلان فتح شد، صدارت آن جا را عهده دار گردید.

ص: ۱۸۹

۱- - شخصی که در سند صحیفه آمده شیخ صدوق ابو منصور محمد بن محمد بن احمد بن عبدالعزیز العکبری المعدل رحمه الله است. مؤلف در ضمن عکبرائی ها از شخصی که در سند صحیفه آمده است مجزا اسم برده و حال آن که این شخص همان معدل شاگرد سید مرتضی می باشد.

علاء الملک جامع کمالات صوری و معنوی بود و در فقه و رجال از همه معاصرانش برتر و از همگان والامقام تر به شمار می آمد. علاء الملک محدثی بسیار پسندیده و نیکو گفتار و شیرین بیان و با هر طبعی سازگار بود. علاء الملک به خاطر خوی های پسندیده که داشت همواره اوقات به حضور شاه طهماسب می رسید و بیش از دانشوران دیگر به گفتگوی با شاه طهماسب می پرداخت.

علاء الملک دانشوری پارسا و پرهیزکار بود و ظاهر و باطنش را به نیکوکاری آراسته بود و چنان که اشاره شد دانائی شوخ طبع و شیرین کلام بود. (۱)

مطالب یاد شده بر طریقی است که مؤلف تاریخ عالم آرا یاد کرده است.

علائی

شیخ علی بن عبد العالی کرکی، شارح القواعد.

عنوان علائی را شیخ حسین بن عبدالصمد پدرارجمند شیخ بهائی (ره) برای کرکی اختیار کرده و در تألیفات خود او را بدین عنوان نام می برد. و ضمناً شیخ علائی را یکی از شهدای ثلاثه یاد می کند. این است که باید او را از شهدای فضیلت نام برد.

ص: ۱۹۰

۱- در تراجم الرجال نسب وی را این چنین هویدا ساخته است. علاء الملک بن عبدالقادر بن شکر الله بن عبدالقادر بن منصور بن مغفور بن محمد حسینی مرعشی عبدالملک پس از درگذشت خود کتاب های ارزنده در حدیث و رجال که به دقت استنساخ نموده و تعلیقات ارزنده ای بر آن ها نوشته به یادگار گذارده و در این رابطه از مکانت ممتازی در علوم دینی برخوردار بوده است.

عنوان مزبور در اصطلاح فقهاء به شیخ جمال الدین حسن بن یوسف بن مطهر حلّی اطلاق می شود. علامه تألیفات بسیاری دارد از جمله قواعد است. و در علوم عقلیه بر (...) اطلاق می شود.

عَلان کلینی رازی

از نظر من عنوان مزبور بنا بر اصح لقب ابراهیم بن ابان رازی کلینی معروف به علان کلینی رحمه الله است. علان، دانی محمد بن یعقوب کلینی است لیکن علمای رجال نام او را متعرض گردیده اند.

امیر، مصطفی در باب القاب از رجالش، نقد الرجال می نویسد: عَلان لقب علی بن محمد بن ابراهیم بن ابان کلینی و همچنین لقب احمد بن ابراهیم کلینی و همچنین لقب محمد بن ابراهیم کلینی می باشد.

شهید اول (ره) در حواشی خلاصه علامه می نویسد: ممکن است، علان لقب هر یک از دو برادر احمد و محمد یاد شده باشد و هم ممکن است لقب پدر احمد و محمد که ابراهیم است، باشد. در عین حال متذکر نام علی بن محمد نگردیده است.

در یکی از سندهای علل الشرایع و التوحید صدوق آن چنان که استاد استناد در اوائل کتاب صلوات بحار ایراد فرموده این است که محمد بن محمد بن عصام از کلینی از علی بن محمد علان از محمد بن سلیمان از اسماعیل بن ابراهیم از جعفر بن محمد تیمی از حسین بن علوان از عمرو بن خالد از زید بن علی عن الامام زین العابدین (علیه السلام).

باری روشی که در این سند به کار رفته است دلالت می کند به این که، عَلان لقب علی بن محمد یا لقب پدرش محمد است.

در هر حال، علان از محدثان مورد وثوق است تا آن جا که کلینی به وی اعتماد داشته است.

علقمی

عنوانی است که چند تن از اعلام بدان پیوسته اند از جمله:

بر وزیر نیکبخت مؤید الدین ابوطالب محمد بن احمد بن علی بن محمد علقمی اطلاق می شود. دیگر اغلب اوقات بر پدرش محمد یاد شده اطلاق می شود.

سوم بار اطلاق می شود بر فرزندش شرف الدین ابوالقاسم بن علی بن محمد.

بسیاری از اوقات مناسب است که علقمی را به ابن القلمی تلفظ می کنند، ویژه این اطلاق را بر والدش محمد اطلاق می کنند. لیکن شهری که در کوفه بوده است به نام «شهر علقمی» خوانده می شود و ممکن است اسقاط لفظ ابن در ظرف مبنی بر آن چیزی است که در باب نسب استعمال می شود و یا به خاطر مبدعات پسر می شود.

علم الهدی

در عرف فقها عنوان مزبور بر سید مرتضی ابوالقاسم علی بن الحسین موسوی اطلاق یافته است. سید مرتضی مؤلف کتاب الشافی و امثال آن از تألیفات دیگر است.

پیش از این در ذیل ترجمه احوال سید مرتضی یادآوری شد که چرا آن دانشور اهل بیت: را به این لقب ملقب ساخته اند.

از کسانی که به لقب علم الهدی شناخته شده اند فرزند بزرگ ملا محسن کاشانی است و ضمناً وجه تلقب او را به لفظ «علم الهدی» متذکر شده ایم.

ص: ۱۹۲

و در این روزگار عنوان علم الهدی اطلاق می شود بر فرزند بزرگ تر مولانا محسن کاشانی.^(۱) بعضی از علماء لفظ «علم الهدی» را به تخفیف لام و گاهی به تشدد لام خوانده اند.

علوی

حداکثر اطلاق این نسبت به کس و یا کسانی است که به حضرت مولا علی (علیه السلام) اتصال پیدا می کند لیکن آن چه انتساب به حضرت مولی (علیه السلام) بدست آمده است از غیر حضرت امام حسن و حضرت امام حسین (علیهما السلام) است و آن چه از اخبار و آثار استفاده می شود انتساب به حضرت مولی (علیه السلام) از ناحیه حسنین (علیهما السلام) می باشد و جماعتی از اعلام به این نسب شریف افتخار کرده اند از جمله (...).

جمعی از اعلام از نظر اعتقاد به امامت و خلافت بلافصل آن حضرت پس از رسول گرامی^۹ به حضرتش انتساب پیدا کرده اند. چنان که مذهب شیعه دوازده امامی حاکی از همین انتساب است از جمله انتساب روحانی به آن حضرت (علیه السلام) و دلیل بر آن حدیثی است که در محاسن برقی آمده است. امام صادق (علیه السلام) فرمود: هرگاه انسانی علوی و یا جعفری به دنیا آمد، خدای تعالی ناصیه او را بدست می گیرد تا وارد امر ولایت شود.

عماد حسینی

ابو صمصام سید عماد الدین ذوالفقار بن معبد حسینی مروزی.

ص: ۱۹۳

۱- - محمد بن محسن، علم الهدی کاشانی از معاریف است و سال ۱۱۱۵ وفات یافته است.

عماد طبری

شیخ عماد الدین طبری یاد شده عماد طوسی مساوی با عماد طبری است. و در میان جمعی از اعمده شیخ عماد الدین محمد بن علی بن محمد طوسی مشهدی است. به طوری که از برخی از اعلام و تفاسیر استفاده می شود کتاب الثاقب از تألیفات او می باشد. از جمله اعمده، شیخ حسن بن علی طبرسی است. در اسرار الامامه اظهار داشته است وی از دانشوران امامیه می باشد و کتاب هائی در معجزات ائمه: تألیف کرده است.

عماد الدین ابن حمزه

شیخ عماد الدین ابو جعفر محمد بن علی بن حمزه طوسی مشهدی.

عماد الدین معروف به ابن حمزه است و از تألیفات او کتاب الوسیله می باشد.

عماد الدین طبرسی

شیخ عماد، از اجله علمای امامی مذهب می باشد. (۱)

شهید ثانی در رساله جمعه کتاب نهج العرفان الی منهج الایمان را که در فقه بوده به وی نسبت داده است و خود شهید (ره) بخشی از مسائل را از آن کتاب نقل کرده است. ممکن است صاحب عنوان همان شیخ عماد الدین ابو جعفر محمد بن ابی القاسم علی بن محمد بن علی طبری آملی عمی کحی معروف به طبری باشد که کتاب بشاره المصطفی از تألیفات

ص: ۱۹۴

۱- - مؤلف (ره) در مجلد ۷۴۱۴ کتاب نهج العرفان الی سبیل الایمان را به شیخ علی بن حمزه طبرسی قمی نسبت داده است و کتاب نهج العرفان الی هدایه الایمان را به محمد بن علی بن حمزه طوسی مشهدی نسبت داده است.

اوست. در صورتی که هر دو عنوان، متحد باشد انتساب او به طبرسی غلط است و درست طبری خواهد بود.

عماد الدین طبری

شیخ عماد الدین ابو جعفر محمد بن ابی القاسم علی بن محمد بن علی طبری آملی کحی معروف به عمی. وی مؤلف کتاب بشاره المصطفی و کتاب های دیگر است.

عماد الدین طوسی

شیخ عماد الدین طوسی و یا به طوری که در کتاب شهادت شرح ارشاد شهید آمده است به عماد طوسی شناخته شده است.

اغلب اوقات عماد فوق الذکر به شیخ اجل فقیه، عماد الدین ابی جعفر محمد بن علی بن حمزه طوسی مشهدی معروف به ابن حمزه و مشهور به ابو جعفر طوسی که از متأخران است، اطلاق می شود و کتاب الوسیله در فقه و امثال آن از تألیفات دیگر از اوست.

و باز عنوان مزبور اطلاق می شود بر شیخ عماد الدین محمد بن علی بن محمد طوسی مشهدی.

باید گفت، شیخ حسن بن علی بن محمد بن علی بن حسن طبرسی در کتاب اسرار الائمه از وی یاد کرده و افزوده است وی کتابی در معجزات ائمه: تألیف کرده است و ممکن است این شخص همان ابن حمزه باشد.

ص: ۱۹۵

سید جلیل القدر نجم الدین ابوالمحسن عمر بن ... عمری مؤلف کتاب المجدی در نسبت ها. (۱) در بعضی از نسخه های السرائر کتاب مزبور را به عنوان المجد یاد کرده و حال آن که المجدی صحیح است.

عمی

عنوان فوق منسوب به عم است و او مره ابن مالک است.

ممکن است عده ای از علما به این نسبت پیوسته باشند از جمله:

ابو محمد حسن بن محمد بن حسن بن جمهور عمی مؤلف کتاب الواحده.

و گاهی عنوان مزبور به پدرش اطلاق می شود.

و گاهی عنوان مورد نظر بر احمد بن ابراهیم بن احمد بن معلی بن اسد عمی بصری که از امامیه است، اطلاق می شود. (۲)

شیخ فخر الدین رماحی در کتاب جامع المقال می نویسد: عمی به فتح عین و تشدید میم، منسوب است به مره بن دائل بن عمرو بن مالک و در این رابطه فرزندان و نوادگان او را بنو العم و نسبت به ایشان را عمی گفته اند.

ابن اثیر در کتاب جامع الاصول می نویسد: عمی به فتح عین بی نقطه و تشدید میم منسوب است به مره بن دائل بن عمرو بن مالک بن فهم بن دوس و به فرزندان بنو العمی و نسبت به ایشان را عمی گویند.

ص: ۱۹۶

۱- - نسب عمری چنین است علی بن محمد بن علی بن محمد علوی عمری که منسوب به عمر است. مؤلف در ضمن کتاب المجدی می نویسد: عمری کتاب المجدی را برای مجد الدوله نقیب مصر تألیف کرده است و عمری، ابوالحسن احمد بن نقیب النقباء ابو علی حمزه فخر الدوله بن حسن قاضی دمشق.

۲- - ابو بشر احمد بن ابراهیم بن احمد بن معلی بن اسد عمی (و یا قمی) بصری وی مستملی ابو احمد جلودی بوده و همگی کتاب های جلودی را نزد او خوانده است و روایت کرده است و در نقل حدیث مورد وثوق بوده است و خود کتاب ها و تصنیف هائی دارد.

در قاموس گوید: عم به فتح عین نام موضع و یا قریه ای است واقع در میان حلب و انطاکیه. از مردم آن محل است عکاشه عمی و نیز لقب ابو قبیله مالک بن حنظله است و این مردم را عمیون گویند و عم به کسر عین قریه ای است در حلب و غیر از موضع اول است، انتهی مخلصاً مؤلف گوید: کلام ابن اثیر با قاموس، متنافی می باشد.

ظاهر آن است که عکاشه معروف غیر از عکاشه ای است که در این جا ایراد شده است.

و ممکن است عکاشه که در نواحی تبریز دفن شده غیر از عکاشه مشهور است و یا خود اوست.

عمید الدین

سید عمید الدین بن عبدالمطلب بن محمد بن علی بن محمد بن احمد بن علی اعرج حسینی. سید عمید الدین مؤلف شرح قواعد و شرح تهذیب الاصول علامه حلی و امثال این ها از تصنیفات دیگر.

سید عمید الدین شاگرد علامه حلی و خواهرزاده اش بود و برادر سید ضیاء الدین اعرج حسینی است.

عمید الرؤسا

عنوان مزبور بیشتر اوقات، اطلاق می شود به سید اجل ابو منصور هبه الدین حامد بن احمد بن ایوب بن علی بن ایوب.

ص: ۱۹۷

عمید الرؤساء از لغوی های زمان خود بوده و به لقب عمید الرؤساء شناخته شده است و در این رابطه کتابی در چگونگی تحقیق کعب، تألیف کرده است. عمید الرؤساء از اجله اصحاب امامیه به شمار است و در سند صحیفه سجادیه نام برده شده است. و مستند آن به گفته میر داماد (ره) در اوائل نسخ صحیفه مشهور آمده است.

عمید الرؤساء، معاصر با ابن سکون است و صحیفه را سید شمس الدین از عمید الرؤساء روایت کرده است. سید شمس الدین، فخار بن معد موسوی است که پیشوائی فاضل و کامل و از اعلام شیعه امامی است و مؤلف رساله مشهوری است در رابطه با مسئله کعب دو باب مسح.

بدیهی است عمید الرؤساء غیر از عمید است که مصاحب ابن عباد است و آن چه تا به حال نوشته شده در این است. رابطه است که عمید الرؤساء هیچ گونه ارتباطی با صاحب بن عباد نداشته است. گذشته از این مصاحب او ابن الحمید است نه عمید.

و گاهی عبدالرؤساء اطلاق می شود بر سید اجل عبد الرؤساء ابو الفتح یحیی بن محمد بن نصر بن علی بن حناد، کسی که شیخ مفید با یک واسطه از وی روایت کرده است و ما این سند را در برخی از نسخ ارشاد مفید دیده ایم که سال ۵۴۰ شیخ مفید روایت کرده است. از قرینه پیدا است که عمید الرؤساء ثانی، متقدم با عمید الرؤسای اول است. لیکن بعضی گفته اند شخص ثانی، امین الرؤساء و یا امیر الرؤساء است.

عَنْجَرِي

شیخ ابو محمد علی بن محمد بن یونس عاملی بیاضی عنجری.

ص: ۱۹۸

شیخ عنجری خلاصه ای از تفسیر مجمع البیان را به نام زبده البیان تألیف کرده است.

عونى

ابو محمد طلحه بن عبدالله بن عبید الله بن ابی عون عتاب معروف به عونى.

عونى از سرایندگان روزگار خود بوده است. عونى حداکثر مناقب را منظوم ساخته است. در این رابطه، مردم نامتناسب وی را به غالى ها نسبت داده اند.

ابن شهر آشوب در اواخر معالم العلماء در ضمن سرایندگانى که از اهل بیت: ثناگستری کرده اند، نام مى برد.

عونى با عین بی نقطه مفتوح و سکون واو در آخر نون منسوب به جدش ابو عون است.

عیاشى

شیخ مسعود بن (...) سلمى عیاشى.

عیاشى مؤلف تفسیر مشهور است. علاوه بر این تفسیر، کتاب های دیگر هم تألیف کرده است و او که عیاشى باشد از قدمای اصحاب مى باشد. (۱)

ص: ۱۹۹

۱- - نسب صاحب تفسیر به این شرح است ابوالنضر (با ضاء) محمد بن مسعود بن محمد بن عیاش تمیمی کوفی سمرقندی معروف به عیاش از اعلام اواخر قرن سوم هجری و یکی از عیون طائفه شیعه است و تألیفات بسیاری دارد.

غضائری

شیخ ابو عبدالله حسین بن احمد بن عبیدالله بن ابراهیم غضائری.

غضائری از اعلام شیعه و از مشایخ شیخ طوسی و نجاشی است.

و فرزندش شیخ ابوالحسین احمد به عنوان ابن الغضاری شهرت دارد و تحقیق چگونگی آن در این باب ایراد گردیده است.

و گاهی عنوان مزبور بر ابوالعباس محمد بن محمد بن عباس غضائری طوسی اطلاق می شود. ابوالعباس به عباسه شهرت داشته و جدّ مادری امام رضی الدین مؤید بن علی مقری طوسی است و از علمای عامه به شمار است و حموینی در فرائد السمطین به دو واسطه از وی روایت می کند و در یکی از مواضع کتاب حموینی یاد شده در ذیل سند حدیث از احمد بن حسین بیهقی از ابو عبدالله حسین بن حسن غضائری در بغداد از ابو جعفر محمد بن عمر رزاز تا آخر حدیث.

ممکن است غضائری حاضر با غضائری که پیش از این یاد کردیم که از مشایخ شیخ طوسی و نجاشی است، متحد باشد و اختلاف نام پدر زبانی به حال صاحب ترجمه ندارد.

غیاث الحکماء

لقبی است که بر غیاث الدین منصور بن صدر الدین دشتکی شیرازی اطلاق می شود.

مولانا غیاث الدین از مردم جرآباد و از دانشوران در باب معقول است و حاشیه های چندی بر کتاب های عقلیات تدوین کرده است. و به طوری که امیر فخر الدین سماکی در حاشیه شرح هدایه میبیدی، تصریح کرده است. در ضمن حاشیه ای که بر شرح هدایه داشته از حاشیه مولانا غیاث الدین نقل کرده است.

فاخر

به طوری که پیش از این نقل کردم این شخص همان ضیاء الدین بن فاخر است که رساله را شرح کرده است.

منظور از رساله رساله سلار است که برخی از اصحاب در آخر رساله متعه و اقسام نظام بدان اشاره کرده است و مراد از آن، کتاب مراسم می باشد.

فاضل

بیشتر اوقات کلمه فاضل لقب علامه حسن بن یوسف بن علی بن مطهر حلّی می باشد. این اطلاق در کتاب های شهید و دیگران رواج دارد آن جا که در بیان از علامه نقل می کند: قال (ره) فی بحث مسح الرجلی؛ و آن جا که اتفرد الفاضل جمال الدین، بملتی الساق و القدم و قال فی بعض المواضع من الدروس، و مال الیه الفاضل فی المختلف و امثال این ها، از عبارات دیگر که متوجه به علامه است.

از بعضی از مواضع کتاب میراث شرح ارشاد شهید (ره) و دیگران استفاده می شود کلمه علامه در صورت اطلاق به این ها درس گفته می شود و گاهی هم بدون توجه به اطلاق بر غیر ابن ادیس هم گفته می شود.

مولی الاجل محمد بن اسحاق بن محمد حموی. وی از دانشوران اوائل دولت صفوی و معروف به فاضل الدین است.

فاضل الدین تألیفاتی به فارسی دارد. از جمله منهج الفاضلین فی معرفه الائمه الهداه الکامین است.

فاضلان

مراد از فاضلان محقق حلّی شیخ ابوالقاسم جعفر بن حسن بن سعید است و کتاب معروف او شرایع است که مورخان او را بدان نام می شناسند.

و دیگری شاگردش علامه شیخ جمال الدین ابو منصور حسن بن یوسف بن علی بن محمد بن مطهر حلّی مؤلف کتاب القواعد و امثال آن.

این گونه اصطلاح، منوط به شهید اول است که در کتاب های خود به کار برده است و غیر از او دیگران هم اصطلاح مزبور را به کار برده اند.

و گاهی کلمه فاضلان به علامه حلّی و فرزندش فخر المحققین اطلاق می شود لیکن این گونه اطلاق برای ما به ثبوت نرسیده است.

دلیل بر آن که مراد از فاضل، محقق حلّی است. شهید اول در کتاب البیان در ضمن بحث خرص الزرع از کتاب زکات می نویسد: و فقاء الفاضلان فی المعتمر و تحزیه و این خود تصریحی است که مراد از فاضل محقق حلّی است.

فتال

شیخ محمد بن حسن (احمد) بن علی فتال فارسی نیشابوری.

فتال از محدثان و مفسران روزگار خود بوده است و کتابی در تفسیر تدوین کرده است و کتاب روضه الواعظین از کتاب های معروف اوست.

ص: ۲۰۳

در رابطه با فتال تعبیراتی است از جمله از وی به شیخ محمد بن علی فتال نیشابوری مؤلف کتاب تفسیر و گاهی از وی به شیخ محمد بن حسن فتال فارسی نیشابوری تعبیر می کنند. در هر حال با تحقیقی که بر آمده است همه تعبیرات متوجه به یک شخص است. بعضی که چگونگی احوال او برایشان پوشیده نمانده است، فتال را دو تن می دانند و گاهی او را سه تن گفته اند. مهم تر آن که شیخ منتجب الدین، فتال را دو تن نام برده است. حقیقت مطلب در ذیل ترجمه اش ایراد گردیده است و گاهی فتال اطلاق می شود به شیخ جمال الدین حسن بن عبدالکریم مشهور به فتال. و این شخص استاد ابن ابی جمهور احسائی است.

فَحَام

ابن طاووس در الدرر الواقیه می نویسد: فَحَام به فتح حاء شیخ ابو محمد حسن بن محمد بن یحیی فحام معروف به فَحَام سر، از اساتید شیخ طوسی است. حقیقت آن است که صاحب عنوان با کسی که پس از این نام برده می شود، متحد است و گاهی از صاحب عنوان به ابن فَحَام و گاه دیگر به ابو محمد فحام تعبیر می کنند.

فَحَام

ابو محمد حسن بن محمد بن یحیی بن داوود فَحَام. به طوری که به خط بعضی از افاضل دیده ام وی از مشایخ نجاشی است. ظاهر آن است که فَحَام با حاء بی نقطه باشد و کسی که آن را با حاء نقطه دار نوشته باشد، اشتباه است.

فحام از عمویش عمر بن یحیی فحام از ابوالحسن اسحاق بن عبدوس روایت می کند.

برخی گفته اند فحام که صاحب عنوان است از محدثان عامه است. در عین حال گاهی از منصوری از عموی پدریش عمر بن عیسی بن احمد منصوری از حضرت امام علی بن محمد الهادی (علیه السلام) روایت می کند و این خود خالی از تأمل نمی باشد. و نیز از محمد بن عیسی بن هارون از (ابن) ابو عبدالصمد ابراهیم بن عبدالصمد بن محمد بن ابراهیم از حضرت صادق (علیه السلام) روایت می کند.

و باز از ابی الصلت احمد بن محمد بن بطه از خیر کاتب روایت می کند. و همچنین روایت می کند از ابوالحسن محمد بن احمد از پدرش از امام (علیه السلام) روایت می کند. این جا هم بیرون از تأمل نمی باشد.

فخر الاسلام

این عنوان بیشتر اطلاق می شود به شیخ فخر الدین ابوطالب محمد بن حسن علامه ابن یوسف بن علی بن مطهر حلّی، رحمه الله علیه. مؤلف ایضاح الفوائد فی شرح القوائد و شرح ارشاد و امثال این ها.

فخر الاسلام رویانی

ابو المحاسن عبد الواحد بن اسماعیل بن احمد رویانی.

ابوالمحاسن از فضلالی روزگار خود بوده است و به عنوان رویانی شهرت داشته است.

ابوالمحاسن نخستین دانشوری است که به الحاد باطنی ها فتوا داده است و از قرینه ظاهر پیدا است که از علمای امامی مذهب است.

فخر الدین

این عنوان گفته می شود به محمد بن حسن بن یوسف بن علی بن مطهر حلّی فرزند علامه حلّی و شارح القواعد پدرش. اصل کتاب به نام ایضاح الفوائد موسوم است و امثال این از کتاب ها و شروح دیگر.

ص: ۲۰۵

در این روزگاران عنوان فخر الدین، اطلاق می شود بر شیخ معاصر فخرالدین محمد بن علی بن احمد بن طریح رماحی نجفی مؤلف مجمع البحرین و امثال آن از کتاب های دیگرند.

فخر الدین خزاعی

شیخ فخر الدین ابن ابی سعید خزاعی.

وی از اجلای علما و خواهرزاده شیخ عدل زین الدین علی بن احمد بن محمد است، چنان که شیخ منتجب الدین در فهرست ذیل ترجمه شیخ زین الدین به این نام و نسب اشاره کرده است.

پوشیده نیست نسخه ای از فهرست که در دست اختیار من است کلمه ابن را که فاصل میان فخر الدین و میان ابو سعید شیخ فخر الدین.

این عنوان، اطلاق می شود بر محمد بن حسن بن یوسف بن علی بن مطهر حلّی.

این شخصیت فرزند جلیل القدر علامه حلّی و شارح قواعد پدرش معروف به ایضاح الفوائد خزاعی است. لیکن در نسخه امل الامال تألیف شیخ معاصر کلمه ابن در میان فخر الدین و ابو سعید وجود ندارد و ذیل ترجمه شیخ زین الدین علی یاد شده موجود نمی باشد و در این رابطه است که ما نام او را در باب القاب و در باب الف متذکر شده ایم و بنابراین دلیلی در کار نیست که شیخ معاصر ترجمه علیحده ای برای او تدوین نکرده باشد.

مؤلف گوید: بنابراین صاحب عنوان شیخ فخر الدین ابو سعید احمد بن محمد بن احمد خزاعی برادر شیخ ابوالفتوح رازی است و در این صورت کلمه (ابن) واقع میان فخر الدین و زین الدین اشتباهی است که از طریق ناسخان به وجود آمده است و دلیلی هم در ترک شیخ معاصر نیست که از وی در باب القاب نامی نبرده باشد.

فخر الدین بادرانی

پیش از این در باب باء یک نقطه به عنوان بادرانی از وی یاد کرده ایم.

فخر الدین بوقی

امین فخر الدین بوقی، از این شخصیت شهید اول در اجازة ابن خازن حائری به طوری که در ترجمه شهید یاد کرده است، نام برده ایم و می گوید شهید اول نهج البلاغه را از شیخ رضی الدین ابی الحسن علی بن جمال الدین مرندی از استادش امام فخر الدین بوقی به سند مشهورش روایت کرده است. ظاهر آن است که وی از علمای خاصه است.

در بعضی از نسخه ها بوفی و در بعضی دیگر بوقی با قاف ضبط کرده اند و در بعضی از نسخه ها بوفی به فتح باء و سکون واو ضبط کرده اند و همین ضبط در اجازة ای که شهید ثانی به شیخ حسین بن عبدالصمد و یا اجازة دیگری آورده شده است.

فخر الدین رماحی

شیخ فخر الدین طریحی معروف به فخر الدین رماحی.

فخر الدین سماکی

سید امیر فخر الدین محمد بن حسین حسینی مشهور به سماکی استرآبادی.

سماکی فاضلی متکلم و کاملی معروف به فخری است.

سماکی در روزگار شاه طهماسب صفوی می زیسته و استاد میرداماد است.

سماکی تألیفات دقیقی دارد از قبیل حاشیه بر الهیات شرح تجرید قوشچی.

ص: ۲۰۷

سماکی در این حاشیه به حاشیه معروف به خضری نظر داشته و از حواشی او حاشیه ای است بر بحث اثبات واجب از کتاب روض الجنان در علم کلام تألیف ملا ابوالحسن احمد کاشانی. من این حاشیه را در قصبه ده خوارقان دیده ام.

سماکی در این حاشیه در بسیاری از مواضع به ردّ مولی ابوالحسن پرداخته و از چگونگی مطالب آن استفاده می شود هر دو تن سماکی و ملا ابوالحسن معاصر بوده اند و با مولی ابوالحسن اندکی متقدم بر سماکی بوده است. علاوه بر تألیفات یاد شده تألیفات دیگری هم دارد.

فخر المحققین

عنوان فوق در اصطلاح حداکثر محققان ویژه ابن فهد در مذهب اطلاق می شود بر شیخ فخر الدین محمد بن حسن علامه بن یوسف بن علی بن محمد بن مطهر حلی مؤلف ایضاح الفوائد فی شرح القواعد و شرح ارشاد و امثال این ها از تألیفات دیگر.

فراء

شیخ ابو زکریا یحیی بن زیاد بن عبدالله بن مروان دیلمی معروف به فراء نحوی.

به طوری که از قرائن استفاده می شود فراء از قدمای اصحاب شیعه است و پیش از این هم شرح حال او را به عنوان تنی از اصحاب نام برده ایم.

ص: ۲۰۸

حکیم ابوالقاسم منصور فردوسی. (۱)

وی سراینده ای با فضیلت و معاصر با سلطان محمود بن سبکتکین غزنوی و ثناگستر او بوده است. فردوسی بنا به درخواست سلطان غزنوی کتاب بزرگی معروف به شاهنامه در احوال پادشاهان ایران تدوین کرده و با الفاظ نغز پارسی گرد آورده است و علت نهائی ویژه سرایش آن ایراد کرده اند و اهمیت آن علاوه بر ویژگی هائی که داشت پارسی سراییدن آن است. فردوسی مردی زارع پیشه بوده است.

گروهی از اعلام فردوسی را از سرایندگان شیعه می دانند. از جمله قاضی نور الله شوشتری والیان بوده است. در مجالس المؤمنین وی از عزیزانی است که به کوری چشم بیگانگان شیعه خالص الولاء معرفی کرده است. از آن چه دلیل بر تشیع اوست برخی از اشعار پارسی اوست که بعضی از فضلا در کتاب انساب النواصب از آن ها یاد کرده اند و دلیل دیگر بر تشیع او پاره ای از هجویات است که علیه شاه غزنوی سروده است:

چو شاعر برنجد بگوید هجا هجا تا قیامت بماند به جا

مؤلف الجواهر المضيئه فی طبقات الحنفیه می نویسد: ابوبکر فردوسی منسوب به فردوس است که یکی از قلعه های قزوین می باشد.

مؤلف گوید: ممکن است فردوسی هیچ گونه انتسابی با آن قلعه نداشته باشد بلکه فردوسی، تخلص اوست که مانند سرایندگان دیگر از جهت خویش انتخاب کرده است.

ص: ۲۰۹

۱- نام و نسب فردوسی چنین است ابوالقاسم حسن بن محمد طوسی فردوسی. گویند پدر فردوسی کارگر باغ یکی از والیان بود بنام فردوسی و به همین مناسبت فردوسی را فردوسی گفتند.

فرزدق

ابو فراس همام بن غالب بن صعصعه ملقب به فرزدق. فرزدق سراینده ای ماهر و معروف و ناقدی با فضیلت و بینا، آن که به فضیلت معروف و به امامی مذهب بودن موصوف است.

حکایت او با حضرت سید الساجدین علی بن الحسین (علیه السلام) و ثناگستری از آن حضرت در ضمن چکامه ای معروف است. در عین حال از برخی از اخبار بدست می آید حضرت سجاد (علیه السلام) از وی خرسند نبوده است.

فزونى

وی از مردم استرآباد بوده و از دانشوران روزگار دولت صفویه است و کتابی در تاریخ و هر چه بدان ماند به نام البحیره الطبریة تألیف کرده است و نسخه ای از آن در دست ما موجود است و مشتمل بر فوائد ارزنده ای در فن تاریخ است.

فضولی

شیخ محمد بن سلیمان حلی بغدادی.

وی سراینده ای با فضیلت و به هر دو زبان ترکی و پارسی شعر می سروده و شیعه امامی بغداد بوده است و تألیفاتی به زبان ترکی دارد از قبیل حدیقه السعداء. این کتاب ترجمه روضه الشهداء ملا حسین واعظ کاشفی مشهور است.

ممکن است فضولی از متأخران باشد و در آن زمان که بغداد در تصرفات سلاطین صفویه بوده می زیسته.

فضولی نظم و نثر ترکی را به همان اندازه سهل و ممتنع می سروده که ترکی محض و پارسی خالص به انجام می رسانید. به خلاف توائی که به هر دو زبان آن چنان که باید توائی نداشته است. از تألیفات فضولی رساله

صحت و مرض است که به پارسی تدوین گردیده است. این رساله در احوال روح و بدن است. کتاب لطیفی است من آن را در شهرک فراه دیده ام.

فقیه

این کلمه اصطلاح و قراردادی است که ابن فهد در مذهب ایجاد کرده و بر شیخ ابوالحسن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی اطلاق نموده است.

این شخصیت، صاحب رساله ای است که برای فرزندش صدوق مرقوم داشته است.

فقیهان

منظور از فقیهان در اصطلاح ابن فهد در کتاب المذهب دو شیخ بزرگوار است که هر دو تن مشهور به ابن بابویه می باشند.

۱- ابوالحسن علی بن حسین بن موسی ابن بابویه قمی مؤلف رساله که پیش از این نام برده شد.

۲- پدر ارجمندش شیخ صدوق ابو جعفر محمد بن علی مؤلف من لایحضره الفقیه و کتاب های دیگر.

فلاح الدین

ملا محمد امین استرآبادی در الفوائد المدینه در ضمن احوال چند تن از علما شیخ فلاح و شیخ صلاح و شیخ مفلح و همتایان ایشان می نویسد: این گروه و مانند آن از پیروان علامه حلی از بسیاری از قواعد که مدار شریعت مقدسه بر آن است مانند خود علامه غفلت کرده اند. با آن که گفتار این عده از مشایخ که همگی آنان مورد اکرام و اعظام بوده است و خود ایشان از افراد شایسته و از افراد مشهوری هستند که در شهر خود مورد اکرام

ص: ۲۱۱

می باشند و اهل سنت و جماعت هم ایشان را به تحقیق و تدقیق می شناسند.

فلکی

شیخ فلکی از قدمای علمای امامیه است مع الاسف از روزگار او اطلاعی ندارد.

ص: ۲۱۲

قاضی

این کلمه، در کتاب های اصحاب ما ویژه در کتاب های شهید و شاگردش شیخ مقداد اطلاق می شود بر ابن براج. مراد از ابن براج قاضی ابوالقاسم عبدالعزیز بن براج طرابلسی شاگرد شیخ طوسی. سبک ابن فهد بر این است هر گاه بگوید قال القاضی فی کتابیه، مرادش از کتاب مذهب و کامل است. در عرف مفسران و علمای عامه دو تن از اعلام ایشان است:

۱. قاضی ابوبکر باقلانی معتزلی (۱)

۲. قاضی بیضاوی مؤلف تفسیر مشهور است. (۲)

قاضی میرزا قاضی

میرزا قاضی الدین محمد بن کاشف الدین محمد اردکانی یزدی اصفهانی.

میرزا قاضی، سمت شیخ الاسلام اصفهان را دارا بود (پیش از این در بخش مربوطش یادآوری گردیده).

ص: ۲۱۳

۱- قاضی ابوبکر محمد بن طیب باقلانی از بزرگان علمای کلام و از افرادی است که ریاست مذهب اشاعره به او منتهی می شود. باقلانی در بصره متولد شد و در بغداد ساکن گردید و سال ۴۰۳ هـ. در بغداد وفات یافته است.

۲- قاضی ناصر الدین عبدالله بن عمر بیضاوی از سرشناسان فن تفسیر و کلام و اصول الدین است. بیضاوی مدتی داوری شیراز را به عهده داشته و سال ۶۸۵ هـ. در تبریز وفات کرده است.

قاضی ابن قدامه

قاضی ابوالمعالی احمد بن علی بن قدامه بغدادی شاگرد شیخ مفید و سید مرتضی و سید رضی (ره).

قاضی ابوالحسین

به طوری که نجاشی در ذیل ترجمه محمد بن جعفر بن محمد بن علی بن الحسن تصریح کرده قاضی ابوالحسین از مشایخ نجاشی است. از ظاهر پیدا است که مراد از قاضی ابوالحسین، قاضی ابوالحسین محمد بن عثمان است.

قاضی ابوالفتح کراچی

او قاضی ابوالفتح محمد بن علی بن عثمان بن علی کراچی.

قاضی تنوخی

این عنوان به گروه بسیاری از علما اطلاق می شود، چنان که برخی از ایشان از خاصه و جمع زیادی از آن ها از علمای عامه اند.

نخستین ایشان قاضی ابوالقاسم علی بن محمد بن ابی الفهم داوود بن ابراهیم بن قحطان تنوخی.

سومین این گروه نواده اوست که قاضی ابوالقاسم علی بن قاضی ابو علی محسن بن قاضی ابوالقاسم علی بن محمد بن ابی الفهم داوود بن ابراهیم بن تمیم قحطانی.

قحطانی سوم هم صحبت با سید مرتضی و ابو الغلامعری شاعر معروف است.

تنوخی ثالث که سبط باشد از سید مرتضی روایت می کند و در این رابطه از همگی اصحاب ما مشهورتر و از شیعیان امامی مذهب است.

سلسله تنوخی ها مردمی دانشور و فاضل و گروه معدودی هستند که به عنوان قاضی تنوخی شهرت یافته اند. از جمله برخی از آن هائی که نام برده شدند و برخی از ایشان قاضی احمد بن محمد بن ابی الفهم تنوخی عموی پدر قاضی ابوالقاسم علی بن محسن یاد شده است.

و گاهی عنوان مزبور اطلاق می شود بر قاضی ابوالحسن تنوخی که استاد محمد بن احمد بن یحیی بن طاهر بن احمد خازن نحوی است که از معاصران سید مرتضی (ره) هم بوده است.

و گاهی کلمه قاضی تنوخی بر قاضی ابو جعفر احمد بن اسحاق بن بهلول تنوخی.

وی از علما و فقهای حنفی مذهب است.

ابن اثیر در کامل التواریخ می نویسد: قاضی تنوخی سال ۳۱۸ هجری در گذشته و از ادبا و نحوی های کوفه به شمار است و اشعاری نغز می سروده است. (۱)

وفات او را یک سال پیش از درگذشت ابوالقاسم بلخی معتزلی نوشته اند.

قاضی خان صدر

سید جلیل القدر امیر معز ابن محمد سیفی قزوینی صدر کبیر است.

قاضی صدر کبیر در روزگار شاه عباس کبیر می زیسته و از اجلای آن روزگار بوده است و در اکثر علوم مهارت داشته است. شایسته است احوال

ص: ۲۱۵

۱- - تنوخی منسوب به تنوخ است و نام گروهی از قبیله ها است. ایشان در گذشته های دور در بحرین اجتماع کردند و سوگند یاد نمودند بر آذر و نصرانیت و بالاخره در آن سرزمین ماندگار شدند و آن ها را تنوخ گفتند که به معنای اقامه باشند.

او را از کتاب های تواریخ بدست آورد. قاضی صدر همراه قاضی معز الدین به عنوان سفارت به سوی روم ترکیه کوچ کرد.

قاضی کرهرودی

قاضی علاء الدین کرهرودی. این عنوان گاهی بر قاضی عبدالخالق بن (...) کرهرودی اطلاق می شود.

قاضی کرهرودی معاصر با شاه طهماسب و شاه اسماعیل صفوی است.

قاضی کرهرودی حواشی بسیاری بر شرح حکمه العین تدوین کرده است. آن که محقق از حواشی او که در ضمن حواشی تدوین شد یاد کرده و مناقشاتی که داشته بر آن مرقوم داشته است و از تألیفات او حاشیه ای است بر اثبات الواجب مولانا دوانی.

قاضی زاده دانشوری است که ملا- میرزا جان، گفتار او را نقل می کند و در شرح حکمه العین به مطالب آن می رسد و بسیاری از آن ها را مورد توجه و ایراد قرار می دهد و امثال آن ها از تألیفات دیگر از جمله حاشیه شرح حکمه العین و از جمله حاشیه بر اثبات الواجب مولانا دوانی. گاهی کلمه قاضی به قاضی عبد الخالق بن (...) اطلاق می شود.

عبدالخالق از شاگردان شیخ بهائی است، وی فاضلی دانشمند و مدقق جامع بود. و در مسئله امامت با مخالفان مناظره می کرد و به خوبی از عهده بر می آمده است.

عبدالخالق، تألیفاتی دارد از جمله رساله فارسی در امامت که مشهور است.

در این رساله چگونگی مناظره خودش را که در حضور شاه عباس صفوی با قاضی زاده ماوراء النهری به انجام آورده متذکر شده است. دیگری رساله بزرگی در امامت است که در رساله امامت یاد کرده است.

عبدالخالق ابیات شیرین و مورد پسندی به پارسی می سروده و میلی به تصوّف داشته و در نزد سلطان صفوی بسیار مورد توجه بوده است.

قاضی زاده لاهیجی

قاضی زاده در این روزگاران وجود داشته و من بخشی از تحقیقات عرفانی او را که در شرح برخی از ابیات گلشن راز شیخ محمود شبستری تدوین کرده است، دیده ام. (۱)

قدیمان

این کلمه اصطلاح ابن فهد است که در مذهب به کار برده است و اطلاق می شود بر شیخ اقدم، ابو علی محمد بن احمد بن جنید اسکافی معروف به ابن جنید و دیگری شیخ مقدم حسن بن ابی عقیل معروف به ابن ابی عقیل.

قزوینی

اطلاق می شود بر شیخ ابو عبدالله حسین بن علی بن شیبان قزوینی.

از کتاب الدرر الوقیه ابن طاووس به دست می آید. ابو عبدالله قزوینی کتابی دارد به نام علل الشرایع.

ص: ۲۱۷

۱- شمس الدین محمد بن یحیی نور بخشی معروف به اسیری لاهیجی از تألیفات او کتاب مفاتیح الاعجاز در شرح گلشن راز و دیگری منظومه اسیری لاهیجی است که به طبع هم رسیده است. شرح لاهیجی بر گلشن راز از بهترین شروح است در این شرح سند فقرش را متذکر شده است. گویند هنگامی که این شرح به پایان رسید نسخه ای از آن را برای عبدالرحمان جامی فرستاد. جامی در تشویق او نوشت: ای فقر تو نور بخش ارباب نیاز یک ره نظری بر مس قلبم انداز خرم ز بهار خاطرات گلشن راز شاید که مردم بره به حقیقت زمجاز لاهیجی سال ۴۱۹ هـ. وفات یافت و در خانقاهش شد واقع در شیراز مدفون گردید.

در ضمن لقب بعضی از علما که در این کتاب آمده است بدان نام اشاره کردم.

آن چه از نهاییه ابن اثیر به دست می آید در این رابطه است که «قَس» به فتح قاف نام کوره ای است در ساحل دریای مصر نزدیک به «تیس» و جامعه قسی منسوب بدان جا است این جامه با مخلوطی از ابریشم تهیه می شود و در دیار قس مشهور است.

شهید اول (ره) در ذکری می نویسد: قسی به فتح قاف و سین بی نقطه منسوب است به قس که نام محلی است و جامعه مصری که از ابریشم تهیه

می شود از آن جا است. (۱)

قطان

شیخ اصفهانی از دانشوران سده هفتم هجری است. از یادآوری های شیخ حسن بن علی بن محمد بن حسن طبرسی آن که شیخ حسن طبرسی در سال ۶۷۵ هجری از شیخ اصفهانی روایت می کرده است و خود سندش را در کتاب اسرار الائمة: یادآوری کرده است. از این سند و قرائن دیگر به دست می آید شیخ اصفهانی از شیعیان است و احتمال دارد از سنی ها باشد.

قطب رازی

محمد بن محمد بن محمد بدیهی رازی.

ص: ۲۱۸

۱- در معجم البلدان آمده: قَس به فتح قاف به معنای سخن چینی و نام محلی است که جامعه قسی در آن جا به دست می آید و این لباس مورد بی مهری رسول خدا هم است گواه به آن حدیثی است که حضرت مولی از رسول خدا نقل کرده است آن حضرت از پوشش این لباس نهی فرموده است و این جامه مخلوطی از حریر است و پیمبر از پوشش آن نهی کرده است.

قطب راوندی

ابوالحسین سعید بن هبه الله بن حسین بن هبه الله بن حسن راوندی.

وی مؤلف الخرائج و الجرائح است و گاهی اطلاق قطب الدین راوندی بر او می شود.

قطب الدین

کلمه قطب الدین بر گروه زیادی اطلاق می شود و این اطلاق موجبات اشتباه زیادی را به وجود آورده است چنان که برخی را به برخی دیگر اشتباه می کنند. ۱. شیخ متقدم قطب الدین ابی الحسین سعید بن هبه الله بن حسن راوندی مؤلف کتاب الخرائج و الجرائح و امثال آن.

۲. شیخ ابوالحسن قطب الدین محمد بن حسن بن حسین کیدری سبزواری مؤلف مناهج النهج که به پارسی تألیف کرده است و امثال این از کتاب های دیگری.

۳. ملا قطب الدین محمد بن محمد رازی بویه، مؤلف شرح مطالع و محاکمات. وی فاضل معروفی است و از اولاد ابن بابویه قمی به شمار می باشد.

قطب الدین علاوه بر تألیفات یاد شده رساله ای در تحقیق تصور و تصدیق تألیف کرده است بلکه در این رابطه دو رساله کوچک و بزرگ دارد.

ص: ۲۱۹

۴. قطب الدین محمود بن مسعود بن مصلح فارسی کازرونی معروف به علامه شیرازی شاگرد خواجه نصیر الدین طوسی (ره) و ضمناً شارح بخش سوم از مفتاح و شارح مختصر حاجی و امثال این ها می باشد. (۱) ۵. قطب الدین، مشهور به قطب محی، استاد مولانا جلال الدین دوانی.

قطب محی یکی از مشایخ صوفیه است و مدون مکاتباتی است که به نام مکاتبات قطب محی معروف و مکاتیب منظور را به پارسی تدوین کرده است.

قطب محی همان قطب الدین محمد بن کوشکناری است. (۲)

پوشیده نیست از این پنج تن قطب الدین سه دسته اولی از علمای خاصه اند و سه تن اخیر از علمای سنت و جماعت می باشند.

قطب الدین بغدادی

ملا قطب الدین بغدادی.

بغدادی از افاضل علمای دولت سلطان شاه طهماسب صفوی است. حسن بیگ در کتاب احسن التواریخ چنین گفته است:

ملا قطب الدین بغدادی، جامع معقول و منقول بوده و در بسیاری از فنون بر دیگران برتری داشت و بر اقرانش تفوق پیدا کرده بود.

ص: ۲۲۰

۱- - علامه شیرازی از دانشوران اشعری شافعی بود. و در علم معقول از همه مردم عصرش متقدم بوده تا آن جا که وی را قطب المحققین گفته اند و تألیفات معروفی دارد و از همه علوم باخبر بوده و سال ۷۱۰هـ. وفات یافته است.

۲- - شیخ عبدالله بن محمود خزرچی سعدی انصاری معروف به قطب محی که از بزرگان مشایخ صوفیه و فیلسوفی حکیم و بزرگی بوده است وی از اواخر نهم یا دهم به شیراز رفته و همان جا اقامه کرده است. قطب محی را قطب الدین کوشکنار هم می گویند که ملا جلال دوانی از شاگردان او بوده است و یکی از مشایخ صوفیه بوده است. و مکاتب آن به طوری که اشاره شده است به فارسی تدوین نموده و شرح نامه هایی است که برای مریدان و آشنایان خود نوشته است.

قطب الدین، ذهنی درآک داشت و در این رابطه، مشکلات معارف یقینیه را کشف می کرد و فهمی چون خورشید درخشان داشته که غوامض مسائلدینی را حل می نمود و با تمامی فضائل و دانشوری که داشت بر آن ها که سمت منشی گری داشتند و نامه نگاری می کردند برتر بود. قطب الدین در بیان عبارت مقتدی و پیشوای فصحا و بلغا بود آن چنان که سخن به جا گفتنی و موافق با قانون قواعد گفتار به پایان رسانیدی.

قطب الدین از شاگردان امیر غیاث الدین منصور شیرازی بود.

قطب الدین موقعیت ویژه ای در پیشگاه شاه طهماسب داشت و سال ۹۷۰ هجری در قزوین در گذشت و چهره در نقاب خاک کشید.

قطب الدین کندری

شیخ قطب الدین کندری، شیخ ابوالحسن قطب الدین محمد بن حسین بن حسن بن کندری. سبزواری کندری مؤلف مباحج المهج، حدائق الحقایق در شرح نهج البلاغه است.

کندری به ضم کاف و سکون نون و ضمه دال و را و یا در آخر منسوب به کندر با نون است و نام یکی از قصبه های خراسان است. مشهور میان مورخان کیدر است. به خط شیخ عبدالصمد برادر شیخ بهائی (ره) چنان یافتیم که این کلمه را با نون ضبط کرده است و از بعضی از تواریخ استفاده می شود کندر با کاف مضموم و نون ساکن و دال بی نقطه، نام کوره ای است از شهرستان ترشیز و خود ترشیز متصل به سبزوار است.

قمی

مراد از قمی در اصطلاح متأخران ویژه در اصطلاح، فاضل کاشانی ملا محمد محسن است. در تفسیر صافی، علی بن ابراهیم بن هاشم مؤلف تفسیر معروف و شیخ محمد بن یعقوب کلینی. لیکن ابن شهر آشوب در

ص: ۲۲۱

کتاب المناقب از امالی قمی روایت می کند. از ظاهر گفتار او پیدا است مراد از قمی، شیخ صدوق رحمه الله است.

ص: ۲۲۲

گازر

گازر با حرف گاف و زاء مضموم و راء آخر کهنه شوی.

ملا (....) مؤلف تفسیر پارسی معروف به تفسیر گازر.

نگارنده تفسیر خود را به سبک و روش شیعه اهل بیت: تألیف کرده است. ممکن این نگارنده، مؤلف تفسیر ترجمه الخواص است که برخی از مجلدات آن در نزد ما موجود می باشد.

گاهی گویند، گازر همان گرگانی شیعه مشهور است و تفسیر گازر هم همان تفسیر موسوم به کتاب جلاء الاحزان و جلاء الازهان می باشد که در چند مجلد تدوین شده و نسخه ای از آن نزد ما موجود می باشد. ترجمه الخواص تفسیر فارسی و از نگارش های ابوالحسن علی بن حسن زواری است.

کثیر عینات

عبدالرحمن بن ابو جمعه اسود. سراینده مشهور به قولی، از شیعیان است.

کراچکی

قاضی ابوالفتح محمد بن علی بن عثمان بن علی کراچکی.

کراچکی در ومله بیضا وارد شد و همان جا را جایگاه خود قرار داده است.

کراچکی نگارنده کنز الفوائد است که معروف و مطبوع است و علاوه بر این کتاب، کتاب های دیگر هم تألیف کرده است. کراچکی شاگرد شیخ مفید و معاصر با افاضلی است که در آن دوره چون ستارگانی می درخشیدند و ابن براج که از همان ستارگان است در آن روزگار می درخشید.

کسائی

کسائی (۱)

ابوالحسن علی بن حمزه بن عبدالله بن بهمن بن فیروز اسدی کوفی.

از قرینه پیدا است کسائی دارای دو کنیه بوده است یکی ابوالحسن و دیگری ابوعبدالله.

کسائی تنی از قاریان هفتگانه مشهور است و پسر مفضل ضی و مادرش همسر مفضل بوده است.

کسائی سال ۱۸۹ هـ. در شهر ری درگذشت و بعضی گویند همان سال در طوس وفات یافت.

مؤلف گوید: به گمانم کسائی از شیعیان باشد.

ص: ۲۲۴

۱- - ابو صخر کثیر بن عبدالرحمن بن ابی جمعه اسود بن عامر بن ازدی یکی از عاشقان به نام است. پیوسته نام کثیر همراه با عزت که معشوقه اوست و معشوقه او عزت دختر جمیل بن حفص برایاس بن عبد العزی است نوادر و حکایاتی میان این عاشق و معشوق اتفاق افتاده و حداکثر اشعار او در این رابطه است. کثیر ویژه به آل ابی طالب (علیه السلام) بسیار تعصب می ورزید. کثیر تصغیر کثیر است که به جهت اندام کوچک اوست. سال ۱۰۵ هـ. وفات یافته است.

شیخ ابوالفتوح محمود به قولی محمد بن حسین بن سندی بن شاهک معروف به کشاجم (۱) و مؤلف کتاب المصائد. این کتاب را ابن خلکان در شرح احوال حضرت باقر یا حضرت صادق (علیهما السلام) به وی نسبت داده است. از سوی دیگر اطلاق لفظ «کشاجم» بر وی بدان جهت است که ابوالفتوح دارای پنج خصلت است که دلیل بر جامعیت اوست و هر حرفی اشاره به خصلت علمی و ادبی او می باشد (ک) کاتب، (ش) شعر و سرایندگی، (ا) ادیب، (ج) منجم، (م) متکلم.

کشاجم قصائد و چکامه هائی در ستایش از آل محمد ویژه در سوگ حضرت سید الشهداء (علیه السلام) بسیار سروده است و برخی از آن ها را ابن شهر آشوب در المناقب ایراد کرده است.

ابن شهر آشوب در معالم العلماء آن جا که به مدحت گران اهل بیت: اشاره کرده است، می نویسد:

ابوالفتوح محمد بن حسین بن سندی بن شاهک معروف به «کشاجم» که دانشمندی اخترشناس و سراینده و متکلم بوده است.

مؤلف گوید: ممکن است این شخص از بازماندگان سندی بن شاهک باشد که قاتل حضرت موسی بن جعفر (علیه السلام) می باشد.

ص: ۲۲۵

۱- از خط کفعمی در کتابش مجموع العرائب و مجمع الرغائب نقل کرده اند ابوالفتوح شیعه مذهب و مداح اهل بیت: بود و به لقب «کشاجم» شناخته شده و علتش آن که وی کاتبی شاعر و جامعی ادیب و متکلم و از هر یک از این علوم حرفی را اتخاذ کرده و او را بدان خصلت نام برداری کردند.

به فتح کاف و شین نقطه دار مشدد و یکی از شهرهای ماوراء النهر و از اقلیم پنجم است. ابن حوقل می نویسد: کش نام شهری است در ماوراء النهر، مساحت آن سه فرسخ در سه فرسخ است. کش سرزمینی استآبادان و میوه های آن پیش از میوه های دیگر شهرهای ماوراء النهر زودتر می رسد. از شهرهای آن قریه و غوریه است و دو نهر بزرگ آن سرزمین را مشروب می کند. یکی نهر قصاران (کهنه شوران) و دیگری «نهر سور» است که در شمال نهر قصاران جاری می شود.

در مشترک گوید: کش، شهری است در ماوراء النهر نزدیک به نخشب یعنی نتسف. در عزیزی آمده است از متعلقات کش روستائی است بس ارزنده که از سمرقند بهره ور است. مؤلف الجواهر المضيئه که در طبقات حنفیه تدوین شده است، می نویسد: کشی به فتح کاف و تشدید شین قریه ای است در سه فرسخی «جوزجان جرجان». گروهی از اعلام به آن سرزمین منسوب اند از قبیل حسن بن نصر بن ابراهیم حنفی که کسائی الاصل و کشی المولد است.

سید داماد در اوائل حاشیه که بر اختیار کتاب رجال کشی شیخ طوسی دارد، می نویسد: کشی به فتح کاف و شین مشدد نقطه دار منسوب به کش بفتح و تشدید شهر معروفی است در چند منزلی سمرقند. گروهی از مشایخ و رجال و علمای ما بدان جا منسوب و از آن سرزمین برخاسته اند. نجاشی کاف کشی را ضمه داده اند. و فاضل مهندس بیرجندی در کتابی که به منظور مساحت و بلدان اقلیم ها تدوین کرده است می نویسد: کش به فتح کاف و تشدید شین نقطه دار از شهرهای ماوراء النهر و شهر بزرگی است که سه فرسخ در سه فرسخ و منسوب بدانجا (کشی) است. در قاموس گوید: کش

به ضم کاف گردی است که درخت خرما را با آن تلقیح می کنند و کش به فتح کاف دهکده ای است در جوزجان. در کتاب الرواشح السمادیه یادآوری کرده ام آن چه را فیروزآبادی در قاموس ایراد کرده است از کش و کش از جمله غلط های فیروزآبادی است که در قاموس به کار برده است. و در صورتی که بیان فیروزآبادی درست باشد، کش منسوب به این نسبت نمی باشد و محل یاد شده از محالی نیست که علما و محدثان معروف بدان جا نسبت داشته باشند.

اینک از علمائی که منسوب به کش است ابو عمرو کشی مؤلف کتاب رجال و استادش حمدویه بن نُصیر و عیاشی محمد بن مسعود کشی، پایان کلام سید محمد باقر معروف به میر داماد.

عنوان مزبور اطلاق می شود بر شیخ مسعود بن عمر. بالاتر از آن اطلاق می شود بر محمد بن عمر بن عبدالعزیز معروف به کشی مؤلف رجال مشهور.

رجال مزبور، مشتمل بر اخبار وارده در رابطه با مدح و ذم رجال است.

همین کتاب را شیخ طوسی، انتخاب کرده است و آن را به نام اختیار الکشی نام برده است. در حال حاضر از منتخب آن اثری نیست تنها آن جا که باقی مانده است، مختصر اختیار شیخ است و ما تا به حال حاضر به اصل رجال کشی دست پیدا نکرده ایم.

کفعمی

عنوان فوق حداکثر اطلاق می شود بر شیخ تقی الدین ابراهیم بن علی بن حسن بن محمد بن صالح بن اسماعیل عاملی کفعمی.

ص: ۲۲۷

وی در کفعم متولد شد و در لویر رشد کرده و منسوب به حارث بود و امامی مذهبی بوده و مؤلف کتاب الجنه الباقیه معروف به مصباح و صاحب کتاب البلد الامین و امثال این ها از کتاب های دیگر. از جمله کسانی که به این عنوان شهرت دارد شیخی است که از اصحاب متأخر ما به شمار است.

کلینی

شیخ ابو جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق بن (...) راوی کلینی مؤلف کتاب الکافی و کتاب های دیگر از احادیث.

کلینی بنا بر مشهور بر دائر بر زبان ها به ضم کاف و فتح لام است.

سمعانی در کتاب الانساب می نویسد: کلینی به فتح کاف و کسر لام و در آخر (ن) منسوب به کلین که یکی از قرای شهری است. این ضبط نادرست است. فیروز آبادی در قاموس می نویسد: کلین بر وزن امیر یکی از قرای شهری است و محمد بن یعقوب کلینی که یکی از فقهای شیعه است از آن جا برخاسته است. علامه حلی در کتاب خلاصه الرجال در ضمن نامبرداری از علان کلینی می نویسد: علان، احمد بن ابراهیم دائی محمد بن یعقوب کلینی و استاد اوست. اظهار می دارد کلینی، مضموم الکاف و مخفف اللام منسوب به کلین است که یکی از قرای شهری می باشد.

شیخ بهائی (ره) در ضمن تحقیقاتی که در این ضمن دارد می نویسد: بهتر آن است که کلین را بر فتح کاف ضبط کنیم. لیکن استعمال آن کلین به ضم کاف است.

مؤلف گوید: هرگاه درست باشد که کلین نام قریه باشد و به فتح اول خوانده شود دور نیست که کلین به ضم کاف از باب تغییرات در نسب خواهد فهمید.

آن چه از بعضی تهرانیان شنیده ایم این است که کلین بر وزن امیر نام دهکده ای است در شهر ری و دیگری کلین اسم مصغر نام قریه دیگری است، لیک با این تفاوت، نزاع بر طرف خواهد شد. در عین حال معلوم نیست محمد بن یعقوب از کدام یک از دو قریه است و دیگر آن که اظهار نظر مسمسانی که این کلمه را به ضم کاف و کسر لام ضبط کرده است. چرا که در جای دیگر دیده نشده است که این کلمه به ضم کاف و کسر راء ضبط شده باشد که یکی از قرای ری باشد. ممکن است این ضبط مربوط به یکی از قرای دیگر ری باشد.

و هرگاه این احتمال صحیح باشد که کلین را به ضم کاف و کسر لام خوانده اند ممکن است منسوب به یکی از دو قریه مزبور نباشد و سرانجام از باب تغییرات نسب است چنان که ذکر شد.

کمال الدین

حکیم کمال الدین از طبیب های با فضیلت و دانشمندان روزگار شاه طهماسب صفوی است. حکیم کمال الدین صاحب عنوان غیر از حکیم کمال الدین حسین شیرازی مشهور است بلکه صاحب عنوان فعلی از معاصران و از خویشاوندان حکیم حسین شیرازی است.

در تایخ عالم آرای عباسی می نویسد: کمال الدین هم طبیبی دانشمند و عالمی کاملاً خوش اخلاق بود و در معالجه بیماران دست توانایی داشت و حداکثر طبیبان روزگارش گفتار او را می پسندیدند و به تصرفات او ترتیب اثر می دادند و مورد پذیرش آنان بود و گروهی از طبیبان به شاگردی او مباحثات می کردند و کتاب های طبی را نزد او می خواندند.

کمال الدین حسین، بقراط زمان و افلاطون دوران بود. تنها عیبی که داشت آن بود که مانند کمال الدین حسین، متهم به باده گساری بود و

وسعت مشرب داشت و از آشامیدن شراب، پروائی نداشت و در این رابطه بود که در پیشگاه شاه طهماسب ارج و بهائی نداشت و اجازه حضور به وی داده نمی شد.

کمال الدین گاهی از اوقات در لشکرگاه سلطان صفوی به سر می برد و گاهی از اوقات در شهر یزد زیست داشت.

کمال بحرانی

شیخ کمال الدین ابو جعفر احمد بن علی بن سعید بن سعاده بحرانی.

کمال الدین معاصر با خواجه نصیر الدین طوسی (ره) و مؤلف رساله العلم است که خواجه نصیر الدین آن را شرح کرده است.

کمال الدین نقیب

سید نقیب مرتضی کمال الدین بن صدر الدین.

سید مرتضی نقیب، موصلی و از دانشوران عصرش بود و از ابن رحبی روایت کرده است. شهید اول در اجازه ابن خازن حائری می نویسد: کتاب نهج البلاغه را گروهی از اعظام روایت می کنند، از جمله سید تاج الدین بن معیّديه سندی که منتهی به ابن رحبی می شود، از او سید علامه مرتضی نقیب موصل کمال الدین بن صدر الدین به سندی مشهور شده است.

مؤلف گوید: در برخی از نسخه های این اجازه «کمال الدین حیدر» به جای کمال الدین بن صدر الدین آمده است. بنابراین، اسم او حیدر است و همچنین نسخه های ابن رحبی به همین نسبت مشتبه خواهد بود.

آن چه را که در اجازه شیخ حسین بن علی بن جمال الدین حمّاد بن ابی الحسین لیثی واسطی برای شیخ نجم الدین خضر بن محمد بن نعیم مطار آبادی چنین آمده است. شیخ کمال الدین میثم بن علی بحرانی کتاب نهج البلاغه را از شیخ قاضی عبدالله بن محمود بن بلوچی از سید

کمال الدین حیدر بن محمد بن زید از استادش محمد بن شهر آشوب مازندرانی انتهای. و این دلیل بر بعضی از نسخه ای است که دوباره ایراد کرده ام.

در امل الامل شیخ معاصر به جای بلوجی، بلدجی آمده است.

مؤلف گوید: صاحب عنوان همان سید علامه مرتضی نقیب کمال الدین حیدر بن محمد بن زید بن محمد بن عبدالله حسینی نقیب موصل و شاگرد ابن شهر آشوب مازندرانی است، بلکه صاحب عنوان سید حیدر بن محمد حسینی مؤلف کتاب الدرر و الغرر است که استاد استناد ایده الله تعالی در بحار الانوار از آن نقل کرده است.

کلام عفان قمی

شیخ کمال الدین بن عفان قمی.

از فضلا و علمای زمان خود بود. معجزه ای از روضه مکرمه حضرت مولی علی (علیه السلام) به توسط او نقل شده است که قابل توجه می باشد.

کمال الدین بن میثم

شیخ کمال الدین میثم بن علی بن میثم بحرانی معروف به ابن میثم بحرانی. وی نهج البلاغه را شرح کرده و مورد توجه حقایق پژوهان قرار داده است.

کمیت

ابوالمستهل کمیت بن زید بن حسین بن مخلد بن رهیبه اسدی.

کنیدری

شیخ ابوالحسن قطب الدین محمد بن حسین بن حسن بن کنیدری سبزواری. کنیدری منسوب به کندر است که دهکده یا قصبه ای از کوره های ترشیز از محال خراسان است و هم گویند کنیدری منسوب به

ص: ۲۳۱

فروشنده کندر است. اگر رعایت ضبط یاء شود یعنی کیدر منسوب به آل کیدری است، لیکن این ضبط در حال حاضر غیر معلوم است.

کوکبی

ملا میر قاری کوکبی گیلانی(۱)

دانشمندی با فضیلت و عالی به امور قرائت بود و معاصر با شاه عباس کبیر است. از تألیفات او زبده الحقائق است و من بخشی از تحقیقات او را که از آن کتاب نقل شده است دیده ام و خود او هم حواشی بر آن کتاب تدوین نموده است.(۲)

این کتاب، مشتمل است بر باب های زیادی در پارسی و تازی، از جمله باب های آن، بابی است در کلمات پیمبر اکرم: و در کلمات حضرت مولی (علیه السلام).

کوکبی این کتاب را به درخواست سلطان خان احمد خان حاکم گیلان تألیف کرده است و من بخشی از این کتاب را در تبریز دیده ام.

ممکن است کوکبی از علمای زیدیه باشد.

ص: ۲۳۲

۱- - ملا- میر قاری گیلانی کاشانی نزدیک به چهل و پنج کتاب و رساله تألیف کرده است برخی از آن ها را در سال ۱۰۱۶ هجری تألیف نموده است.

۲- - کتاب زبده الحقائق را در ماه ربیع الثانی سال هزار هجری به پایان آورده است و به طرز کشکول تدوین نموده است.

ابو سعید شاگرد ادريس پيمبر(عليه السلام) و ممکن است نامش لقمان باشد.

در رابطه با حضرت لقمان آمده است که آیا آن حضرت پيمبر است یا حکيم. حقيقت آن است که جناب لقمان، حکيم است.

ماجیلو

گاهی این عنوان بر محمد بن علی بن محمد بن ابوالقاسم اطلاق می شود و گاهی مراد از عنوان مزبور جدش محمد بن ابی القاسم است.

شیخ فخر الدین رماحی در جامع المقال گوید: ممکن است استعمال کرد نام و نشان او به روایتی که صدوق(ره) از او دارد محمد بن علی باشد و به روایتی محمد بن علی ماجیلویه از پدرش از او که جدش باشد روایت کرده است.

و در طرق ابن بابویه محمد بن علی بن ماجیلویه از عمویش محمد بن القاسم روایت می کند. لیکن این سند بیرون از تأمل نمی باشد و به مناسبت این که وجه امتیازی میان محمدیها نمی باشد توقف کرده و رعایت تساوی محتمل است چرا که طریقی وجود ندارد تا مشتمل بر توقف و تساوی باشد.

مؤلف گوید: کلام شیخ فخر الدین از جهاتی مورد نظر است.

استاد استناد در اوائل بحار مرقوم فرموده است، ماجیلویه همان محمد بن علی است و پس از او از عمویش محمد بن ابی القاسم روایت کرده است.

مازنی

گاهی عنوان مازنی اطلاق می شود بر شیخ ابو عثمان بکر بن محمد بن عثمان.

گویند نامش «بقیّه» و به قولی عدی بن حیب مازنی بصری نحوی است. مازنی در علم نحو و ادبیات پیشوای روزگار خود بود. مازنی از شیعیان اهل بیت: بوده و از امامی مذهببان معروف است.

مازنی شاگرد اصمعی و ابو عبیده و استاد مبرد بوده و تألیفات زیاد و معتبر دارد. از کتاب تبصره العوام سید ابو تراب مرتضی بن داعی حسنی رازی در باب عاشر در شرح مذهب کرامیه می نویسد: مازنی و ابو عمرو از کرامیه اند مگر آن دیگری بوده که به نام مازنی شناخته شده است.

گاهی مازنی بر ابوالمحسن نصر بن شمیل بن خرشه بن زید تمیمی نحوی بصری مازنی اطلاق می شود این شخص از اصحاب خلیل بن احمد است.

مازنی در سلخ ذیحجه سال ۲۰۴ هـ. در شهر مرو وفات یافت.

مازنی در مرو متولد شده و در بصره نشو و نما کرده و در این رابطه او را بصری گویند. مازنی منسوب به مازن است که از قبیله بنی شیبان به شمار است.

نجاشی و بعضی دیگر از او در کتاب رجال یاد کرده اند.

مؤمن الطاق

محمد بن علی بن نعمان احوال همان کسی است که عامه مردم او را شیطان الطاق گفته اند و از اصحاب صادق (علیه السلام) است و منسوب به طاق المحامل و یا منسوب به طاق مسجد کوفه است. برای حقیقت یابی به کتاب های رجال باید دست پیدا کرد.

مؤید الدین

شیخ شایسته زید الدین از علمای اصحاب شیعه است و من تا بحال به نام او، روزگار او و چگونگی حال او دست پیدا نکرده ام.

ص: ۲۳۵

شیخ با جلالت محمد بن یزید بن عبدالاکبر ازدی بصری. مبّرد پیشوای نحو و لغت و فاضلی امامی و اقدم از دیگران و معروف و مقبول القول در میان نحّات کوفه و بصره است.

کتاب الکامل و امثال آن از تألیفات اوست.

مؤلف گوید: کتاب کامل مبّرد را در قسطنطنیه در کتابخانه وقفیه دیده ام. این کتاب مشتمل بر فوائد بسیار است.

از تألیفات او کتاب الاشتقاق است این کتاب در رابطه با لغت تألیفات گردیده است. این کتاب را ابن ادریس در کتاب طهارت «سرائر» و در کتاب مستأجر از سرائر مورد بهره قرار گرفته است.

مبّرد سال ۲۸۵ هـ. وفات یافته است.

المتأخر

مظهر این کلمه ابن ادریس است که شیخ احمد بن منصور بن ادریس عجللی حلّی باشد.

مجد الدین حلّی

سید مجد الدین محمد بن حسن بن طاووس حلّی.

این بزرگوار دانشوری با نشانه معلومی بوده که در محال خودش بی نظیر بود.

این بزرگوار همراه با پدر علامه حلّی و شیخ ابن ابی العزفقیه از حله به سوی هلاکوه عزیمت کردند تا از ملاقات با او برای مردم روزگارش درخواست امان کنند و این آن گاه بود که هلاکوه، مستعصم خلیفه عباسی را کشته بود و خود عازم بغداد بود و پس از قتل مستعصم، بنی العباس منقرض گردید و جریان از این قرار بود به طوری که علامه حلّی و دیگران

نقل کرده اند مردم برای این که از هولاکو امان نامه ای بدست آورند، مجدالدین و والد علامه برای اخذ امان نامه از حله به سوی هولاکو رهسپار گردیدند.

مجدالدین بن عباد

سید مجدالدین بن عباد بن احمد بن اسماعیل حسینی.

سید مجدالدین کتاب توضیح الوصول و تهذیب الاصول را که از شیخ جمال الدین علامه حلی است، شرح کرده است و چنان که یکی از شاگردان شیخ علی کرکی در رساله ای که به منظور اسامی مشایخ تألیف کرده است سید مجدالدین را یکی از مشایخ شیعه نام برده است.

در این رابطه اظهار می دارد و شیخ محمود بن یوسف بن علی طبرسی از شاگردان سید مجدالدین بوده است و سید این شرح را به درخواست شیخ محمود تألیف کرده است. خود او از معاصران علامه است.

مجدوب تبریزی

ملا محمد بن محمد رضا تبریزی. وی سراینده ای با فضیلت و معاصری مشهور و معروف در سرزمین های آذربایجان است. (۱)

محتشم کاشانی

وی سراینده دوازده بند جرافی است که در سوگ حضرت سید الشهداء (علیه السلام) معروض داشته است. دوازده بند مرثیه به اندازه ای گیراست

ص: ۲۳۷

۱- عرف الدین محمد بن محمد رضا تبریزی متخلص به مجدوب. وی از معاریف سرایندگان تبریز است و فاضلی عارف بوده است. مجدوب روزها و دیگر اوقات حلقه درس تشکیل می داد و تنی چند از طلاب به درس او حضور پیدا می کردند. مجدوب از سرایندگان اهل بیت بوده و بیشتر اشعارش در مدح اهل بیت است و اشعار و منظومات او در مکتب خانه ها تدریس می شد. مجدوب سال ۱۰۳۹ هـ. وفات یافته است.

که کمتر کسی است آن‌ها را بشنود و متأثر نگردد. محتشم در روزگار پادشاهان صفوی زیست می‌کرد. چگونگی احوال او را از تواریخ و ترجمه‌ها باید بدست آورد.

محقق حلّی

شیخ ابوالقاسم جعفر بن حسن بن یحیی بن سعید حلّی. محقق، فقیهی متکلم مشهور بود و کتاب شرایع و امثال آن تألیف اوست.

محقق ثانی

شیخ علی بن عبدالعالی کرکی است. قواعد تألیف را شرح کرده و کتاب‌های دیگری هم دارد.

محقق خضری

محمد بن احمد خضری، مؤلف حاشیه خضریه.

این حاشیه را محقق خضری بر الهیات شرح تجرید تدوین نموده است.

این شرح را اندکی پیش از حاشیه مولی میرزا جان بر شرح تجرید تدوین کرده است.

محقق یزدی

ملا عبد الله بن شهاب الدین حسین یزدی.

محقق یزدی حاشیه‌هایی بر تهذیب المنطق تدوین کرده است. که اکنون به حاشیه ملا عبدالله شهرت پیدا کرده است.

یزدی، منسوب به یزد است.

در تقویم البلدان می‌نویسد: یزد از اقلیم سوم از کوره اصطخر فارس است. انساب می‌نویسد: یزد به فتح یاء و سکون راء نقطه دار و در آخر دال بی نقطه. یزد و میبد نام دو شهر از کوره اصطخر می‌باشد که واقع میان

ص: ۲۳۸

اصفهان و کرمان می باشند و هر دو شهر نزدیک به یکدیگرند. فاصله میان فهرج و میبد پانزده فرسخ راه است از شهر یزد و میبد دانشورانی ظهور کرده است. میبد به فتح میم و سکون باء و ضم یاء و ذال نقطه دار در آخر. مؤلف گوید: مشهور در میان مورخان آن است که میبد را با دال بی نقطه می خوانند.

محي الدين

ملا محي الدين از فضلاى روزگار سلطان صدر الدين صفوى موسوى جدّ سلاطين صفوى است.

محي الدين بن زهره

سيد محي الدين ابو حامد محمد بن ابى القاسم عبد الله بن على بن زهره حسيني حلبى. اين بزرگوار برادرزاده سيد ابو المكارم بن زهره و مؤلف الغنيه مى باشد. اين بزرگوار غير از سيد ابوالطالب احمد بن حسن بن زهره حلبى است.

محي الدين اربلى

شيخ محي الدين اربلى از علما و ارادتمندان به ائمه طاهرين ويژه مقام معظم ولى عصر (عليه السلام) است. سيد بهار الدين على بن عبدالمجيد نجفى در يکى از کتاب هايش بخشى از حکايات و معجزات متعلقه به حضرت بقيه اللهأ را با واسطه از شيخ محي الدين اربلى روايت کرده است.

برخى از مؤرخان کلمه اربلى را با تاء مکسور ضبط کرده اند حال آن که صحيح آن است اين کلمه را اربلى با باء مکسور ضبط کنند.

ص: ۲۳۹

مرتضی

عنوان مزبور بیشتر اوقات بر سید اجل علم الهدی ذی‌المجدین علی بن حسین موسوی اطلاق می‌شود سید مرتضی تألیفاتی دارد از جمله الشافی و غیر از آن. این بزرگوار معروف به سید ثمانینی و مشهور به سید مرتضی است.

و گاهی عنوان مزبور به طور نادر بر شیخ جلیل (...) اطلاق می‌شود.

مرتضی ثانی

سید شریف ابو احمد عدنان بن محمد الشریف الرضی بن حسین الموسوی البغدادی.

مرزبانی

شیخ ابو عبدالله محمد بن عمران و به قولی عبدالله بن موسی بن سعد بن عبدالله کاتب مرزبان خراسانی.

مرزبانی در اصل از مردم خراسان است و در بغداد متولد شده است. (۱)

مرعشی

کتابی در رجال تألیف کرده است. از این کتاب امیر رفیع الدین صدر در حواشی کتابی که به منظور ردّ بر سید داماد(ره) در رابطه با حرمت تسمیه قائم(علیه السلام) تألیف کرده است نقل نموده است.

ص: ۲۴۰

۱- محمد بن عبدالله به قولی محمد بن عمران مرزبان بغدادی استاد شیخ مفید. مرزبانی از محمد بن عبیدی روایت می‌کرده است و در شرح نهج البلاغه از ابی الحمید وی را چنین معرفی کرده است، ابو عبدالله محمد بن موسی بن عمران مرزبانی. در یکی از مسودات خود دیده‌ام، مرزبانی محمد بن حامد بن محمد مسعودی. زرکلی در اعلام گوید ابو عبدالله محمد بن عمران بن موسی مرزبانی در اصل از مردم خراسان بوده و مولد وفاتش بغداد می‌باشد. مرزبانی، مورّخی ادیب و کثیر التالیف است و سال ۳۸۶ هـ. در گذشته است. مرزبان کلمه مرکب پارسی به معنای دروازه بان.

از اموری که مربوط به صاحب عنوان است نام و نشان اوست که باید یاد آوری شود و ضمناً باید گفت مرعشی از متأخرین علماء شیعه است.

کلمه مرعش منسوب به شهری است در بلده شام. و گاهی منسوب است به سید علی، ملقب به مرعش بن عبدالله بن محمد ملقب به سیلق بن حسن بن حسین اصغر بن امام زین العابدین (علیه السلام) است.

بدیهی است نسبت بالا- به دو بخش تقسیم می شود، بخش دوم آن در این رابطه است که هر کسی منسوب به سید علی مرعشی باشد او سید است. در عین حال اشتباهی به وجود می آید آن چنان که معلوم نیست نسبت مرعشی مربوط به کدام یک از آن دو تن می باشد. قاضی نورالله و جمعی آن ها را به سید علی نسبت می دهند. اکنون نسبت میان مرعشی و سیلقلی نسبت ارجحی است.

مزیدی

شیخ رضی الدین ابوالحسن علی بن شیخ جمال الدین احمد بن یحیی مزیدی.

مزیدی از فقهای معروف به مزیدی و از اساتید شهید اول و از ابن داوود و غیره روایت کرده است.

مسعودی

هنگام دیگر عنوان مسعودی بر جمعی از عامه بلکه از خاصه اطلاق می شود.

از مشهوران عامه که بر این لقب ملقب اند.

شیخ محمد بن عبدالرحمان بن محمد بن ابی الحسن مسعود و معروف به مسعودی.

و گاهی بر پدرش ابی السعادات عبد الرحمن اطلاق می شود.

ص: ۲۴۱

و گاهی هم بر جدش اطلاق می شود.

عنوان بالا شامل جمعی از علما و فقها می باشد.

از جمله شیخ فقیه اقدم محمد بن حامد مسعودی است. مسعودی از عبدالله سلمی از شقیق بلخی از حدیفه یمانی روایت کرده است.

و روایت می کند از او مؤلف التهاب نیران الاحزان چنان که این روایت از صدر کتاب التهاب استفاده می شود. در بعضی از نسخه هایش چنین بر می آید: حدثنا الفقیه ابو محمد حامد بن محمد مسعودی از عبدالله بن حارث سلمی از اعمش از شقیق بلخی از عبدالله بن سلمه انصاری از حدیفه یمانی تا آخر حدیث.

در هر حال مسعودی از قدمای اصحاب شیعه است. و ممکن است در عصر حضرت رضا(علیه السلام) و ائمه دیگر صلوات الله: می زیسته.

اغلب اوقات مراد از مسعودی شیخ متقدم ابوالحسن علی بن حسین بن علی مسعودی هذلی امامی فاضلی کامل، معروف به مسعودی و مؤلف کتاب مشهور به مروج الذهب و معاصر با محمد بن زکریا طبیب سواری معروف و معارض با مسعودی. برخی اظهار داشته است مسعودی ثانی از نوادگان مسعودی اول است.

مصری

شیخ امام فقیه سعید معین الدین سالم بن بدران مصری.

مصری مجتهدی بزرگوار و معروف و دانشوری نیکو گفتار بود و نظرات او به عنوان مصری در کتاب های فقها نقل می شود و گاهی به عنوان معین الدین مصری از وی یاد می کنند و کتابی به نام التحریر تألیف کرده است.

و ما نام و نشان او را در ضمن مسائل ارث یکی از فضلا دیده ایم.

ص: ۲۴۲

شهید ثانی در شرح شرایع گفتار او را در ضمن میراث ابن عم از ابوین یا عم پدری متذکر شده است و غیر از این در جای دیگر هم متذکر شده است. از روزگار او به درستی اطلاعی ندارم همین اندازه می دانیم مصری، مقدم بر خواجه نصرالدین طوسی و متأخر از قطب راوندی است.

محقق طوسی (ره) در رساله فرائض ارث از او یاد کرده است. لیکن در این بخش از موارث می نویسد: باشد مثالی را ایراد کنیم، شیخ ما امام سعید معین بن سالم بن معین الدین بن جبران.

معین الدین مصری در کتاب التحریر ایراد می کند آن جا که او گفته است، این مسئله در رابطه با کسی است که انسانی در گذشته و پسر پسر عمویی از خود بجا گذارده باشد. از گفته خواجه بر می آید که نام مصری معین الدین و سالم نام پدر اوست.

مصلح الدین

شیخ مصلح الدین بن عبدالله سعدی شیرازی سراینده نامی.

مطار آبادی

شیخ زین الدین ابوالحسن علی بن احمد بن طراد مطار آبادی.

مطار آبادی استاد شیخ مفید می باشد.

مطهری

محمد بن احمد بن مسلم مطهری.

مطهری راوی صحیفه کامله سجادیه علی منشائها آلاف السلام و التحیه و گاهی صاحب عنوان را به محمد بن مطهر شناخته اند.

مَعَزَا

آخوند ملا معز الدین (...) یزدی.

ص: ۲۴۳

وی فاضلی دانشور بود و در فن ریاضی مهارت به سزائی داشت.

از تألیفات او تعلیقاتی است بر حاشیه شرح زیچ گورکانی بیرجندی و من بخشی از آن تعلیقات را دیده ام. گفتنی است که آخوند معز اهتمام جهات غیر از قاضی معز است چرا که از تعلیقه که من هم آن را در سیستان دیده ام استفاده می شد این دو تن معز ارتباطی با یکدیگر ندارند.

مُعَمَّر مشرقی

به طوری که کراچکی در کنز الفوائد اظهار می دارد معمر مشرقی مردی است که در شهرهای ایران و در سرزمین جبل زیست داشته و وا نمود کرده که او حضرت مولا علی (علیه السلام) را دیده است و سال ها گذشته که او حضرت مولا (علیه السلام) را مشاهده کرده است و می گوید سال ها است نشانی که در صورت دارد همچنان در چهره اش باقی مانده است. و اضافه کرده است او سال ها افتخار مصاحبه حضرت مولی (علیه السلام) را داشته و به خدمتکاری آن حضرت می پرداخته است گروهی با اختلاف مذهبی که داشتند خبری از او نقل می کردند و اعلام می کردند که او را دیده اند و گفتار او را شنیده اند. از آن جمله ابوالعباس احمد بن نوح بن محمد حنبلی شافعی است.

ابوالعباس گوید: در سال ۴۱۱ هجری تصمیم داشتم برای فراگیری علم به عراق عزیمت نمایم در مسیر راه به شهری رسیدم به نام «سهرورد» از شهرهای جبل نزدیک به زنجان و مصادف با سال ۴۵۰ هـ..

به مجردی که وارد شهر سهرورد شدم به اطلاع رسید در این سرزمین نیز مردی است که می پندارد حضرت امیر المؤمنین علی (علیه السلام) را مشاهده کرده است با خود گفتم هرگاه چنان باشد که به اطلاع رسیده است از دیدار او بهره عظیمی بدست آورده ام به این منظور وارد منزل او شدم و این در حالی

بود که معمر به بافتن زنار اشتغال داشت. وی را انسانی لاغر اندام و ضعیف مشاهده کردم و در حالی که ریش گرد بزرگی داشت و فرزند خورده سالی داشت که نزدیک به یکسال از عمر او گذشته بود. پس از آن که حاضران بحضور وی رسیده یکی از حاضران به معرفی آنان پرداخت و گفت اینان مردمی دوست دانش اند و هم اکنون برای تحصیل کمال عازم عراق اند. و از شما تمنی دارند بخشی از آن چه از حضرت مولی علی (علیه السلام) دیده و یا شنیده ام به اطلاعشان برسانید. معمر پیشنهاد آنان را پذیرفت و گفت علت ملاقات من که به حضور حضرت مولی (علیه السلام) شرفیاب گردیدم آن بود در یکی از مواضع توقف کرده بودم سواره ای از کنار من عبور کرد و سربالا نمود متوجه شدم دست بر سرم کشید و برای من دعا کرد. گاهی که سواره درگذشت پرسیدم آن سواره کیست در پاسخ گفتند او حضرت مولی علی (علیه السلام) است. هروله کنان خود را به آن حضرت رسانیدم و افتخار هم صحبتی ایشان را پیدا کردم و معلوم شد این مصاحبت در تکریت و محلی از عراق اتفاق افتاده است. و آن محل را «تل فلان» می گویند و از آن به بعد همواره خدمتکار حضرت مولی علی (علیه السلام) بودم تا حضرتش به شهادت رسید و از آن پس به خدمتکاری فرزندانش افتخار پیدا کردم.

احمد بن نوح خطاب به من گفت گروهی از مردم بلد را مشاهده کردم، مطالبی را از او یاد کرده اند و گفته اند از پدرانمان شنیدم می گفتند از اجدادمان گفتار و حقایقی را از وی می شنیدیم که به آن حال به دیده ما افزوده می گردید. باری مدتی در اهواز زیست می کرد تا آن که از اهواز به لاذیه الدیلم منتقل گردید و از آن به سهروردیه انتقال داده شده است.

ابو عبدالله حسین بن محمد قمی گفته است گروهی از مردم نقل کرده اند که آنان معمر را دیده اند و او را مشاهده کرده و از او مطالبی شنیده

و یادآوری کردند و مبحث حدیث را از او یاد کرده اند. و همین حدیث را گروهی از مردم سهرورد یاد کرده اند و او را به صفتی که داشته استستوده اند ویژه او را در حالی مشاهده کرده که به زَنار بافی اشتغال داشته است.

مؤلف گوید: از ذیل حدیث استفاده می شود که معمر نصرانی بوده است مگر این که از کارهایش تصحیف نوایر باشد چنان که پیش از این گفته شد معمر نوایر می بافته و همچنین لفظ خمسین بدل از لفظ خمس است.

معمر مغربی

ابو عمرو عثمان بن خطاب معمر.

این شخص معروف به معمر ابی الدنیا اشج (سر شکسته) است.

ابوبکر گرگانی ملقب به مفید از وی روایت کرده است و خود او بدون واسطه از حضرت مولی علی (علیه السلام) روایت کرده است و شیخ طوسی به واسطه مفید از وی روایت کرده است.

معین الدین بیهقی

امام معین الدین بن مسعود بن علی بیهقی شیعی.

از علمای نهان خویش بوده است. کتاب سلوی الشیعه از تألیفات اوست و من آن کتاب را به خط (...) دیده ام و ممکن است نام او در طی مطالب کتاب هویدا گردد.

معین الدین مصری

شیخ امام فقیه معین الدین سالم بن بدران بن علی مصری مازنی.

وی از شاگردان ابن ادریس است.

مفج بصری

شیخ محمد بن احمد بن عبید الله بصری.

وی از سراینندگان بنام و مشهور به مَفْج است. از قرائن استفاده می شود وی از فضیلت امامیه است و از تألیفات او کتابی است در اقسام المعارض در فن کلام. (۱)

مفید

شیخ اجل محمد بن محمد بن نعمان عکبری معروف به مفید و یا شیخ مفید.

شیخ مفید، کتاب های بسیاری تألیف کرده است از جمله المقنعه.

پیش از این شرح حال او را ایراد کردیم و متذکر شدیم علت تلقب او به مفید چیست؟

ابن فهد در کتاب المذهب می نویسد: سبک ما در این کتاب آن است هرگاه بگوییم مفید و شاگردش چنین گفته اند مراد از مفید همان شیخ مفید(ره) است و مراد از شاگردش ابویعلی، سلامه بن عبد العزیز دیلمی مؤلف المراسم و کتاب های دیگر است.

مفید نیشابوری

عنوان بالا اطلاق می شود بر حاکم ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن محمد بن حمدویه ابن نعیم ظبی طهمانی نیشابوری حافظ، معروف به ابن یعیع.

وی کتاب های بسیاری تألیف کرده است از جمله کتاب امالی و امثال آن و گاهی از وی به عنوان حاکم ابو عبدالله نام برده اند.

بیشتر اوقات کلمه مفید بر شیخ مفید حافظ ابو محمد عبدالرحمن بن شیخ ابوبکر احمد بن حسین بن احمد نیشابوری خزاعی.

ص: ۲۴۷

۱- - مَفْج بصری از شعرای بلند پایه است و از سراینندگان شیعی به شمار می آید با ابن درید گفتگوهای داشته است.

خزاعی در ری می زیسته و عموی شیخ ابو الفتوح رازی است.

خزاعی مانند ابن بیع کتابی به نام امالی داشته است. بیشتر اوقات ابن بیع و خزاعی به یکدیگر اشتباه می شود.

مفید الدین

شیخ مفید الدین ابو جعفر و به قولی ابو عبدالله محمد بن محمد بن جهم ابن علی بن ابی المجد بن ابی الغنائم بن جهم اسدی حلی.

منتجب الدین

شیخ ابوالحسن علی بن عبید الله بن حسن بن حسین بن حسن بن حسین بن علی بن الحسین بابویه موسی قمی رازی. وی فاضلی کامل و از مشایخ کامل الروایه است. از تألیف او کتاب الفهرست فی الرجال است این کتاب در فن رجال مشهور است و شیخ صدوق عموی اعلی می باشد.

منصوری

ابوالحسن محمد بن احمد بن عبیدالله منصوری.

منصوری از حضرت امام هادی (علیه السلام) روایت می کند و گاهی از آن حضرت بتوسط عموی پدریش از ابو محمد موسی بن عیسی بن منصور و ملقب به منصوری از جهت انساب به جدش منصور.

در بعضی از مواقع آمده است، فحّام از منصوری روایت می کند و او از عموی پدرش موسی بن عیسی بن احمد بن عیسی بن منصور. احمد عیسی منصوری از امام هادی (علیه السلام) روایت می کند.

بنابراین، منصوری دومی را روایت می کنند و سقطی از میان افتاده است و او بواسطه شیخ طوسی بتوسط فحّام روایت می کند. و گاهی صاحب عنوان را ابوالحسن منصوری گفته اند.

کلمه مهلبی بر عده ای از اعلام اطلاق می شود از جمله:

ابوالحسن علی بن بلال عن ابو معاویه مهلبی و گاهی از وی تعبیر می شود به علی بن بلال مهلبی از مشایخ ابن نوح و ابن عبدون و مفید وامثال شیخ ایشان و نیز از مشایخ دیگر استفاده می کرده جعفر بن قولویه روایت می کند.

و گاهی عنوان فوق به وزیر مهلبی گفته می شود.

او ابو محمد حسن بن محمد بن هارون مهلبی است که مردی سراینده بود و وزارت معز الدوله احمد بن بویه را عهده دار می شد و مهلبی گفتن او را بدان جهت است که انتساب به مهلب ابو جعفر مهلب بن ابی صفره داشت و در دولت عباسیه و یا امویه مالک عراق بوده است.

از جمله مهلبی ها شیخ فاضل عز الدین حسن بن شمس الدین محمد بن علی مهلبی حلّی است.

عز الدین از علمای زمان خود بوده است و مؤلف کتاب الانوار البدریه فی رد شبه القدریه. ممکن است این شخص با وزیر مهلبی متحد باشد و ممکن است ارتباطی با یکدیگر نداشته باشند.

گاهی مراد از میثمی شیخ علی بن اسماعیل است. (۱)

گاهی عنوان میثمی اطلاق می شود بر (...)(۲)

ص: ۲۴۹

۱- ابوالحسن علی بن اسماعیل بن شعیب بن میثم بن یحیی تمار از موالیان بنی اسد کوفی است که در بصره ساکن بوده است و از موجهان متکلمان شیعه و از اصحاب حضرت رضا(علیه السلام) بوده است.

۲- سمعانی می نویسد: میثمی به فتح میم و تاء مفتوح منسوب به میثم است. میثمی ها خانواده زیادی هستند و حداکثر آن ها کسانی هستند که در کوفه منزل کرده اند و جمعی از آن ها در مرو ساکن بوده اند. ← → میثمی دو دسته از این مردم اند یکی از آنها بافنده جامه مخصوص است و دیگری منسوب به میثم تمار است که از بهترین یاران حضرت مولی(علیه السلام) است. ممکن است امتیاز این دو دسته به این است که یکی بافنده فلاخن جامه است و دیگری انتساب به حضرت مولی(علیه السلام) دارد و از این گذشته اشتباه به حال خود باقی است.

در هر حال از قرینه پیداست که میثمی، منسوب است به میثم تمار که از بهترین یاران حضرت مولی (علیه السلام).

میر کلان

سید امیر عماد الدین علی الحسینی استرآبادی.

وی از مردم استرآباد بود و معروف به میرکلان است و در روزگار شاه طهماسب صفوی می زیسته است.

ملا رفیعا

سید جلیل القدر آمیرزا رفیع الدین محمد بن حیدر حسنی طباطبائی آئینی و اصفهانی شیروانی معروف به ملا رفیعا. (۱)

ملا محمد بن حسن شیروانی

مولانا یکی از اساتید مؤلف است که از او به استاد علامه قدس الله روحه تعبیر کرده است و از این استاد نقل کرده که کلمه «شیروانی» را به فتح شین ضبط کرده است.

میرزا قاضی

شیخ الاسلام محمد بن کاشف الدین محمد یزدی اصفهانی است.

میرزا قاضی خود در یکی از رساله هایش به این ضبط اشاره کرده است.

ص: ۲۵۰

۱- - شیروان از شهرهای قوچان است لیک خود معتقد است مردم آن سرزمین کلمه شیروان را به کسر شین تلفظ می کنند و در دامنه کوه دره ای سنگی به شکل شیر به نظر می آید. مردم آن شهر معتقدند که حامی شهر از چنگ دشمنان همان شیر است که از دور به نظر می آید بنابراین شیروان به شین ضبط شده است.

شیخ شهید سعه شهاب الدین حسین بن محمد بن علی میکالی.

این شهید کتابی در ادعیه بنام العمده تألیف کرده است.

ص: ۲۵۱

«باب النون»

ناصر الدین

ابو البرکات سید ناصر الدین.

در باب کنی از وی به عنوان سید ابوالبرکات مشهدی یاد کردیم.

ناصر الحق

سید حسین ابو محمد اطروش حسن بن علی بن حسن بن علی بن محمد بن علی حسین بن علی بن ابی طالب (علیه السلام).

وی فاضلی عالم و معروف به ناصر و ناصر الحق و ناصر کبیر است.

ناصر از پیشوایان زیدیه بود و از حسن اعتقاد برخوردار بوده است و مانند اسمش از حق یاری می کرده و از عقائد زیدیه تبرّی داشته و پیش از این ذیل ترجمه اش به این واقعیت اشاره کرده ایم. ناصر، در خدمت عماد الدوله ابوالحسن علی بن بویه دیلمی مشهور به سر می برده است.

گویند گاهی که ناصر کبیر به شهادت رسید، ناصر راهی خراسان شد و گروه زیادی گرد او را فرا گرفتند و مردم دیلم سال ۳۰۲ هـ. او را به امامت پذیرفتند و او از فرصت استفاده کرده خروج نمود و مالک آن دیار شد و او نخستین پادشاهی بود از دیلمه که تاج شاهی بر سر گذاشت.

ناصر الحق و الدین

سلطان المشایخ و المحققین ناصر الحق و الدین.

سید محمد بن محمد بن حسن الحسینی معروف به ابن قاسم عینائی در کتاب اثنی عشریه فی المواعظ العددیه و بخشی از خطش در آن کتاب

ص: ۲۵۲

آمده است. و ممکن است صاحب عنوان شیعه باشد و ممکن است ناصر الحق همان امام زیدیه باشد که امامی مذهب است. در عین حال زیدیه او را به عنوان امام خویش برگزیده اند. چنان که شیخ بهائی به این معنی تصریح کرده اند و از قدما است.

ناصر الدین ابن نزار

قاضی ناصر الدین معروف به ابن نزار.

ابن نزار از مشایخ والد ابو جمهور احسائی است.

ابن ابی جمهور در ستایش از ابن نزار در عوالی اللئالی می گوید: شیخ الزاهد الفقیه و قاضی قضاة الاسلام ناصر الدین بن نزار.

ابن نزار از شیخ حسن مشهور به مطوع جزوانی روایت کرده است.

پیش از این در باب نون در فصل اسماء به مناسبت ناصر الدین گفتیم برای ما هویدا نیست که ناصر الدین اسم اوست یا لقب او.

نجاشی

در اصطلاح فقهاء کلمه نجاشی اطلاق می شود به شیخ ابو احمد علی بن احمد بن عباس بن محمد بن عبدالله بن ابراهیم بن محمد بن عبدالله نجاشی اسدی. (۱)

نجاشی مؤلف کتاب رجال مشهور و کتاب های دیگر می باشد و ضمناً نجاشی، شاگرد شیخ مفید است. نجاشی لقب پادشاه حبشه است. از جمله «اضحمة بن بحر» است.

ص: ۲۵۳

۱- - ابو احمد پدر ابوالعباس احمد بن علی نجاشی مؤلف کتاب رجال مشهور است. گاهی ابوالعباس را به کنیه ابوالحسن یاد می کنند. ممکن است نسخه مؤلف ابوالعباس احمد بوده که ناسخان خطا کرده اند. نجاشی به فتح نون و تشدید یا تخفیف لقب پادشاه حبشه است که اضحمة بن بحر باشد و کلمه نجاشی به معنی پادشاه است.

نجاشی پادشاهی است که نامه ای حضور رسول اکرم ۹ گسیل داشت و به آن حضرت ایمان آورد. (۱)

نجم الاثمه

شیخ رضی الدین و به قولی نجم الدین محمد بن حسن استرآبادی.

شیخ رضی الدین شارح شافیه و کافیه و شارح قصیده های هفتگانه علویات ابن ابی الحدید است و امثال این ها از تألیفات دیگر.

نجم الاثمه دانشوری شیعه امامی و ادیبی مقبول القول بود چنان که کلیه گفتار او را می پسندند. نجم الاثمه سال ۶۸۶ هـ. رحلت کرده است.

نجم الاثمه به گروه بسیاری از دانشوران عامه اطلاق می شود. در عین حال و غالب اوقات نجم الاثمه شیعی مقدم بر دیگران است.

نجم الدین امیر

نجم الدین موسوم به امیر از دانشوران روزگار شاه عباس کبیر صفوی است.

تحقیقات و تعلیقات ایرادی بر رجال نجاشی تدوین کرده است.

پندار من آن است که وی از شاگردان شیخ بهائی بوده است و پیش از این از احوال او اطلاعی ندارم.

نجم الدین سید

کفعمی در حواشی مصباحش می نویسد: سید نجم الدین کتابی دارد به نام حسن الخلال و خود کفعمی در کتاب مصباحش از آن نقل کرده است.

ص: ۲۵۴

۱-۱ - سلاطین پیشین لقب بخصوصی داشته چنان که لقب شهریار ایران کسری و پادشاه حبشه نجاشی و پادشاه روم قیصر بوده است.

نجم الدين

شيخ نجم الدين ابوالقاسم جعفر بن سعيد بن يحيى حلي مؤلف كتاب شرايع.

نجيب الدين حلي

ابو زكريا يحيى بن سعيد بن احمد بن يحيى بن حسن بن سعيد هذلي حلي معروف به نجيب الدين ابو زكريا عموي محقق حلي و مؤلف كتاب الجلي و الاشباه و النظائر در فقه و امثال اين ها از تأليفات ديگر. گاهي نجيب الدين اطلاق مي شود بر ابن نما، شيخ ابو ابراهيم محمد بن جعفر بن محمد بن نما حلي. استاد محقق حلي (ره).

و گاهي كلمه نجيب الدين اطلاق مي شود بر شيخ نجيب الدين علي بن شيخ شمس الدين محمد بن مكى بن عيسى بن جمال الدين عيسى شامي عاملي جبلي جبعي.

نجيب الدين

شيخ نجيب الدين معروف به ابن ربعي.

در اجازة شهيد ثاني كه به شيخ تاج الدين بن هلال جزائري داده است از او به طوري كه در عنوان ياد کرده ايم اسم برده است.

مراد از صاحب عنوان، شيخ نجيب الدين ابو ابراهيم محمد بن نما حلي ربعي.

ابن ربعي از ابن ادریس و ديگر روايت کرده است و محقق حلي و همطرازان او از او روايت کرده اند.

نخعي

به فتح نون و خاء و عين بي نقطه.

ص: ۲۵۵

نخعی نام قبیله بزرگی از مذحج است. (۱)

ندیم

پیش از این نام او در طی تفسیر ابن ندیم در باب کنی آورده شده است و پس از این هم در باب کنی مربوط به قسم ثانی ایراد خواهد شد.

نصر همدانی

مولانا نصر الدین همدانی. (۲)

نصر الدین

ملا- نصر الدین بن عارف ظریفی است چنان که خاصه و عامه او را به ظریفی می شناسند و امثال و حکایات او بر زبان ها مشهور است. گویند ملا نصر الدین ظریفی شیعه مذهب و ایرانی است. گور او پیوست با گور همسرش معروف به مقابر بلده در شهر روم و واقع میان قونیه و انطاکیه است.

و من گور این زن و مرد را زیارت کرده ام. و این در حالی بود که برای سومین مرتبه از بیت الله الحرام بازگشته و عازم قسطنطنیه بودم.

نصیر

به طوری که از مزار کبیر استفاده می شود، نصیر از مشایخ شیخ محمد بن جعفر مشهدی است و غیر از خواجه نصیر الدین طوسی است چرا که زمان مشهدی مقدم بر خواجه است.

ص: ۲۵۶

۱- نخع نام قبیله ای از عرب است که در کوفه منزل یافته و از آن جا به بلاد دیگر راهی گردیده اند و او را از آن جهت نخع گفته اند که از قومش کوچ کرد.

۲- ملا نصر الدین و به قولی ملا نصیری از جمله ظرفای مشهور میان عرب و پارسی زبان و ترک زبان است و گویند در قرن هشتم هجری می زیسته است.

از قرینه بدست می آید که مراد از نصیر الدین، عبدالله بن حمزه بر عبدالله طوسی است که استاد قطب الدین کیدر می باشد.

نصیر طوسی

صاحب عنوان همانا نصیر الدین طوسی است.

نصیر الدین

عنوان مزبور لقب گروهی از علمای امامیه است. مشهورترین ایشان خواجه نصیر الدین محمد بن محمد بن حسن طوسی است.

این بزرگوار مؤلف تجرید در کلام و شرح اشارات در حکمت و تألیفات دیگر. از جمله ملا نصیر الدین علی کاشی حلی.

وی مؤلف حواشی شرح قدیم تجرید و امثال این ها است.

از جمله ملا (...) طوسی الدین.

نصیر الدین طوسی

گاهی این بزرگوار را نصیر طوسی هم گفته اند.

گاهی بلکه بیشترین عنوان مزبور بر خواجه نصیر الدین محمد بن محمد بن حسن طوسی معروف اطلاق می شود.

و گاهی عنوان فوق بر شیخ نصیر الدین علی بن حمزه بن حسن طوسی اطلاق می شود.

ابن حمزه همان شخصیتی است که شیخ علی بن یحیی خِیاط مطالبی را از او فرا گرفته است.

و گاهی عنوان یاد شده اطلاق می شود و بر شیخ نصیر الدین بن عبدالله بن حمزه بن عبدالله بن حسن بن علی طوسی مشهدی، استاد قطب الدین کیدری.

ص: ۲۵۷

گفتنی است از آن جا که یاد شدگان در لقب با یکدیگر مشترک اند، بسیار اتفاق افتاده است که شرح حال یکی از آن ها بر دیگری مشتبه ماند. لیکن عنوان نخستین با قید خواجه نصیر الدین بن طوسی از دیگران مجزا می باشد.

نصیر الدین کاشی

مولانا شیخ نصیر الدین علی بن محمد بن علی کاشی کلی.

مولانا فاضلی دانشور و مدققی ماهر و معاصر با قطب رازی است.

نصیر الدین کاشی

مولانا نصیر الدین کاشی حلی.

همان دانشوری است که پیش از این به نام و نشان او اشاره کردیم. تنها تفاوتی که از دانشور حاضر با دانشور یاد شده در دست است آن است که دانشور پیشین مقید به حلی نمی باشد.

نصیر الدین کاشی

ملا نصیر بن (...) از فضلا و فقهای عصر خود بوده است.

آن گاه که نصیر الدین، به شرح قواعد علامه می پرداخته بیست و دو نقض بر تعریفی که علامه برای تعریف طهارت متذکر شده است، ایراد نموده است.

و ضمناً این نقوض را بعضی از شارحان قواعد یاد کرده اند. از جمله سید حسین مجتهد در شرح شرایع یادآور گردیده اند. و ممکن است مولانا نصیر الدین هم شرحی بر قواعد داشته باشد و ممکن است صاحب عنوان حاضر با یکی از سابقان یکسان باشد.

نظام الدین استرآبادی

سید امیر نظام الدین استرآبادی.

ص: ۲۵۸

نظام الدین، از فضلا و دانشوران روزگار خود بود. به خط برخی از معاصرانش چنان دیدم که او را چنین توصیف کرده است (السید الأجل عمده السادات استرآبادی) به بیماری درد پهلو مبتلا گردید و بدان حال بود تا در روز دوشنبه پنجم ماه شوال سال ۹۷۷ هـ. درگذشت. در آن شب که به لقاء حضرت پروردگار پیوست خسوف کلی اتفاق افتاد که از ماه جز اندکی باقی نمانده بود و خسوف ماه در سال ۹۷۷ هـ. در شب پانزدهم ماه مبارک رمضان بوده است و در همین سال مولانا درویش محمد استرآبادی درگذشت و می گویند از آثار خسوف در آن شب بوده است.

احوال استرآبادی تا آن که در اختیارم بوده متذکر شدم و مابقی آن به عهده تواریخ است.

نظام الدین صهرشتی

شیخ نظام الدین ابو عبدالله و به قولی ابوالحسن سلمان بن حسن بن سلیمان صهرشتی.

صهرشتی شاگرد نجاشی و شیخ طوسی و سید مرتضی است و او همان بزرگواری است که شهید اول در ذکری در باب «نرح آب چاه» از وی نام برده است. همچنین در این باب دیگری هم یاد کرده است. این تألیفاتی که به وی نسبت داده اند شرح النهایه است.

نظام الدین ساوجی

مولای با جلال نظام الدین محمد بن ملا کمال الدین حسین بن نظام الدین.

نظام الدین در اصل از قریش بوده و در ساوه متولد گردیده و همان جا رشد کرده است. شرح حال او را پیش از این یادداشت کرده ایم.

ص: ۲۵۹

نظام الدین فاضلی عالم و فقیهی محدث و ناقدی بینا به علم رجال بود و از شاگردان شیخنا البهائی (ره) به شمار می آمد و بالاخره جامع کمالات بود و پدرش از دوستان شیخ بهائی بود. و گاهی که پدرش دارفانی را وداعگفت، شیخ بهائی او را تحت تربیت خود قرار داد چنان که در سفرها همراه شیخ بهائی بود و با وی مصاحبت می کرد و او را دوست می داشت در نهایت حق پدرش را نسبت به جهات مختلف در نظر می گرفت تا سرانجام بهائی (ره) درگذشت، و پس از درگذشت شیخ بهائی (ره) در پیشگاه شاه عباس کبیر اعتبار تامی بدست آورد و به درخواست شاه عباس صفوی باقیمانده کتاب جامع عباسی را به پایان آورد.

کتاب جامع عباسی تألیف شیخ بهائی (ره) است که به درخواست شاه عباس کبیر به فارسی تألیف کرده است و پس از رحلت شیخ بهائی (ره) به درخواست وی، مولانا ساوجی به پایان رسانده است. و من آن تتمه (باقی مانده) را دیده ام و همچنین کتاب زیاراتی که استادش تألیف کرده و ابواب فقه را تا به آخر آن به انجام آورده، مشاهده کرده ام.

مولانا ساوجی پس از آن که ملا خلیل (ره) از سمت تدریس زاویه حضرت عبدالعظیم (علیه السلام) معزول گردید به جای او به سمت تدریس مفتخر گردید و هنگامی که بر کرسی تدریس مستقر گردید نزدیک چهل سال از عمرش گذشته بود لیکن چندی از عمرش نگذشته بود در سنین چهل سالگی پس از اندک زمانی که شاه عباس بدرود زندگی وفات یافت.

مولانا ساوجی فرزند خلفی داشت به نام ملا- محسن که در اواخر عمر به سمت تدریس گمارده شده بود ملا- محسن از شاگردان ملا خلیل قزوینی بود و اوقاتی را که به تدریس برگزار می کرد در سنین هفتاد وفات یافت و فرزند خلفی به نام ملا محمد صالح از وی باقی مانده است.

باری، ملا- نظام الدین تألیفات چندی داشت و من به مطالعه همگی آن ها که به خط خودش بوده است در روضه حضرت عبدالعظیم (علیه السلام) نزد فرزندش مشاهده و مطالعه کرده ام. ملا نظام الدین از خصیصان شیخ بهائی (ره) بود و در هیچ حالی از سفر و حضر از شب و روز از خورد سالگی تا هنگامی که شیخ بدرود حیات گفت از وی مفارقت نکرده است.

ملا نظام الدین، محفوظات زیادی داشت و دست توانائی در علوم شرعیه و رجال و علم کلام و اصول پنجگانه داشت از جمله تألیفات او:

زینہ المجالس به سبک کشکول استادش شیخ بهائی تألیف شده است و من به خط خودم در یکی از یادداشت هایم نوشته ام که زینہ المجالس از تألیفات مولانا نظام الدین ساوجی می باشد.

از تألیفات او رساله ای از نماز جمعه است، یعنی در وجود عینی آن در عصر غیبت.

از تألیفات او کتاب نظام الاقوال فی احوال الرجال کتاب پسندیده ای است در علم رجال که از ترتیب خوبی دارا گردیده و تحقیقات زیادی در بر دارد.

از جمله کتاب الصحیحی العباسی. این کتاب را به نام شاه عباس کبیر صفوی تألیف گردیده است و احادیث صحیح را از کتاب های چهارگانه کافی، من لایحضر، تهذیب و استبصار و کتاب های مشهور و معتبر دیگر از قبیل خصال و معانی الاخبار و امالی و عیون اخبار الرضا و امثال این ها و ضمناً به نقل اقوال و شرح اخبار و استدلال و احتجاج به آن ها به رویه اخباری ها و کتاب طهارت و صلوات آن به اتمام رسیده و نظر به این که سبک آن به ترتیبی که در نظر گرفته شد مطول می شود دست از تدوین آن ها برداشته و به کتاب دیگر پرداخته است و به این ترتیب ابواب فقه را به

اتهام رسانیده است و به شرح برخی از احادیث مشکله اکتفا کرده است و اقوال را به اختصار کرده است.

از آن جمله است شرح رساله اعتقادات فخریه. این رساله شرح رساله شیخ فخر الدین فرزند علامه حلّی در اصول الدین است و این شرح بسیار نیکو و مفصل است. این شرح را به درخواست صدر کبیر امیر رفیع الدین که در زمان شاه عباس کبیر سمت صدارت را داشت. و از آن سلسله است تتمیم کتاب جامع عباسی. پس از این اشاره ای به آن داشت از آن جمله تعلیقات و تحقیقات چندی بر بیشتر کتاب ها در علوم مختلف.

نضر بن کنانه

قُرْشِی، منسوب به قریش است و قریش همان نضر بن کنانه است.

یکی از فضلا گفته است. قریش در اصل نام جنبنده ای است ده پایی و نضر بن کنانه را به نام او نامیده اند. سپس منسوب به قریش را به حذف یا خوانده اند و قرشی گفته اند.

در مغرب اللغه گوید: قریش از فرزندان نضر بن کنانه و کسی که از پشت نضر نباشد قریشی نیست. از ابن عباس نقل کرده اند فرزندان نضر به نام جنبنده ای نامیده شده اند در رابطه با مسح گفته شده است:

قریش هی التی تسکن البحر بها سمت قریش قریشا

قریش به معنی، تجمیع و او نخستین کسی است به این نام نامیده است و از جمله قبائل قریش بنو عامر بن لؤی بن غالب بن فهر و بنو کعب بن لؤی و اینان اثلاث اند مره و مره و هصیص. بنوعدی مردم عمر بن خطاب اند و بنی مره، تیم اند و مخزوم از تیم ابوبکر و طلحه بن عبدالله و بنی قصی چهار بخش اند: عبد مناف و عبد العزیز و عبد الدار و عبد قصی. بنو عبد مناف چهار تیره اند هاشم و مطلب و عبد الشمس و نوفل بنو هاشم

ص: ۲۶۲

عبارت اند از عبدالمطلب هاشم و عبدالمطلب و عبدالله پدر رسول اکرم ۹ و حمزه و ابوطالب و عباس. بنو عبد شمس، امیه و عبدالعزی و حبیب و ربیع بنو امیه دو دسته اند. اعباص و عبایس، اعیاص ابوالعاص و عیص و ابوالعیس حرب و ابو حرب سفیان و ابوسفیان، از اعیاص، عثمان و از عبایس ابوسفیان، انتهی گرفته است و قرشی منسوب به قریش است و قبیله قریش را بدان جهت قرشی گفته اند که قریش تصغیر قرش است و بر مبنای جمع است چرا که در سلسله این قبیله که نضر بن کنانه با همه قبیله ها از نقاط نزدیک ارتباط داشت و در این رابطه بود که از انساب قبیله پیدا شده از ابن عباس سؤال شد چرا قبیله قریش را قرشی گفته اند؟

ظاهر می شود که به همین جهت برخی به علت نامیدن قریش ایراد کرده اند که تنها هم نصیر واسطه است هم قرش از باده قرش است که به معنای کسب باشد.

نظام الدین نیلی

شیخ نظام الدین ابوالقاسم علی بن عبد الحمید نیلی شاگرد نجم الدین علامه حلی است.

نعمانی

بیشترین کلام مزبور ابو سید محمد بن ابراهیم بن جعفر کاتب مشهور به نعمان معروف به ابن ابی زینب.

نعمانی فاضلی دانشور و از شاگردان محمد بن یعقوب کلینی است.

نعمانی از جماعتی از خاصه و عامه روایت کرده است از جمله ابن عقده زیدی. پیدا است که نعمانی و صفوانی معاصرند و هر یک از ایشان نسخه کافی را که استادشان بوده ضبط کرده اند و در این رابطه است اختلافی میان این دو نسخه می باشد. از تألیفات نعمانی به طوری که

سید مرتضی (ره) در مسائل طرابلسیات بیان کرده است کتاب التعزی و التسلی للشیعه است.

و گاهی نعمانی، اطلاق می شود بر شیخ احمد بن داوود که یکی از اجله اصحاب شیعه است و کتاب هائی دارد از جمله کتاب رفع الهموم و الاحزان. این کتاب را سید بن طاووس در مهج الدعوات به وی نسبت داده است و بر آن کتاب و نقل از آن، تعویل کرده است و ما چگونگی نام و نشان او را در کتاب های رجال ندیده ایم.

نقاش

ابوبکر محمد بن حسن بن زیاد معروف به نقاش (۱).

از تألیفات او تفسیری است به نام شفاء الصدور و برخی از اخبار را سید بن طاووس از آن تفسیر نقل کرده است. و ممکن است نقاش از مفسران عامه باشد. به گمان من ابن شهر آشوب از او در کتاب مناقب از علمای عامه نقل کرده باشد.

نور الدین

لقب گروهی از علما است مشهورترین آن ها سید نور الدین بن علی بن علی بن الحسین.

سید نور الدین

عنوان مزبور لقب گروهی از علمای ما می باشد. اشهر آنان:

ص: ۲۶۴

۱- ابوبکر محمد بن حسن بن محمد بن زیاد بن هارون نقاش موصلی عالم به قرآن و تفسیر آن بود و سفری طولانی داشته است نقاش در آغاز کار به نقاشی سقف ها و دیوار ها می پرداخت به همین جهت به نام نقاش خوانده و سال ۳۵۱ وفات یافته است.

سید نور الدین علی بن علی بن حسین بن ابی الحسن موسوی جبعی عاملی، برادر کوچکتر صاحب مدارک و ساکن در مکه و مدفون در آنسرزمین با عزت بود. به طوری که می دانم از تألیفات او الفوائد المکیه است. این کتاب را سید نور الدین به منظور رد بر کتاب الفوائد المدینه مولانا محمد امین استرآبادی تألیف کرده است و امثال این ها از تألیفات دیگر.

نور الدین عقیلی

سید نور الدین بن سید کمال الدین عقیلی حسینی کربلائی اصفهان.

وی از فضلالی معاصر و مردی ادیب و سراینده بود و ذهنی وقاد و طبعی نقاد داشت. از حوزه های عصر بهره گیری نکرده و لیکن آن چه را فرا گرفته از مطالب کتاب ها بود. سید نور الدین دارای تحقیقات و فوائد اشعار فراوانی است.

نور بخشیه

منسوب به قطب السالکین سید محمد نور بخش. آن که ریاست این طائفه از صوفیه را به عهده داشت و مقتدای ایشان بوده و در قصبه طرشت از قصبه های ری ساکن بوده است.

از نوادگان سید نور بخش شاه قاسم انوار است.

این سید در روزگار شاه طهماسب صفوی می زیسته و در پیشگاه او معزز بوده است و مرجعیت مریدان سلسله نور بخشیه را به عهده داشته و مزرعه ها و زمین های مرغوب در شهر ری تحت تصرف داشته است و سیدی جلیل و نجیب و عالی مقام و بزرگواری نکو اطوار و مشهور در میان اصناف مردم بود.

ص: ۲۶۵

و از نزدیکان او شاه عبدالعلی الحسینی یزدی است که از اکابر یزد به شمار می آید و همواره داوری شرعی و فصل قضای شرعی را چنان که از تاریخ عالم آرا استفاده می شود سیدی عالم مقام و سندی در کمال احترام بود.

مؤلف گوید: تا به حال به حقیقت نپیوسته، که بزرگ نور بخشی ها امامی مذهب باشد اگر چه شاه قاسم از تیره آن ها باشد.

نوشجانی

منسوب به مردی است به نام و نسب نوشجان بن بود مروان. (۱)

از آن هائی که به این نسبت شهرت دارند محمد بن علی بن حسن نوشجانی است که ابن عیاش در کتاب منتخب الاثر از او روایت می کند و خود او یعنی محمد از پدرش علی روایت می کند. (۲)

نوفلی

حسین بن یزید بن محمد بن عبدالملک مطیب نوفلی.

نیشابوری

شیخ ابو جعفر محمد بن علی بن حسن نیشابوری قاری.

کتابی دارد به نام المجالس که ابن شهر آشوب در کتاب المناقب از آن نقل کرده است و خود او به شیخ ابو جعفر نیشابوری معروف است و از مشایخ قطب راوندی به شمار است و مراد از قطب راوندی مؤلف کتاب البدایه فی الهدایه است.

ص: ۲۶۶

۱- - کلمه (نوش جان) پارسی است به معنای گوارا است.

۲- - معجم البلدان می نویسد نوشجان به فتح شین شهری است در فارس که در کنار سیحون قرار گرفته است .

گاهی عنوان نیشابوری بر شیخ ابو علی محمد بن علی فتال نیشابوری فارسی اطلاق می شود و در این رابطه او را ابن فارسی و فتال هم می گویند. گاهی عنوان یاد شده بر شیخ مفید ابو محمد عبدالرحمان بن شیخ ابوبکر احمد بن حسین بن احمد نیشابوری خزاعی اطلاق می شود.

این دانشور در شهر ری می زیسته و عموی شیخ ابو الفتوح رازی معروف بوده است.

و گاهی عنوان یاد شده بر حاکم ابو عبدالله نیشابوری ملقب به مفید نیشابوری اطلاق می شود و این دانشور مؤلف الامالی است.

بسیاری اتفاق افتاده چگونگی احوال این چهار دانشور بر یکدیگر مشتبه می شود.

نیلی

بکسر نون و سکون یاء و لام منسوب به نیل است. نیلی شهرکی است معروف از شهرهای عراق عرب مانند حله. این شهر غیر از رود نیل است و ممکن است به جهت آن که در کنار رود نیل قرار گرفته است آن شهرک را نیل گفته و منسوب به آن را نیلی گویند.

گروهی از دانشوران ما منسوب به این شهرک می باشند، مشهورترین ایشان شیخ ابوالقاسم نظام الدین علی بن عبد الحمید نیلی است که از شیخ فخر الدین فرزند علامه روایت می کند.

دیگری شیخ ظهیر الدین علی بن عبدالجلیل نیلی است این بزرگوار از فخر المحققین فرزند علامه حلی روایت کرده است.

گفتنی است در شرح حال نظام الدین علی بن عبد الحمید تحقیقی نسبت به نیلی ایراد کرده ام.

این عنوان به عده ای از اعلام اطلاق می شود از جمله:

شیخ ابو عبدالله حسین بن عبید الله بن علی واسطی.

ابو عبدالله فقیهی دانشور و فاضلی امامی و معروف و معاصر با سید مرتضی بوده است. از تألیفات او کتاب النقض علی من اظهر الخلاص لأهل بیت النبی ۹.

گاهی عنوان فوق اطلاق می شود بر شیخ علی بن محمد لیشی واسطی.

وی محدثی مشهور و مؤلف کتاب عیون الحکم و المواعظ و ذخیره المتعظ و الواعظ. این کتاب مورد توجه استاد استناد در بحار الانوار بوده و از کتاب مزبور به نام العیون و المحاسن تعبیر کرده و از محدثان متأخرین به شمار است.

گفتنی است که واسطی منسوب به واسط است.

تاریخ خلفا سیوطی و کامل ابن اثیر می نویسد: در سال ۸۳ هجری حجاج بن یوسف ثقفی شهر واسط را بنیان نهاد. و این بدان جهت بود که پس از آن که حجاج از کوفه بیرون رفت و مردم را به خروج از کوفه دعوت کرد و اعلام کرد هیچ کسی نمی تواند پیش آمدی که اتفاق افتاده آن را به گردن دیگری بیندازد. حال آن که حجاج نخستین کس بود که اهل شام را بر اهل کوفه نازل کرده بود. در این رابطه حجاج حرکت کرد تا به محل واسط وارد شد و با راهی روبرو شد که عازم واسط بود. در

این حال

ص: ۲۶۸

الایغ او که وسط واسط بود ادرار کرد. راهب از مرکب به زیر آمد و محل ادرار آن حیوان را گود کرد و خاکش را به دجله ریخت، این اتفاق در منظر حجاج واقع شد. حجاج دستور داد آن راهب را به حضور بیاورند. از او پرسید چرا محل ادرار آن حیوان گود کردی و چرا خاک آن را به دجله ریختی؟ در پاسخ گفت در کتاب های ما آمده است در این محل مسجدی بنیان می شود که خدای تعالی را تا آن زمین بر پا است عبادت می کنند. حجاج نقشه واسط را طرح کرد و مسجدی در آن جا بنیان نهاد.

آن محل را بدان جهت واسط گفتند که حد وسط میان بصره و کوفه و از هر طرف که به حساب آید، پنجاه فرسخ فاصله است.

واعظ قزوینی

آمیرزا رفیع الدین محمد بن فتح الله، معروف به واعظ قزوینی.

معظم له، مؤلف ابواب الجنان است. از این کتاب دو مجلد آن که به پارسی تألیف شده است پایان پذیرفته است. در عین حال کتاب بی سابقه ای است و کسی را ندیده ام که مانند آن را از انشاء و الفاظ زیبا و اشارات پر معنی تألیف کرده است.

وحید

این عنوان بر وحید تبریزی که از سرایندگان مشهور دولت صفویه و متخلص به عبد است و همچنین اطلاق می شود بر وزیر کبیر آقا میرزا محمد طاهر.

وزیر کبیر از سرایندگان و فضیلاي معاصر است و به لقب وحید شهرت یافته است و در این روزگار از وی به عنوان اعتماد الدوله نام می برند.

ص: ۲۶۹

وحید الزمانی

این عنوان مربوط به وزیر ملقب به وحید است که پیش از این نام برده شد.

وزیر مغربی

وزیر با جلالت ابوالقاسم حسین بن علی بن حسین بن محمد بن یوسف مغربی. این وزیر از فرزندان بلاش بن بهرام گور و معاصر با سید مرتضی می باشد.

وزیر مهلبی

ابو محمد حسن بن محمد بن هارون مهلبی.

وی از سرایندگان عصر خود و وزیر معز الدوله احمد بن بویه است.

مؤلف گوید: نپنداری که صاحب عنوان با فاضل مهلبی یکسان باشد و مراد از این فاضل حسن بن محمد بن علی مهلبی مؤلف الانوار البدریه فی رد شبه القدریه است و دیگر آن که مؤلف کتاب الانوار از متأخران است و وزیر مهلبی از مستقدمان می باشد.

وزیری

قاضی بهاء الدین ابو الفتوح محمد بن احمد بن محمد وزیری.

قاضی از شاگردان دوریستی و سبزواری و شیخ منتجب الدین است و از همگی آنان اجازه دارد و اصل اجازه آنان به خط خودشان نزد مولا ذوالفقار موجود می باشد.

همچنین، خط وزیری در مجموعش محفوظ و در فهرست منتجب الدین به نام او مذکور است. مؤلف گوید: به گمان من وزیری منسوب به وزیر مغربی است که پیش از این یاد شد. و یا منتسب به وزیر مهلبی مذکور است.

هرانی

ابوالحسین محمد بن بکر هرانی.

هرانی، دانشوری است که ابن حمویه از وی روایت کرده است.

خود ابن حمویه از مشایخ شیخ طوسی (ره) است.

هرانی از ابو خلیفه فضل بن حباب جمحی معروف به ابو خلیفه روایت کرده و همچنین از ابن مقبل روایت کرده است.

هرمس

هرمس و به قولی هرمس الهمامسه، لقب ادريس پيمبر.

هرمس بنا به قولی استاد لقمان، حکیم مشهور است. گروهی از دانشوران هرمس را به معنای (عطارد) ایراد کرده اند.

در این اختلاف است که معنا و مصداق هرمس چیست؟

بعضی گفته اند ادريس همان يونس پيمبر است.

بعضی در ضمن تأیید از ما اظهار داشته اند. ادريس همان هرمس است چنان که علامه شیرازی در شرح حکمه الاشراق گفته است.

داوود قیصری در شرح نصوص الحکم ابن عربی نوشته است، این قول که وی پیمبری باشد اشتباه است. بلکه او حکیمی از حکما می باشد که او را «هرمس الهمامسه» گفته اند. چرا که در روزگار او گروهی از حکما را هرمس می نامیدند.

و من می گویم: گفته قیصری درست نیست.

گفتنی است که اختلاف مزبور برابر با اختلافی است که درباره زردشت دارند به این معنی زردشت پیمر نیست بلکه حکیمی از حکمای گذشته است.

یکی از حکما گفته است زردشت از جمله حکمائی است که شایستگی شرافت نبوت را دارا می باشد و این بزرگوار غیر از زردشتی است که آئین مجوس و کرنش در برابر آتش را ایجاد کرده است.

و مخالفت آنان برابر با مخالفت در رابطه با خلاف بطلیموس است.

که از او به بطلیموس علوی یاد کرده اند که مؤلف مجسطی و مناظرات و ضمناً به عنوان مؤلف رصد هم یاد شده است.

از جمله کسانی که در رابطه با او مورد اختلاف بوده است بطلیموس منجم احکامی و مؤلف کتاب الثمره و امثال آن است.

این گونه اشتباه را منجم بیرجندی در شرح زیچ گورکانی ایراد کرده است.

هلالی

نخستین شخصیتی که به این نسبت اشتهار پیدا کرد، شیخ اقدم سلیم بن قیس هلالی است.

سُلیم (به ضم سین) بن قیس از اصحاب حضرت مولی امیرالمؤمنین (علیه السلام) است.

سلیم، مؤلف و مدون کتاب معروف به کتاب سلیم بن قیس هلالی است.

در شهرت این کتاب همین بس که علمای خاصه و عامه در کتاب های رجالشان از آن ها نام برده اند و اتفاق افتاده است که برخی از علمای عامه در کتاب های صحاحشان بخشی از اخبار را از کتاب او یاد کرده اند.

علت آن که سلیم را به عنوان «هلالی» خوانده اند به طوری که در میزان الاعتدال و کتاب دیگر، اشاره کرد آن بود که وی همیشه، مقدم بر دیگران به رؤیت هلال می پرداخته است.

همدانی

بدیع الزمان ابوالفضل احمد بن حسین بن یحیی بن سعید همدانی.

مؤلف الجواهر المضيئه فی طبقات الحنفیه می نویسد: همدان به فتح هاء و سکون میم و فتح دال بی نقطه و در آخر الف و نون منسوب به همدان است که قبیله ای از قبایل عرب می باشد.

و هرگاه به فتح هاء و میم و ذال نقطه دار خوانده شود منسوب به همدان است که مشهورترین شهرهای جبل می باشد.

مؤلف گوید: بدیع الزمان، صاحب عنوان بالا، از مردم بخش دوم است نه اول خدا را سپاسگزارم پس از اندک زمانی ترجمه مجلد هفتم ریاض العلماء را به یاری پروردگار و توجهات اهل بیت اطهار: در جوار عتبه حضرت رضا علیه آلاف التحیه و الثنادر روز جمعه دوم محرم الحرام ۱۴۲۱ هجری مطابق با ۱۹ فروردین (شرف شمس) ۱۳۷۹ شمسی و الحقییر محمد باقر ساعدی. نسل الله توفیقاته، ابن حجه الاسلام الشیخ حسین المقدس زادالله فی علو درجاته.

ص: ۲۷۳

فهرست کتاب

«باب الالف»

۲ .....الابی

۲ .....آقا جمال

۳ .....آقا رضی الدین

۳ .....آمدی

۳ .....آملی

۵ .....آوی

۶ .....اربعه

۶ .....اربلی

۶ .....استرآبادی

۶ .....اسکافی

۷ .....اسکاف

۸ .....اشعری

۹ .....اصفهانى

۹ .....خواجه افضل ترکه

۹ .....افطسی

۹ .....الهی

۱۰ .....امام مستغفری

۱۰ .....امیر خواند

ملا درویش امیر الدین اردبیلی..... ۱۰

شیخ فاضل امین الدین استرآبادی..... ۱۰

امیر کا..... ۱۱

امیر المؤمنین..... ۱۱

انوری..... ۱۱

«باب الباء»

بابا افضل کاشانی..... ۱۳

بابا شجاع الدین..... ۱۳

بادرانی..... ۱۳

بافقی..... ۱۴

بایزید بسطامی..... ۱۴

بابا فغانی..... ۱۴

بدیع الزمان..... ۱۴

ملا بدیع الزمان هرندی قهپائی (کوه پایه) ... ۱۵

برزهی..... ۱۶

بُرسی..... ۱۶

بُرقی..... ۱۷

بَرقی..... ۱۷

حاج برهان الدین..... ۱۸

شیخ برهان الدین رواسی..... ۱۸

- ۱۹ ..... شیخ برهان الدین قزوینی
- ۱۹ ..... بزوفری
- ۱۹ ..... بشنوی
- ۱۹ ..... بصروی
- ۲۰ ..... بطائنی
- ۲۰ ..... بکری
- ۲۰ ..... بلخی
- ۲۱ ..... بلدی
- ۲۱ ..... ابن بلوچی
- ۲۱ ..... ملا بنائی
- ۲۲ ..... بوصیری
- ۲۲ ..... بویهی
- ۲۳ ..... بهائی به تعبیر دیگر شیخ بهائی
- ۲۳ ..... بهشتی
- ۲۳ ..... بهشتی
- ۲۳ ..... بهشتی
- ۲۴ ..... بهشتی
- ۲۴ ..... بیاضی
- ۲۴ ..... بیهقی

بيهقي ٢٥

«باب الثاء»

سيد تاج الدين آوى ٢٦

شيخ تاج الدين حلى ٢٧

تاج الدين بن معينه ٢٧

تاج الدين بن زهره حسيني ٢٧

تاج الدين وراميني ٢٧

تُركي ٢٧

تقي ٢٨

تقي الدين حلى ٢٨

تقي ابن حجه ٢٨

تلعكبرى ٢٩

تَمَار ٢٩

تميمي ٢٩

تنوخي ٣٠

تولينى ٣٠

«باب الثاء»

ثقه الاسلام ٣١

ثقفى ٣١

ثلاثه ٣٣

ثنائى ۳۳

«باب الجيم»

جاسبى ۳۴

جبلى ۳۴

جَبلى ۳۶

جر جانى ۳۶

جرير ۳۶

جعابى ۳۷

جَعَبرى ۳۷

جعفرى ۳۷

جعفرى ۳۷

جُعفى ۳۸

جعفى صابونى ۳۹

جابر جعفى ۴۰

سيد جلال الدين ۴۱

شيخ جمال الدين بن متّوج ۴۲

سيد جلال الدين بن اعرج ۴۲

شيخ جلال الدين بن كوفى ۴۲

ملا جلال الدين استرآبادى ۴۳

قاضى جلال الملك ۴۳

جلودی..... ۴۳

سید امیر جمال الدین محمد استرآبادی ۴۵....

سید جمال الدین احمد بن موسی بن طاووس حسنی ۴۵

شیخ جمال الدین ناصر بن احمد بن عبد الله بن سعید بن متّوج بحرانی ۴۵

شیخ جمال الدین بن عبدالله بن محمد بن حسن حسینی گرگانی شیعی ۴۵

شیخ جمال الدین بن حاج علی..... ۴۶

ملا جمال الدین علی طبرستانی..... ۴۶

جمال الدین بن متّوج..... ۴۷

شیخ جمال الدین بن مطّهر..... ۴۷

شیخ جمال الدین بن یوسف بن حاتم شامی مشغری ۴۷

امیر جمال الدین استرآبادی..... ۴۸

جمال الدین معروف به ترکی..... ۵۱

شیخ جمال الدین طبرسی..... ۵۱

امیر جمال الدین، محدث حسینی..... ۵۲

ص: ۲۷۵

شیخ جمال الدین ورامینی..... ۵۳

ملا جمال الدین هزار جریبی مازندرانی..... ۵۳

گنابادی..... ۵۴

شیخ جواد (فاضل جواد)..... ۵۴

جوهری..... ۵۴

جوهری (ابن عیاش)..... ۵۵

جرجانی (گرگانی)..... ۵۵

جلی (گیلی)..... ۵۵

«باب الحاء»

حاجب بن لیث..... ۵۶

ملا حاج بابا..... ۵۶

حافظ..... ۵۶

حافظ بُرسی..... ۵۶

حاکم..... ۵۷

حاکم ابو عبدالله..... ۵۸

حاکم خراسان..... ۵۸

حاکم حسکانی..... ۵۸

حسکا..... ۵۹

حسکائی..... ۵۹

حسکانی..... ۵۹

- حَسَكَه ۶۰
- آمیرزا حسیب ۶۰
- مولانا حشری تبریزی ۶۰
- حَصَكْفَى ۶۰
- حَقَّار ۶۱
- حکیم ثنائی ۶۱
- حکیم سنائی ۶۱
- حکیم شفائی ۶۲
- حکیم شفائی ۶۲
- حکیم شفائی ۶۲
- حلبی ۶۳
- حلبی ۶۳
- حلوانی ۶۵
- حَلِّان ۶۵
- حَلِّیون ۶۵
- حمدانی ۶۶
- حمدانی ۶۶
- حمدانی ۶۶
- حِمَصِی ۶۷
- حَمِیری ۶۷

ملا حیرتی..... ۶۹

«باب الخاء»

خازن..... ۷۰

خاتانی..... ۷۰

خزّاز..... ۷۰

خزّاز..... ۷۱

علی بن خزاز..... ۷۱

خشّاب..... ۷۱

خضر..... ۷۲

خضری..... ۷۳

خلخالی..... ۷۳

خلخالی..... ۷۳

خُلدی..... ۷۴

خلیعی..... ۷۴

خلیفه السلطان..... ۷۴

الخمسه..... ۷۵

خواجه افضل ترکه..... ۷۵

خواجه نصیر..... ۷۵

خواجه همام الدين..... ٧٥

خواجهگى شيرازى..... ٧٧

خوارزمى..... ٧٧

خواند مير..... ٧٧

خوزى..... ٧٧

خياط..... ٧٨

خيبرى..... ٧٨

«باب الدال»

سيد داماد..... ٧٩

درويش برهان..... ٧٩

دورى..... ٨٠

دورىستى..... ٨٠

ديباجى..... ٨١

ديك الجن..... ٨٢

ديلمى..... ٨٢

«باب الذال»

ذو الشمالين..... ٨٤

ذوالشهادتين..... ٨٤

ذواليدين..... ٨٤

«باب الراء»

- ۸۵ ..... راغب اصفهانی
- ۸۵ ..... رافضی
- ۸۶ ..... راوندی
- ۸۶ ..... راوندی
- ۸۷ ..... راوندی
- ۸۷ ..... ابو جعفر محمد بن عمرو بن بختری
- ۸۷ ..... رزانی
- ۸۸ ..... رستمی
- ۸۸ ..... خواجه رشید آوی
- ۸۸ ..... شیخ رشید الدین اصفهانی
- ۸۹ ..... الرصی
- ۸۹ ..... سید رضی الدین آوی
- ۹۰ ..... سید رضی الدین بن معبد حسینی
- ۹۰ ..... رفیع الدین نائینی
- ۹۰ ..... ملا رفیعا گیلانی
- ۹۱ ..... آمیرزا رفیعا نائینی
- ۹۱ ..... رکن الدوله
- ۹۱ ..... رکن الدین گرگانی
- ۹۲ ..... رمادی
- ۹۲ ..... رُمیلی

رؤیانی..... ۹۲

«باب الزاء»

زاهی..... ۹۴

زراتی..... ۹۴

زواری..... ۹۵

ملا زواری..... ۹۵

غیاث الدین زواری..... ۹۵

غیاث..... ۹۵

زُهدری..... ۹۶

زهری..... ۹۷

زین الدین ابن حسام..... ۹۸

زین الدین بن خازن..... ۹۸

شیخ زین الدین بن صدقه..... ۹۹

شیخ زین الدین محمد بن قاسم بَرزَهی..... ۹۹

ملا زین الدین استرآبادی..... ۹۹

زین الدین بیاضی..... ۱۰۰

زین الدین عاملی..... ۱۰۰

ص: ۲۷۷

شیخ زین لدین فقحانی عاملی..... ۱۰۱

زین الدین مکی..... ۱۰۲

زینی رازی..... ۱۰۲

شیخ زینی..... ۱۰۳

«باب السین»

سانزواری..... ۱۰۴

سبزوار..... ۱۰۴

سبط بن جبر..... ۱۰۴

سبط شیخعلی کرکی..... ۱۰۴

سبعه..... ۱۰۵

سبعی..... ۱۰۶

السُّبُعِي..... ۱۰۶

نُسَيْعِي..... ۱۰۶

سبعه..... ۱۰۷

شیخ سدید الدین..... ۱۰۷

شیخ سدید الدین حمصی..... ۱۰۸

شیخ سدید الدین حمصی..... ۱۰۸

سَرا بَشْتَوِي..... ۱۰۹

سراجی..... ۱۰۹

سروری..... ۱۰۹

سری رفاء موصلی..... ۱۱۰

سعدی..... ۱۱۰

سعدی شیرازی..... ۱۱۱

سعید..... ۱۱۲

سکا کینی..... ۱۱۲

سکونی..... ۱۱۲

سلاطین صفویه..... ۱۱۳

سلطان العلمائی..... ۱۱۳

سلطان العلمائی..... ۱۱۴

سَمُرِی..... ۱۱۴

سنائی..... ۱۱۴

سنائی..... ۱۱۵

شوسی..... ۱۱۵

سُورادی..... ۱۱۶

سیاری..... ۱۱۶

سیالکوٹی..... ۱۱۶

سید..... ۱۱۶

سید مرتضی..... ۱۱۷

سید حمیری..... ۱۱۷

سید داماد..... ۱۱۸

سید رضی..... ۱۱۸

سید سمّاکی..... ۱۱۸

سید شریف..... ۱۱۸

سید شریف ثانی..... ۱۱۸

سید شریف ثانی..... ۱۱۹

سید عبری..... ۱۲۲

سید مرتضی..... ۱۲۲

سید مرتضی ثانی..... ۱۲۲

سیرافی..... ۱۲۳

سیف الدین شعرانی..... ۱۲۳

سیلقی..... ۱۲۳

«باب الشین»

شارح بحرانی..... ۱۲۵

شارح ترددات شرایع..... ۱۲۵

شارح رضی..... ۱۲۵

شامیان..... ۱۲۶

شامیون..... ۱۲۷

شامیون ثلاثه..... ۱۲۷

ص: ۲۷۸

- شاميون ابو الولي..... ١٢٧
- شارح رضى..... ١٢٧
- شاه چراغ..... ١٢٨
- شاه ملّا..... ١٢٨
- شجرى..... ١٢٨
- سيد شرف..... ١٢٩
- شرف بن عبد السميع..... ١٢٩
- ملا شرف الدين بن عبدالواحد انصارى.... ١٢٩
- شرف الدين جورينى خراسانى..... ١٣٠
- شرف الدين مكّى..... ١٣٠
- شيخ شرف الدين نجفى..... ١٣١
- شريف..... ١٣١
- شريف ازّه اى..... ١٣٢
- شفائى..... ١٣٢
- شفيهن..... ١٣٢
- شيخ شمس الدين..... ١٣٣
- شيخ شمس الدين..... ١٣٣
- شيخ شمس الدين ابن داوود..... ١٣٣
- شيخ شمس الدين بن ضحّاك..... ١٣٣
- شيخ شمس الدين بن عبدالعالى..... ١٣٤

شیخ شمس الدین بن مجاهد..... ۱۳۴

شمس الدین (بن) محمد بن الخطیب..... ۱۳۴

شمس الدین خطیب حائری حسینی..... ۱۳۵

شمس الدین طبرسی نحوی..... ۱۳۵

شیخ شمس الدین عریضی..... ۱۳۵

شمس الدین مفید..... ۱۳۶

شمس الدین مکی..... ۱۳۶

شمس الشرف..... ۱۳۷

شماں گیلانی..... ۱۳۷

شمسا کشمیری..... ۱۳۷

شهادی سه گانه..... ۱۳۷

شهید..... ۱۳۸

شهیدان..... ۱۳۸

شهید ثانی..... ۱۳۸

شهید ثالث..... ۱۳۸

شیبانی..... ۱۳۸

شیخ..... ۱۴۰

شیخ بهائی..... ۱۴۰

شیخ رضی..... ۱۴۰

شیخ زاده لاهیجی..... ۱۴۱

شیخ صفی الدین اردبیلی..... ۱۴۱

شیخ طبرسی..... ۱۴۱

شیخ طوسی..... ۱۴۲

شیخ علائی..... ۱۴۲

شیخان..... ۱۴۲

شیطان الطاق..... ۱۴۲

«باب الصاد»

صائن الدین تُرکهِ..... ۱۴۳

صابونی..... ۱۴۳

ابو عثمان اسماعیل بن عبدالرحمان صابونی ۱۴۳

صاحب بن عباد..... ۱۴۳

صاحب دیوان امیر المؤمنین..... ۱۴۴

صاحب العسکر..... ۱۴۵

صاحب الفاخر..... ۱۴۷

صاحب کتاب مجموع الفوائد در فقه..... ۱۴۸

صاحب کتاب معارج السوؤل و مدارج المأمول در تفسیر آیات الاحکام ۱۴۸

ص: ۲۷۹

- صاحب مدارك ۱۴۹
- صاحب نفس زكيه ۱۴۹
- صالحاني ۱۵۰
- صدر شيرازي ۱۵۰
- صدر الدين تركه ۱۵۰
- صدقي ۱۵۰
- صدوق ۱۵۱
- صدوقان ۱۵۱
- صفار ۱۵۱
- صفواني ۱۵۱
- صفى اردبيلي ۱۵۳
- صفى الدين ۱۵۳
- صفى الدين كفعمي ۱۵۳
- صفى الدين علوي ۱۵۳
- صفى الدين بن معد ۱۵۴
- صفى الدين بن معد ۱۵۵
- صفى الدين گيلاني ۱۵۵
- صفى الدين حلي ۱۵۵
- صنعاني ۱۵۵
- صولي ۱۵۶

صهرشتى ١٥٨

صهرشتى ١٥٩

صفين ١٦٠

صيمرى ١٦٠

صيهونى ١٦١

«باب الضاد»

ضياء الدين ١٦٢

ضياء الدين ١٦٢

جزينى ١٦٢

ضياء الدين ١٦٢

ضياء الدين ١٦٢

ضياء الدين گرگانى ١٦٣

ضياء الدين ابن فاخر ١٦٣

ضياء الدين اعرج ١٦٤

ضياء الدين ١٦٤

«باب الطاء»

الطائى ١٦٥

طالقانى ١٦٥

طاووس ١٦٥

طباطبا ١٦٦

طبرسى ١٦٧

طبرسى ١٦٧

طبرى ١٦٨

طرابلسى ١٦٩

طرماح ١٧١

طغرائى ١٧١

مُجبر طغرائى ١٧٢

طوسى ١٧٢

«باب الظاء»

شيخ ظهير ١٧٤

ظهير الدين ١٧٤

شيخ ظهير الدين بن حسام ١٧٥

ظهير الدين نيلى ١٧٥

«باب العين»

عابد اردبىلى ١٧٦

عاصمى ١٧٦

عبدالمطلب ١٧٧

ص: ٢٨٠

- عبدکی ۱۷۷
- عبدلی ۱۷۷
- عبری ۱۷۸
- عجلی ۱۷۸
- عده ۱۷۹
- عده ۱۷۹
- عده من اصحابنا ۱۸۱
- عروه الاسلام ۱۸۱
- عُریضی ۱۸۱
- عز الدین آملی ۱۸۳
- عز الدین بن دحنون ۱۸۴
- عز الدین بن عشره ۱۸۵
- عز الدین اقساسی کوفی ۱۸۵
- عزالدین جبلی ۱۸۶
- عسکری ۱۸۶
- عضد الدوله ۱۸۶
- عقیقی ۱۸۷
- عقیلی ۱۸۸
- عُقیلی ۱۸۸
- عُکبری ۱۸۹

- علاء الملك مرعشى ١٨٩
- علائى ١٩٠
- علامه ١٩١
- علّان كلينى رازى ١٩١
- علقمى ١٩٢
- علم الهدى ١٩٢
- علوى ١٩٣
- عماد حسينى ١٩٣
- عماد طبرى ١٩٤
- عماد الدين ابن حمزه ١٩٤
- عماد الدين طبرسى ١٩٤
- عماد الدين طبرى ١٩٥
- عماد الدين طوسى ١٩٥
- عمرى ١٩٦
- عمى ١٩٦
- عميد الدين ١٩٧
- عميد الرؤسا ١٩٧
- عَنْجَرى ١٩٨
- عونى ١٩٩
- عياشى ١٩٩

«باب الغين»

غضائرى..... ٢٠٠

غياث الحكماء..... ٢٠٠

غياث الدين جرآبى..... ٢٠١

«باب الفاء»

فاخر..... ٢٠٢

فاضل..... ٢٠٢

فاضل الدين..... ٢٠٣

فاضلان..... ٢٠٣

فتال..... ٢٠٣

فحام..... ٢٠٤

فحام..... ٢٠٤

فخر الاسلام..... ٢٠٥

فخر الاسلام روىانى..... ٢٠٥

فخر الدين..... ٢٠٥

فخر الدين خزاعى..... ٢٠٦

فخر الدين بادرانى..... ٢٠٧

فخر الدين بوقى..... ٢٠٧

فخر الدین رماحی..... ۲۰۷

فخر الدین سماکی..... ۲۰۷

فخر المحققین..... ۲۰۸

فراء..... ۲۰۸

فردوسی..... ۲۰۹

فرزدق..... ۲۱۰

فزونى..... ۲۱۰

فضولی..... ۲۱۰

فقیه..... ۲۱۱

فقیهان..... ۲۱۱

فلاح الدین..... ۲۱۱

فلکی..... ۲۱۲

«باب القاف»

قاضی..... ۲۱۳

قاضی میرزا قاضی..... ۲۱۳

قاضی ابن قدامه..... ۲۱۴

قاضی ابوالحسین..... ۲۱۴

قاضی ابوالفتح کراچکی..... ۲۱۴

قاضی تنوخی..... ۲۱۴

قاضی خان صدر..... ۲۱۵

۲۱۶ ..... قاضی کرهرودی.

۲۱۷ ..... قاضی زاده لاهیجی.

۲۱۷ ..... قدیمان.

۲۱۷ ..... قزوینی.

۲۱۸ ..... قسی.

۲۱۸ ..... قطن.

۲۱۸ ..... قطب رازی.

۲۱۹ ..... قطب راوندی.

۲۱۹ ..... قطب الدین.

۲۲۰ ..... قطب الدین بغدادی.

۲۲۱ ..... قطب الدین کندری.

۲۲۱ ..... قمی.

«باب الکاف»

۲۲۳ ..... گازر.

۲۲۳ ..... کثیر عینات.

۲۲۳ ..... کراچکی.

۲۲۴ ..... کسائی.

۲۲۵ ..... کشاجم.

۲۲۶ ..... کشی.

۲۲۷ ..... کفعمی.

- ٢٢٨ ..... كليني
- ٢٢٩ ..... كمال الدين
- ٢٣٠ ..... كمال بحراني
- ٢٣٠ ..... كمال الدين نقيب
- ٢٣١ ..... كلام عفان قمي
- ٢٣١ ..... كمال الدين بن ميثم
- ٢٣١ ..... كُميت
- ٢٣١ ..... كنيديري
- ٢٣٢ ..... كوكبي
- «باب اللام»
- ٢٣٣ ..... لقمان حكيم
- «باب الميم»
- ٢٣٤ ..... ماجيلو
- ٢٣٤ ..... مازني
- ٢٣٥ ..... مؤمن الطاق
- ٢٣٥ ..... مؤيد الدين
- ٢٣٦ ..... مبرد

- المتأخر..... ٢٣٦
- مجد الدين حلّي..... ٢٣٦
- مجد الدين بن عباد..... ٢٣٧
- مجدوب تبریزی..... ٢٣٧
- محتشم كاشانی..... ٢٣٧
- محقق حلّي..... ٢٣٨
- محقق ثاني..... ٢٣٨
- محقق خضري..... ٢٣٨
- محقق يزدي..... ٢٣٨
- محي الدين..... ٢٣٩
- محي الدين بن زهره..... ٢٣٩
- محي الدين اربلي..... ٢٣٩
- مرتضى..... ٢٤٠
- مرتضى ثاني..... ٢٤٠
- مرزبانی..... ٢٤٠
- مرعشی..... ٢٤٠
- مزیدی..... ٢٤١
- مسعودی..... ٢٤١
- مصري..... ٢٤٢
- مصلح الدين..... ٢٤٣

- مطار آبادی..... ۲۴۳
- مطهری..... ۲۴۳
- مَغَزَا ۲۴۳
- مُعَمَّر مشرقی..... ۲۴۴
- مُعَمَّر مغربی..... ۲۴۶
- معین الدین بیہقی..... ۲۴۶
- معین الدین مصری..... ۲۴۶
- مَفَّج بصری..... ۲۴۶
- مفید..... ۲۴۷
- مفید نیشابوری..... ۲۴۷
- مفید الدین..... ۲۴۸
- منتجب الدین..... ۲۴۸
- منصوری..... ۲۴۸
- مہلبی..... ۲۴۹
- میثمی..... ۲۴۹
- میر کلان..... ۲۵۰
- ملا رفیعا..... ۲۵۰
- ملا محمد بن حسن شیروانی..... ۲۵۰
- میرزا قاضی..... ۲۵۰
- میکالی..... ۲۵۱

٢٥٢ ..... ناصح الدين

٢٥٢ ..... ناصر الحق

٢٥٢ ..... ناصر الحق و الدين

٢٥٣ ..... ناصر الدين ابن نزار

٢٥٣ ..... نجاشى

٢٥٤ ..... نجم الائمة

٢٥٤ ..... نجم الدين امير

٢٥٤ ..... نجم الدين سيد

٢٥٥ ..... نجم الدين

٢٥٥ ..... نجيب الدين حلى

٢٥٥ ..... نجيب الدين

٢٥٥ ..... نخعى

٢٥٦ ..... نديم

٢٥٦ ..... نصر همدانى

٢٥٦ ..... نصر الدين

٢٥٦ ..... نصير

٢٥٧ ..... نصير طوسى

- ۲۵۷ ..... نصیر الدین
- ۲۵۷ ..... نصیر الدین طوسی
- ۲۵۸ ..... نصیر الدین کاشی
- ۲۵۸ ..... نصیر الدین کاشی
- ۲۵۸ ..... نصیر الدین کاشی
- ۲۵۸ ..... نظام الدین استرآبادی
- ۲۵۹ ..... نظام الدین صهرشتی
- ۲۵۹ ..... نظام الدین ساوجی
- ۲۶۲ ..... نضر بن کنانه
- ۲۶۳ ..... نظام الدین نیلی
- ۲۶۳ ..... نعمانی
- ۲۶۴ ..... نقاش
- ۲۶۴ ..... نور الدین
- ۲۶۴ ..... سید نور الدین
- ۲۶۵ ..... نور الدین عقیلی
- ۲۶۵ ..... نور بخشیه
- ۲۶۶ ..... نوشجانی
- ۲۶۶ ..... نوفلی
- ۲۶۶ ..... نیشابوری
- ۲۶۷ ..... نیلی

«باب الواو»

۲۶۸ ..... واسطی

۲۶۹ ..... واعظ قزوینی

۲۶۹ ..... وحید

۲۷۰ ..... وحید الزمانی

۲۷۰ ..... وزیر مغربی

۲۷۰ ..... وزیر مهلبی

۲۷۰ ..... وزیری

«باب الهاء»

۲۷۱ ..... هزانی

۲۷۱ ..... هرمس

۲۷۲ ..... هلالی

۲۷۳ ..... همدانی

خدا را شکر فهرست مجلد هفتم ریاض العلماء در روز جمعه

نهم تاسوعا محرم الحرام ۱۴۳۰ پایان یافت انا الحکیم

محمد باقری عدی ابن الشیخ الجلیل الشیخ

حسین المقدس رحمه الله علیه

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه

اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

